

A. KRIIISA

KIRJANDUSE LÜGEMIK

V
KLASSILE

A. KRIISA

KIRJANDUSE LUGEMIK

V KLASSILE

ARHIIVKOGU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

Kunstiliselt kujundanud
T. KULLES

Kinnitatud
Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt
13. aprillil 1960.

2

ARHIIVKOGU

TÖÖ ALGAB.

P. Rummo

Aasta uue lehe käänas:
suvi sügisesse kipub.
Viimseid päevi Kloogal, Väänas
plagisesid laagrilipud.

Pähkleist veel kord täita taskud;
veel kord käigud merre, jõkke;
veel kord kaalul mõõta raskust;
esineda lõpulõkkel ...

Valvell pidulikult kajas, —
aeglaselt lipp langes mastist.
Autobuss end teele ajas
ägades me rängast lastist.

Ime küll! — kõik võtnud priskust
värskes õhus hüva roaga.
Linnas jooksuks ruumi piskult,
kuidas harjuda küll toaga?!

Agä siis, kui sügismaru
tühjal laagriplatsil kohab,
küll on mõnus, saame aru,
kummarduda laua kohal.

Küll neis raamatutes peitub
maake, mida vapralt kaevad!
Nannipunn vaid töö ees heitub, —
kange mees ei kardä vaeva.

Idanema neljad, viied
pani kaunis suvepuhkus.
Töö meil talvel mingu nii, et
kodumaa võib tunda uhkust!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas aru saada väljendusest «Küll neis raamatutes peitub maake, mida vapralt kaevad!»?
2. Mida tuleb õpilastel selleks teha, et kodumaa oleks nende üle uhke?
3. Jutustada oma suvepuhkusest (pioneerilaagris, kodus jm.).

SÜGISENE KODU.

J. Lii

Mu armas kodu, väikene,
seal eemal mäe peal!
Su üle särab päikene,
puud haljendavad seal.

Siin pilved, tuuled, päikene,
kõik vanad tut'vad on,
siin olgu suur või väikene —
kõik vanad sõbrad on.

Siin kaerapõld, siin kartulid,
siin vana tuttav tee;
koer jookseb õueväraval,
kask varjab oja vee.

Siin väljad nõnda seljakad
ja armas päikse läik,
siin väljad nõnda viljakad, —
hea kraavikaldal käik!

Siin kari tuleb karjamaalt,
mets laulust kõliseb —

ja igalt, igalt, igalt ra'alt
mu noorus heliseb!

Siin koduõhk mind teretab
kui siidikäega,
tuul teele tervist vastu toob, —
nii õnnis olen ma!

Siin olen nõnda vaene ma
ja nõnda rikas ka:
mu tut'vad kõik on minuga
ja mina nendega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milline on luuletaja suhtumine oma kodusse ja millised värsiread seda eriti väljendavad?
2. Miks luuletaja armastab oma lapsepõlve kodu?
3. Mida võiks selle luuletuse põhjal öelda luuletaja lapsepõlve kohta?
4. Kuidas võiks teisiti väljendada mõtte «kask varjab oja vee»?
5. Koostada kirjand teemal «Jälle kodus». Lähtuda mingist pikemaajalisest kodust eemalolekust (kooli internaadis, pioneerilaagris, ekskursioonil jms.).

VANASONU SÜGISE KOHTA.

1. *Kured lähvad — kurjad ilmad,
haned lähvad — hallad käivad,
luiged lähvad — lumi taga.*
2. *Mustad pilved muidu käivad,
savikarva sajavad.*
3. *Sügiseõöl on üheksa poega.*
4. *Ei kõik talved ole vennad ega sügisesed ööd õed.*

HALL.

Vilukene, vennikene,
hallakene, ainekene,
kaste külma, kaunikene,
mine mõisa välja peale,
astu auna otsa peale,
karga kaeranabra peale,
vaheliku varju peale,
kuheliku kukelile —
seal on su suvine saaki,
seal sinu varane vaeva...

Ülesandeid.

1. Leida tundmata sõnade tähendus.
2. Selgitada, kuidas avaldub selles laulus rahva viha mõisnike vastu.

RÄNDLINNUD.

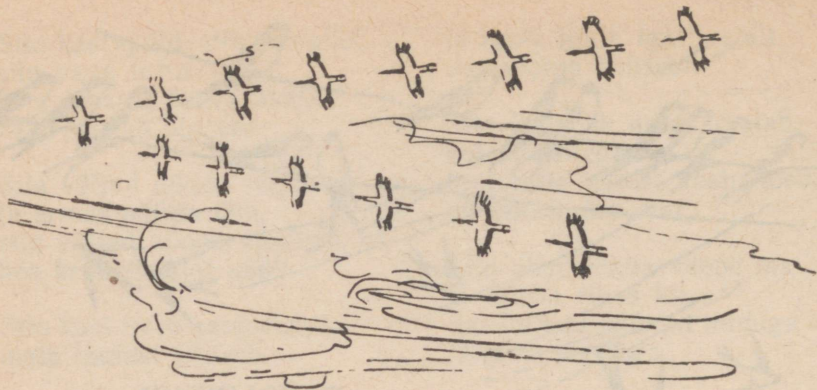
K. Merilaas

Uniselt näitab end päike
vaiksetel sügisekuudel,
veel tema hiline valgus
eretab kollastel puudel.
Punaselt leegitseb vaher,
kask aga tilgutab kulda,
vaibana kirevad lehed
katavad kulu ja mulda.

Traatidel kükkis ja kössis
lindude käratsev rodu;
jälle on tulemas tali,
jätma peab jällegi kodu.
Vaatavad ainiti üles
vihaste pilvete sõudu,
pojad ent proovivad julgelt
vastsete tiibade jõudu.

Tundmatuid radasid ihkab
nooruse rahutu veri:
kaugel, oi, kaugel Lõunas
kohiseb sinine meri,
kõrgete mägede vahel
orgude igihaljus,
sinna ei ulatu iial
Põhjamaa pakase valjus.

Kuigi on ilusas Lõunas kaunimad lilled ja rohud, ootavad seal meie linde kurjad ja kavalad ohud: paljud neist, nõrkedes lennul, langevad lainete hauda, teisi ent maitseva roana kantakse pidulauda.

Kui seal siis palmide ladvus õõtsudes põuases lõõsas linnukest tagasi hüüab sõbralik kadakapöösas, niisked ja varjavad laaned, kuused, mis lõhnavad vaiku, igatseb väikene süda koduseid pesitsuspaiku.

Nõnda on rändlinnu saatus — tigea talve eest ära. Tulevad udud ja hallad, väljadel vareste kära. Lahkuvad viimased kured, hüvasti jättes kluu-kluuga, viipavad kodumaa kingud iga põõsa ja puuga.

Olesandeid.

1. Lugada luuletust tähelepanelikult ja kavastada. Leida igas kavapunktis väljendusi, mis loovad kujukaid pilte.

2. Jutustada teemal «Rändlinnud lahkuvad». Kasutada oma kõnes ilmekaid väljendusi.

Herakles hällis.

Herakles, Zeusi poeg, oli kreeka suurim kangelane.

Zeus oli pojale juba hällilapsena palju jõudu andnud ja temale kuulsusrikka tuleviku määranud.

Jumalate kuninganna Hera aga vihkas Heraklest juba selle sündimisest peale ja kiusas teda kogu eluaja.

Kui Herakles oli vaevalt kaheksa kuud vana, saatis Hera kaks koledat madu poisikest surmama. Maod pugesisid öösel läbi lahtise ukse tупpa, kus väike Herakles magas oma ema voodi kõrval vasksel kilbil.

Ähvardavalt keereldes ajasid ussid endid saba peale püsti ja sirutasid susisedes oma pikad kaelad üle kilbi ääre, et last mürgihammastega salvata.

Herakles ei olnud veel magama jäänud. Ta märkas madusid, kuna nende silmad kiirgasid nagu tuli, nii et tuba oli täiesti valge.

Lapsehoidja, kes istus poisikese juures, nägi neid samuti ja hakkas suure häälega karjuma.

Heraklese ema, nähes oma last surmaohus, hüppas voodist ja sööstis valjusti appi hüüdes madudele kallale.

Aga noor Herakles aitas ennast ise. Ta tõusis kiiresti istukile, haaras madudel kõrist kinni ja pigistas kõigest jõust.

Küll maod väänlesid ja keerlesid. Nende suud olid laiali ja keeled ripnesid allapidi. Herakles aga ei lödvendanud oma haaret enne, kui koletistel oli hing väljas ja nende kehad olid tõmbunud kangeks. Siis sirutas ta naeratades oma käed, mis hoidsid surnud madusid, väriseva ema poole.

Nüüd tormas tупpa ka Heraklese kasuisa Amfitrüon, kes oli kisa peale üles ärganud. Tal oli haljas mõök käes. Tema kannul jooksis salk sõjariistus kaaslasi. Kuid teha polnud enam midagi: võidetud vaenlased lamasid surnult maas. Väike Herakles oli nendest jagu saanud.

Imestades märkas Amfitrüon, millist jõudu omab poisike. Ta laskis Teebast Zeusi ennustaja Teiresiase kutsuda ja jutustas talle nähtud imet. Pime ennustaja kuulutas vanematele, et Heraklesest saab vägev kangelane, kes saadab korda kuulsusrikkaid tegusid: maal ja merel hävitab koledaid kiskjaid, lööb maha kurjategijaid, võidab hiiglasi, võtab ette võidurikkaid sõjakäike. Kangelastegude ja nähtud vaevade tasuks antakse talle pärast surma eluase jumalate kojas, kus ta elab koos nendega õnnes ja rahus.

Heraklese noorpõlv.

Amfitrüon, kuulnud Teiresiase ennustust, otsustas Heraklest kangelasekutsele ette valmistada. Selleks palkas ta kõige kuulsaimad õpetajaid.

Ta ise õpetas poisile sõjavankrijuhtimist, sest selles kunstis oli ta eriti osav. Kõige kuulsamate kangelaste juhtimisel harjutas Herakles maadlust, rusikavõitlust, vibulaskmist ja vehklemist. Talle anti õpetust ka kirjatähtede tundmises ja kandlemängus.

Muusika õppimises ei teinud Herakles nii suuri edusamme kui sõjakunsti omandamisel, sest ta käsi oli liiga tugev kandle õrnade keelte jaoks.

Nii juhtuski ühes õppetunnis, et tema muusikaõpetaja, auväärt laulik Linos lõi Heraklesele sõrmedele, kuna õpilane ei olnud vajalikult tähelepanelik. Selle üle vihastas Herakles ja virutas Linosele kandlega vastu pead, nii et vanamees surnult maha langes.

Mõrv, kuigi ette kavatsemata ja kuigi Herakles seda kahetses, vihastas ja ühtaegu kohutas Amfitrüoni. Kartes, et poisike võib ägedushoos ei tea mida teha, saatis ta Heraklese Kitaironi mägedesse oma karjaste juurde.

Värskes mägedeõhus ja vaba karjaseelu tingimustes sirgus Herakles hiiglasuureks ja tugevaks noormeheks, kelles võis esimese pilguga ära tunda Zeusi poja.

Kaheksateistkümne-aastaselt oli ta neli küünart pikk ja omas suurt kehalist jõudu. Ta silmad särasid kui tuleleek. Vibulaskmisel ja odaheitmisel tabas ta alati märki.

Herakles võitleb Hüdraga.

Kangelase kasvav kuulsus ei andnud kuninganna Herale rahu. Ta oli kade, et Herakles oli Teebas oma kaaskodanike seas lugupidatud mees ja oma koduses elus õnnelik perekonnaisa.

Et Heraklese õnne hävitada, saatis Hera talle raske haiguse, mis röövis kangelase mõistuse. Kangelane ei tundnud enam ära oma poegi ja pidas neid röövloomadeks. Ta viskas pojad tulle, kus nad hukkusid.

Mõne aja möödudes toibus kangelane oma haigusest. Kui Heraklese meeltesegadus möödus ja ta teadlikuks sai oma julmast teost, valdas teda sügav kurvameelsus.

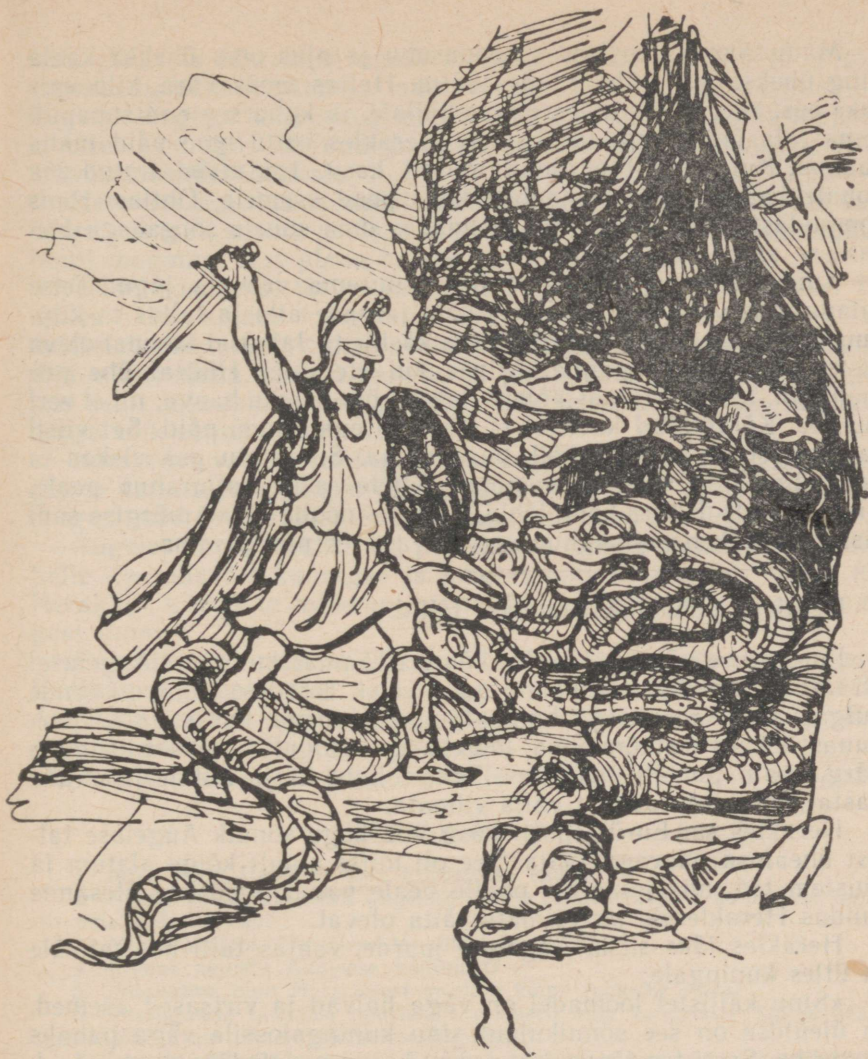
Pidades end kurjategijaks, kellel ei sobi elada Teeba kodanike keskel, lahkus ta oma kodulinnast kaugete metsade üksindusse.

Kui aeg oli Heraklese südamevalu leevendanud, rändas ta Delfisse, et küsida Apollo oraaklilt, kuidas oma rasket süütegu lunastada.

Oraakel käskis kangelasel minna oma isade linna Tirunsi, kus valitses kuningas Eurüsteus, ja teenida teda 12 aastat, täites sõna-kuulelikult ja vastu rääkimata kõik kuninga käsud.

Jumalate pojal ei olnud kerge käsualuseks hakata. Kuid Herakles alandas end, nii raske kui see ka oli, ja rändas Eurüsteuse juurde, et teda sulasena teenida.

Varsti pärast seda oli kuningas Eurüsteus oma kardetud sulase jaoks välja mõelnud järgmise töö.

Ta andis Heraklesele käsu, et see Lerna soo Hüdra maha lööks. See oli määratu suur üheksa peaga madu, kes asus Lerna soos, kust ta aeg-ajalt välja ilmus ja karju hävitas ning maad laastas.

Kaheksa pead olid tal surmatavad, keskmine, üheksas, aga surematu.

Hüdra vastu välja minnes võttis Herakles oma vahva onupoja Jalaose sõjakaaslasena ühes. Jalaos seisis hobustejuhina tema kõrval, kui nad koopa juurde sõitsid, kus madu elutses. Herakles hüppas vankrilt, mässis noolte ümber pigitatud ning väävliga immutatud takku ja pistis selle põlema. Siis sihtis ta noole koopa suust sisse, et peletist oma urkast välja kihutada.

Madu roomas susisedes koopasuhu ja ajas oma üheksa kaela ning üheksa keelt ähvardades välja. Haljas mõök käes, kilp varjuks ees, kargas Herakles maole kallale, ja kuna see end sabapidi tema jala ümber mässis, hakkas Herakles ruttu mao päid maha raiuma. Kuid sellest ei olnud mingit kasu. Iga maharaiutud pea kohale kasvas verisest kaelast kaks pead asemele. Ühtlasi ronis soomudast hiiglavähk välja ja hakkas oma suurte sõrgadega Heraklese säärt näpistama.

Kuid Herakles sai vähist ilma suurema vaevata jagu. Teise jalaga, mis vaba oli, tõukas ta vähi jalgade alla ja tallas ta kilpkuue tuhandeks tükiks puruks. Siis käskis ta Jalaosel lähedal oleva metsatuka põlema panna. Niipea kui Herakles Hüdral ühe pea maha lõi, tõmbas Jalaos põleva tukiga üle värske haava, nii et veri susises. Kõrvetatud kaeltest ei tõusnud enam uusi päid. Sel viisil sai kangelane viimaks kõik pead maha. Surematu pea viskas ta aga sügavasse auku ja veeretis sellele raske kaljurahnu peale. Siis löikas ta Hüdra kõhu lõhki ja kastis noolte otsad mürgise sapi sisse. Kelle keha niisugune nool riivas, see pidi surema.

Herakles puhastab Augeiase tallid.

Eurüsteuse sõbral, Kreeka kõige rikkamal kuningal Augeiasel oli tallis mitte vähem kui kolm tuhat veist. Toremaid loomi oli nende hulgas: kolmsada härga lumivalgete jalgadega, kakssada purpurpunast, kaksteistkümmend luigekarva valget ja üks niisugune härg, kes nagu täht helendas. Selle tohutu karja mitme ja mitme aasta sõnnik oli laudast välja viimata.

Herakles sai Eurüsteuselt käsu viia kogu sõnnik Augeiase tallist üheainsa päevaga välja. See oli mitte ainult kõige alatum ja mustem töö, mis jumalate pojale peale pandi, vaid see ülesanne tundus Heraklesele ka võimatu täita olevat.

Herakles läks siiski Augeiase juurde, vaatas talli hoolsalt üle ja ütles kuningale:

«Sinu kallistel loomad on väga halvad ja virtsased asemed, ja üleüldse on see sõnnikulaut sinu kuningalossile väga pahaks naabriks. Sa ei tea tõepoolest enam, kui armsasti lõhnavad roosid, mis sinu aias õitsevad, ja kui kosutav on õhk, mis mägedelt alla puhub, sest sõnnikuhais, mis tallist tuleb, matab kõik ära.

Mina nüüd oleksin küll see mees, kes sellele hädale abi leiaks, nii et sa jälle puhtamat õhku sisse saaksid hingata ja sinu loomadel paremad asemed oleksid. Praegu on nad sõnnikuga koos, et enam nende värvistki aru ei saa, eriti neid punaseid ja valgeid, kelle peale sa nii uhke oled, ei tunne enam äragi. Muidugi, kerge see töö ei ole, aga kui sa mulle kümnenda osa oma karjast palgaks lubad, siis tahan talli üheainsa päevaga puhtaks teha.»

Augeias, kes Eurüsteuse käsust midagi ei teadnud, vaatas lõvimantlis võõrale imestanult otsa. Hoolimata tema hiiglase välimu-

sest, pidas ta Heraklest ometi meeletuks hooplejaks, sest et niisuguse lubaduse täitmine näis võimatu olevat. Sellepärast oli Augeias kõigegega kohe nõus, sest ta arvas, et lubatud palka maksta ei tule. Kuningas oli uudishimulik, kuidas võõras tuulepea oma lubadust täitma hakkab.

Herakles aga laskis endale õhtuks süüa ja juua anda, sõi hea isuga, jõi tubli sõõmu peale, heitis kohe puhkama ning uinus rahulikult magama, sest plaan homse jaoks oli tal valmis.

Teisel hommikul tõttas kuningas Augeias kohe talli juurde. Ta tahtis näha, kuidas kangeline sõnnikut tõstab. Herakles aga ei mõelnudki sõnnikutõstmise peale. Ta lõhkus talli mõlemast otsast tüki müüri maha, kaevas kanalid ja juhtis nende kaudu kaks jõge, mis sealt lähedalt mööda jooksid, talli sisse, nii et vesi lühikese ajaga kõik sõnniku välja viis.

Imestades vaatas kuningas seda lugu pealt. Ta tundis, et kangelase tarkus pole vähem kui ta jõud. Aga ihnel mehel oli kahju palgast, mis ta Heraklesele oli lubanud ja ta salgas lepingu maha.

Augeiase poeg hakkas isa paluma, et ta oma lubaduse täidaks. Selle üle vihastus kuningas ja kihutas oma poja maalt välja. Ka Heraklest käskis ta minema minna. Nii jäigi kangeline oma palgast ilma.

Herakles aga maksis sõnamurdjale kätte. Kui ta teenistusaeg Eurüsteuse juures täis sai, kogus ta suure sõjaväe ja hävitas Augeiase linna tule ja mõõgaga ära. Kuninga enese tappis ta mürgitatud noolega. Kuninga poja aga, kes tema pärast oli maalt välja aetud, kutsus ta koju tagasi ja pani isa asemele kuningaks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks täitis Herakles kõik Eurüsteuse käsud?
2. Kuidas toimis Herakles Augeiase tallide puhastamisel ja kuidas see tegevus teda iseloomustab?
3. Milles avaldub Heraklese tänulikkus?
4. Kuidas hinnata Augeiase käitumist?
5. Missugune lugu Heraklesest meeldib kõige rohkem? Miks?
6. Missuguseid omadusi hindasid kreeklased oma kangelaste juures peale tugeva jõu? Tuua näiteid Heraklese lugudest.
7. Lugeda ajalooõpikust Vana-Kreeka loodusest ja muistsetest kreeklastest.

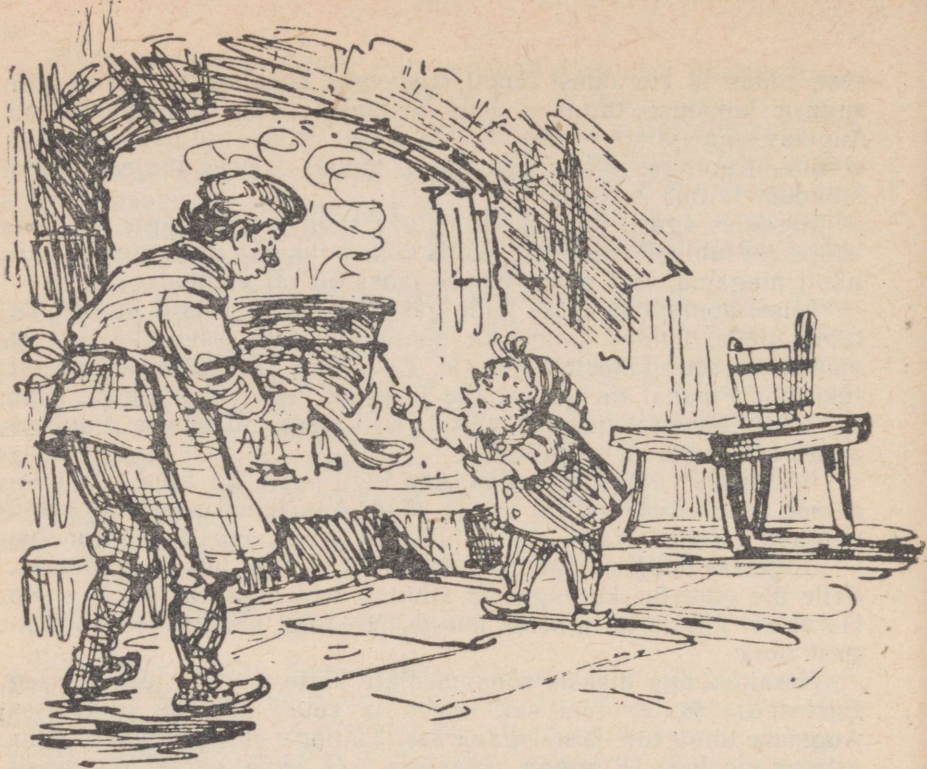
AHJUALUNE.

Muinasjutt

Mõisahärra käskis kokal head sööki keeta.

Seisis ka suur katel tulel, kus kes-teab mitme talle liha sees. Kokk istus katla ees ja õhutas tuld.

Korraga tuleb ahju alt põranda seest välja väike mehike ja küsib:

«Armas sõber, anna ka mulle natuke hüva rooga maitsta! Kõht mul tühi ja süda vesine nagu kalapüüdjal.»

«Ei tohi anda,» vastab kokk, «isegi suur pere ootamas.»

«Anna tilgake leentki!» palus väike mehike uuesti.

«Noh, võta siis peale!» ütles kokk ja andis mehikesele kulbitäie leent kätte.

Aga niipea kui kulp mehikese käes oli, sõi ta silmapilk terve paja tühjaks ja kadus ahju alla.

Mis ehmunud leehoidjal nüüd peale hakata?!

Läks vaene mees härra juurde ja rääkis asjaloo nuttes ja kaevates ära.

Härra ei uskunud esiti koka juttu, aga kui see jumala nime suhu võttes asja ihust ja hingest tõendas, sai härra oma meelepaha üle ometi võimust ja käskis kokkal uue paja tulele panna. Lisas aga kindlasti juurde: «Kui väike mehike jälle peaks tulema, siis viruta talle kulbiga pähe!»

Kokk läks tööle, ja peagi podises jälle piduroog tulel.

Jällegi tuleb väike mehike ahju alt välja ja palub natuke leent kotikese sisse, mis tal kaelas.

«Ei tohi anda,» ütles kokk. «Härra käskis sulle kulbiga pähe virutada.»

«Ära löö, armas sõber!» palus väike mees. «Küll ma sind jälle aitan, kui sul mõnikord kitsas käes on. Mu naine on kodus haige. Ei ole mul roategijat ega veetoojat. Lase ma panen ühegi kulbitäie leent siia kotikesse, et vaesel ohkajal natukenegi keha kinnitadal!»

Kokk mõtles ka: «Ega ta ometi nii häbematu või olla kui enne, ja kui palju tema haige naine siis ikka jõuab ära süüa.»

Andis kulbi mehikese kätte.

Silmapiilk oli leem ühes lihaga kotis, pada tühi ning mehike kadunud.

Mis nüüd teha?

Kokk kaebas härrale jälle oma õnnetust ning nuttis ja kaebas veel enam kui enne. Härra sai vihaseks kui tuli, sõimas kokka ja lubas ta majast välja ajada, kui kolmaski kord veel oma ametit paremini ei mõista pidada. Väikese mehikese käskis aga härra silmapilk surnuks lüüa, kui see ennast kõõgis peaks näitama.

Jällegi uus pada tulel.

Väike mehike ka seal.

Kokk võttis kulbi ja karjus: «Härra käskis su otsekohe surnuks lüüa, sina petis!»

«Ära löö, armas sõber! Kes teab, mis puudus ja nälg sind ennastki veel elus ootab. Küll mina sind siis jälle aitan, kui võin. Mul väeti laps kodus näljas, haige abikaasa suri ära, ei ole mul enam söögikeetjat ega joogitoojat. Anna mu väetile lapsele ometi poolgi kulbitäit leent!» palus väike mehike.

Koka süda läks jällegi haledaks ja ütles seekordki hea mees: «Kui palju niisugune lapsepõnnike siis ikka jaksab ära süüa! Säh, võta peale!»

Silmapiilk oli pada aga jälle tühi ja väike mehike kadunud.

Nüüd oli vaesel kokal palk oodata.

Väriseva häälega ütles ta härrale: «Väike mees varastas jälle leeme tulelt ära!»

«Sina, üleannetu, kasi minema!» karjus härra. «Et sa mind aga siinamaani truult oled teeninud, siis luban sul veel täna ööseks siia jääda, aga homme pané oma kribu-krabu kraam kokku ning kasi minema!»

Härra pani kupja leent keetma ja ütles: «Kui väike mehike end jälle peaks näitama, siis löö ta otsekohe surnuks!»

«Hea küll, härra!» ütles kubjas. «Küll ma talle virutan.»

Pandi pada tulele.

Jällegi väike mehike seal ja palub natuke leent.

«Või leent sulle tarvis, sina kelml!» karjus kubjas ning virutas väikesele mehikesele kulbiga niisuguse paugu pähe, et mehike kui kera ahju alla tagasi veeres.

Roog sai ka valmis ja härra meel oli hea. «Ega mehike enam oma nina põletama tule!» ütles ta.

Teisel päeval võttis kokk oma varandusekotikese selga ja tahtis kõõgist välja minna.

Korrage väike mehike seal, pea rätikuga kinni seotud, ja ütles kokale: «Tule, sõber, jäta ka mind jumalagal! Mul on sulle teele veel midagi kaasa anda.»

Kokk sammuski mehikesele järele.

Ahju all oli ilus suur elukoht, kus oli mitut moodi asju ja värikisid sees.

Mehike viis koka esimesest toast läbi ja jäi siis väikeses kambri laudikese ette seisma. Võttis laudilt karbikese ja ütles: «Säh, sõber! Siin on su heateo eest palk. Kui sul midagi tarvis on, siis koputa aga nimetissõrmega karbi kaane peale ja nimeta oma soov.»

Kokk tänas väikest meest kingituse eest ja tuli jälle kööki tagasi.

Ka kubjas oli seekord köögis.

Kokk võttis karbikese, koputas nimetissõrmega kaane peale ja lisas juurde: «Leivakott teekäijale!»

Kohe leivakott väljas. Kokk laskis veel mitu asja karbikese abil välja tulla, ja kubjas ei jõudnud karbikest küllalt imetleda. Küsis siis: «Ütle ometi, sõber, kust sa selle kalli karbikese said?»

Kokk rääkis kupjale kõik ära ja läks siis ise teele.

«Kui asi nii on, siis pean ma väikese mehikese käest niisamaguse karbikese saama. Küll ma eilse kõrvalopsu jälle heaks teen. Oot, oot, panen paja tulele!»

Kubjas keedab ja keedab, keedab ja ootab, aga mehike ei tule. Hüüab viimaks: «Sõber, tule ometi külaliseks!»

Oligi väike mehike seal.

«Miks sa mind kutsud? Mul koka sööki küllalt veel kodus,» ütles väike mees.

«Katsu ometi! Ega see midagi ei maksal!» ütles kubjas.

Väike mees katsus ka ja ütles siis: «Ole tervel! Tule nüüd kaasa, ma maksan ka kulu ära.»

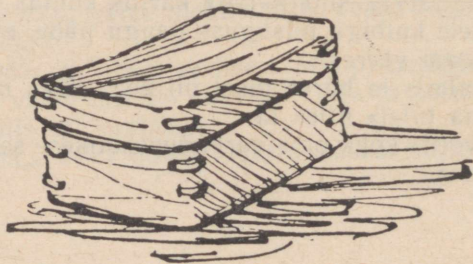
«Mis suur kulu see ka on!» ütles kubjas ning astus rõõmsal meelel väikesele mehikesele järele.

Kubjas sai ka karbikese; tuli tänamata ja sõna lausumata väikese mehikese juurest ära. Ruttas siis härra juurde ning palus tähele panna, mis sünnib, kui ta sõrmega karbi kaanele koputab.

Koputas ka.

Karbist kargas väike mees välja, raudnui käes, ja hakkas härrat ja kubjast vemmeldama, kuni mõlemad maas poolsurnud olid. Kadus siis ühes karbikeseaga ära.

Väikest mehikest ei näinud aga keegi pärast seda enam.

1. Milline tegelane selles muinasjutus meeldib? Põhjendada oma arvamust.
2. Millest nähtub, et mõisahärra oli ahne, tige ja südametu inimene?
3. Miks kubjas ei halastanud väikesele mehikesele?
4. Jutustada teemal «Kubjas ja imekarbike»
Alustada järgmiselt Kubjas, kes oli kalk ja ahne inimene, juhtus parajasti köögis olema, kui kokk kingitusega sinna tuli
5. Muinasjuttudes väljendab rahvas oma lootusi, ootusi ja soove. Milline rahva soov-unistus kajastub selles muinasjutus?

VAESELAPSE KÄSIKIVI.

Muinasjutt.

Üks vaene vanemateta tütarlaps oli kui lambatall järele jäänud ja õelasse peresse kasvandikuks saanud, kus tal muud sõpra ei olnud kui perekoer Krants, kes mõnikord leivakoorukese vaeselapse käest sai. Tütarlaps pidi hommikust õhtuni perenaisele käsi-kivil jahvatama, ja kui tal väsimust puhates kivi mõnikord seisma jäi, oli malk kohe kihutajaks lapse kannul. Õhtul olid vaeselapse käed kui puunotid tuimad, aga kes sellest hootis. Palukest, mis vaestelelastele armust antakse, peab suurem osa enamasti vere ja higiga perevanematele tasuma. Kes küll kuuleb vaestelaste ohkamist ja loeb nende silmapisaraid, mis palgeid mööda alla veerevad?

Ohel päeval, kui meie nõder tütarlaps jälle rasket käsikivi ümber ajas ja väga nukral meelel oli, et perenaine teda hommikul söömata oli jätnud, tuli üks narakas riides ühe silmaga lonkur sant sinna. Aga ta ei olnud kogunisti mitte kerjaja, vaid kuulus Põhja tark, kes enese sedapuhku sandiks oli moondanud, et rahvas teda ei tunneks. Sant istus ukselävele maha, vaatas teraselt lapse rasket tööd, võttis palukese leiba oma kaelkotist, pistis lapsele suhu ja ütles:

«Lõuna on veel kaugel, võta pisut leiba kehale karastuseks.»

Vaenelaps näris kuivanud palukest, mis magusam kui sai maitset. Ta tundis sedamaid jõudu kätes kasvavat.

Sant ütles:

«Sul, vaesel, võivad käed küll väsinud olla ühtepuhku rasket kivi ümber ajades?»

Tütarlaps vaatas kahtlaselt vanataadile silma, nagu oleks tahtnud tunnistada, kas küsimine tõsi või pilkamine pidi olema, ja kui ta näo lahke ja tõsise leidis, siis kostis ta:

«Kes vaeselapse kätest lugu peab! Veri on alati küünte all ja malk möödab selga, kui nii palju ei jõua teha, nagu perenaine tahab.»

Sant käskis lugu pikemalt rääkida, et ta lapse elu põhjani tundma saaks. Kui vaenelaps jutu oli lõpetanud, võttis vanamees kotist rätikuräbala, andis lapsele ja ütles:

«Seo õhtul magama heites see rätik oma pea ümber ja ohka südame põhjast: «Magus unenäoke, kanna mind sinna, kust käsi-kivi leian, mis ise jahvatab, et minu, nõdra abi pikemalt tarvis ei oleks!» Kirstu kaant ei tohi sa aga iial lahti teha, sest see oleks sulle surmaks.

Vaenelaps pistis rätikuräbala põue ja tänas anni eest vana-meest, kes sedamaid oma teed läks. Õhtul magama heites tegi vaenelaps, nagu sant teda oli õpetanud.

Ta sidus rätiku pea ümber ja ohkas silmaveega soovimise sõnu, ehk tal küll enesel palju lootust ei olnud. Ta uinus kergema südamega magama kui muidu. Kaetud silmade ette tuli kentsakas unenägu, mis tütarlapse pikale teele rändama viis, kus mitu ime-likku juhtumist sündis. Viimaks jõudis ta sügavale maa alla, mis ehk põrgu võis olla, sest kõik näis kole ja võõras. Õueväravad seisid laiali, kus ühtegi elavat looma liikumas ei nähtud. Edasi minnes tõusis mürin, nagu oleks käsikivi jahvatamas. Vaenelaps kõndis mürina juhil argsel sammul edasi, kuni ta aida ulualt suure kirstu leidis, kust seest kivimürin temale kõrvu kostis. Lapse jõud ei võinud kirstu liigutada, veel vähem paigast tõsta. Seal nägi ta tallis sõime küljes ühe valge hobuse ja mõnus mõte tuli talle sedamaid pähe: hobune tallist võtta, kõiega kirstu ette rakendada ja sedaviisi kivi ära viia. Ta tegi mõtte tõeks, pani hobuse kõiega kirstu ette, istus ise kirstu kaanele, võttis pika vitsa kätte ja hakkas tuhatnelja kodu poole kihutama.

Teisel hommikul unest ärgates tuli tähtis unenägu talle meelde, mis nii elav näis, nagu oleks ta tõesti kirstu kaane peal tüki maad sõitnud. Silmi laiali sirutades nägi ta kirstu aseme kõrval enda ees. Asemelt karates võttis ta kehikutäie otri, mis eile õhtul jahvatamata jäänud, puistas terad auku, mille ta kirstu kaanelt leidis, ja vaata rõõmsat imet: kivid hakkasid sedamaid murisema! Natukese aja pärast oli valmis jahu kotis.

Nüüd oli vaesellapsel hõlpus põli. Salakivi kirstus jahvatas, mis talle anti, ja tütarlapsel ei olnud suuremat vaeva, kui viljateri pealt sisse puistata ja jahu alt välja võtta.

Perenaine sai mõne aja pärast märku, et kirst jahvatusel vaeselapse abimees oli. Ta hakkas salanõu pidama, kuidas tütarlast majast ära ajada ja jahvatamise kirstu tema asemele võtta, mis süüa ei tahtnud. Esiteks tahtis ta jahvataja kirstuga ennast ligemalt tutvustada, et näha saada, kus ime-lik jahvataja pidi seisma. Himu kihutas naist ööd ja päevad taga ja ei andnud talle kusagil mahti, enne kui saladust tundma saaks.

Ohel pühapäeva hommikul käskis ta vaesellapsel külasse minna ja lubas ise koduhoidjaks jääda. Seesugust lahket lubadust polnud vaeselapse kõrv enne veel kuulnud. Ta pani rõõmuga puhta sargi selga ja paremad hilbud ümber ning ruttas siis minekule.

Perenaine vahtis talle niikaua ukselävelt järele, kuni tütarlaps tema silmist kadus. Siis võttis ta aidast kehikutäie viljateri, puis-

tas need kirstu kaanele, et kirst jahvatama hakkaks, aga kirst ei teinud seda. Naisel oli palju vaeva ja tööd, enne kui ta raske kirstukaane pealt jõudis kangutada. Viimaks läks kirstu kaas nii kaugelt praokile, et eideke silma sisse usaldas pista, — aga oh õnnetust! elav tuluke kargas kirstust välja ja sütitas perenaise põlema, nagu oleks ta takukoonal olnud; ega jäänud temast suuremat üle kui kamalutäis tuhka.

Kui leskmees hiljem teist naist tahtis võtta, tuli tal meelde, et kasvandik vaenelaps juba inimese-ealiseks oli jõudnud ja seepärast tarvis ei olnud kaugemat kosjateed ette võtta. Pulmad peeti vaikel kombel ja kui naabrirahvas õhtul koju oli läinud, läks ka mees noorikuga magama. Teisel hommikul leidis noorik aita minnes, et kirst käsikiviga tükkis öösel aidast oli ära kadunud ja et mingit jälge vargast polnud nähtavale jäänud.

Ehk küll igalt poolt otsiti, ligemalt ja kaugemalt järele kuulati, kas kuskilt kadunud asja inimeste silma pole tõusnud, siiski ei ole tänapäevani sellest midagi nähtud ega kuulnud. Imelik käsikiviga kirst, mille ükskord unenägu maa alt välja oli toonud, võis niisama imelikult tagasi läinud olla.

Küsimusi.

1. Milles ilmneb perenaise südametuse vaeselapse vastu?
2. Miks käsikivi ära kadus, kui vaenelaps sai perenaiseks? Millist rahva tõekspidamist see juhtum kajastab?

MUINASJUTTE LOOMADEST JA LINDUDEST.

Harakas ja vares.

Harakas ja vares jagasid kahekesi leitud konti. Harakas hüppas mööda sääreluud ja karjus:

«Siitsaadik! Siitsaadik!»

Aga vares hüppas keskele ja ütles:

«Pooleks! Pooleks!»

Viimaks tuli koer ja võttis kondi ära, harakas ja vares lendasid mõlemad minema ja jäid kõigest ilma.

Siga ja hani.

Siga ja hani sattusid kevadel jäälagnemise ajal Narva jõel ühe jäätüki peale. Hani jäi ette, siga aga taha tüürimeheks.

Jõuavad kose lähedale, hani nagu loots ees, hüüab: «Keeraks natuke!» Siga äga jonnitais, et: «Otsel!»

Jõuavad kosele ligemale, hani hüüab jälle: «Keeraks natuke!» Siga aga vastab: «Otsel!»

On juba üsna kose juures, hani veel hüüab: «Keeraks natuke!» Siga ikka: «Otsel!»

Hani tõusis siis lendu, siga aga läks kosel alla, kõigea puruks.

Jänes.

Kui jänesel poeg juba kolm päeva vana on, vaatab vana jänes talle otsa, lööb

käpaga pähe ja ütleb: «Juba sul niisama suured silmad peas kui minulgi. Nüüd võid küll ise endale süüa otsida!»

«Mis varjus, see varjus!»

Jänes olnud kord talvel kange tuisu ajal kimbus — pole kuhugi varjule saanud. Viimaks leidnud ühe aiateiba, toetanud selja selle najale ja öelnud: «Mis varjus, see varjus!»

Kalkun ja hani.

Kalkun ja hani olnud kahekesi väljal. Rebane tulnud metsast. Hani hüüdnud: «Ta, ta, ta tuleb!»

Kalkun öelnud: «Tulgu, tulgu! Tulgu, tulgu!»

Hani hüüdnud veel korra hoiatavalt: «Ta, ta, ta tuleb!» ja pistnud lendu.

Kalkun kostnud jälle: «Tulgu, tulgu! Tulgu, tulgu!»

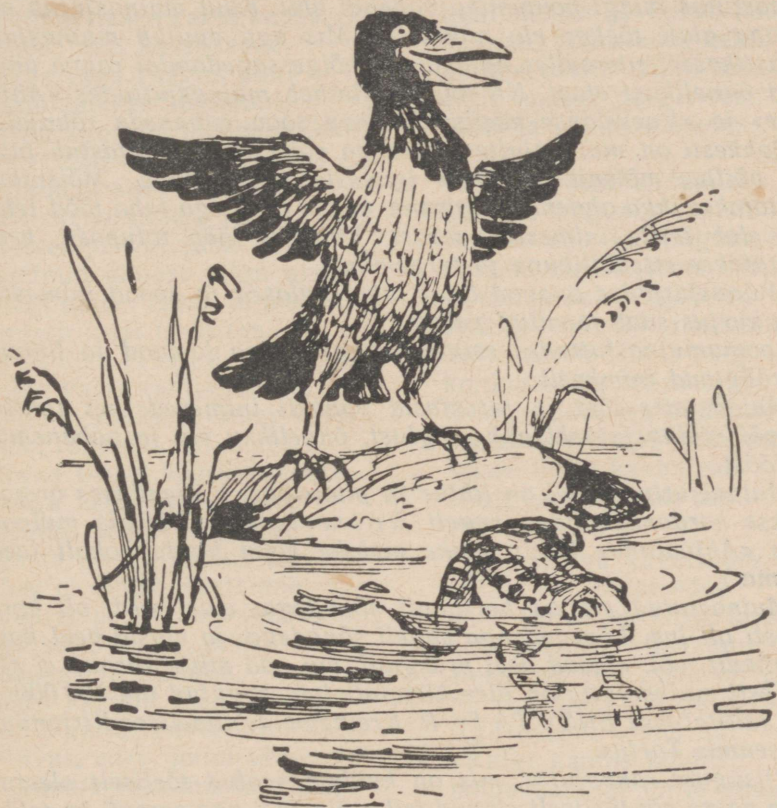
Ja rebane haaranud kalkuni kinni.

Kiitus on rumalate lõks.

Konn tuli ilusa ilmaga jõe põhjast välja ja istus kaldale päeva kätte ennast soojendama. Vares nägi teda, lendas konna kallale, pigistas ta oma jalgade alla ja tahtis konna silmad peast välja nokkida.

Konnal viimane häda käes, hakkas siis varest kiitma: «Oh, sa ilus lind! Sul on ilusad sukad jalas, ilus krae kaelas ja hall ilus kuub seljas, pika säärega kannussaapad ja peened püksid.»

«Kampsun kaa! kampsun kaa!» kisendas vares ja ajas jalad uhkeldades laiali. Konn pääses lahti ja hüppas sulpsti vette. Vares vaatas vesise suuga kaldalt tagant järele.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste lindude hääliitsust on järele aimatud loetud muinasjuttudes?
2. Kuidas nendes muinasjuttudes iseloomustatakse siga, varest ja jänest?
3. Vaadelda tähelepanelikult mõnda kodulooma ja koostada lühike jutuke.

Muinasjutt on kunstiline väljamõeldis. Paljud meile tuntud muinasjutud on loodud kauges minevikus. Tundmatuks jäänud autori poolt kord välja mõeldud, kandusid nad hiljem põlvest põlve edasi. Suuliselt levides muutusid muinasjutud aja jooksul tunduvalt. Neid kohandati uutele oludele, parandati, täiendati, tihendati.

Vanemais muinasjuttudes on palju ebaharilikku ja üleloomulikku: neis tegutsevad nõiad, inimesed võivad muutuda loomadeks ja lindudeks, jutu kangelased ehitavad ühe ööga losse ja lendavad lendavate vaipadega. See, mis harilikus elus on võimatu, teostub muinasjutus mingi nõidusliku vahendi abil. Kuid muinasjutud põhinevad alati tõelise elu nähtustel. Mis aga puutub muinasjutu fantastikasse, siis selles kajastuvad kõige sagedamini rahva unistused õnnelikust elust. Nii näiteks ilmneb muinasjuttudes «Ahjualune» ja «Vaeselapse käsikivi» rahva soov vabaneda rõhujaist.

Rohkesti on muinasjutte talurahva elust, milles kajastub talupoja võitlus mõisnikega, oma igaveste vaenlastega. Mõisnikku kujutatakse ikka ahnena ja laisana, kes ei oska ega taha tööd teha, vaid elab teiste inimeste vaevast. Võitjaks jääb talupoeg, keda kujutatakse ettevõtlikuna ja targemana.

Muinasjuttudes leiavad õnne ikka õiglased ja ausad inimesed, kuna kurjus saab teenitud palga.

Loomamuinasjuttudes esinevad tegelastena loomad ja linnud, kes räägivad inimkeeli.

Muinasjutte löid ja jutustasid vanasti inimesed, kes tahtsid kas või muinasjutuski näha õiglust, õnnelikku elu ja vabanemist orjatööst.

Muinasjuttude keel on lihtne ja pildirikas. Väljenduses armastatakse kordamisi, väga sageli kolm korda. (Näiteks muinasjutus «Ahjualune» ilmub väike mehike kolm korda kokalt leent paluma.)

Muinasjutud elavad harilikult sõnadega: elas kord, oli kord, vanasti oli jne. Lõpevad aga sageli sõnadega: ja elasid veel kaua õnnelikult, või: elavad veel praegugi, kui nad mitte surnud ei ole.

Eesti muinasjutte on üles kirjutatud ja kogutud üle 100 000 ja neid säilitatakse ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis Tartus.

Niisugust rahvajuttu, mis on kuidagi seotud tõeliselt olemasoleva paiga või tõeliselt elanud isiku nimega, aga samuti ka tekke- ehk sünnilugusid (näit. «Emajõe sünd», «Miks jänesel on moka lõhki») nimetatakse **muistendeiks**.

Rahvamuinasjuttude ja muistendite eeskujul on paljud kirjaniidud loonud kunstmuinasjutte ja -muistendeid: näit. A. Puškini «Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest», O. Lutsu «Ülemiste vanake», Fr. R. Faehlmanni «Emajõe sünd» jt.

MUINASJUTT SURNUD TSAARITARIST JA SEITSMEST VÄGILASEST.

A. Puškin

Tsaar end matkateele sättis¹,
hüvasti tsaarinna jättis,
ja tsaarinna hetkest sest
hakkas oot'ma kaasakest.
Ootab tunni, ootab teise,
ootab terve päevakese,
kuni silm tal seletab,
kuni eha helendab,
kuid ei naase kallis kaasa.
Juba lumi katab aasa,
akna taga raagus puul
ulub nukker sügistuul.
Mitu kuud nii möödus pikka,
noor tsaarinna ootas ikka.
Jõuluööl siis pimedal
tütrekene sündis tal.
Teisel päeval juba vara,
heitnud aknast pilgu ara,
nägi naine: tsaar, ta mees,
seisab lossi trepi ees.
Rõõmust rabatud tsaarinna
talle vastu tahtis minna,
kuid ei suutnud, ohkas vaid,
suri rõõmust sedamaid.
Kaua tsaari koormas mure.
«Aga keda patt ei pure?»
mõtles leinav abikaas,
aasta pärast naitus taas.
See ei olnud tõesti ime:
vääris pruut tsaarinna nime,
oli sale, priske, pikk,
arukas ja esindlik.
Aga loomult tsaari hellik
oli kõrk ja isemeelik,
kiivas, edev, jonni täis.
Lemmik-veimena ta, näis,
peegli oli lossi toonud.
Mees, kes selle peegli loonud,
sarnast teist ei enam loo:
kõneandi omas too.
Oma ilust tundes mõnu
peeglile vaid lahkeid sõnu
jagas naine: «Peeglike,

kaunim kõigist — minaks² see?
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Kostis nähtamatu suu:
«Jah, tsaarinna, kes siis muu?
Kelgi pole nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge.»
Ja tsaarinna rõõmuhoos,
huultel naer ja kilked koos,
keksles, nõtkutades keha,
püüdis edvilt³ silmi teha,
ehtis ennast peegli ees,
rõõm ja uhkus silmades.

Tsaaritar vaid endamisi
kasvas, sirgus tasapisi.
Puhkes siis, kui piigaks sai,
roosina kui saabund mai.
Rõõsk ja sale piigakene,
loomult mõistlik sihukene. —
Talle varsti leidus peig —
kuningapoeg Jelissei.
Olid kosjad, isa nõustus,
kaasavara-leping jõustus:
seitse linna kaubateel
seisis seal ja losse veel.

Peole minna kavatsedes,
ehtida end tavatsedes
kõrk tsaarinna küsis taas
oma peeglit: «Imeklaas!
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Aga peegel kostis nii:
«Kuigi kaunis kõigiti,
kõige kaunim mitte enam —
tsaaritar on sinust kenam.»
Jahmatas tsaarinna: «Kes?»
Kähistas siis raevudes:

¹ seadis

² kas mina

³ edvistades

«Reeturlik ja vilets ese!
 Puruks peksan sihukese.
 Sinu kiivas klaasipind
 kadedusest laidab mind.
 Tüdruk minust kaunim? Vale!
 Rohu leian kelkijale.
 Et on valgenahkne ta,
 kedagi ei üllata:
 ema nimelt seda tahtis,
 tütart kandes lumme vahtis.
 Aga minust, väidan ma,
 armsam olla ta ei saa.
 Mõõna, peegel: minu sarnast,
 nõnda kaunist, nõnda armast
 kusagil ei leidu! Eks?»
 Aga peeglilt vastuseks:
 «Oli nii, kuid pole enam,
 tsaaritar on kõige kenam.»
 Peegel kolksti nurka käis,
 kõrk tsaarina viha täis,
 armuheitjaks äge liiga,
 kutsus tuppä kojapiiga.
 Ja Tšernavka, piiga see,
 sai talt käsu vihase:
 tsaaritütar otserada
 paksu metsa talutada,
 kuuse külge kõita ta
 kiskjatele kiskuda.

Mis seal teha — käsk on vali,
 naise viha pole nali.
 Ja Tšernavka kuulekas
 piiga metsa talutas.
 Saabund padrikusse, sohu,
 tsaaritütar taipas ohu,
 palus härdalt: «Neitsi, lind,
 ära hukka metsas mind.
 Tasu saad, kui saan tsaar-
 rinnaks.»

Ja Tšernavkal puhkes rinnas
 ammu varjul hoitud arm,
 hinge piinas tegu karm.
 Sõnas ta: «Ma sind ei hukka,
 üksi jääd vaid metsatukka.
 Kaitse, taevas, õnnetut!
 Nüüd ma lähen, mul on rutt!»
 «Noh?» tsaarina päris lossis.

«Tüdruk?» — «Rägastikus,»
 kostis
 oma käskijale ta.
 «Paksus metsas üksinda,
 seotud kehast, käsist, jalust,
 ta ei pääse metsasalust.
 Nii on kergem surra tal
 kiskja looma käpa all.»
 Varsti levis jutukära:
 tsaaritar on kadund ära!
 Tsaar on mures, aga peig,
 kuningapoeg Jelissei,
 palund taevalt, et ta meele
 muudaks kindlaks, sõitis teele,
 otsis pruuti-piigakest,
 keda lembis südamest.

Ekslend metsas hommikuni,
 piiga aga astus, kuni
 leidis rohtund metsatee;
 lossi juurde viis ta see.
 Talle vastu jooksnud peni
 muutus sõbraks mängudeni,
 haugatanud korra paar.
 Hoovi astus tsaaritar.
 Ühtki hinge seal ei näinud,
 koer vaid eemale ei läinud —
 rõõmutseb seal hüpeldes.
 Hetke seisnud trepi ees,
 piiga tõstis ukselingi,
 astus majja. Pikal pingil
 vaibad kirjal kireval...
 Tammest laud ikooni all...
 kahhelkivist ahjul aga
 ase siidist kardinaga...
 Mõtles neitsi: «Majas ses
 elab tubli peremees,
 orvule ei tee ta liiga.»
 Ainult pererahvast piiga
 otsis kaua asjata.
 Kambri koristis siis ta,
 küttis ahju, küünlatule
 läitis palves pühakule,
 ahjule siis ronis, kus
 suigutas ta väsimus.
 Läksid tunnid. Lõuna paiku
 kabjaplugin õues kaikus.

Tuppa, mööda magajast,
sammus seitse vägilast.
Ütles vanem: «Küll on ime!
Kaunim saal kui lahusime!
Keegi noble võõras vist
ootab siin me saabumist.
Kes siis? Meie ette astu —
sõbraks võtame su vastu.
Oled vaarikene sa,
meile onukeseks saa;
oled noormees, näita ennast,

peame lugu vendlusvennast;
oled tudikene eit,
poegadena kohtle meid;
oled neitsi punapale,
astu õena ligemale.»
Piiga ette astus nüüd,
häbelikult oma süüd
lahkusega lunastades
kummardas ja punastades
vabandas, et majja ta
külla tulnud kutseta.

Mehed juba sonast mõnest
tsaaritari tundsid kõnest;
palund lauda, pirukaid
piigale töid sedamaid,
punast veini karikaga.
Mõistlik piigakene aga
loobus joogist hurmavast,
murdis tüki pirukast,
pistis raasukese suhu;
aga varsti leidis juhu
vabandada siis, et ta
soovib väga puhata.
Vägilastel ammu juba
oli korras ärklituba:
voodi, vaibad, kardinad.
Sinna viisid piiga nad.
Nädalaid on möödud pikka,
tsaaritar on metsas ikka,
aga igav pole tal
vägilaste hoole all.
Vennad-vägilased uhked
kõik on jalul juba puhtel,
relvad vööle köidavad,
laia laande sõidavad
halle parte põmmutama,
saratseene kõmmutama,
või, kui muud ei leidu head,
niitma tatarlaselt pead,
või tšerkesse lingutama,
noori muskleid pingutama.
Sellal lõuna ahjus keeb:
kodutööd kõik piiga teeb.
Ta ei tusatse, ei kargi,
meestele see meele järgi.
Kõik nad teda austasid.

Sedasi nad elasid.
Ükskord vennad puhtetunnil
õrna armastuse sunnil
esmakordselt vaidlushoos
piiga tuppa läksid koos.
«Kallis neitsil!» vanem lausus.
«Siia töid meid vennaausus.
Igalet meist meeldid sa,
aga ometi ei saa
kosida sind seitse venda.
Kellele sa lubad enda?

Vali peigmees! Ole heal
Vendadeks siis teisi pea.
Miks sa kurrutasid laupa?
Või ei vääri kaupmees kaupa?
Põlgad, piigakene, meid?»
«Oi, mu velled! Austan teid,»
kostab vaikselt piiga neile.
«Aga kui ma luiskan teile,
las mind kogu maailm neab,
kõige alatumaks peab,
las või hauaks saab see tuba:
olen teise mõrsja juba.
Kõik te võrdsed minu ees,
tark ja vapper iga mees —
kaunimat ei peigmeest vajaks.
Ainult igaveseks ajaks
mind on kosinud mu peig —
kuningapoeg Jelissei.»
Nõutult seisid mehed-osjad.
«Äpardusid meie kosjad.
Unustagem juhtum see!
Pattu küsija ei tee.
Andeks anna!» lausus vanem.
«Kõnet pahaks ma ei pane,»
kostas piiga. «Kõik te vist
mõistate mu käitumist?»
Vennasalkkond, huultel ohe,
kummardas ja lahkus kohe.
Ununesid hetked need,
elu kulges endist teed.

Kuid tsaarinna tsaarilossis
oli tusane ja mossis,
tsaaritari südames
kirus tema meenudes.
Peeglit vihkama end sundis,
vihkaski, kuid varsti tundis:
sant on elu peeglita.
Üles otsis peegli ta.
Hinges edevusekiha,
lausus, unustanud viha:
«Tere, kallis peeglike!
Kaunim kõigist — minaks see?
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Talle peegel vastas nii:
«Oled kaunis kõigiti,

aga elab metsas suures
seitsme vägilase juures
piigakene üksinda,
sinust nägusam on ta.»
Nüüd Tšernavkat tutistama
tormas naine. «Sinu jama
see, et surnud tsaaritar.
Reetsid, neetud orjatar!
Taipa: see ei ole nali,
üks: kas tsaaritari turm
kahest võimalikust vali
või, kui soovid, enda surm.»

Kord, kui vendi polnud kodus,
piiga aknal sukka kudus,
nagu pruugiks oli tal.
Peni hakkas trepi all
haukuma, ning kerjus nunna
nägi piiga hirmununa
taganemas peni ees;
murdjana see lõrises.
Piiga hüüdis: «Eidekene!
Oota hoovis veidikene.
Kõik, mis sulle leian siin,
ise kohe välja viin.»
«Piigakene, tule ruttu,»
kuuldus õuest nunna nuttu.
«Neetud krants on lausa hull,
rüü ta lõhki rebib mul,
sammugi ei lase astu.»
Neitsi kähku jooksis vastu,
pihus kakk, kuid trepilt veel
ei saand alla, hooviteel
koer on vastas; heidab maha
jalge ette ega taha
lasta piigat edasi.
Ise haugub sedasi.
Tahab võõras ligineda,
koer on valmis murdma teda.
«Veider lugu. Püüa, säh!»
hüüdis tsaaritar. «Aitäh!»
kostas eit ja kaku püüdis.
«Tänutäheks sulle,» hüüdis
«kingin õuna. Püüa, laps!»
Peni vinguma ja — krops —
õuna järele teeb hüppe,
aga juba neitsi rüppe

langeb ubin, õrn ja klaar.
Tänas eite tsaaritar.
«Kui on tulel leemepada,
pole aeg veel einestada,
siis söö seda õunakest,
täna eite lõuna eest.
Oun on enam õnnesoovist,»
sõnas eit ja kadus hoovist.
Aga peni neitsi ees
tuppa jooksis vingudes,
nagu miskit talle kaebaks,
nagu miski südant vaevaks.
Näkku vahtis tungival,
justkui õuna paluks talt.
Piiga meelitama: «Muri,
ära nuuksu, kutsu kuri,
mine kuuti.» Ise vaid
ukse sulges sedamaid.
Istus, ootas vägilasi.
Silme ees üksainus asi:
õun kui verev idakaar.
Nõnda kaunis, nõnda klaar
oli see, et lõhnav sisu
hurmas, äratades isu.
Läbipaistvalt nagu mees
seemned sädelesid sees,
Mõtles piiga: «Sest saan lõuna,
enne ma ei puutu õuna.»
Kuid ei malland oodata,
pihku võttis õuna ta,
hammustas ja killukese
neelas alla tillukese.
Järsku võpatas mu kuld,
pingile end jõuetult
pühakuju alla toetas,
õuna põrandale poetas.
Silmad kinni läksid tal.
Lamama ikooni all
jäi siis, elavatest kenam,
ega liigutanud enam...
Sellal seitse vägilast
naasis koju. Väravast
neile vastu jooksis peni,
ulgudes ta künniseni
saatis neid, kui näitaks teed.
«Kummalised märgid need
kurba uudist ennustavad,»

hüüdsid nad ja, ukse avand,
 karjatasid, õde näind.
 Koer, kes nende kannul käind,
 haaras õuna, püsti turi,
 neelas selle siis ja suri.
 Küllap magus õunake —
 mürgitatud oli see.
 Surnud tsaaritari juures
 vägilased mures suures
 seisid kaua troostita.
 Surilinaga siis ta
 palvetades võtsid katta,
 kuid ei sõandand mulda matta.
 Ta ei hingand, aga nii
 kaunis oli kõigiti,
 nagu oleks vaikne uni
 laud tal sulgend hommikuni.
 Ent kui neljas saabus öö,
 toimetasid raske töö,
 leinatalituse kurva,
 panid kirstu neitsi-urva.
 Kirst kristallist oli see.
 Õõneskingu koopasse
 viisid öösel hiud-velled
 kalli kirstukese selle.
 Kuue tulba vahel seal
 mitme malmist keti peal
 lebas see. Teind ümber aia,
 naasid vägilased majja.
 Kurva lahkumise eel
 õe ees kumardades veel
 lausuv vanem: «Vaikselt maga,
 varakult su ilu vaga
 kustutasid kurjad käed,
 taevariigi õnne näed.
 Sõsaraks sa olid meile.
 Hellitas sind Jelisseile,
 kallimale, meie arm,
 kõigilt surm su võttis karm.»
 Õel tsaarina salamahiti
 lossi aknast teele vahtis,
 kuni peegli võttis taas,
 küsis tasa: «Imeklaas,
 kellel on veel nahk nii valge,
 nii õrn puna üle palge?»
 Talle peegel vastas nii:
 «Oled kaunis kõigiti.

Kelgi pole nahk nii valge,
 nii õrn puna ühe palge.»

Oma mõrsjat usin peig,
 kuningapoeg Jelissei,
 otsis hoolsalt kogu ilmast.
 Valus pisar veeres silmast,
 aga anda talle nõu,
 kõigile käis üle jõu.
 Ühed naeru kihistasid,
 teised mööda kihutasid.
 Visand: «Pole näinud.» — «Ei.»
 Päikse poole Jelissei
 pööras palves: «Päike, sina
 kõrgel keset taevasina
 eha-koitu kokku sead,
 kõike näed ja palju tead,
 sinu käes on valgus, vari;
 kas mu pruuti, tsaaritari,
 pole näinud, noorukest?»
 Kostis päike kõrgusest:
 «Ei, mu noormees, pole näinud,
 ehkki kõrgel olen käinud,
 küllap surnud on su pruut.
 Küsita mu naabrit, kuud,
 vast su otsingute rada
 tema suudab lühendada.»

Hinges valu, peigmees truu
 ootas, kuni kuldne kuu
 hakkas laotust valitsema;
 kuule nõnda hüüdis tema:
 «Kallis sõber, naerusuu,
 taevalatern, kuldne kuu,
 sina kõnnid kõrget rada,
 võtad öösid valgustada;
 sinu silma all maailm,
 sulle vaatab iga silm,
 ümbritseb sind tähesari;
 ütle, kas sa tsaaritari,
 minu pruuti noorukest,
 pole näinud kõrgusest?»
 Kostis kuu: «Ei ole näinud.
 Küllap läbi ta on läinud
 sellal siit, kui olen ma
 looja läinud, puhkama.»
 «Kahju, et ei ole kohand,»

lausus noormees, raskelt ohand.
 «Meelt ei pruugi heita veel,»
 jätkas kuu. «Vast oma teel
 tuul on märgand piiga rada
 ja sind suudab avitada,
 ehkki tal on palju tööd.
 Küsi temalt. Nüüd — head ööd!»
 Noormees pööras tuule poole,
 nõnda hüüdis tuulehoole:
 «Oled võimas, tuulehoog,
 keda kuulab merevoog,
 kelle tahtel pilvi liigub,
 padrik paindub, vili kiigub,
 kõiki valitsed sa maid,
 jumalale allud vaid.
 Aita mind! Sa kaugel käinud,
 ehk maailmas oled näinud
 piigat-tsaaritari sa?
 Tema peigmees olen ma.»
 «Oota,» vastas kohinaga
 tuulehoog. «Seal metsa taga
 lagedal on mägi, kus
 mustab koopa avaus.
 Koopa hämaruses hallis
 kiigub kirstuke kristallist
 keset sambaid keti peal.
 Inimjalg ei ole seal
 talland seda tühja kohta.
 Kirstus oma pruuti kohtad.»

Kaugusesse tormas tuul.
 Kibe nutuvõru suul,
 oma kadund kallimaga
 igaveseks jumalaga
 jätma siirdus Jelissei.
 Nõlvaga, mis järsk kui sein,
 tõusiski ta ette mägi.
 Mäes ta koopa-ava nägi
 mustendamas enda ees.
 Siirdund sinna, koopa sees
 hämaruses nukker-hallis
 märkas kirstugi kristallist,

kirstu ümber sammast kuut.
 Lamas kirstus tema pruut.
 Hüüdes: «Siia lootus hukkus!»
 mõrsja kirstule ta kukkus,
 murtud murest, ja kristall
 purunes ta keha all.
 Neitsi ärkas. Imetelles
 ringi vaatas: «Voodis selles
 kava magasin vist ma?»
 väljund kirstust; lausus ta.
 Järsku: «Ah!» Ja vaba voli
 rõõmupisaratel oli.
 Oma mõrsja kätel siis
 peigmees koopast välja viis.
 Naerdes, vadistades juftu
 asuti siis teele ruttu.
 Juba kuuldus rökkas eel:
 «Tsaaritar on koduteel!»
 Aga kuri võõrasema
 peegli ette mõnulema
 istus jälle laiseldes.
 «Peeglikenel» kõneles,
 «kellel on veel nahk nii valge,
 nii õrn puna üle palge?»
 Talle peegel vastas nii:
 «Oled kaunis kõigiti,
 aga kahtlust pole enam:
 tsaaritar on sinust kenam.»
 Oma peegli kildudeks
 paiskas eit ja kiljudes
 vihahoos ei leidnud kohta.
 Järsku tsaaritari kohtas
 oma kambri läve peal,
 kahvatas ja suri seal.
 Niipea kui tsaarina maeti,
 rikkad pulmalauad kaeti.
 Naitus kõige kaunim paar:
 Jelissei ja tsaaritar.
 Säärast pidu meie silmad
 pole näinud veel maailmas.
 Sõin ja jõin seal minagi...
 Suhu ei saand midagi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Muinasjutu lugemisel koostada kava, mille järgi jutustada tsaarinnast-võõrasemast. (Panna tähele, kuidas teda kujutatakse muinasjutu alguses. Vaadelda, kuidas ta iseloom kajastub tema tegudes edaspidi.)

2. Mida jutustatakse tsaaritarist ja tema käitumisest?
 3. Mis on tsaaritaris meeldivat? Jutustada tsaaritarist. Mitu korda küsib kuningapoeg nõu? Millistes muinasjuttudes see arv esines?
 4. Tähele panna lauseid, kus esinevad sõnad *mõõnma maldama (mallata), meenutama kekslema, kaikumama, lembima, orb (orvu), lemmik, hellik, natuma, rõkkama, naasma, läitma*. Asendada need sõnad samatähenduslike sõnadega. Kasutada sõnastikku.

ISIKUSTAMINE.

Isikustamine ehk personifikatsioon on piltlik väljendus, kus elututele asjadele omistatakse niisugust tegevust, mis on omane ainult elusolenditele.

Näit.: *Emajõgi peatas oma jooksu, tuul unustas oma rutu...*

Emajõgi pani ta riiete kahinat tähele.

Eriti palju on isikustamist kasutatud muinasjuttudes. Nii leiame ka Puškini muinasjuttus «Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest» rohkesti isikustamist «akna taga raagus puul ulub nukker sügistuul». «...ootas, kuni kuldne kuu hakkas laotust valitsema».

Selles muinasjuttus on omistatud kõnelemisvõimet peeglile, päikesele, kuule ja tuulele ning neid seega isikustatud.

Olesanne.

Leida Puškini muinasjuttus isikustamist.

ÜLEMISTE VANAKE.

Muinasjutt ühes vaatuses.

Oskar Luts

Tegelased:

Ülemiste vanake. Väravavaht. Juku, väravavahi väike poeg. Näkineitsid.

Linnavärv. Väravavaht käib edasi-tagasi, oda-kirves õlal, põlev latern käes, võtmekimp ja pasun vööl. All uinuv linn.

VÄRAVAVAHT (*kuulatab*). Kes seal käib? Just nagu sammud olid. Aga kedagi pole näha. (*Tornikell lööb.*) Hm! Kesköö on lähedal. (*Istub värava kõrvale kivipingile. Tukub. Linnast kostab aegajalt tume hääl. Tasa nagu vaim tuleb linna poolt üks poisike — Juku. Väravavaht tõstab pea, kuulatab.*) Kes seal käib?

JUKU (*tuleb värava juurde*). Mina — Juku.

VÄRAVAVAHT. Juku! Mis sa tahad? Kas ema saatis?

JUKU. Ei, ema ei saatnud. Ise tulin. Uni ei tulnud, siis jooksin vaatama, mis sa siin teed, isa.

VÄRAVAHAHT. Mine, mine koju, Juku! Teised lapsed magavad ammugi. Kesköö on käes.

JUKU. Lähen kohe. Natuke istun veel. (*Vaikus. Väravavaht suigub.*) Isa!

VÄRAVAHAHT. Jah?

JUKU (*näitab järve poole*). Udu tõuseb järve poolt.

VÄRAVAHAHT. See on veeaur.

JUKU. Ja sealt tulebki alati vanake?

VÄRAVAHAHT. Jah. (*Suigub. Kustunud piip langeb käest.*)

JUKU. Isa! Isa, kas magad?

VÄRAVAHAHT. Suigatasin. Silmad langesid kinni. Undki nägin.

JUKU. Mis sa nägid, isa?

VÄRAVAHAHT. Vanake oli värava taga.

JUKU. Vanake? Mis ta ütles?

VÄRAVAHAHT. Küsis, kas linn... (*suigub*) nojah, kas linn juba valmis.

JUKU. Ja sina? Mis sa vastasid talle, isa?

VÄRAVAHAHT (*läbi une*). Mh?

JUKU. Mis sa vastasid talle?

VÄRAVAHAHT. Kellele? Ah vanakesele? Vastasin... Mis ma vastasingi? Nojah, et valmis... valmis... (*Magab.*)

JUKU. Valmis! Ütlesid, et valmis? (*Raputab mõttes olles pead.*) Ei, siis on linnarahvas teda kuidagi pahandanud. Mispärast on ta muidu pahane? Mispärast mina muidu pahane ei ole? Aga kui mind keegi petab või lööb — siis olen mina ka pahane. (*Vaikib.*) Isa! (*Ootab.*) Isa! Kas sa magad, isa? (*Enesele:*) Isa magab. (*Vaatab järve poole.*) Oi, kui tihe udu järve pool! See on veeaur. (*Imestunult:*) Aga need seal? Kes need on? Nad mängivad ringmängu. Ja laulavad... tasa, tasa. Nüüd tulevad nad lähemale... Need on näkineitsid. Jah, need on näkineitsid! Missugune laul! (*Näkineitsite ringmäng ja tasane, vaevalkuuldav laul uduvinas.*) Ja nüüd lähevad nad ära. Kaovad udusse. Laulugi ei kuule enam. (*Kuulatab. Hüüab sosistades väravavahi poole:*) Isa! Isa! (*Väravavaht ei vasta. Vaikus ümberringi. Siis lööb linnas tornikell.*)

JUKU (*kohkub*). Ah, see on tornikell. Justkui hüüdis keegi. Nüüd peab koju minema. Jah, nüüd peab koju minema. Näkineitsid läksid ära. (*Hüüab tasa:*) Isa! (*Enesele:*) Magab. (*Hakkab koju minema. Teisel pool väravat tasased sammud. Juku pöördub kähku ümber ja kuulatab.*) Seal nagu astuks keegi. (*Kuulatab uuesti. Tasa:*) Kes seal on? (*Vaikus.*) Keegi ei vasta. Aga just nagu sammud olid. Ah, kui tihe udu järve pool! Ja varjud. Liiguvad. Võib-olla on näkineitsid ikka veel seal? (*Kuulatab jälle.*) Kes seal on?

VANAKE (*ilmub värava taha, hüüab tasa ja tumeda häällega*). Väravavaht! Väravavaht!

JUKU (*kohkub, aga toibub kohe*). Tasa! Isa magab. Mis sa tahad, vanaisa?

VANAKE. Väravavaht! Väravavaht!

JUKU. Kas sisse tahad tulla, vanaisa? Mispärast sa nii hiljaks jäid? Sa tead ju, linnaväravad pannakse päikese loojaminekul kinni.

VANAKE. Võite nad keskpäeval kinni panna. Mina ei taha sisse tulla.

JUKU. Mis sa siis tahad, vanaisa?

VANAKE. Tulin küsima, kas linn on juba valmis.

JUKU (*väga kohkunult*). Linn... Linn... Kas sina oledki see, kes...

VANAKE. Mina olen Ülemiste vanake ja tahan teada, kas linn juba valmis on. Mõistad?

JUKU. Linn... Ülemiste vanake... Ei, ei, linn ei ole veel valmis. (*Saab julgust.*) Linn ei ole veel sugugi valmis. Linna pole veel ehitama hakatudki.

VANAKE. Sa valetad, poiss!

JUKU. Ei valeta, ei valeta, vanaisa. Linn ei ole tõesti veel valmis. Pooleli kõik alles. Kes teab, millal veel valmis saab.

VANAKE. Hm... Siis linn ei ole veel valmis?

JUKU. Ei ole, ei ole.

VANAKE (*raputab kurovalt pead ja hakkab minema*).

JUKU. Vanaisa, kas lähed ära?

VANAKE. Jah.

JUKU. Kuhu sa lähed?

VANAKE. Koju.

JUKU. Kus on su kodu?

VANAKE. Ülemiste on mu kodu.

JUKU. Ülemiste... Vanaisa! Oota natuke, vanaisa, ma tahaksin sult midagi küsida.

VANAKE. Mis on sul minult küsida?

JUKU. Kuule, vanaisa, kas käid igal aastal siin?

VANAKE. Igal aastal.

JUKU. Tuleval aastal tuled jälle?

VANAKE. Tulen.

JUKU. Hm... Mispärast? Mispärast sa käid siin? Kas oled pahane meie peale? Tead, vanaisa, sa tule siia poole, läbi värava on halb kõnelda. Tule istu siin natuke ja puhka jalgu. Ma teen kohe lahti. Silmapilk. Oota natuke. (*Võtab väravavahi vöölt võtmekimbu ja pöörab värava lukust lahti.*) Nii. Tule, vanaisa!

VANAKE. Mina ei tule.

JUKU. Mispärast?

VANAKE. Vihkan linna ja olen töotuse andnud, et ma kunagi oma jalga sinna ei tõsta.

JUKU. Vanaisa, ega siin linn ole. Siin on ainult värav. Linn on seal all. Tule, vanaisa! Ära kard! Kedagi ei ole lähedal. Kõik magavad. Isa magab ka. Tule, tule, puhka jalgu, sa oled vana. Kui vana sa oled, vanaisa?

VANAKE. Sa oled liiga uudishimulik. Sa nõuad asju, mida sul vaja pole teada. (*Seisatab avatud väraval.*) Jaa, jaa, siin on see linn... Ülemeelikud! Linda järve juurde ehtasid nad linna. Seda peavad nad kahetsema. Kahetsema peavad nad seda, ütlen ma. (*Astub väravast sisse ja vaatab ähvardavalt linna poole.*)

JUKU. Mispärast sa nii kuri oled, vanaisa? Tule, istu siia kivile! Vahest tahad suitsetada? Annan sulle isa piibu. (*Pakub piibu.*)

VANAKE (*istub kivile, mis teisel väravapoolel, vastu värava-vahti. Juku seisab tema ees püsti*). Ükskord, kui nad ta valmis ehitavad, lasen ma Ülemiste veevood vabaks ja siis ei jää kõigest sest jälgegi, mis nad siia aastate jooksul septsenud. Kus praegu on majad ja tänavad, seal laksuvad siis Ülemiste lained ja tõuseb öösel udu ja mängivad mu tütreid lumivalgeis riideis.

JUKU. Mispärast?

VANAKE. Kuulsid: Linda järve juurde ehtasid nad linna.

JUKU. Sellepärast oledki pahane, vanaisa? Oleksid neile kohe pidanud ütleva: Ärge ehitage siia linna, ehitage mujale.

VANAKE. Tahtsin näha, kui kaugele lähuvad inimesed oma jõleduses.

JUKU. Hea küll, sa tahtsid näha, aga ütle... Suitseta, suitseta, vanaisa. (*Annab vanakesele piibu ja lööb tulerauast tuld. Vanake suitsetab.*) Nojah, sa tahtsid näha... Aga ütle, vanaisa, mispärast ootad sa, kuni linn valmis saab? Mispärast ei saada sa juba nüüd Ülemiste vetevoogusid?

VANAKE. Nüüd? Nüüd peaksin ma saatma Ülemiste vetevoogusid? Ei! Nüüd ei saada ma neid veel mitte.

JUKU. Mispärast?

VANAKE. Lasen teid vaevelda ja vaeva näha... ja ehitada... et siis kõik teie tööd ja toimetused korruga purustada. Vaata, sellepärast ei taha ma linna enne hävitada, kui ta valmis on. (*Talle läheb suits kurku. Ta lākastab. Juku naerab.*) Mis sa naerad, poiss?

JUKU (*läbi naeru*). Sa suitsetad nii imelikult.

VANAKE. Sul võib õigus olla, ma pole selle riistaga harjunud. See on jälle üks teie paha komme. (*Viskab piibu maha. Sūlgab. Juku naerab.*)

JUKU (*istub vanakese kõrvale*). Vanaisa! Kuule, vanaisa!

VANAKE. Mis sa tahad?

JUKU. Kas sa tõesti arvad, et linn kunagi valmis saab?

VANAKE. Iga asi saab kord valmis, kui ta kallal tööd tehakse.

JUKU. Aga linn mitte kunagi. (*Paneb kae vanakese põlvele.*) Vaata, vanaisa! Kuidas võib linn valmis saada? Üksik maja saab valmis, aga linn mitte. Sest vaata: kui sepp oma maja valmis teeb, siis algab puusepp. Kui puusepp lõpetab, algab mõni teine. Ja ikka nii edasi. Üks lõpetab, teine algab. Vahel on koguni mitu maja korruga teoksil.

VANAKE. Kas teil siis pole kindlaks tehtud, mitu maja linnal üldse peab olema?

JUKU. Ei. Kes tahab, see ehitab nii palju, kui tahab. Ja ehitab kunas ta tahab.

VANAKE. Ool! Seda ma ei teadnud.

JUKU (*naerdes*). Arvasid vist, et ühel päeval antakse viimasele majale viimane kirvehoop ja siis on linn valmis? Jah?

VANAKE. No-jah. Kes seda teadis, et te isegi ei tea, mitu maja te ehitate.

JUKU (*naerdes*). Vanaisa on hädas!

VANAKE. Ma ei tea, mis ma siis veel ootan. Vesi alaneb järves iga aastaga. Linda kivi, mis enne oli poolenisti vees, on peaaegu kuival. Järv kaob... (*Lühike vaheaeg*). Ma ei tea, mis ma siis veel ootan.

JUKU. Mina ka ei tea, mis sa ootad, vanaisa.

VANAKE (*tõuseb järsku üles*). Ei, siis lähen ma kohe ja...

JUKU (*kohkudes*). Kuhu sa lähed, vanaisa?

VANAKE: Lähnen ja päästan lahti Ülemiste veed, et nad hävitaksid selle linna ja need tänavad ja... ja...

JUKU (*seisab värava ees*). Ei, vanaisa, seda ei tohi sa teha.

VANAKE. Mina ei tohi? Kes võib mind keelata? Olen lubanud ja tahan täita selle lubaduse.

JUKU. Ei, vanaisa, linna ei tohi sa hävitada. Ma poleks sulle öelnudki, kui oleksin teadnud, et sa tõesti nii kuri oled. Mõtle, me saame ju kõik hukka, kui sa Ülemiste veed lahti päästad.

VANAKE. Just seda ma tahangi.

JUKU. Vanaisa! Pai vanaisa!

VANAKE. Su palved ei aita midagi. See on nii määratud ja see saadetakse täide. Lase mind välja!

JUKU (*pöörab värava lukku ja peidab võtmekimbu selja taha*). Mina ei lase sind välja.

VANAKE. Sa ärritad mu vihale, poiss!

JUKU. Mis su viha aitab, võti on minu käes.

VANAKE. Ma võtan võtme vägisi.

JUKU. Ma äratan isa. (*Taganeb väravavahi poole.*)

VANAKE (*sõrme suu peale pannes*). Tsst! Isa ära ärata! Isa on väsinud, lase isa magada. Tema peab päeval rasket tööd tegema, lase teda ööselgi puhata.

JUKU. Hea küll, las ta puhkab. Aga võti jääb minu kätte.

VANAKE. Võtme võid jätta, aga mind lase välja!

JUKU. Ma ei või sind välja lasta. Sa uputad meid ära.

VANAKE. Siia ei või sa mind ka ometi jätta.

JUKU (*mõttes*). Ma ei tea isegi, mis ma sinuga pean tegema. Küll on kahju, et ma sulle ütlesin, et linn kunagi valmis ei saal!

VANAKE. Pole midagi kahetseda. Lase mind õhtule! (*Tornikell lööb.*) Mõtle, ka mina tahan päevatööd lõpetada ja puhkama minna. Sa näed, kui vana ma olen.

JUKU. Jah, vana oled sa küll. Aga mispärast sa nii tige oled? Vanad on head. Minu vanaisa ei taha kellelegi kurja teha. Ja lapsi

hoiab ta väga. (*Mõtleb pisut.*) Hea küll, lasen su välja, aga... aga luba enne, et sa Ülemiste veevoogusid lahti ei päästa.

VANAKE. Tubli. Luban.

JUKU. Aga sa ei tohi petta.

VANAKE. Usutad mind nagu endasugust.

JUKU. Hea küll, mine siis! (*Pöörab värava lahti. Vanake astub välja.*) Ja ära sa mitte Ülemiste vesi lahti päästa. Kuuled, vanaisa! Kas kuulsid? (*Kuulatab. Vanake vastab midagi eemalt.*) Ei kuulnud, mis ta ütleb. (*Astub väravast välja.*) Mis sa ütlesid? (*Vanake vastab vaevalt kuuldavalt.*) Sina ise mitte, aga oma tütardele annad käsu, et nad... et nad lahti päästaksid Ülemiste veed... (*Hüüb hirmuga.*) Vanaisa! Vanaisa! (*Jookseb vanakesele järele. Hüüe kostab kaugemalt.*) Vanaisa!

(*Värao jääb pärani lahti. Väravavaht ärkab.*)

VÄRAVAVAHT. Kes seal karjub? Mis kisa see on? (*Silmab lahist väravat. Tõuseb kokkudes üles.*) Värav lahti? (*Otsib vöölt.*) Võtmekimp... Mis see tähendab? (*Hüüb.*) Hei, kes seal on?

JUKU (*tuleb nuttes tagasi*). Isal Isal! Ta laseb Ülemiste veed linna peale. Ta ei lubanud lasta, aga ta valetas... et välja saada.

VÄRAVAVAHT. Kes? Kes?

JUKU. Vanake.

VÄRAVAVAHT. Vanake? Oli ta siin?

JUKU. Jah, ta oli siin. Ja mina ütlesin talle kogemata... või mitte kogemata... aga ütlesin päris ilmaaegu, et... et...

VÄRAVAVAHT. Inimeseloom, mis sa ütlesid talle?

JUKU: Et linn ei saagi valmis, oodaku niikaua kui tahab.

VÄRAVAVAHT. Noh?

JUKU. Siis lubas Ülemiste veed kohe lahti päästa. Praegu.

VÄRAVAVAHT. Praegu! Ülemiste veed! (*Löüb meeleheites käsi kokku. Jukule.*) Kus aru! Mis ma ütlesin sulle? Mis ma ütlesin sulle? Kas ma ei öelnud, mine magama? Oota poiss, selle eest saad sa hommikul naha peale! (*Talle tuleb asjade silmapilkne seisukord järsku meelde.*) Aga järv? Järv! Järv! See võib iga silmapilk kaela tulla. Peab midagi tegema. Peab linnarahva üles äratama... et nad põgeneksid, põgeneksid... Ära siit... kaugemale... mööda maad või merd... Ükskõik kuidas... see pole minu asi. Minu asi on neid äratada. Kus mu pasun? Kus mu pasun? (*Otsib pasunat, segaselt edasi-tagasi tammudes.*) Mis tont siin prõgiseb jala all? (*Vaatab.*) Piip. Ptüi! Kus mu pasun? (*Raputab Jukat õlgadest.*)

JUKU. Pasun on vööl.

VÄRAVAVAHT. Vööl? Missugusel vööl? (*Leiab pasuna.*) Ah siin, siin. Olen hirmust päris segane. (*Puhub ägedalt pasunat ja jookseb siis linna poole, hüüdes:*) Me oleme kadunud! Me oleme kadunud! Ärgake! Põgenege! Päästke endid! Järv! (*Puhub uuesti pasunat. Läbilõikav pasunaheli kostab uinavas linnas hirmuäratavalt vastu. Mõneks silmapilguks tekib vaikus, siis kostavad eemalt tumedad hääled, kellegi kriitkav hirmuhüüd ja uued pasunahelid.*)

Siis valgustatakse linnas üks maja aken. Siis teine... kolmas... kuuldu, nagu läheneksid hääled ja sammude müdin, nagu tormaks järv mähisedes kallastest välja ja murraksid veed endile teed linna poole. Läbi kaose kõlavad kirikukella löögid. Juku seisab värava juures ja vaatab kord linna, kord järve poole.)

JUKU (linna poole vaadates). Nad põgenevad. Oi, missugune segadus! (Järve poole vaadates:) Udu! Kui tihe udu! Midagi pole näha.

KEEGI (hüüab linna poolt). Põgene, Juku! Päästa end!

JUKU (teeb mõne rutulise sammu linna poole, seisatab, pöördu tagasi värava juurde ja istub kivile. Linnas kestab kaos edasi nagu kauge merekohin. Värava juures on sügav vaikus. Juku toetab käed põlvile, ta pea langeb käte vahele. Väravale ilmub vanake, vaatab esiti argset ringi ja istub siis ohates kivipingile, väravavahi asemele. Juku ei pane teda tähele. Nii istuvad mõlemad vaikides teine teisel väravapoolel. Siis ohkab vanake. Juku tõstab pea kokkunuult üles).

JUKU. Vanaisa! Sina oled, vanaisa! (Läheb vanakese juurde.) Sa ei päästnud Ülemiste vesi? Ei? Ei päästnud? Sa hirmutasid ainult? Tegid nalja?

VANAKE (kurvalt). Mis nalja. Minu vanaduses ei tehta nalja.

JUKU. Kuidas? Sa siis päästsid? Järv tuleb?

VANAKE (pahaselt). Ei tule.

JUKU. Ei tule?

VANAKE. Ei. (Järsku ja pahaselt, nagu see, kelle viimne lootus nurja läinud.) Kuidas võib tulla järv, kui ta peaaegu ära on kuivanud. Järv, mis enne mäel näis olevat, on nüüd orus, järve ei olegi enam. Saad aru? Tegin kõik, mis võisin. Kogu vee löid mu tütreid kihama ja mässama, aga kaldad on kõrged — vesi ei tule linna peale.

JUKU. Ei tule. (Tal hakkab vanakesest kahju. Nõutult sügab ta enne kukalt, siis säärt.) Mis siis saab?

VANAKE. Mina ei tea, mis saab. Arvan, mul on aeg ära surra.

JUKU (mõtleb pisut, hüüab siis linna poole). Järv ei tule! Kuulete — järv ei tule!

(Eesriie)

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks vanake vihkas linna? Leida tekstist vastavad kohad.
2. Miks linn ei saa valmis? Oelda seda Juku sõnadega.
3. Mida teate Tallinna ehitamisest tänapäeval?
4. Nimetada suuremaid ehitusi viimaste aastate jooksul. Kelle huvides toimub Tallinna ehitamine?
5. Võrrelda «Ülemiste vanakest» mõne teise, varem loetud muistendiga. Mille poolest nad väliselt erinevad? Mis on neil sisuliselt ühist?
6. Lugeda seda osalistega, jättes välja sulgudesse asetatud kohad. Enne osade jaotamist mõelda läbi, missugused on tegelased (Ülemiste vanake, väravavaht ja Juku) ja kuidas tuleks lugeda nende olset kõnet.

Kõnelust kahe või mitme isiku vahel kirjandusteoses nimetakse kahekõneks ehk dialoogiks.

Muistendis «Ülemiste vanake» esineb kahekõne Juku ja väravavahi, Juku ja vanakese vahel. Kahekõne ehk dialoogi kaudu näitab kirjanik Juku, väravavahi ja vanakese mõtteid, tundmusi ja tegusid. Kahekõne põhjal selgub ka tegelaste iseloom.

Ulesandeid.

1. Missuguse järelduse saab teha Juku kohta tema kõne järgi vanaisaga: ... Tead, vanaisa, sa tule siia poole, läbi värava on halb kõnelda. Tule istu siin natuke ja puhka jalgu. Ma teen kohe lahti...?

2. Selgitada, kuidas iseloomustab vanakesel tema kõne: *Lasen teid vaevelda ja vaeva näha... ja ehitada... et siis kõik teie tööd ja toimetused korruga purustada. Vaata, sellepärast ei taha ma linna enne hävitada, kui ta valmis on.*

EMAJÕE SÜND.

F. R. Faehlmann

Vanaisa oli maailma loonud ja selle üle sinise taeva laotanud, säravate tähtede ja hiilgava päikesega. Maa peal kasvasid ja kosusid taimed ja elajad tundsid lõbu oma elust. Aga elajad ei kuulanud Vanaisa käsku: nad hakkasid üksteist taga kiusama ja vihkama.

Seal kogus kord Vanaisa nad kõik kokku ja ütles neile: «Mina olen teid loonud, et igaüks oma elust rõõmu tunneks, teie aga olete hakanud üksteist vihkama ja koguni murdma. Ma näen, et tarvis on teile kuningas anda, kes teid valitseks ja teid taltsutaks. Tema vastuvõtmiseks peate jõe kaevama, et ta selle kallastel võiks asuda. Jõgi kaevake aga hästi sügav ja lai, nõnda et kõik väikesed jõed temas ruumi leiaksid, ja Emajõgi peab tema nimi olema. Mulda aga ärge visake, kuhu juhtub, vaid kandke see mäeks kokku; selle peale tahan ma lasta ilusa metsa kasvada ja seal peab teie kuningas elama. Ka kuristikud ja orud tehke sinna, et teie kuningas seal varju leiaks tuule, halva ilma ja päikese eest. Ma olen teid hulgana siia kokku kogunud; igaüks tunneb oma jõudu, nüüd värskelt töö kallale!»

Siis lahkus ta nende seltsist ja kõik ruttasid tööle. Jänes ja rebane mõõtsid jõe tee ära; jänes hüppas ees, rebane jooksis tema järel ja tema lohisev saba tähistas Emajõe voolu teed. Mutt ajas esimese vao, mäger kaevas sügavas, hunt ajas hunnikusse, karu kandis ära, ka pääsuke ja teised linnud olid kõik ametis.

Kui jõepesa oli valmis saanud, tuli Vanaisa tööd üle vaatama. Ta oli kõigega rahul. Ta kiitis iga töölist:

«Mutt ja karu, teie näite ju kõige hoolsamalt tööd teinud olevat, nii et te üleni määrdunud olete. Hea küll, see porine riie jäägu teile kui auriie mälestuseks. Sina, hunt, oled nina ja jalgadega tub-

listi tööd teinud, sulle peavad mst nina ja hallid jalad jääma. Aga kus on vähk? Ta on ju muidu üsna tragi poiss ja tal on hulk käsi; kas ta on maganud?»

Vähk oli just praegu muda seest välja roninud ja pahandas, et Vanaisa teda ei näe. Ta hüüdis pahaselt:

«Vanamees, kus su silmad on, et sa mind ei näe? Nad on sul küll selja taga.»

«Sina ninatark,» oli vastus, «sellest ajast peale peavad sinu oma silmad selja taga olema.»

Kui Vanaisa oli selle karistusega valmis saanud, näeb ta üht hilpharakat, kes ühelt oksalt teisele lendab, oma ilusat kuube päikese käes hiilata laseb ja oma muretut lauluviisi vilistab.

«Edev kuuselind,» hüüab ta, «kas sul midagi muud teha ei ole, kui ennast ehtida?»

«Vanake,» vastab lind, «töö on porine, mina ei või oma kuldkollast kuube ära rikkuda ega oma hõbekarva pükse mustaks teha. Mis ütleksid sa ise siis?»

«Sina riidealp,» hüüab vanamees karmilt, «tänaest päevast olgu sul mustad püksid, ja sa ei pea karistuseks kunagi ojast oma janu kustutama, vaid veetilgakesi lehtedelt korjama; oma lõbusat laulu pead sa ainult siis vilistama, kui teised loomad kõik pakku poevad ja läheneva halva ilma ees värisevad.»

Jõepesa oli nüüd valmis. Vanaisa valas oma kuldkarikast sinna vett sisse, elustas seda oma hingeõhuga ja määras tema jooksu sihi.

See oli Emajõe sünd ja nõnda oli lugu tema kaevamisel.

Küsimusi.

1. Mille tekkimisest jutustab «Emajõe sünd»?
2. Milliseid nähtusi looduses see muistend seletab?
3. Millised rahva töökspidamised esinevad selles loos?

MIKS JÄNESEL ON MOKK LÖHKI.

Kord tulid jänesed mäele suure männi alla kokku oma viletsa elu parandamise üle nõu pidama. «Vaadake, armsad jänesed,» ütles kõige suurem jänes, «meie peame kõiki kartma, aga ükski ei karda meid. Küti ja koerte ees peame kanget hirmu tundma ja ei tea, kuhu pesa teha, kus naise-lastega elada. Seda pole meil lootagi, et meie elu paremaks läheb, vaid see läheb palju hullemaks, sest iga poisijõmpsakas ajab meid taga, ja kui juhtub meid nägema, siis karjub: jänes, jänes! Parema lähme järve ja uputame endid ära, siis on meie vilets elu otsas. Surema peame ju ükskord muidugi.» Kõik jänesed olid selle nõuga rahul ja hakkasid ligidal oleva järve poole jooksma, et seal end ära uputada. Järve kaldal oli aga suur lambakari söömas ja karjane oma koeraga rohus küljeli maas.

Kui jäneste jooksumüdin nende kõrvu kostis, kohkusid nad kangesti ja pistsid jooksu, lambakari ees ja karjane koeraga taga jälle. Seda nähes hakkasid jäneseid naerma ja ütlesid: «On ikka ka loomi ja inimesi, kes meid kardavad ja meie eest ära jooksevad.» Nad pöördusid metsa tagasi. Kangest naermisest jäid neil aga mokad lõhki.

Küsimusi.

1. Kas loetud pala kuulub muinasjuttude või muistendite liiki? Põhjendada oma seisukohta.
2. Milliseid muistendeid tunnete?

LUIK, HAUG JA VÄHK.

I. Krõlov

Kui puudub üksmeel seltsimeeste seas,
siis nendel kuidagi ei vea
ja rist ning viletsus on nende ettevõtte.

*

Kord Luigel, Vähjal, Haugil tekkis mõte,
mis koos nad ühistööle viis,
et koormat vedada, ja selleks siis
nad kohe kolmekesi rakendusid ette.
Kuid kuis ka püüaksid, ei koormat paigast saa:

Luik tahab pilvi lennata,
Vähk ronib tagurpidi, Haug kisub vette.
Ei meie otsusta, kes nendest süüdi seal,
kuid koorem praegugi on koha peal.

HUNT JA TALLEKE.

I. Krõlov

Mustmiljon näidet ajalugu teab,
et tugev nõrka kõiges süüdi peab;
kuid me ei hakka ajalugu kirjutama,
vaid valmi keeles kinnitame sama.

*

Üks Tall läks kuumal päeval oja äärde jooma,
ja, ega õnnetused tulles hüüa,
ta pidi kohtama seal Hunti, kurja looma,
kes kohe tahtis teda ära süüa.
Et aga seaduslikku nägu anda teole,
Hunt käratab: «Ma näitan sulle, reole!

Sa ütle, et
mis õigusega
sa ajad sogaseks ja segad
siin minu selget joogivett?

Su kaela murran selle eest, va vastik voon!»
«Kui Hiilgus arvab heaks ka mulle sõna anda,
siis tahaks alandlikult ette kanda,
et mina sada sammu allpool voolu joon,
mispärast, julgen öelda, pole õige see,
et mina sogastan teil joogivee.»

«Mind ära valelikuks tee,
sa nurjatu! Et kuule aga hullu!
Ei ole veel mu meelest minna lastud,
kuis tunamullu

sa sama toorelt haukusid mu vastu.»
«Oi heldeke, ma pole aastanegi.»
nüüd lausub Talleke. «Su vend siis seda tegi!»

«Mul pole vendi.» — «Aga sinu tõugu
üks lurjus lõksutas siin mulle lõugu,
võib-olla isamees, või vader, nimekaim,
kust mina seda teadma pean.

Teil, karjastel ja koertel sama vihavaim
on minu vastu, küllap seda tean
ma ammust ajast: soovite vaid kurja
ja kavatsete karata mu turja!

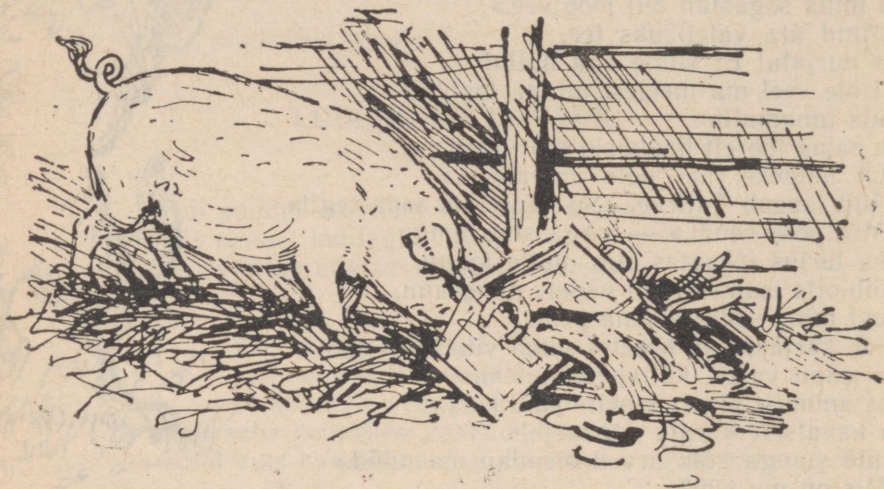
Kuid sinuga kõik arved õiendan ma nüüd.»

«Mis on mu süü?»

«Pea suu! Sind kuulda ma ei taha!
Aeg küps on hambad sulle sisse lüüa.
Ka see on sinu süü, et mina tahan süüa!»
Nii ütles Hunt — ja murdis Talle maha.

1. Iseloomustada Hundi ja Tallekest.
2. Kuidas tegelaste iseloom kajastub nende kõneviisis? Tuua tekstist näiteid.
3. Keda kujutab Krõlov Hundina ja keda Tallekesena?
4. Missuguses värsis peitub valmi peamõte?
5. Esitada ilmekalt kahekõne Hundi ja Tallekese vahel. Enne lugemist süveneda tegelaste erinevatesse iseloomudesse ja püüda Tallekese olukorda ette kujutada.

SIGA.

J. Tamm

Paar korda siga küna ümber käis,
sääl sees tal toitu veel, kuid sellega mis teha?
Kõht seal kindlalt tuubitud ju täis,
nii täis, et ägisemas keha;
ja ega ülearu süüa või,
ka selle asjale on loodus seadnud raja.
Kuid siga katsus veel ja sõi:
mis täis, see täis; sääl pole kartust vajal
Kas siputa, ei suutäis alla läe,
ehk oleks söögil kas või saia sisu...
«Mis tühja!» mõtleb siga: «Näe!
mis toit see on — ei äratagi isul...
Käi välja künnast, välja solk ja risul!»
Sääl südikalt ta kärssa sirutas
ja, viudi, kummuli siis küna virutas.

See tuleb ette sagedasti ilmas,
et siis, kui sinust kannetakse tulu silmas,
ka kiidetakse kõrgelt sind;
kui aga sinu abi pole enam vaja,
siis kuuled kohe mõnituste kaja,
siis otsas on su hind.

Küsimusi.

1. Missugust sea iseloomulikku omadust selles valmis kujutatakse?
2. Mida tahab luuletaja selle valmiga ütelda?
3. Leida read, kus esineb selle valmi peamõte.

VALM.

Valm on lühike, õpetliku sisuga ilukirjanduslik teos, milles mõistukõneliselt (ehk allegooriliselt) pilgatakse mitmesuguseid pahesid.

Opetus, mis valmis esineb, antakse tavaliselt kas valmi ees või järel.

Valme kirjutatakse harilikult jutustava luuletusena, värsistatult, aga neid on loodud ka jutustusena.

Valmi sündmustik on väga lühike ja lihtne.

Tegelasteks on valmis harilikult loomad ja esemed, kuid kõigi nende all tuleb alati mõelda inimesi. Nii võib valmis «Hunt ja Talleke» mõelda Hundi all mõisnikku või tsaariametnikku, Tallekese all aga pärisorja-talupoega või muid kaitsetuid inimesi revolutsioonieelsel Venemaal.

Krõloov võtab oma valmide tegelasteks niisuguseid loomi, kelle iseloomud on lihtsad ja selged: hunt — kiskja, rebane — kaval, vares — rumal, lambatall — nõrk ja kaitsetu, lõvi — võimas ja rumal, kala — kõnevõimetu, sõnatult vaikio, pärdik — eputaja, vigurdaja.

Need tegutsevad ja kõnelevad vastavalt oma iseloomule. Rebane meelitab kavalusega vareselt juustu. Ja kuidas ta kõneleb, kuidas meelitab varest: «Mu tuvike, kuis oled kena! Kui kenad suled, kena nokkl!» («Vares ja Rebane».)

Aga kui jõhkralt ja jultunult kõneleb hunt:

... «Ma näitan sulle, reole!

Sa ütle, et

mis õigusega

sa ajad sogaseks ja segad

siin minu selget joogivett?

Su kaela murran selle eest, va vastik voon!»

(«Hunt ja Talleke».)

Ja kui vaikselt ja alandlikult, missuguse hirmuga vastab lambatall:

«Kui Hiilgus arvab heaks ka mulle sõna anda, siis tahaks alandlikult ette kanda...»

Krõlov oskab oma tegelasi kõneluste kaudu tabavalt iseloomustada. Igas tema valmis leiame väljendusriikast kõnet ja ilmekat dialoogi.

Vene valmimeister Krõlov paljastab suure oskuslikkusega tsaar-riaegseid ahneid riigiametnikke, kes koorivad talupoegi altkäemaksudega, ja rahva kulul elavaid mõisnikke, vürste ja krahve. Oma valmides piitsutab Krõlov ka üldinimlikke pahesid ja naerab nad välja. Kõik, kes loevad ta valme, teavad, kellele vihjab kirjanik, mille vastu võitleb, keda ta kaitseb.

Paljud väljendid Krõlovi valmidest on saanud vene rahva vanasõnadeks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milliseid valme olete õppinud eelmistel aastatel?
2. Millest neis räägitakse?
3. Milline valm eriti meeldib?
4. Meenutada, kus asub õpetus Krõlovi valmis «Luik, Haug ja Vähk» ja Tamme valmis «Siga».

VANASÕNAD.

1. Mis täna tehtud, see homme hooletu.
2. Kuidas töö, nõnda palk.
3. Magajale kassile ei jookse hiir suhu.
4. Töö kiidab tegijat.
5. Ükski meister ei kuku taevast.
6. Tõepõhi on kindel, valevall variseb maha.
7. Halli pead austa, kulupead kummarda.
8. Meest sõnast, härگا sarvist.
9. Narrid põldu ühe korra, põld narrib sind üheksa korda.
10. Looke toob lõunasooja, pääsuke toob päevasooja, ööbik toob öösooja.
11. Lehm lüpsab suust, kana muneb nokast.
12. Kel tarkus peas, sel ohjad peos.
13. Igaüks on ise oma õnne sepp.
14. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.
15. Karda härگا eest ja hobust tagant, kurja inimest aga igalt poolt.
16. Kuidas lind, nõnda laul.
17. Kuidas külv, nõnda lõikus.
18. Vaga vesi, sügav põhi.
19. Kes kopikat ei korja, see rublat ei saa.
20. Kauga tehakse kaunikene, pea tehtud pilla-palla.
21. Iga algus on raske.

22. Hommikul kiida aset, õhtul ilma.
23. Tänaeid toimetusi ära viska homse varna.
24. Inimene saab töö eest, lind laulu eest.
25. Inimene õpib niikaua kui elab.
26. Kuidas metsa hõigatakse, nõnda mets vastu kostab.
27. Võlg on võõra oma.
28. Oma silm on kuningas.

Vanasõnadeks nimetatakse rahva poolt loodud lühikesi kujukaid ja tabavaid väljendeid mitmesuguste elunähtuste kohta.

Vanasõnades kas kirjeldatakse mõnd nähtust või antakse mingi õpetus, mille järgi tuleks toimida. Vanasõnades väljenduvad rahva tõekspidamised ja elutarkus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selgitada iga vanasõna mõte.
2. Meenutada veel mõningaid üldtuntud vanasõnu.

MÕISTATUSED.

Mõista, mõista, mis see on!

1. Pere sööb, laud laulab?
2. Mees läheb lakka, lihavaagen pea peal?
3. Liha süüakse, nahk müüakse, kondid ei kõlba koeralegi?
4. Tuhat toomelehte, sada saarelehte, kaks kaanelauakest?
5. Kümme kitse söövad ühe heinakuhja alt?
6. Karu kõnnib kallast mööda, raudsaapad jalas?
7. Raudne täkk, linane saba?
8. Lipp lipi peal, lapp lapi peal ilma nõela pistmata?
9. Neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama?
10. Hommikul käib nelja jalaga, lõunal kahe jalaga, õhtul kolme jalaga?
11. Keeletu, meeletu — ise ilmamaa tark?
12. Seest siiru-viiruline, pealt kullakarvaline?
13. Hark all, paun peal, pauna peal rist, risti peal nupp, nupu peal mets, metsa sees sead?

Mõistatused on üks rahvaloomingu liikidest, mida viljeldi lõbusaks ajaviiteks ja kasutati inimese taibukuse proovimiseks.

Mõistatus annab varjatud kujul rea asja tundemärke, mille põhjal see tuleb ära mõistatada.

Mõistatustes kajastub rahva tarkus, rahva andekus ja teravmeelsus. Ühtlasi võimaldavad nad pilku heita meie esivanemate ellu kauges minevikus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tuletada meelde veel muidki mõistatusi.
2. Püüda ise koostada üks mõistatus kas autost, raamatust, raadiost, pilvest, leivast vm.

Mõistatuste seletused.

1. — Emis imetab põrsaid; 2 — kukk; 3. — lina; 4. — raamat; 5. — vokiga ketrama; 6. — ader; 7. — pastlanõel nõõriga; 8. — kapsapea; 9. — koer; 10. — inimene; 11. — päsmer e. margapuu; 12. — sibul; 13. — inimene.

KÕNEKÄÄNUD.

1. Ei näe sõrmegi suhu pista.
2. Ei tea maast ega ilmast.
3. Teritab kõrvu.
4. Leiba luusse laskma.
5. Südant võtma.
6. Nagu rusikas silmaauku.
7. Nagu koera kaelas vorst.
8. On pigis.
9. Käib nagu kass ümber palava pudru.
10. Päevad on loetud.
11. Ei salli silma otsas.
12. (Sattus) vihma käest räästa alla.
13. Nagu viies ratas vankri all.
14. Läheb nagu iepse reega.
15. Kops läks üle maksa.
16. Käib peale nagu uni.
17. Asja ees, teist taga.
18. Jäi kahe silma vahele.
19. Vesi ahjus.
20. Pane hambad varna.
21. Sain sõna sabast kinni.
22. Ei lausu musta ega valget.
23. (See asi) läks vett vedama.
24. Nagu hane selga vesi.
25. Võttis jalad selga.
26. Võta näpust!
27. On ajast ja arust.
28. Puhkab loorberitel.

Kõnekäänd on sõnarühm, mida kasutatakse piltlikus, mitte sõnasõnalises tähenduses. Harilikult ei moodusta kõnekäänd omaette iseseisvat mõtet, vaid me põimime selle oma kõnesse, et anda väljendusele suuremat ilmekust. Kõnekäänd väljaspool lauset on sageli raskesti arusaadav.

Olesanne.

Segitada eespool toodud kõnekäändude tähendus ja kasutada neid lausetes.

Kui ma olin väiksekene,
kasvasin ma, kannikene,
ema viis hälli heinamaale,
kandis kiigu kesa peale,
pani käo kiigutama,
suvilinnu liigutama.

Seal siis kägu palju kukkus,
suvilindu liialt laulis.
Mina meelta mõttelema —
mõttelema, võttelema —
kõik ma panin paberisse,
raiusin kõik raamatusse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millisena kujutatakse selles rahvalaulus ema ja lapse vahekorda? Tuua näiteid rahvalaulust.
2. Leida lauluridades sõnad, mis algavad sama kaashäälikuga.
3. Leida lauluridu, mis kordavad eelmise rea mõtet.

MINU ESIMESED «TRIIBULISED».

E. Vilde

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupidamise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud mind oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks valida — mind, aidamehe Eedit, kõigi teiste mõisalaste seast! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema «üles» — nõnda nimetati meil härrastemaja —, ja kui ema jälle «alla» tuli — nõnda nimetati meil teenijatemaja —, tõi ta minu toa tagant vihmaloigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

«Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhännaga mängima minema — noorhännaga, kas kuuled!»

Põhimõtteliselt polnud mul jumala vee vastu midagi, kui see mul alumisi kehaliikmeid niisutas ja kas või kaenla alla ulatus, aga nägu ja kaela, iseäranis kaela märjaks teha lasta, pealegi kui seejuures seepi tarvitati, mis mulle igakord silma läks, see oli mu surm, selle vastu tõrkusid kõik mu tundmused. Ema ja minu vahel algas siis — nagu igal hommikul — meelegeitlik võitlus, mis paraku tugevama võiduga lõppes, ja see tugevam polnud mitte mina. Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn käte vahel. Minu ulguvat protesti ei pandud mikski — hoopis selle vastu, mulle käis paar lahmakat selleks loodud tallermaa peale, nii et tolm aga lendas.

Nüüd aga järgnes suurepärase peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed — nagu ikka — olid väga vanunud, siis oli valu suur ja ulgumine paisus mõirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle see, et ema mulle lõpuks kõige paremad püha-päevahilbud selga tõmbas.

Vahepeal ilmus isa ja ma sain nüüd vanemate jutust kuulda, mispärast parun ja paruniproua pika arupidamise ja sisemise võitluse järel just minu, aidamehe Eedi, kõigi mõisalaste seast oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks olid valinud.

Ma meeldivat prouale kõigepealt oma puhtuse poolest. Kuna aedniku ja kutsari ning sihvermeistri¹ laste näod ja käed olevat alati kriimud — opmanil ei olnud lapsi —, olevat minukese põsed ja sõrakesed alati nii ilusad puhtad. Lõpuks ei olevat ma nii «narr» kui teised lapsed — mina mängivat enamasti üksinda ja see tähendavat — kuidas ta nüüd öelnud? — see tähendavat saksa vaimu või suurtsugu vaimu või pagan teab mis vaimu; minule oli see vaim hoopis tundmatu ja ma aimasin, et paruniproua ses asjas raskesti eksib, mis aimdus ka varsti täide läks.

Isa oli muidugi uhkuse pärast oma «suurtsugu vaimuga» poja üle niisama liigutatud nagu emagi ja nüüd hakkasid mõlemad mulle võidu tulusaid õpetusi kaasa andma, kuidas mul noorhärraga tuleks ümber käia. Terve kombeõpetuse katekismus topiti mulle pähe, aga ma tahan õiglaselt tunnistada, et see mul enamasti ühest kõrvast sisse ja teisest välja läks. Ainult nii palju on mul praegu veel meeles, et ma pisikese paruni ette ilmudes mütsi peast pidavat võtma, et ma teda mitte lihtsalt nimepidi «Villi» ei võivat kutsuda, vaid «noorhärra», ja et ma kõik ta käsud pidavat täitma, aga teda mitte käskida ei tohtivat. Ma ei tohtivat temaga riidu minna, teda lüüa ja tõugata. Üldse oli seda, mida ma ei tohtinud, nii palju, et ma tõesti ei teadnud, mida ma õieti pidin tohtima.

«Aga kui ta mind lööb või tõukab?» küsisin emalt.

«Siis kannata ära,» vastas ema, «tema on ju saks.»

Ja kui ema mu suuri silmi nägi, ruttas ta juurde lisama: «Saksalapsed ei löö ega tõukagi, saksalapsed on paid lapsed, ja ole sina ka pai, siis saad proua käest ilusaid asju!»

Ema viis mu nüüd kättpidi härrastemaja trepi ette, kus mind paruni ja paruniproua juuresolekul noorhärraga «suu suud vastu» seati.

Oli ilus mustaverd poisike, umbes minu vanune, aga pikem ja peenem minust. Hakkasime teineteist vastastikku silmitsema, tunnistama, uurima, meie silmad vajusid sügavasti teineteisesse. Ma olin teda siijamaani ainult eemalt näinud, kaugelt eemalt; nüüd seisis ta nii ligidal minu ees, et ta soe hingeõhk mu põske puutus. Mul on veel selgesti meeles, mis mõtted mu peakesest sel silmapilgul läbi veeresid.

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui ta riided. Ma vaatasin tema ja siis enese peale ja tundsin nagu häbi. Hakkasin alt peale: tema jalad ja minu jalad! Temal päikese käes läikivad kingad siretavate hõbepannaldega jalas; mul ainult tõkati ja searasvaga võitnud vene saapakased, mille sääred nii kurvameelselt olid lossi vajunud.

¹ sihvermeister — ülemlambur, siin karjamees.

Temal peenike sinisetriibuline, kuidsete ankrutega ilustatud madruse-ülikond seljas ja helevalge, hiilgav krae ümber kaela ja õlgade; mul omakootud potisiinised poolvillased püksid ja roosa siitskuub, kraeta ja ankruteta, üle särgi. Temal tuliuus kahe siid- lindiga meremehe-müts peas, mille esiselt suured kuldtähed sära- sid; mul Rakverest Kondivalu kaupmehelt ostetud «kahekümne- kopikane», mille lagunevast nokast papitükid maha pudenesid ja mille algarva ma isegi enam ei mäletanud.

Veel haledamale otsusele iseenda kohta jõudsin, kui mu pilk noorherra loendamata paljude mänguasjade peale langes, mida trepiesine täis oli. Kui ilusad kollased ja läikivad olid nad — kõik need vankrid, kärud, labidad, kirved, saed, haamrid! Seal seisis koguni päris loomuliku naha, laka ja sabaga mänguhobune punase sadulaga kiikval alusel, muudkui istu selga ja sõida! Mõtlesin omadele mänguasjadele, ja jälle käis südamest hale vool läbi. Minu terve vara oli ainult mu enese tehtud värvimata puulabidas, aednikupoisi sepitsetud pisike vanker, millel olid üksnes rattad ja needki ilma kodarateta, siis Karja-Jüri kingitud poollõhkine paju- vile ning jälle mu enese valmistatud veevirts heinputkest...

«Eedi, tereta ometi noorherrat ja tee ilus «kratsfuss!»» äratas mind korraga paruniproua terav hääl mu mõtetest.

Et ma ei teadnud, mis on «kratsfuss», siis jätsin ta parem tege- mata ning sirutasin ainult käe truusüdamlikult välja. Seejuures unustasin mütsi peast võtmata ja et ma ema sosistatud meelde- tuletusest aru ei saanud, siis pidin seda häbi kannatama, et ema mul mütsi peast võttis, mille ta mulle alles proua armulise luba- mise tõttu jälle pähe pani. Noorherrat ei sunnitud «kratsfussi» tegema ega mütsi tõstma ühtigi, oldi üsna rahul, kui ta pooltõrku- valt oma pisikese valge käekesega minu pihku puudutas.

Mul oli loomuomaduseks oma silmapilkseid tundmusi kohe avaldada, seepärast pöördusin ema poole ning ütlesin: «Näe, kui ilusad riided ja asjad on noorhärrel,» kusjuures ma sõna «noor- herra» peale etteheitva rõhu panin, mida ema väga hästi mõistis.

«Nojah,» vastas ema, samuti sosistades, «noorherra on ju saks.»

«Miks meie siis saksad ei ole?»

«Rumal laps, sellepärast, et me oleme teenijad!»

Ma olin nüüd niisama tark nagu ennegi ja oleksin heameelega edasi pärinud, aga ema pani mulle käe suu peale, pühkis põlle- nurgaga veel mu nina ja käskis mind noorhärrega mängima hakata. Paruniproua poolt saime siis veel põhjalikud määrused, kus me pidime mängima ja kui kaugele härrastemajast eemale toht- tisime minna; mõisa taga olevale tiigile lähenemine keelati meile meie suureks kurvastuseks kõvasti ära.

Esimene mängupäev möödus läbistikku kaunis õnnelikult. Et saksalapsed just paid lapsed oleksid, et nad kedagi ei löö ega tõuka, seda ma noorest parunist küll ei märganud. Ta hakkas mulle juba esimesel pooltunnil oma labidaga liiva silma loopima,

ajas mulle oma käru jalge vahele, nii et ma kõhuli kukkusin, ja kiskus vahel ajaviiteks mu karvu. Ema käsku mööda ja «ilusate-asjade» peale mõeldes, mida mul paruniproualt oli oodata, neelasin valupisarad alla ja kannatasin kõik kätte maksmata ära. Ta suks oma kannatamise eest sain õhtul proualt — õhukese viilaka kollast saia.

Võite arvata, et tundsin end veidi petetud olevat, mispärast noorhärra käsi järgmisel päeval enam nii hästi ei käinud. Loopis ta mulle jälle liiva silma, siis loopisin talle vastu; ajas ta mulle jälle käru jalge vahele, siis kukutasin ta oma labidaga ninali, ja kiskus ta minu karvu, siis rebisin teda kõrvust, sest karvad olid tal kiskumiseks liiga lühikeseks põetud, kõrvad aga just parajad. Tema mehike tõstis iga kord põrgukära, kuid õnneks polnud saksul sel päeval kodus, nii et mu peale kaebama ei võinud minna.

Kolmandal päeval sündis midagi, mis mu kuulsusele ja hiilgu- sele — olla noorhärra mänguseltsiline — niisama äkilise kui traagilise lõpu tõi. Noorhärrat piinas vastupandamatu himu tiigi äärde minna, ja nagu varsti selgus, ka tiigi peale, — tegu, mis meile nii kõvasti oli keelatud. Aga et noorhärra tahtis ja mina tema taht- misi ema käsu järgi pidin täitma, ja et ma ka ise tahtsin, siis ei leidnud ma põhjust sellele vastu panna.

Oli ka minu teada täiesti hädaohutu ettevõtte, sest vesi oli tiigis vaevalt jala sügavune, kõik muu oli paks pori, milles mustad vere- kaanid looklesid. Sinna ei võinud ju keegi uppuda! Ma ise olin «laevaga» nii sagedasti terve tiigilombi risti-põigiti läbi sõitnud. Laevadeks nimetasime meie, teenijate-lapsed, vana vettinud ust ja niisama vana vettinud tõrrekaant, mis me kord viinaköögist ühendatud jõul tiiki olime vedanud, et nende peal — teivastega tagant tõugates — meresõitused ette võtta.

Noorhärra ja mina olime varsti laevul — tema uktsel, mina tõrrekaanel. Sõit läks teivaste tõukel toredasti, ja kui Ameerika mitte juba avastatud poleks olnud, meie oleksime ta julgesti avas- tanud. Aga «ookean» oli meiesugustele kangelastele liiga väike, ta oli meil varsti igast sopist läbi purjetatud ja me püüdsime mere- meheelust uusi huvitavaid külgi leida. Leidja oli noorhärra. Ta hakkas mind oma teiba abil veega pilduma. Selles oli ta nii osav, et mu õhuke sitskuub varsti nõretas ja porist mustakirjuks muutus.

«Noh, kui meresõda tahad, siis olgu meresõda.» mõtlesin iseene- ses, seadsin oma laeva lahinguvalmis ja panin suurtükid sülgama.

Väike saks oli minu julguse üle esmalt kohmetanud, hakkas siis appi karjuma ja palus viimaks sõjariistaderahu. Ma olin nõus. Aga kes rahu ei pidanud, kes lepingu truudusetult murdis, oli väike saks. Ta tõukas oma laeva minu omaga külge vastu — me peatusime kalda ääres — ja enne kui mina tema salalikku plaani mõistsin märgata, oli ta mul teibaga mütsi peast vette virutanud, kusjuures teivas nii valusasti mu pead puudutas, et mul silmad tuld löid.

TRU Raamatukogu

See kelmus kisendas kättemaksu! Haavatud lövi vihaga kiskusin truidusetu vaenlase käest sõjariista, hüppasin tema laevale — ja nüüd algas käsitsivõitlus, mille koledusi sulg tõrgub kirjeldamast. Mäletan ainult veel, et kindel pind meie jalge alt äkitselt kadus, et süsimustad paksud lained meie peade üle kokku löid — siis valitses tükk aega sügav vaikus...

Kui mu silmad jälle veidi seletama hakkasid — nõudis palju meeletlikku kraapimist, enne kui nii kaugele jõudsin, — nägin oma jalge ees sügavas poris midagi siputavat. Ja kuidas siputavat! Nii siputab ainult elukas, kel surmahäda käes. Ja see elukas oli meie vaene noorhärja...

Mu südamest tuksatas tundmus läbi, et midagi on sündinud, mis ei ole mitte väga hea. Välgukiirusel asusin siputaja peast kinni — ma usun vähemalt, et see pea oli — ning hakkasin teda, kõike oma kangelasjõudu kokku võttes, kaldale rebima. Seejuures oli mu õnnetu vaenlane vait kui sukk. Polnud ka ime — ta suu oli paksu pori täis.

Minu päästetöö läks õnnelikult korda. Varsti seisis väike saks kaldal omal jalal. Aga jumala eest, nii «kurva kujuga rüütli» nägin elus esimest korda. See mehike, kes seal kõssis ja lossis mu ees seisis, tuletas meelde enam koerte puretud ja mudast väljatõmmatud vaest varest kui meie mõisa noorhärjat. Ta kingad hõbedast pannaldegaga, ta peenike madruse-ülikond kuldsete ankrutega, ta helevalge läikiv krae — kõik oli nagu pigipatta kastetud, ning tiigi mustaval pinnal ujus ta kuldtähtedega meremehemüts minu kahekümnepikase Kondivalu lätuga võidu Ameerika poole... Et ka minu enese välimus mõndagi soovida jättis, et mu roosa kuub ja potisiinised säärekatted sisseimetud veest ja porist tinarasked olid, seda ei pannud ma oma kaastundlikus ärevuses tähele.

Nüüd algas mul samaaria mehe teine järk pisikese porise sõjamehe kallal. Ma hakkasin ta nina, suud, silmi ja kõrvu mustast mudast tühjendama. Oh, et ma ta suu kinni oleksin jätnud! See suu sai mulle hukatuseks, sest niipea kui ta jälle hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku hädasarv... Terve mõis, mõisa terve ümbrus kuni kolme verstani ringi rökkas, ja mõisas ning külas hakkasid koerad ulguma ja inimesed jäid kahvatades seisma.

Ei kestnud kaua, kui tiigi vagusail kallastel suurepärane elu tekkis. Terve mõis ja pool valda näis kokku jooksvat: kõige ees parun ja paruniproua käsi ringutades, nende kannul pikas reas peremansel, toapoiss, toatüdrukud, kokk ja kokapoiss valge mütsi ja põllega, esimesel pikk nuga, teisel kulp käes, siis korratus trobikonnas opman, meier, aednik, kutsar ja tallmeister oma auväärt abikaasade ja tütardega, lõpuks kõik tallipoisid, aednikupoisid, hane- ja seapoisid, hulk toomehi ja külarahvast. Terve sõjavägi tõttas õnnetule noorhärrale appi ja kõigi näod peegeldasid arvamust, et tal kõige vähemalt nüri noaga pead maha lõigatakse.

Mul pole vist vaja juurde lisada, et ka minu isa ja ema olid appitõttajate hulgas, ja kui ma seda esimese ehmatusega tähele ei pannud, siis andsid nad endast varsti kõige mõjuvama viisil märku. Härra, proua ja minu vanemad olid esimesed, kes meid ümber piirasid; mõlemad emad põrkasid meid nähes karjatades tagasi ja paruniproua kiskus nuuksüdes oma murjaniks muutunud pojakese rinnale. Sedasama tahtis ka minu ema minuga teha, aga ta jäi poolel teel seisma, sest mõisahärra vihane hääl hüüdis:

«See on muidugi kõik sinu üleannetu poja süü, aidamees! Ma lootan, et sa talle hea keretäie annad!» — käsk, mille isa karva-pealt lubas täita.

Seepeale lahkusime rahvapilve sees õnnetuspaigast — mina vaese vangina isa ja ema vahel, noorhärja toapoisi süles rutuga kokkuotsitud rättildes. Nagu hiljem kuulsin, viidud noorhärja sedamaid palavasse vanni ja sealt sängi soojade vaipade ja patjade vahele, kuna kutsar linna tohtri järele kihutas. Mind aga ootas kodus sõjakohus, ja valjule kohtule, kes mu süütusetõendused kõik tähele panemata jättis, järgnes raske ning häbistav nuhtlus.

Siinemaani oli mind ainult ema karistanud, õrnalt ja harva, nagu esimest ja ainsat last karistatakse; palja ihu peale polnud ta mind veel kordagi löönud. Täna aga läks järg isa kätte ja ta alustas ettevalmistusi, mis mu ihukarvad püsti ajasid. Väljast toodi kohutav vitsakimp sisse, aknad lükati lahti, et mu kisa mõisamajja kuulduks, siis kisti mu märjad potisinised jalast ja... isalt sain oma esimesed triibulised. Soojad punasetriibulised!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks isa tahtis, et Eedi kisa kuulduks mõisamajja?
2. Võrrelda aidamehe Eedit ja mõise noorhärjat (nende riietust, mänguasju, käitumist mängimisel ja «meresõidul» ning vanemate suhtumist neisse). Mispärast neid erinevalt koheldi?
3. Missugused iseloomuomadused olid aidamehe Eedit? Mispärast poisid teineteisega hästi läbi ei saanud?
4. Kumba poissi tuleb enam hinnata? Mispärast?
5. Leida palast nalja tekitavaid väljendeid (mitte olukordi) ja omapärast naljakat sõnastusviisi. Kuidas need meeldivad?
6. Lugeda tähelepanelikult noorhärja riietuse kirjeldust ja leida selles palas veel teisi kirjeldusi.

VÕRDLUS.

Võrdluses kõrvutatakse, võrreldakse esemeid, tegevust, olukordi, mis on omavahel kuidagi sarnased. Võrdlus teeb mõiste selgemaks ja väljenduse elavamaks, ilmekamaks. Võrdlused väljendavad ka kirjaniku suhtumist kujutatavasse.

Võrdlused algavad enamasti sõnadega kui, nagu, otse-kui. Võrdluseks võib olla niihästi üksik sõna kui ka terve lause. Näiteid:

Ta oli niisama tugev ja niisama laisk kui karu.
(E. Bornhöhe.)

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui ta riided. (E. Vilde.)

Nüüd hakkas aga ristirüütlike laager kihama otsekui vaablaste pesa. (E. Kippel.)

Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühhkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn käte vahel. (E. Vilde.)

Ulesanne.

1. Leida tabavaid võrdlusi kõnekeelest.
2. Meenutada võrdlusi palades «Koolis» ja «Leiba laenamas».
3. Tuua loetud teostest näide, kus võrdlus väljendab autori suhtumist tegelasse, olukorrasse või esemesse.

SUUR OKTOOBER.

M. Raud

Suur Oktoober Neeva vete käärus
tõusis tormiselt kui äiksehoog,
murdus põrnu vägivald ja väärus
nagu kolletanud pilliroog.

Võitluskutse kaugustesse kajas
relvade ja südamete jõus.
Oma õigusele riigi rajas
rahva tahte võimas ülestõus.

Vabas töös lõi helisema alas,
viljad voogasid kui meri lai.
Igas laulus, igas leivapalas
õnnetunne tugevamaks sai.

Suur Oktoober rahvad liitu põimis,
vennalikult käsi võttis käe.
Suur Oktoober on me jõud ja võim, mis
võitnud on ja võidab iga väel!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Meenutada, mida teie teate Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist.
2. Mida tähendab lause «Suur Oktoober Neeva vete käärus tõusis tormiselt kui äiksehoog.» Kuidas seda mõtet väljendada igapäevases kõnes?
3. Öppida luuletust ilmekalt esitama.

HEINAMAAD PUHASTAMAS.

(Lugu L. Kahase raamatust «Pisilugusid Jalukselt».)

Ma vahel ei märka kohe, kui ema või kasuisa käsivad mul midagi teha. Siis vanaisa käratab:

«Mis mees sust sedasi kasvab, Jüri, kui sa tööd kardad! Töö peab meest kartma!»

Vanaisal on õigus. Olgu sõna välted või veetoomine, asud julgelt pihta, on sul kõik varsti tehtud-toimetatud, mõnus tunne veel kontides pealegi; hakkad aga tööd edasi nihutama, et küll ma pärast teen, on see tegemine vaevaline tõesti, ja kui saadki siis kord valmis, ikka jääb räbal tunne südamesse, et olen mina aga saamatul

Julge pealehakkamine on pool võitu! Kuid julge pealehakkamine ei tähenda sugugi pimesi pealehakkamist. Pimesi pealehakkamine on kolmveerand kaotust. Olgu töö kui lihtne tahes, ikka pead oma pead pingutama — mis sa tast muidu kaela otsas kannad? Sest — nagu ütleb õpetaja Kiviraid — mütsi võid nagiski hoida.

Me käime nüüd kooliga järjest kolhoosi abistamas. Möödunud neljapäeval aitasime kaalikaid ja porgandeid üles võtta, sel pühapäeval jälle heinamaad puhastada.

Selle heinamaaga oli kolhoosis üldse palju õiendamist. Viimastel aastatel sai sealt viletsat heina. Siis otsustati see üles harida. Vana esimees laskiski varakevadel kõik võsa maha rajuda, traktoriga kraavid sisse ajada ja — jättis asja sinnapaika. Kolhoosnikud olid väga pahased: heinamaa puha laga täis, ei saa neidki liblesid kätte, mida varematel aastatel sai. Vanaisa kurjustas:

«Muidugi, paberi peal on uudismaaplaan täidetud, nüüd saks ootab preemiat.»

Preemiat ei tulnud, tuli uus esimees. Vanaisa rääkis talle kohe heinamaa puhastamisest. Tema kiitis vanaisa nõu heaks. Aga nüüd jälle mõned kolhoosnikud ja brigadir Poom hakkasid targutama, et kes see enne on heinamaad sügisel puhastanud, et sügisel on pakilisemaidki töid teha. Esimees pörutas siis juhatuse koosolekul: tema ei võivat seda lubada, et mõni kolhoosnik ei tea, kust talveks endale kütet saada, hea hagu aga räpatab maas. Kui vanaisa seda kuulis, ütles ta:

«On ikka vahe esimehe ja esimehe vahel.»

Nii siis tuligi, et pühapäeva hommikul oli kogu kolhoos heinamaal. Meie kool ka. Kahju ainult, et õpetaja Kiviraid ei saanud tulla, tema pidi rajooni sõitma. Õpetaja Luha tuli meiega kaasa. Ta jagas meid kahte rühma, ühe juhiks pani Laine, kelle vastu polnud kellelgi midagi, teise juhiks Mardi. Mart aga on oma käsitamisega paljud ära pahandanud, seepärast ei oldud temaga hästi rahul. Kuid õpetaja Luha sellest ei hoolinud, ta ütles, et õpilased peavad omavahel hästi läbi saama, et nägelemine on inetu.

Meie juurde tuli pooljoostes brigadir; tal oli täna eriti must kiirus peal, nagu ta ise ütles. Hommik oli selge ja jahe, maharaiutud kaskede varjus rohi alles valgendas ja krõbises, temal aga nagu punetas nagu päike silmapiiri kohal. Ta mõotis meile kaks ühesuurust maatükki kätte, hüüdis, et rühm, kes oma töö enne lõpetab, saab preemiaks korvitäie õunu, ja oligi kadunud.

Opetaja Luha ütles: «Nüüd siis, lapsed, hakkame kõik hoolega tööle. Ma loodan, et keegi teist ei hakka logelema.»

«Ei mõtlegi logelda!» hõikas Peep vastu ja istus kõige kõrgema kivi otsa. Ta kavatses hakata oma saapapaela harutama, muidugi suure hoolega. Paraku pidi ta oma «hoogsa töö» varsti lõpetama: härmatis kivil sulas üles ja andis end tunda.

Mardi rühm alustas viivitamatult tööd. Ta ise andis teistele head eeskujuga, kahmas noore kase tüügastpidi kaenlasse ja ruttas sellega kraavi poole. Kõik risu tuli tassida kraavi kaldale, et see ei takistaks kündi, mis pidi lähemate päevade sees algama.

Laine seevastu — meie Toivoga olime ka tema rühmas — kogus meid enda ümber ja pidas nõu. Me otsustasime jagada maatüki nii mitmeks ribaks, kui palju meid oli, et siis igaüks teaks oma töökohta. Peep oli hirmsasti selle vastu. Ta püüdis selgeks teha, et Laine kui rühmanõukogu esimees peaks just ühistööd pooldama, aga või meie ei mõistnud, kust Peebu ühistunne nii järsku ilmus!

Maa mõõtmise raiskas meil küll mõne minuti aega ja me jäime algul teistest maha, kuid juba varsti võisime märgata, et meie taktika on parem. Kui meil igaüks segamatult oma lõiku puhastas, hakkas naabertükilt kostma sõnelemist:

«Miks sa ainult vitsu tassid, kas hakkad luuda tegema?»

«Mina?! Kes need suured jõmakad on kraavikaldale kokku vedanud, kui mitte mina? Sina ise korjad ainult raagusid... Vaadake, poisid, Juku hakkab vastu talve pesa punuma!»

Või jälle:

«Helgi ei viitsi üldse kaugemalt risu tuua, ainult kraavi serva pealt korjab!»

«Kust sina, Saima, seda tead? Sa pole ise siit jalgagi kaugemale saanud.»

«Kuidas sa tohid mulle niimoodi ütelda?»

«Tohin ikka, sest see on tõsi!»

«Kui sa niimoodi ütled, ei too ma ühtki oksa enam ei kaugelt ega ligidalt!»

Saima viskaski kandami maha ja läks pahuralt jämedale leparoikale istuma.

Meie aga vedasime ühtesoodu edasi kord jämedamaid, kord peenemaid oksa, kuidas need parajasti juhtusid olema. Ise veel naersime, et kes kõige enne oma lõigu puhtaks saab, sellele antakse õigus valida endale õhtul kõige suurem õun. See oli muidugi naljaks öeldud, õunad polnud ju veel meie, kuid mõnigi näis

seda tõsiselt võtvat. Mina pole kunagi tahtnud iga hinna eest esimehe olla. Teine jälle peab seda väga tähtsaks. Toivo on ka niisugune poiss. Tema kandamid läksid aina suuremaks ja samm kiiremaks. Mul andis päris joosta, et temast mitte maha jääda. Kui Toivo nägi, kuidas ma tal kannul püsin, kiirendas ta veelgi sammu. Aga ega jooksmisega kaugele jõua! Peagi märkasin — jäin korraks niisama seisatama — sõber tõmbab hingel Noh, mõtlesin, varsti hakkad mätast otsima. Tema õnneks aga kuulutas õpetaja Luha välja kümneminutilise vaheaja.

Läksin istusin Toivo juurde mättale ja küsisin:

«Võtab hingeldama, eks?»

Tema, naljasell, sai jälle nii aru, nagu räägiksin endast, ja vastas:

«Tõmba õhk hästi pikkamööda kopsu, siis läheb üle.»

Mind ajas see päris naerma!

«Ega ma hingelda, ma lihtsalt hingan sügavasti,» selgitasin talle.

Tema vaatas mulle näkku ja noogutas:

«Sa siis ei higista ka, vaid ajad lihtsalt vett välja.»

Higine ma nüüd küll olin natuke, see on õige... Ma ei viitsinud talle enam midagi vastata. Istusime vaikides.

Mõnus oli istuda ja vaadata tehtud tööd, eemal rassivaid kolhoosnikuid, kes traktori abiga suuri kive nende pesadest välja kihutasid; veel kaugemal ees raba pruuni selga, mis oli tuhmidest männijändrikkudest laiguline, paremal potisiinist järveloiku, vasaikul kõrgel halli maanteed ja selle taga Jalukse kolme kuusetukka. Püüdsin silmaga mõõta seda maad, mis ülesharimisele tuleb — oli ikka lahmakas küll! Täpset arvestust ma ei jõudnud teha, vaheaeg lõppes enne otsa. Mind pani imestama, et see nii lühike oli, ja ma ütlesin Toivole:

«Sel sügisel, nagu näha, lähevad lühemaks mitte ainult päevad, vaid ka minutid.»

Seda juhtus kuulma õpetaja Luha. Ta arvas, et ma kahtlen tema täpsuses, ja ütles, et kellavaatamises ta siiski ei eksi. Mul teinekord kukub nali halvasti välja.

Asusime uuesti tööle. Vahepeal aga oli tööhoog märkamatult kuhugi kadunud ja minutid ei tundunud enam lühikestena, vastupidi, vaata et veel pikematena kui muidu.

Kolmanda tunni ajal tuli Lainel juba üht ja teist ergutada. Peepu mittel Teda polnud üldse kohal — ta oli «natukeseks ajaks kuhugi» ära läinud.

Seal märkasime, et naaberrühm on oma taktikat muutnud ja hakkab meile järele jõudma. Mart, Endel ja Ants olid moodustanud «lööckbrigaadi», kes vedas ainult suuri roikaid, jättes peened vitsad ja raod teistele korjata. See oli neil kavalasti välja mõeldud!

Et mitte oma edumaad kaotada, pidime meiegi midagi ette

võtma. Siis Laine soovitas meil paariviisi tööle hakata, nii et igas paaris oleks üks tugevam ja üks nõrgem õpilane. Kuna ta ei nimetanud, kes just keda pidi aitama, läksin Viivile appi.

Nüüd saime uuesti tööle hoo sisse. Kahekesi oli ju tublisti lõbusam! Viivi astus küll vahetevahel minu okste otstele, kuid ega me seepärast aega raisanud. Ja omavaheline võistlus kestis edasi. Vaatasime Toivot, kes abistas Elsat, ta higistas jälle kõvasti: kuidagi ei tahtnud meist maha jääda.

Ütlesin Viivile:

«Toivole ei anna kõige suurem õun rahu.»

Viivi itsitas vastu:

«Kas sina siis oled kehvem?»

«Kui sina mind kõvasti aidad, siis pole.»

«Aitan, kõigest hingest aitan,» lubas Viivi. Ise puhkes kogu südamest naerma.

Vaatasin tagasi. Ta oli oma sülemi minu kase ladvale pannud ja hoidis seda ainult niipalju kinni, et see maha ei pudeneks. Ja mina ei aimanudki seda, mõtlesin, maa on mätlikum, seepärast koorem ka veidi raskem.

Nüüd turgatas mulle pähe suurepärane mõte! Ma hüüdsin teised kokku ja rääkis sellest neile. Nad kiitsid minu idee heaks ja me hakkasime kohe uut moodi tööle: jagasime rühma kaheks salgaks, kumbki salk valis endale kaks «hobust», ülejäänud jäid «koormategijateks». «Koormategijad» panid kaks-kolm kaske kõrvuti, sidusid need latvupidi ühte, ladusid peale niipalju risu kui mahtus ja tõmbasid selle vitsaga kokku. Oli koorem valmis, kahmasid «hobused» tüügastest kinni, neile hüüti nõõ! ja sõit läks nagu lepase reega!

See on juba lõbu! Isegi Peep ilmus jälle välja ja asus vabatahtlikult «rakmetesse». «Hobusena» võis ta vabalt hirnuda. Talle ei pandud sedagi pahaks, kui ta vahetevahel laskis kuuldavale hääli, mis kuulusid pigem jõe hobusele kui hobusele.

Keegi ei tundnud enam kella vastu huvi ja kui brigadir lõunatundi vilistas, tuli see meile ootamatult.

Pesime käed ja näod karastava kraaviveega puhtaks ja läksime keskusse. Siin oli koosolekuruumis kaks pikka lauda valmis pandud ja nendel ootasid meid taldrikud aurava värskekapsasupiga.

Supp oli nii paks, et pane lusikas püsti seisma. Õige supp peabki niisugune olema; sööd kaks taldrikutäit ära ja on õhtuni hooletu.

Kui kõht oli mõnusasti täis, avaldasin arvamust, et meie rühm võiks pooled õunad juba nüüd kätte saada, võit langeb nagunii meile, sest meil on niisugune kange juht nagu Laine. Ütlesin seda naljaviluks, kuid Mart võttis asja südamesse. Ta sosistas midagi oma poistega ja nad lahkusid esimestena söögilauast. Lõunavahet oli ette nähtud kaks tundi. Me ei läbenud nii kaua keskuskes olla. Läksime heinamaale tagasi, vaatama, kuidas traktor kive ja kände

välja kangutab. Seal märkasime: Mardi löökbrigaad oli juba tööle asunud. Viivi kohkus ära, et nüüd nad lähevad meist ette, kui me kohe pihta ei hakka. Kuid Laine ütles muretult:

«Eh, kes enne rabelemisega kaugele on jõudnud. Meil on veel aega, ja praegu igatahes puhkame!»

Traktorist oli mul tuttav mees — Helmo Rass. Kevadel, kui ta Ülevainul kündis, oli mitu ööd meil. Kui traktor meie kohale jõudis, soovisin Helmole jõudu. Ta hõikas vastu:

«Hüppa kõrvale ja näita, et oled mees ka teoga abistamal!»

Tegingi temaga ühe otsa ära. Rohkem ei soovinud, sest teadsin, et eks teised taha ka sõita saada. Helmol polnud midagi selle vastu. Nii said kõik poisid oma sõidu, tüdrukutest ainult Laine, teised ütlesid, et nemad sellest ei hooli.

Kui järjekord uuesti minu kätte jõudis, kuulsime eemalt õpetaja Luha hüüdu; lõunaaeg on läbi.

Tõttasime töökohta. Siin kokkusid juba mitmed, mitte ainult Viivi: teine grupp oli meist ees ja üsna tublisti.

«Mis nüüd saab?» küsis Viivi.

«Nüüd pole muud, kui pinguta!» vastasin.

Laine kinnitas takka:

«Nüüd pole muud, kui pinguta!»

Ja see jäigi meile hüüdlauseks, millega üksteist vahetevahel jälle ergutasime.

Tunni lõpuks oli vahemaa märksa vähenenud. Polnud midagi ütelda, meie tehnika luges! Toivo ütles Lainele:

«Kui nad nüüd selle meilt üle võtavad, oleme kaotanud.»

Laine ei mõtelnudki muretseda.

«Sa ei tunne Mardi kangust,» vastas ta.

Laine rääkis tõtt. Kuid kui saabus vaheaeg, selgus, et see oli olnud paja jutt katla kohta¹. Meie poisid-tüdrukud, nähes, et teisest rühmast mitmed ei kavatse puhata, tahtsid ka edasi töötada, Laine aga oli vastu. Ma päris imestasin tema kannatust, kuidas ta suutis kümme pikka minutit teiste etteminekut pealt vaadata. Mõned hakkasid temaga nurisema, kuid ta jäi oma juurde.

Teine tund hakkas mööduma. Ja nüüd selgus, et Laine kangus polnud siiski pime kangus. Mardi grupi jõud oli lõpukorral. Ainult vaheaeg veel päästis neid. Selle lõppedes olid nad jälle pisut ees.

Agas siis — Endli nõudmisel ja enamuse soovil — läksid nad meie tehnikale üle.

«Hüvasti õunad!» ütlesin Lainele. «Seda me pidasime pühi!»

Laine ei vastanud. Tema nägu ei olnud enam enesekindel.

Kõigele lisaks juhtus meil viperus. Eks meie tüdrukud tahtsid proovida, mitu hobujõudu «hobustel» on — Toivol ja minul — ning laadisid niisuguse koorma valmis, mida me paigastki ei saanud.

¹ Meenutada vanasõna: *Pada sõimab katelt, ühed mustad mõlemad.*

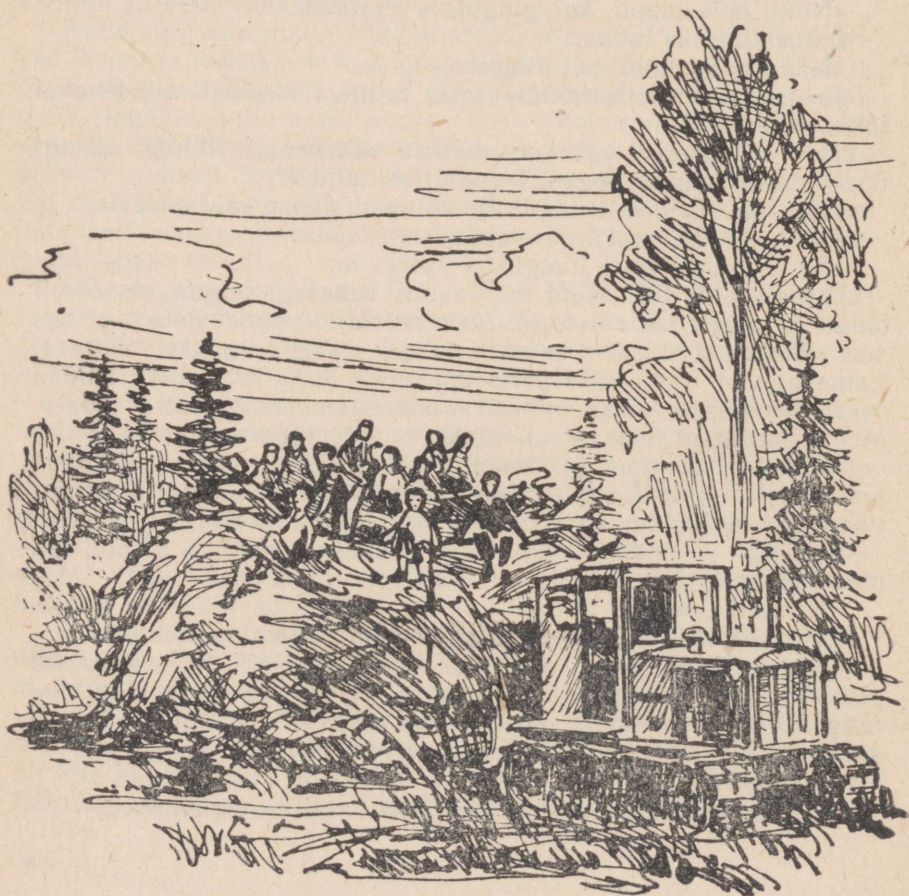
Laine hakkas noomima peasüüdlast Viivit ja käskis tal koor-
mat vähemaks võtta. Seal juhtusin mina ütleva:

«Toivo hingeldas nii norinal, et Viivi pidas teda traktoriks ja
laadis ka vastava kuhja.»

Selle peale hüüdis Toivo:

«Milleks meil traktor üldse on! Oodake natuke, oodake!» ja
pistis jooksu.

Just sel ajal, kui teiste võit näis kindel olevat, saabus meil
traktor kohale. Oli ta aga kord siin, ei lasknud me teda enne
tagasi, kui meil ülejäänud haod kahes ilmatu suures kuhjas oma
sihtkohta olid sõitnud. Ja mis kõige toredam — traktoristil oli
nõõr kaasas, millega sai koorma nii kõvasti kinni tõmmata, et
need kannatasid pealustumist. Sellele mõttele tuli Peep. Viimane
voor läks nii suure kisa ja naeruga — Peep tahtis Viivi maha
lükata, kuid minu abiga lendas ta ise uperkuuti alla, — et õpetaja
Luha oli sunnitud meid vaigistama. Aga oli see alles sõit! Pärast
seda ei tundnud üldse enam väsimust!

Koerusest on mõnikord kasu! Laine igatahes ei ütelnud Viivile enam ühtki paha sõna.

Teine rühm lõpetas oma töö, samuti traktori abiga, mõned minutid hiljem. Kuid nemad polnud pooltki nii rõõmsad kui meie.

Pärast tööd esimees tänas meid. Ta ütles, et me oleme kolhoosile suurt abi osutanud. Kuid otsesest abist tähtsam on meie hea tahe. Neil, kolhoosnikutel, on kergem töötada, kui nad näevad, missugune tubli järelepõlv neile peale kasvab.

Minu vanaisa aga, kes täna ka heinamaal väljas oli, ütles esimehele:

«Nemad peaksid õigupärast meid tänama. Eks kõik, mis me teeme, teeme nende jaoks. On ju nemad siin tulevased peremehed.»

Siis pani brigadir preemia lauale. Kui ma nägin, et õunad olid kõik parajad suured ja ilusad, ütlesin Toivole:

«Asjata higistasid.»

Tema vastas:

«Asjata hingasid sügavasti.»

Laine sosistas meile:

«Me pakume teistele ka, eks?»

«Kus üldse küsimus?! Muidugil!»

Igaüks sai kaks õuna. Ainult Mart ei võtnud ühtki. Ta ei ütelnud ka, miks. Arvas vist, et teised saavad ise aru.

Päike oli veel ülal taevas, kui me Viivi ja Saimaga kodu poole läksime. Ülavainu veerul peatusime korraks ja vaatasime tagasi. Heinamaa siia ei paistnud, aga traktori mürin kostis küll.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kas ka teie saite aru, miks Mart õuna ei võtnud? Kas ta oleks võinud ka võtta?
2. Jutustada oma tööst kodukolhoosis.
3. Kirjutada sellest palast välja mõni lause, mille mõte väga meeldis.

V a n a s õ n a : Austa tööd, töö austab sind.

TALVELAUL

M. Veetamm

Lumest valendav väli on lage ja puhas.
Ule välja viib vastaetud talvetee,
mis sirutub silmotse jõe poole luhas
ja kutsub mind valgesse kaugusse.

Jõe jää on veel noor ja kõmiseb kurjalt,
nii kurjalt, et meenub muinasloo taat,
kes kukkus kord vette ta liig nõrgalt turjalt
ja sõidab nüüd alljää kui mardus-piraat.

Jõe kaldal on sarapuud õitsemas härmas
ja toomedki õies taas, nagu siit näib.
Kuid õites on vaikus... Vaid orav erk-kärmas
neid tasasel krabinal poetamas käib.

Ma lähen ja lähen... ja jõuan soole.
Suvel suitses siin sookailu võserik...
Nüüd aga siin — vaatan ükskõik kuhupoole —
on silmapiir avar kui tulevik.

MOISTATUSI.

1. Sünnib sügisel, sureb kevadel?

2. Oues mäena, toas veena?

1. — jää; 2. — lumi.

KOOLIS.

(Katkend August Kitzbergi jutustusest «Hennu veli».)

Meid oli kaks venda: Jaanist vend ja mina. Jaan oli vanem. Ega ta tea kui palju vanem olnud, aga niipalju ikka oli, et ta kui perekonnatugi väeteenistusest ära pääses — esimese poja sündimisõigus oli ikka temal.

Kuid ma pean juba varasemast ajast, poisikesepõlvest algama.

Muidu õiget pilti ei saa. Meie vanast isast ja armsast emakesest ma küll enam rääkida ei taha: see viiks pikale. Ja ega lapsepõlves esimese sündimise õiguse poolest meie vahel Jaaniga veel mingit vahet olnud.

Alles külakoolis algas see asi. Jaan oli seal juba talve otsa ära olnud ega jõudnud küllalt kiita, kui hea mees koolmeister on ning kui tore seal hulgani hämariku ajal lumehangede otsas sõda on pidada.

Nõnda meelitas Jaan mind enesega ühes juba varakult ja enne-aegu kooli.

Koolimaja oli, nagu aabitsas lugeda: «Muna on ümmargune, maja neljakandiline» — ka just neljakandiline.

Kui eeskoja lävest sisse astusid, heldekel — hulga inimeselaste pärast, kes siit läbi sisse ja välja käisid, oli selle põrand jalgadega kaasatoodud lumest alati lödine ja sula ilmaga päris poritiik, seda enam veel, et eeskoda ühtlasi ka näopesemisruum oli. Ja kes nüüd pisikese kapa või kibu seest — nagu meil pesemise otstarbeks igamehel niisugune riist kodunt kaasa oli võetud — nõnda pesta saab, et vett põrandale ei lirtsu. Sealsamas kõrval, eeskojast lauakestega lahutatud ruumis, oli koolmeistri sahvri ja ühtlasi ka neljakümne kuni viiekümne koolilapse söögi-kottide hoiuruum. Seal seisid meie «veersekid».

Kas lugeja ka teab, mis asi «veersekk» on? See on kitsas kott, mille mõlemad otsad on kinni õmmeldud ja millel suu külje peal. Ühes otsas leivapäts, teises pudrukarp; keskelt oli niisugune siis hea õlale visata.

Seal jah seisid meie veersekid. Leib, liha ja kartulipuder — mis nüüd kellelegi vanemate jõudu mööda kodunt nädalalmoonaks kaasa oli pandud — see külmus seal enamasti kivikõvaks, et murra kas või nuga katki ja hambad suust välja. Et asi pisutki hõlpsam oleks, viidi söögikotid ööseks koolituppa sulama; seal nad seisid üksteise otsas riidas.

Eeskoja taga, see must ruum — see oli kole. See oli nõndanimetatud köök, roovialune, alt laia õõnega, ülalt kitsaks minev korsten. Seal rippus raudkonksu otsas koolmeistri keedukatel. Suits ja paja aur läksid püsti üles, soojus muidugi ka. Ruum oli alt oma tubli ruutsüld lai; seinad läikisid paksust nõekorrast. Kui alt üles vaatasid, kuidas see toru ikka kitsamaks läks, kuni viimaks ülalt väike neljakandiline ruuduke taevasina sisse paistis, siis kippus nagu hinge rinnus kinni pigistama. Koolmeistri päralt olevad paar seareit, mis üles singiks suitsuma olid pandud, näisid meie meelest nagu sinna raudkonksude külge rippuma jäänud hirmuäratavad mustad tondid.

No-jaa — kahmus oli sinna roovi alla minna, aga ometi tuli seal igal hommikul enne valget juba käia toobrist pesuvett toomas, sest sealsamas pesema oleks meist kõigest neli kuni viis mah-tunud; kuhu pidid teised nelikümmend jääma?

Veetoorbile oli muidugi jää peale külmanud, aga mis sest! Kes oma kapatäie vett, kus küll jäätükid sees kolisesid, kätte sai, oli õnnelik, pani eeskojas või koguni õues läve ees — tung oli muidugi suur — korra või kaks vett näo peale; kes sellest küsis, et jääkülm vesi pakase ilmaga näol ja kätel koorikuks kippus hanguma, — see-eest said põsed punased.

Kui eeskojast koolituppa tahtsid minna, ega see kerge olnud: kartsas oli põigiti tee peal ees. See kartsas viis pööningule, kus koolmeistri hobuse talvine heinatagavara ja meie magamiskotid seisid. Suur see pööning ju ei olnud, aga heintele ja umbes neljakuni viiekümnele magamiskotile seal ikka ruumi jätkus, kui kotid hästi üksteise peale virna laoti. Nüüd mõtelge seda sõda ja seda tolmu, kui öhtul magama minnes kotte ülalt alla pilluti. Kas see ei olnud väikeste jõngermannide ja vallatute tütarlaste jaoks otseku loodud, midagi, mille juures hästi kilgata võis! Sada kätt sirutus vastu, et oma küljealust juba lennul ära tunda ja vastu võtta, et see alla porri ei patsataks. Ja neil seal ülal, kes kotte alla pildusid, nende kõige suurem lõbu oli muidugi kotte mitte sinna pilduda, kus käed püsti vastu võtmas olid, vaid vastuvõitjaile pähe, suhu, silmi ja kuklasse. Nõnda sündis all hea suur püherdamine, poisid ja põhukotid läbisegi, ja nali oli seda suurem.

Vaeste tütarlaste kotid tuli muidugi kõige viimaks, kui poistel omad käes olid, põhjast porist üles võtta. Ja kui toredat külma siis veel need päev otsa pööningul seisnud kotid enesest välja õhkusid, enne kui külje all soojaks läksid! Hommikul oli kottide pööningule koristamisega muidugi seesama sõda.

Nüüd viimaks saame koolituppa. See oli vist oma kaks ja pool sülda igapidi suur ja tublisti oma kaheksa jalga kõrge.

Neljandiku ruumi võttis temast ilmatu suur ähi nurgas ära. See oli ahi mis ahi. Soojaks seda kergesti ei saanud, aga kui ta kord soe oli, siis ta ka soojendas. Koolmeistri vana isa käis seal peal magamas. Ahju ümber andis päris joosta. Mul on praegu veel kulmukarvade all suur arm, mille sain Kuuda-Juku peaga kokku põrgates. Võite arvata, kui suur see ahi oli, et ümber tema nurga joostes nii suurt hoogu võis võtta, et peanahk lõhki läks.

Siin koolitoas oli peale väikese oreli, mis natuke suurem oli kui kummulikäänatud viljavakk, ja peale kaljaastja kaks pikka koolilauda. Nende ümber pidi neli-viiskümmend last ära mahtuma ja mahtuski. Kui lugesime, olime ikka kahes reas laua ümber. Esimesed istusid, teised seisid selja taga püsti ja vaatasid üle esimeste õlgade. Kirjutustunnis mahtusid need, kes paberile kirjutaid, kõik laudade ümber; kes tahvlile kirjutaid, neil oli ju igal pool mujal küllalt ruumi kükitada. Rehkendustunnis tuli muidugi püstijalu keset tuba seista.

Nendesamade laudade peal ka sõõdi. Ohtul valgustas tuba

kummagi laua kohal kaks koolmeisteri enese kastetud¹ rasva-
küünalt.

Kõige lõbusam asi oli muidugi magamisega. Siis tõsteti kooli-
lauad ja -pingid üksteise otsa. Kahel jalal seistes jätkus meile
maad ikka kõigile, aga pikaliheitmiseks oli rohkem ruumi vaja.
Üle terve põranda ja ka laudade all magasime, nii et seal siis
enam ruumi ei olnud jalaga astuda. Kellel vahel külmunud toidu
juures tervis korras ei juhtunud olema, sellel oli üle kaaslaste
peade õue pääsemisega ja siis veel paar vakamaad eemale lepi-
kusse jooksmisega ikka häda küllalt.

Halva õhu peletasime vähemalt kaks korda -päevas kadakate
suitsutamiseiga toast välja või — nagu ma nüüd tean — me peit-
sime halva õhu kadakasuitsu taha ära. Kadakaid metsast toomas
käisime muidugi ise. See oli ka lõbu.

Ulesandeid.

1. Vaadelda ja kirjeldada selle koolimaja põhiplaani.
2. Võrrelda seda koolimaja oma kooliga, endist kooli tänapäeva kooliga.

KIRJELDUS.

*Kirjandusteostes loeme meelsasti olukordade, sündmuste, tēge-
laste, looduse jm. huvitavaid kirjeldusi.*

*Loos «Koolis» tutvume huvitava kirjeldusega endisaegsest kooli-
majast. See kirjeldus tekitab lugejas elava kujutluse õpilaste elu-
ja õppimistingimustest meie vanavanaisade ajal.*

*Jutustuses «Angerja teekond» kirjeldatakse angerja sünni-
kohta — Sargasso merd selle omapärase veealuse taimestikuga.
Kirjeldus loob elava ja ilmeka pildi angerjamaimu kasvutingimus-
test kaugetes vetes.*

*Ereda kujutluse eri seisusesse kuuluvate poiste riietusest ja
mānguasjadest loob kirjeldus jutustuses «Minu esimesed «triibu-
lised»». Poiste välimust kirjeldades kirjanik otsekui maalib sõna-
dega, nii nagu kunstnik loob värvide või joontega.*

*Lugu «Tammeoks», mille lugemine seisab veel ees, algab vara-
sūgisese metsa kirjeldusega «Siina kõndis metsas ja imelles sõna-
tult puid, mille lehestikus oli juba septembri kirevaid värve...»*

*Meie mõistame, et autor ei peatu mitte juhuslikult tegelaste
ümbruse kirjeldamisel. Umbruse kirjeldus aitab tegelasi iseloo-
mustada samal kombel nagu nende kõneviis ja teod.*

Ulesanne.

Koostada kirjeldus teemal «Minu kodu».

¹ kastetud — tehtud.

LEIBA LAENAMAS.

(Lugu T. Braksti raamatust «Punaoja poisid».)

Kui vanemaid vendi hüüti ja raputati, siis ärkas ka üheksa-aastane Inno, sest nad magasid ühes sängis.

Ja Inno pärast tõusis suur tüli. Isa sättis tööleminejaile leivakotti ja küürutas toidukapi ees. Siis ütles tütar Tiiu:

«Ära sa, taat, siis kõiki kannikaid kotti aja: Innole ei jäägi leiba.» Isa pomises pahaselt:

«Või teda kästaks siin kodus vahtida. Käigu külasse karjuseks.» Vanemad pojad Andrus ja Jaan naersid sunnitult.

«Sina, taat, torised ilmaaegu. Näed ise küll, mihuke Inno on, kahvatu kriibats. Temast nüüd karjuseks minejat.» ütles Andrus.

Isa surus viimase leivatüki kotti ega rääkinud midagi. Aga enne kui ta toast lahkus, raputas ta Innot õlast, ehkki poiss oli ärkvel ja kuulis kõik. Raputas kõvasti ja käsutas: «Aja püksid jalga ja mine külasse. Vanajaanile, tead küll. Küsi perenaiselt leiba laenuks.»

«Perenaine ei anna,» vastas Inno vaikselt. «Perenaine ütles, et kui veel tuled siia leiba nuruma, siis ässitan sulle koerad kallale.»

Isa jäi oma otsuse juurde. «Paljugi mis perenaine ütles. Ega ta seda alati tee, mis ütleb. Sa lähed ja tood leiba, muidu saad õhtul rihma. Kas mõistad?»

Inno vaikis. Isa kahmas leivakoti kaenlasse ja kiirustas teisi: «Tehke rutem! Jääme viimaks veel tööle hiljaks.»

Andrus võttis kaljalähkri. Jaan ja Tiiu otsisid korve. Mindi mõisa kartuleid panema.

Väike Inno kõssutas sängi jalutsis ja jälgis teiste askeldust. Vennad ei pööranud temale enam mingit tähelepanu, aga Tiiu ütles: «Mine siiski veel kord Vanajaanile, Inno. Lausud perenaisele hea sõna, saad ehk leiba.»

«Küll ma lähen,» lubas Inno. Õde oli aga juba kadunud ukse taha. Ta ei tahtnud Innole näidata oma pisaraid.

Inno tuli koikust põrandale ja seisatas laua ääres. Lauale oli jäänud vaid leivalõikamise nuga. Kitsaks kulunud teraga nagu ork. Selle noaga oli ema tavaliselt Saare perele leiba lõiganud. Siis oli Inno elu palju parem olnud. Ta oli küll kõige väiksem, aga sai sageli suurema leivatüki kui teised. Ema loovutas oma osa temale. Teistelgi oli siis lahedam elada. Leib oli alati majas, kuigi seda anti ka siis jaopärast.

Inno tippis laualt leivaraasukesti ja pistis need suhu. Ronis siis tagasi sängi, tõmmates takuse tekiräbala kärbestele kaitseks üle näo. Nuttis natuke ja uinus uuesti.

Isa, vennad ja õde ruttasid samal ajal rukkipoolluvahelisel teel mõisa poole. Vana Ants käis kõige ees. Temale järgnesid vanuse järjekorras Andrus, Jaan ja Tiiu.

Eespool oli näha juba teisigi teolisi. Ja neid tuli pidevalt

tagant järelegi. Punaoja moonamajades elas ju kokku kolmkümmend teomeest. Nad läksid tööle oma naistega ja suuremaks sirgunud lastega.

Aga siia hurtsikuisse, mis kõssutasid ridamisi mõisa põlde piiritleva Punaoja ääres, jäi veel paljugi väiksemaid poisse ja tüdrukuid. Nad elasid suviti enamasti omapead, kui mitte arvestada Käänu eite, kelle hoole alla usaldasid tööle läinud vanemad oma lapsed. Käänu eit aga käis sageli metsas marjul ja Punaoja lastepere võis siis elada nii, kuidas tahtis. Et talvel oldi hingitsetud umbseis toapunkreis, siis nauditi nüüd suverõome. Siin oli päikest, õhku ja roostekarva soovettki oja põhjas. Kes siis raatsis veel tuppä jäädal

Kui Saare Inno taas ärkas, paistis päike juba tuppä. Inno riie-tus kähku ja väljus hurtsikust. Hulk lapsi askeldas juba oja ääres. Esko Ott ja Sooba Ardi tassisid mäntaid ja paisutasid vett. Nad olid meisterdanud puupilbastest vesiveski. Väiksemad poisid jälgisid hoolega suuremate tegevust.

Tüdrukud solistasid niisama vees, loopides üksteist oja põhjast kaabatud mudaga. Naeru ja kiljatusi oli nii, et hoia kõrvad. Aga ei puudunud ka mõne pisitüdruku nutupirin. See kutsus hurtsikust välja Käänu eide.

«Hurjäh, metsalised!» hakkas eit hurjutama. «Vaadake, mihukesed te olete. Justnagu pörssad porilombis. Liiva Teeli ka... Ise juba suur tüdruk. Otsemaid veest välja, ehk ma võtan vemblat!»

Tüdrukud vudisidki ojast välja, aga poistega oli Käänu eidel juba rohkem tegemist. Seda enam, et poistel olid käsil omad tööd ja toimetused. Nad ehtasid ju sildu, tamme ja vesiveskeid. Mine sa sihukesi meistrimehi tülitama! Ja ega poistele pääsenud ligi vemblagagi. Nad putkasid teinepool oja kasvavasse lepikusse.

Saare Inno jälgis nukralt teiste mängu ja siirdus siis põllu-vahelise tee poole.

«Kuhu sa lähed?» küsis Esko Ott, kes elas Innoga ühes hurt-sikus. Inno vastas, et läheb külast leiba laenama. Ta seisatas ja sõnas argsel: «Ei tahaks minna. Kardan.»

«Mida sa siis kardad?» uudishimutses Sooba Ardi.

«Küla koeri.»

Poisid naersid. Esko Ott jäi aga tõsiseks ja ütles: «Tead sa mis, Inno, ma tulen sinuga kaasa. Tuleme pärast alevist läbi. Isa andis mulle kaksikümmend viis kopikat, käskis osta noa.»

Inno nägu muutus rõõmsamaks. «Aga kas ema lubab sind tulla?» küsis ta. Ott vastas: «Ema polegi täna kodus. Läks tööle nagu kõik teised.»

Nüüd ei olnud Innol enam muret. Ott oli temast ligi neli aastat vanem ja tugevamaid poisse Punaojäl. Mis sellise mehega viga küllasse minna.

Ott solgutas jalad ojas porist puhtaks ja poisid olidki minekul.

Nad läksid puhk aega sedasama teed, mis teolisedki hommikul. Nende ees liikus mingi kummaline olend, kellele poisid ei osanud äkki nimegi anda. Siis hakkas Ott Inno käest kinni ja ütles naerdes: «See on ju Tuio taat. Ta läheb alevisse korve müüma.»

Tuio taat elas nimelt sooäärses osmikus ja elatas end korvide punumisega. Ta oli köitnud kümme-kond korvi nõoriga kokku ja liikus edasi nagu heinasaad. Korvikuhila alt võis näha vaid taadi peenikesi kõveraid koibi ja ülalt halli pead, mida kattis lõhkise sirmiga müts.

Tuio taat vastas lahkesti poiste tervitusele ja küsis: «Kas noormehed mõisa minemas?»

«Ei, me kääname siit küla poole,» vastas Ott. Inno tahtis alati rääkida igapäevase tõtt ja ütles: «Isa käskis Vanajaanilt leiba laenama minna.»

Tuio taat seiras Innot üle oma korvikoorma kumeruse ja lausus pahaselt: «Mõisa aidad laeni vilja täis, moonakate lapsed käivad külast leiba kerjamas! Nii see elu on... Kas teil pole siis majas enam jahu tolmugi?»

«Ikka vist on,» vastas Inno kogeldes, «aga Tiiu pole aega saanud leiba seada.»

Poisid keerasid nüüd vasakule, kuna Tuio taat jätkas teekonda alevi suunas.

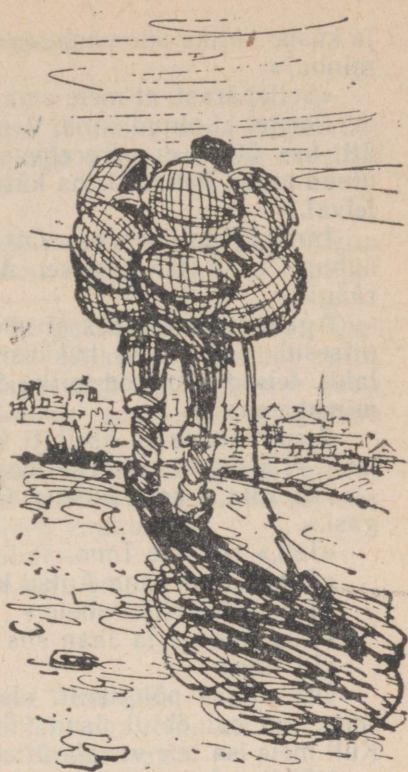
Poisid kasutasid teeks kraavipervi ja liikusid kiiresti Kabelimäe poole, kust maantee viis külasse. Nende ümber laiusid kõikjal mõisapõllud. Jõudnud maanteele, seisatas Inno kalmistu värava juures. Ott teadis, et Inno on tahtmine külastada ema hauda, ja ta ütles: «Eks mine pealegi kalmistule, ma ootan niikaua siin maantee ääres.»

Inno oli hea meel, et Ott mõistis tema mõtteid. «Ma lähen jah, ega ma kauaks jää,» ütles ta ja ruttas läbi kriuksuva värava kalmistule.

Inno tuli varsti tagasi ja nad jätkasid vaikides teed. Akki tundis Ott, et Inno puudutas sõrmega tema kätt.

«Mis on, Inno?»

«Sul on ema, Ott,» lausus Inno tasakesi ja pühkis silmi. Ott ei teadnud, kuidas lohutada oma sõpra. Ta viis jutujärje teisale

ja küsis: «Miks teie vana sind jus Vanajaanilt leiba käskis küsima minna?»

«Sellepärast, et meie ema seal kord tööl oli,» vastas Inno.

Poistel ei olnud õnne. Vanajaanil oli kodus vaid poolkurt vana-ätt, kes ütles, et pererahvas läinud teed sillutama. Vanaätilt ei olnud mõtet hakata leiba küsima, sest ta isegi oli siin peres armuleival.

Innol oli nutt varaks. Ott andis nõu: «Tead sa mis, me läheme kuhugi teise tallu sisse. Ära sa karda midagi, küllap mina räägin.»

Aga teistes taludes ei võetud poisse jutulegi. Peremehed põrnitsesid, perenaised hakkasid haugutama: «Eks nüüd ole lugu lahti: teised inimesed toitku Saare Antsu lapsi. Katsuge aga, et te minema saatel!»

Kuski suurtalus ässitati koerad poistele kalliale. Neil oli tege- mist, et kiskjaid kividega loopides eemale peletada.

«Ei aita,» konstateeris Ott, «peab minema ilma leivata ta- gasi.»

«Jah,» nõustus Inno.

«Saad õhtul vana Antsu käest peksta?»

«Tiiu tuleb ehk vahele.»

«Kas Andrus ja Jaan siis ei tule vahele?»

«Ei tule.»

Ott sülgas põlglikult. «Ise juba suured mehed. Aga tead sa, Inno, kui sul õhtul üsna kibe käes, siis putka aga meie tuppa. Küll meie isa teie vanale ütleb.»

Nüüd ei keeranud poisid enam Kabelimäe juurest mõisa põl- dude vahele, vaid siirdusid maanteed mööda alevisse.

Inno oli harva pääsenud alevisse ja tal oli siin palju vaata- mist. Punaoja moonamajadega võrreldes olid need punase katu- sega kivimajad Inno meelest nagu toredad paleed. Tänaval liikus korralikult riidetatud härrasrahvast ja Innol oli piinlik oma takuste pükste ja korpas jalgade pärast. Ott esines julgemalt, olgugi et temagi oli palja jalu. Ta osutas ühele suuremale kauplusele ja ütles otsustavalt: «Siia läheme sisse.»

Poisid astusid kauplusse. Inno jäi argelt ukse lähedale seisma. Kaupade rohkus ajas tal silmad kirjuks. Kaupluse seintel polnud sõrmelaiuseltki vaba ruumi. Kõikjal ripnes rihmu, rakmeid, köie- puntraid ja tallanahku. All põrandal lebas juusturattasuursi käiu, vankrimäärdetunne, adrahõlmu ja -terasid. Pilg poolikul ole- vale heeringatunnile ajas Innol suu vesiseks. Letitagune oli põran- dast laeni täis riiuleid riidekaubaga. Lae all kõlkus lampe, traadi- vihte ja kuljuseid.

Mis puutub letisse, siis oli kolmveerand osa sellest kaetud kompvekipurkide, tubakapakkide ja värvitopsikutega.

Leti taga askeldas habemik kaupmees, kes küsis põriseva hää- lega: «Mis noormeestel asja?»

«Nuga tahtsin osta,» vastas Ott julgesti.

«Ühe- või kaheteralist?»

«Kaheteralist.»

Kaupmees kahmas letilaekast nuge ja ladus need letile. Ott meelest olid need noad kõik ilusad, aga kõige rohkem meeldis talle siiski üks sarvest peaga nuga.

«Palju see maksab?»

«Nelikümmend viis kopikat. Sihukest nuga ei saa sa isegi Pärnu linnast. Tallinnast toodud. Inglismanni kaup,» reklaamis kaupmees.

Ott avas noatera ja puhus sellele hingeauru. Isa oli teda õpetanud sedasi proovima noatera kõvadust. Et kui tera tõmbub ruttu kuivaks, siis on tegemist väärtkaubaga, aga kui hingeaur jääb kauaks terale, siis ei kõlba see nuga kuhugi, sest ta tera on pehme nagu plekk.

Kaupmees naeris kõrinal ja ütles, et Otil ei maksa proovi tehagi. «See on damaskuse teras. Kui sul kord habe kasvab, siis pole vaja habemenuga ostagi. Kas läheb kaubaks?»

«Ehk härra jätab natuke hinda maha?»

«Ei saa, ei saa! Ütlesingi juba peaaegu oma hinna.»

«Mul ei ole nii palju raha.»

«Palju sul siis seda kapitali on?»

«Kakskümmend viis kopikat.»

Kaupmees kraamis noad letilaekasse. Pahandas:

«Selle rahaga tahad osta kaheteralist nuga! Siin on mul üheteralisi. Neid võid osta kahekümne viie kopika eest.»

Kaupmees ladus nüüd lauale üheteraliste nugade rivi. Need olid kõverad ja ilma korgitõmbajata. Ott ei suutnud unustada ilusat kaheteralist.

«Ma ostaksin siiski kaheteralise,» ütles ta. «Härra võiks anda natuke odavama hinnaga?»

Kaupmees kortsutas kulme. «Ma ütlesin, et selle hinnaga ei saa. Sa hakkad mind juba tüütama, poiss. Kas tahad üldse nuga osta või ei?»

«Tahan küll.»

«Siis osta. Nuga on siin.»

«Andke ikka kaheteraline.»

Kaupmehe habe tõusis turri. «Kas tulite siia mu aega viitma? Kui ei taha osta, käige minemal!»

Inno oli lähenenud Otile ja sosistas: «Saame noa ehk mõnest teisest poest.»

«Muidugi saame,» arvas Ott. «Ega siin üksi nuge ole.» Poisid olidki väljumas, aga kaupmees hüüdis nad tagasi.

«Säh oma kaheteraline ja too oma krossid siia! Mis ma sinuga ikka peale hakkam.» Ta viskas noa letile ja veeretask Otilt saadud raha letilauasse tehtud ava kaudu laekasse.

Nüüd väljusid poisid poest ja Ott hoidis uut nuga kõvasti pihus.

Neile tuli tänaval vastu Tuio taat, kes oli juba oma korvid ära müünud. Taat märkas kohe, et Inno on tühi leivakott kaenlas.

«Tulite külast tühjalt tulema?»

«Tühjalt jah,» vastas Inno.

«Paha lugu,» pomiseb Tuio taat. «Väga paha lugu. Leivata on leem lahja, silguta süda vesine.»

Taat sügas habet ja pidas aru. Siis kutsus äkki poisse: «Tulge mu järel! Ega leib maailmast veel kadunud ole. Tulge aga tulgel!»

Ta viis poisid madalasse kivimajja, mille ukse kohal rippus suur kullatud kringel. Kui taat avas pagariäri ukse, hakkas väike vaskkell lae all tilisema. Siseruumidest ilmus leti taha üleni valge vanamees, kes kähises ja nohises nagu lapitud lõõts.

«Üks leib ja kaks prantssaia,» kõmatas Tuio taat niisuguse tooniga, nagu oleks tal igas taskus tuhat rubla.

Pagar võttis riuililt suure pikerguse leivapätsi ja asetasko letile. Leiva kõrvale viskas ta kaks kuivanud prantssaia. «Kakskümmend seitse kopikat,» kähises ta, sõrme kurgu all olevale mustale lapile surudes.

«Tal on hõbekõri,» sosistas Ott Innole kõrva sisse. Siis hõikas juba Tuio taat: «Noh, Inno, pista aga nüüd leib kotti ja asi kõrras. Saiad sööge siinsamas ära või viige koju. Mul on alevis asju ajada.»

Inno oli nii rõõmus, et ei osanud Tuio taati kohe tänadagi. Ühtlasi kõhkles ta, et kas ta tegi nüüd õigesti, kui võttis Tuio taadi käest leiva vastu. Ega ta isale küll sellest rääkida tohi.

Tuio taat läks üle tänava pudukaupluse poole, aga Inno ja Ott istusid pagarimaja trepi kõrval olevale pingile ja hakkasid saia sööma. Saia kooruke oli sitke nagu parknahk, aga Innole oli see siiski maiusroaks. Ta ei mäletanud enam, millal ta oli viimati saia söönud. Aga küllap see oli siis, kui ema veel elas.

Ott sõi pikkamisi, tõstes saiatükke laias kaares suu juurde. Ta tahtis nagu uhkustada, et vaadaku ja imestagu alevisaksad, kuidas Punaoja poisid siin saia söövad.

Süües pani Ott tähele, et Innol oli teine saiapool alles terve. Ta küsis: «Miks sa kõike ära ei söö? Kellele sa hoiad?»

«Tiiule,» vastas Inno ja surus saiapoole taskusse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks oli Saare peres alaline leivapuudus?
2. Kirjelda Punaoja laste elu.
3. Võrrelda Tuio taadi heategu Inno vastuvõtuga suurtalus.
4. Miks oli Inno elu kurb?
5. Kuidas suhtub kirjanik Innosse ja milles see ilmneb?
6. Leida kirjeldusi antud palas.
7. Jutustada teemal «Väike Inno».

TÖÖL.

J. Parijõgi

Teised poisid käisid mõisa turbasooos raha teenimas. Kes ikka juba suuremad olid, need käisid vabrikus ja sadamas tööl ja teenisid palju raha, aga pisemad käisid mõisa turbasooos. Ka mina tahtsin minna, aga ema ütles, et sinna kaheksa-aastasi ei võeta, et sinna võetakse ainult kümneaastasi, aga kui mina ütlen, et olen kümneaastane, siis võtavad ka minu.

Siis mina tõin aidalakast maha selle väikese märsi, kus sees ema vorstirohte hoidis. Ema pani vorstirohud teise kohta, mina panin märssi uued õled ja nõöri parajale pikkusele. Ema pani juba õhtul leiva valmis, ikka silku, pudeliga hapupiima ja ka vähe võid. Mina kodus silku ei söö, aga kui tööl käin, siis söön küll, et siis ei ole süda vesine.

Teisel hommikul hakkasin õige vara minema, päikesetera ei olnud veel metsa tagant väljaski. Läksin Reedu Arturiga ühes, sest tema oli juba kaks päeva käinud ja teab kõik asjad. Tema ütles, et ega see soovanamees taha heameelega väikesi tööle võtta. Eile hommikul oli sõimanud, et: «Mis nad saavad neid väikesi tööle, kellel kõrvatagused märjad.» Mina teadsin nüüd kohe, et

kõrvatagused ei tohi märjad olla, peab hommikul hästi kuivatama. Mina katsusin järele, minul olid kuivad. Siis Reedu pois ütlis veel, et kui õhtul kirjutaja tuleb, siis peab ütleva, et kümneaastane oled, muidu ei võeta; ja peab jämeda häälega rääkima, siis ei saa aru, et kaheksa-aastane oled. Tema on üheksa-aastane, temal enam nii jämeda häälega rääkida ei ole vaja.

Soomajade juures sai veel vähe aega oodata, siis tuli sootaat välja. Temal oli üksainuke käsi. Pintsakul oli küll kaks varrukat, aga see pahem varrukas oli tühi ja ots taskus. Kas ta selle tühja varruka ise taskusse paneb, või paneb sooeit, seda Artur ei teadnud. Aga seda teadis küll, et sootaadil oli enne kaks kätt, et see teine jäi mõisas rehepeksumasina vahele; lapsed ja naised peavad teda hüüdma sootaadiks, mehed võivad öelda Mihkel; aga tagaselja ütlevad kõik — soovanamees.

Mina sellele sootaadile liiga ligi ei läinud, kartsin, et ehk ajab koju tagasi ja ehk vaatab, kas on kõrvatagused märjad.

Siis hakkas tema ees minema ja meie läksime kõik reas järele.

Küll mina tahtsin näha, misuke¹ see turbasoo on ja misukesed² need turbamättad on. Kui mets lõppes, siis hakkas paistma üks lage, ja Reedu Artur ütles, et see ongi turbasoo. Ega see ole kedagi teistmoodi kui muugi lage, ikka mõned puud ja põõsad ja ... Aga soolaod on küll teistmoodi: katus algab kohe maa juurest ja seinu ei olegi. Ja maa on kõik selge turbamuld, võta kust tahad. Nüüd ma tean küll. Kraavis on vesi nii must kui tõkat. Kui see turbamuld märg on, siis on nii kui lõrts, pigista vett välja niipalju kui tahad.

Ühe lao juures pidas sootaat kinni, kõik panid leivakotid ja märsid sinna maha. Seal oli terve väli turbamättaid, justkui telliskivid. Ja mättahunnikud olid suured ja väikesed. Nüüd tean küll, aga enne mõllesin, et on niisukesed mättad nagu karjamaalgi.

Reedu Artur ütles:

«Nüüd siis hakkame laduma, siis peale keskhommikut läheme kanavi taha ja hakkame lattu panema.»

Mina küsisin:

«Mis see kanav on?»

Tema ütles, et see on lai kraav, kust mehed mättaid välja viskavad.

Kohe tööle ei hakatud. Naised seadsid enne rätikuid ja mehed tegid plotskid ette, nii et kogu soo sai täis mahorkahaisu. Üks mees andis ka Reedu poisile tubakat, tema keeras endale plotski ette ja pakkus ka mulle. Mina ei võtnud, ütlesin, et: «Aga sa ema käest saad, kui ema seda teada saab.»

Tema ütles:

«Mis ma ikka saan. Mis töömees ma muidu olen. Siin peab

¹ missugune

² missugused

suitsu tegema, siis ei tule lõuna ajal uss suhu, kui magan. Kas sa seda ei tea, et uss pelgab suitsuhaisu?»

Nüüd mina kahetsesin küll, et plotskit ei võtnud, aga uuesti küsida ei julgenud. Kui ta nüüd ise veel peaks pakkuma, siis võtan küll vastu.

Ma hakkasin ühes Reedu Arturiga tööle. Ikka võtsime väiksemast hunnikust mättad ja ladusime uued, suuremad hunnikud, justkui tornid. Sel Reedu poisil on kõik töö selge. Tema justkui täismees kohe, suitsetab ja räägib rumalasti ja kõik. Mehed aga veidi ässitavad tagant, tema ütleb kohe kõik rumalad sõnad välja. Kui naised häbistama hakkavad, et: «Küll on sel poisil aga suu!», siis temal on veel hea meel. Aga ta kodus ei ole niisuke¹. Minu vastu on nüüd koleuhke, muudkui räägib kõiksugust uut asja soost ja ise ütleb: «Ega sa seda veel tea.» Aga ma mõnd asja tean küll. Siis sülitab ise veel lirtsti läbi hammaste ja ütleb: «Mes?» Temal on ka kõik palgad peas. Meie saame kakskümmend viis kopikat päevas, kes pisut suuremad, saavad kolmkümmend, ja kes veel suuremad, saavad kolmkümmend viis, naised saavad nelikümmend ja mehed — kuuskümmend. Temal on täna õhtuks juba seitsekümmend viis kopikat teenitud. Lubas, et kui palga kätte saab, siis ostab kuli suitsu ja soru viina.

¹ niisugune

Kui keskhommik tuli, siis oli minul juba selg haige. Ma kartsin, et väsin ära ega jaksagi õhtuni tööd teha. Aga peale keskhommikut hakati kuivi mäntaid lattu kandma. Muist kandsid korvidega, muist võtsid laos vastu. Poisid olid kõik laos, sest seal sai vahel koerust teha ja mätastega loopida.

.....

Kui lõuna hakkas tulema, oli laos kolepalav, tolm tegi käed ja näo mustaks. Ma salaja hõõrusin turbamättaga veel rohkem mustaks, et siis kodus näitan emale ja Joosepile, kui must töö meil on.

Kui lõuna tuli, siis sõin ka silku, et süda kindlam oleks. Peale sööki hakkasid tüdrukud magama jääma, aga enne võtsid susskingad jalast ja panid pea alla, et poisid ei saaks kingi jalast ära võtta ja ära peita. Poisid läksid metsa usse otsima, mina läksin nendega kaasa, sest ma ei kartnud sugugi.

Reedu poiss ütles tüdrukutele:

«Nüüd läheme metsa, toome ussi ja paneme teile kaela.»

.....

Siis poisid ikka leidsidki metsast ussi. Võtsid kepi, tegid otsa lõhki ja panid ussi sabapidi sinna vahele. Siis oli uss näpitsas. Uss on ikka kole küll, muudkui susiseb ja limpsab keelt ja liigutab sedasi pead. Lao juures panid mehed talle piibupigi suhu, siis näitab tagumisi jalgu, muidu ei näita. Pärast ma vaatasin ussi päris ligidalt. Poisid ikka piinasid ussi kaua veel, siis lõikas sootaat ta pea noaga otsast ära. Kere elas veel tüki aega, siis suri ära.

Poisid matsid ussi maha ja ütlesid, et nüüd on nad üheksa pattu andeks saanud, et kes ussi ära tapab, saab üheksa pattu andeks.

Õhtupoolne päev oli kolepikk. Kui ma hakkasin mõtlema, siis oli nii, nagu oleks hommik juba teab millal ammu olnud, justkui oleks üks päev nii pikk kui nädal.

Kui päike oli taeva küljes veel nii... puu kõrgusel, siis tuli kirjutaja sinna. Aga läks ikka veel palju aega, enne kui kirjutaja sootaadile ütles:

«Noh, Mihkel, lase nüüd ollal Kutsu siia!»

Siis tulid kõik rüsinjal kirjutaja ümber kokku ja kirjutaja hakkas päevi üles panema. Tema hüüdis ikka nime ja inimesed ütlesid: «Jaa!» Aga kes uued olid, nende nimed pandi pärast kirja. Mina seisin teiste selja taga mätta peal kikivarbail, et siis olen pikem.

Kui minu ees veel kaks poissi oli, siis mõtlesin, et kui need ära lähevad, siis kirjutaja näeb, et olen mätta otsas ja kikivarbail ega usu, et olen kümneaastane. Aga kui ma parajasti seda mõtlesin, siis teised poisid panidki nimed kirja ja läksid ära ja mina jäin üksi.

Kirjutaja küsis, et: «Noh, poiss?»

Mina ütlesin jämeda häälega.

«Jaan Pari — esimest päeva.»

Ja siis tõusin kikivarbaile ja ütlesin:

«Kümneaastane.»

Aga seda enam ei saanud nii jämeda häälega. Ja siis pistsin kohe tulema, et saaksin teised kätte.

Kirjutaja hüüdis mulle järele:

«Leivamärss, kuhu sa poisi viid?»

Mina jäin esiti seisma, mõtlesin, et teab mis tahab, et sai ehk aru, et ma ei ole kümneaastane, ega lubagi homme enam tulla. Aga siis sain aru, et kirjutaja pilkab, miks mul nii suur märss. Aga mul ei ole kedagi suur märss: kui nii muidu käin, siis ei ole midagi; kui valuga jooksen, no siis peksab veidi vastu reisi. Ma homme enam märssi kaasa ei võta, lasen leivakimbu teha.

Kui koju jõudsin, siis oli kari juba tulnud, lehm lüpstud ja söök laual. Ema oli väravas vaatamas, et kas mina ikka tulen. Mina olin väsinud ja astusin pikkamööda. Kui ema ligemale sain, siis olin veel rohkem väsinud ja kõndisin veel tasemini.

Ka Joosep tuli vaatama, kuidas mina töölt tulen, ja küsis:

«Kas oled ka väsinud?»

Mina ütlesin, et: «Olen küll!», näitasin temale oma nägu ja ütlesin:

«Vaata, kui must larhv!»

Aga Joosep oli nii rumal, et ei teadnud, mis see larhv on.

Siis kutsus ema mind sööma, aga mina ütlesin:

«Või ma saan kohe tulla! Tarvis enne nägu ja kaela pesta; meil on kolemust töö.»

Ma siis näitasin emale, kui mustad on mu käed ja kõrvad ja kael.

Ema ütles, et: «Oi!» Tõi seepi ja pesuvanniga vett õue, ikka just kui isalegi.

Mina käärisin särgivarrukad kõrgele üles, pesin ja solistasin kaua aega ja rääkisin Joosepile, et leidsime metsast ussi, ja uss näitas jalgu. Joosep ikka vaatas vahel minu kõrvu ja kaela, et kas on juba puhtad. Kui tema ütles, et: «Nüüd on puhas,» siis puristasin ja jätsin järele.

Pärast käis Joosep ühtelugu minu kannul, üksipuha kuhu läksin, päris ja küsis ikka, misuke see turbasoo on ja kuidas see uss jalgu näitas. Ma ikka seletasin ka, aga palju ei olnud aega vastata, sest mul oli talitada, et homme vara hommikul kohe minema saaks.

Söögi ajal võisin liha süüa niipalju kui tahtsin ja võid leivale peale määrida ja nii paksult kui ise aga tahtsin. Ema veel ütles Joosepile, et: «Ära sa enam liha võta!», et: «Las Jaan võtab, tema tuli töölt.»

Aga mina ütlesin:

«Ei, lase ollal! Las poiss võtab pealegi!»

Kui magama heitsime, siis Joosep veel ütles:

«Küll sa võid nüüd oma teenitud rahaga palju saia osta.»

Mina ütlesin:

«No küll sa oled rumall! Kes siis sellepärast raha teenib, et saia saaks. Mina ostan pluusiriide. Kust see isagi seda raha ühtepuhku jõuab teenida, mis meil kulub, peab ikka ise ka teenima. No kui sa hea laps oled, siis sulle toon saia, kui raha järele jääb.»

Joosep lubas hea laps olla ja pealekauba veel minu selga sügada.

Aga kui voodisse heitsin, siis ei tulnud kohe uni. Ja imelik oli — kõik turbamättad olid silma ees ja vahel tuli neid justkui terve tuba ja voodi täis. Sedasi oli tükk aega. Aga kui mättad ära kadusid ja silmad kinni läksid, oligi ema voodi ees, äratas üles ja ütles:

«Juba teised tulevad.»

Ma veel kaks päeva käisin soos. Siis jäin haigeks ja ema ei lasknud enam minna.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks pidid lapsed nii noorelt enestele leiba teenima?
2. Leida palast kohti, mis annavad sellele küsimusele vastuse.
3. Tuua näiteid selle kohta, et töö turbatabas oli lastele raske.
4. Jutustada Arturist ja öelda oma arvamus tema käitumise kohta.
5. Otsustage, kas poisid toimisid ussiga õigesti.
6. Mis on Jaani juures meeldivat?
7. Kumba poissi autor eelistab?

MÄLESTUSI ISAST.

J. Smuul

Tol korral ringi jooksin alles särgis, täis lapsemõtteid oli kahupea, või vänderdasin hanekarja järel, vits peos, sest mine isahane tea.

Ja juba sellest ajast palju, palju on jäänud meelde pilte eredaid: rand, võrgumajad, Suurna järsak kalju ja Keinastu, murdlaineis kauge laid.

Tean kevadtuules kõrguvaid jäävalle, ja suvesoojust tean, — mõnd sõpra head, ning isa, — tema silmi terashalle ja nagu vahupärjas valget pead.

I

Tean sügispäeva. Pilvi rebis tuul, ja sumbund oli kajakate kisa.

Siis vastu klaasi nina, käed ja suu,
nii kalalt koju ootasin ma isa.

Hirm oli. Ma ju teadsin juba seda,
et vahel kümnist¹ nõudmas püügiveed.
Siis aga päris kaugelt nägin teda —
kess turjal, tuleb mööda porist teed.

Kraps! üle läve olin nagu kera
ja juba jooksin külmas sügisvees.
Ma teadsin, olin isa silmatera.
Nii tuppa tulime, kaks märga meest.

II

Ma mäletan nii hästi kevadkülvi, —
veel jääd on vilus, külmalt lõhnab muld,
ja kõrgel-kõrgel sõudvaid valgeid pilvi
ja päikse kevadiselt rõõmsat tuld.

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo,
ja luiged laulsid kaugel, taga neeme,
erk västrik hüples vanas linaleos.

Koos põllupeenral sõime õhtuoodet,
ning koos sai käidud viimne külirind.
Ja veidi aega enne päikseloodet
ta kojutulekule kutsus mind.

III

Ma mäletan, kui partel kuivas vili,
küps nisu lõhnas, suitsust soojust täis.
Õöd läbi suures ahjus lõõmas tuli
ja isa tahmasena tares käis.

Ta vahel kerisele pani panni,
kus tuulest maha aetud õunte read.
Me sõime seltsis maitstva sügisanni:
kuldpruunid, kuumad, mahlased ja head.

Ta tihti ahjupaistel rääkis juttu,
mis vigureid võib teha tuuleseli.
Pikk sügisõhtu möödus ruttu, ruttu,
veel uneski pead paitas käsi hell.

¹ kümnis — maks; siin: ohver.

Ja mäletan — kord õhtul ta ei tulnud.
Torm. Laine laksus päris õue all.
Toit seisis pliidil, aga sööjaid polnud.
Ränk mure näris juba sügaval.

Need neli päeva ... Meeleheites pilgud.
Ja ema rannas ... kõik need neli ööd.
Just suigud lapseunne, kohe virgud.
Tuul pimeduses ulub, laine lööb ...

Mind rannast leidis juba varavalge, —
köhn, sasipäine, väike mures põnn.
Nii vastu külma kivi panin palge
ja isa ootasin — kas surm või õnn ...

Ta viimaks hilisõhtul tuli siiski,
surmväsinud ja unetusest morn.
Veel näol ja rõivail soolaseid veepiisku,
kui juba magas. Väljas nuttis torm ...

Sel ööl ma tihti tõusin tasahilju
ja palja jalu läksin üle toa
ta juurde, — kuni ergu valguskillu
koit aknasse lõi nagu eluloa.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguseid mälestuspilte isast kujutab luuletaja?
2. Leida luuletusest igale pildile pealkiri, mis kujutatud mälestust kõlge tabavamalt iseloomustab.
3. Jutustada oma elust mõni sündmus, mis on seotud isa või emaga.

LUULETUS.

Me oleme lugenud ja arutlenud teoseid, nagu I. Krõlovi «Hunt ja Talleke», J. Smuuli «Mälestusi isast» jt. Need teosed on kirjutatua värssides.

Mille poolest erinevad värssid jutustusest? Võtame näiteks lause Faehlmanni muistendist «Vanemuise laul»: «Inimestel ja loomad del oli vanasti üks keel.» Kui loeme seda lauset valjusti, võime eraldada sõnades rõhulisi silpe Kui rõhulised silbid märkida suurte, rõhuta silbid aga väikeste tähtedega, siis saame:

Inimestel ja LOOMADel oli VANasti ÜKS KEEL

Rõhulisi silpe on lauses kokku 5; nende vahel aga ei ole mitte ühesugune arv rõhuta silpe See lause ei ole mõõdupärane, ei ola rütmiline Niisuguste (ebamõõdupäraste) lausetega toimub meie igapäevane kõne. Luulereas ehk värssis on lugu teistsugune:

Tol korral ringi jooksin alles särgis.

Täis lapsemõtteid oli kahupea.

Siin on iga teine silp rõhuline. Rõhuline silp vaheldub rõhuta silbiga korrapäraselt. Selline kõne on mõõdupärane, on rütmiline.

Peale mõõdupärasuse, s. t. rõhu korrapärase vaheldumise, on luuletusel veel üks omapärane tunnus, nimelt realõppude kokkukõla e. riim ridade lõpus. Näiteks:

Tean sügispäeva. Pilvi rebis tuul,
ja sumbund oli kajakate kisa.

Siis vastu klaasi nina, käed ja suu,
nii kalalt koju ootasin ma isa.

Riim ei ole aga luuletusele põhiline tunnus. Tavaliselt see esineb, kuid võib ka puududa (näit. vanem rahvalaul). Luuletuse peamiseks tunnuseks on korrapärasus rõhuliste ja rõhuta silpide vaheldumisel.

Ülesandeid.

1. Määrata J. Smuuli luuletuse «Mälestusi isast» neljas esimeses reas rõhuline ja rõhuta silp.
2. Märkida sama luuletuse teises salmis riimuvad sõnad.

EPITEET.

Loeme luuletusest «Mälestusi isast» alljärgneva salmi ja jäta me ära omadussõnad kuldne, kare, erk, vana.

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo,
ja luiged laulsid kaugel, taga neeme,
erk västrik hüples vanas linaleos.

Milliseks muutub luuletaja poolt kujutatud pilt? Tuleb mõnda, kujuneb vaesemaks, kahvatumaks, kuna lisandatud omadussõnad kirjeldavad ja selgitavad mõistet, mille juurde nad kuuluvad.

Lugejal on kergem seemet, peod, västrikku ja linaligu ette kujutada, kui on öeldud kuldne seeme, kare peo, erk linavästrik, vana linaligu. Veel enamgi: sõnadega kuldne, kare, erk ja vana väljendab luuletaja oma suhtumist, käesoleval juhul armastavat suhtumist seemnesse, isa peosse, västrikusse jt. Lugeja tunneb, et luuletaja on heldinud, kui ta ütleb:

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo,...

Seega on kaunistaval lisandsõnal peamiselt kaks ülesannet: kirjeldada eseme või nähtuse olulist tunnust, nii et lugejal tekiks neist õige pilt, ja kutsuda lugejas esile vajalikke meeoleolusi.

Kaunistavat lisandsõna nimetatakse epiteediks. Väga sageli kasutab epiteete rahvaluule ja rahvaeepos.

Rahvaluule epiteetide hulgas on palju nn. püsivaid epiteete, mis on nagu lahutamatud teatavast nimisõnast.

Näit.: mees mehine, neuu noor(i), must(a) muld(a). Need epiteetid näitavad esemeid ja inimesi nende paremast küljest, näitavad neid niisugustena, nagu nad rahva arvates peaksid olema: mees peab olema mehine, neuu noor.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis otstarve on epiteedil hell värsis: veel uneski pead paitas käsi hell? Epiteedil soolaseid värsis: veel näol ja rõivail soolaseid veepiisku?
2. Leida heatahtlikku suhtumist väljendavaid epiteete sõnadele kodu, koolipink, pilk, lumi.
3. Leida sõnadele puu, jalgrada ja lill epiteete, mis soodustavad kujutluse tekkimist.
4. Leida luuletusest «Mälestusi isast» epiteete ja määrata nende otstarve.

ÜHE POISI SUVI.

(Katkendeid V. Grossi samanimelisest jutustusest.)

Volli valmistab üllatuse.

Juba mitmendat päeva sadas vihma. Meri tormas ja virutas kaldale laudu, palgijuppe, parveriismeid, igasugust kolu. Ühel niisugusel vihmasel päeval, kui tööst midagi välja ei tulnud, rebis Volli mitu võimsat plangulauda oma kuuri ette. Seejärel küsis Raude-vanaemalt käru ja lohistas koju terve palgi. Seda oli võimalik rannaski tükeldada, kuid inimene on ahne. Ta teadis, et niipea kui lakkab sadu, on elanikud saagidega rannas. Uuesti käruka mere lahkeid andeid rabama minnes nägi ta, kuidas üks mees tema poolt eelmisel reisil märgitud sihvakat palki tükeldas. Polnud midagi parata. Kes ees, see mees. Tuli leppida raske luugiga, millele andis kõvasti kaalu kauaaegne vees ligunemine. Kuid hea seegi.

Märgi tööriivaid seljast kiskudes mõtles poiss, et seks korraks piisab. Vaatas veel uhkustundega kõõgiaknast hoovi, kus kokkukantud puumaterjal risti-põiki hunnikus oli päris kogukas. Emale see meeldib. Aga mis ütleks ta veel siis, kui töölt tulles ja kuuri minnes näeb, et just selles kohas, kus enne oli tühi sein, asetseb nüüd saetud ja lõhutud küttepuude riit? Sedalaadi üllatuste valmistamine oli Vollile väga meeltemööda. Ta vaatas kella. Aega oli üle nelja tunni, enne kui ema töölt lahti sai. Siis veel sõit, väikese Tiina äratoomine lastesõimest... Selle ajaga võis teravaks viilitud vibusaagu vilunud kätes imet teha.

Tundi paar vinguski saag pooltühjas kuuris. Siis hakkas raksuma kirves.

Kui Volli lõpuks luuaga saepuru ja pilpaprähki nurka hunnikusse oli pühkinud ja väsimusest peaaegu kokkulangenuna tuppa

tuli, tundis ta niisugust rahuldust ja rõõmu, mida võib tunda kangelane, kes üksinda on kogu päev kinni pidanud ja hävitanud terve vastase üksuse. See oli võidurõõm. Nüüd veel üks väike kelmus. Pliidialuses õõnsuses oli paras kütusejagu pliidipuid. Volli viis üle poole sellest kuuri tagasi. Muidu poleks ju emal täna üldse kuuri asja ning üllatus lükkuks ilmaaegu edasi.

Kui ema Tiinaga märjana ja väsinuna koju jõudis, istus poeg laua taga ja õppis niisuguse hoolega, et ei märganud midagi, mis ümberringi sündis. Teda ei tohtinud nüüd keegi segada. Tiinalegi anti otsekohe vali käsk kätte — olla vakka, mängida ilusasti, suur vend õpib. Seda kõike kuulis tõesse süvenenud suur vend. Oo, ta kuulis isegi seda, kuidas ema kõõgis kiiruga askeldusi alustades midagi pahuralt pomises. Volli ei kuulnud sõnu, ei näinud, mis tehti seal, aga pilt oli selge: ema paneb esikus vihma-kuue selga, nüüd läheb kuuri poole, avab ukse, jääb seisma, taipab, muigab. Nii. Ja nüüd peaks tulema. Uks käis. Halud langeid kolinal pliidi ette ja samas oligi ta juba toas.

«Kuule, Volli, kust see puuriit meie kuuri sigines?»

«Mis?»

«Ma küsin nende puude kohta.»

«Mis puud? Ah sool! Mina rannast vedasin. Saagisin ära ka, et kiiremini kuivaks.»

«Millal?»

«Täna ikka. Hommikul.»

Emal ei öelnud silmapilgul midagi, astus ainult juurde, sasis poja heledatest juustest kinni, aga tegi seda nii õrnalt, et toolil istuja südame alt soe juga läbi käis.

«Oled sina ka mul üks väsimatu töömees.»

Kena. See läks ometi kord nii, nagu plaanitse- tud.

Neil päevil asus ta ette valmistama samalaadset üllatust hoopiski laiemas ulatuses. Kui ta töölekauplemisel andis emale töötuse järeleksam ära anda, siis nüüd ta juba hakkas

tundma igatsust viie järele ja rohkemgi. See oli suur eesmärk, mille kättevõitmine oleks üllatanud nii paljusidki. Seadnud enda ette säärase eesmärgi, raius ta nüüd õhtuti sinna teed läbi tundmatute sõnade ja reeglite paksu müüri. Ja vaata imet! Mida rohkem ta omandas talvel möödalastud sõnu ja neid omavahel siduvaid reegleid, seda huvitavamaks asi iseendast muutus. Viha lahutus koos lõhutud müüri tolmuaga ja ta hakkas tundma samm-sammult edasiliikuvat inimese iseteadvust. Juba talle meeldiski ema kontrolliv osa, ulatas talle ise raamatu, et see temalt sõnu küsiks.

Saksa keele õpetaja Erika Luht oli kuiv ja käre inimene, kellega polnud kerge toime tulla. Nagu öeldakse, nad ei saanud omavahel läbi. Või misjaoks rääkida kergeid sõnu. Vihkamine? Jah, see sõna vast oleks nende vahekorda kaalukamalt ja täpsemalt väljendanud. Sest alati ta oskas küsida just siis, kui Volli polnud ülesannet ära õppinud. Tal oli harjumuseks tarvitada ohtralt sõna «lootusetu». Venitas seda sõna, nii et see tundus olevat kolme õga: «Loootusetu! Täiesti loootusetu!»

Mõeldes nüüd temale ja tundes, et asi edeneb, süvenes Vollil idee — üllatada õpetajat mitte ainult järeleksamil. Seal muidugi kõigepealt. Teha ümberjutustus ja tarvitada uusi sõnu, niisuguseid, mida raamatus polegi. Ja kui ta siis ütleb, et kõigepealt ikka seda õppida, mis raamatus, vastab Volli, et raamatust on kõik õpitud. Siis ta küsib ja küsib, kuni lõpuks veendub. Vaat, siis alles teeks ta silmad.

Seda esiteks. Aga teiseks? Jah, teiseks Volli jätkab järgmisel talvel seitsmendas klassis saksa keele õppimist võimsa pingega, teeb seda nii, et võib õpetaja Luhaga kõik jutud saksa keeles maha rääkida niisama vabalt nagu Boriss Rättnik praegu vene keele õpetajaga. Borissil on aga ema venelane, seda teavad kõik ja nii ei ärata tema oskus imestust. Volli aga eraldub mahajääjate tumeda planeedi küljest nagu särav komeet saksa keele taevasse, valgustades teed kõigile neile, kes on või kipuvad olema «loootusetud».

Uus tegevus hipodroomil, planeerimistöö, kõik see tegi selja esimestel õhtutel pisut väsinuks. See läks mööda ja nüüd võis kõrvadele vatti anda. Tõsi jah! Hoolas istumine laua taga ajas kõrvad nii tugevasti õhetama, et need lausa pakitsesid.

Edasijõudnute hulgas.

See oli päev, mis jäi meelde. See tõi Vollile vabanemise, tõstis ta ühele pulgale kõigi nendega, kes möödnud aastal said seitsmendasse klassi üleminemiseks vajaliku tunnistuse.

*Meie nooruslik tervitus kõlagu laulus,
jõudu ja õnne soovime sull'.*

Nii laulis täna Volli süda, kui ta värske värvi ja lubja järele lõhnavatest kooliruumidest välja tänavale jooksis. Kellele ta määras oma noorusliku tervituse, kellele soovis ta jõudu ja õnne?

Möödunud aastal tervitasid nad selle lauluga saksa keele õpetajat Erika Luhta — nende klassijuhatajat, kui see tuli oma sünnipäeva hommikul tundi. Tol korral Volli laulis küll vapura häälega kaasa, kuid laul ei tulnud südamest. Ainult siis, kui ta nägi õpetaja silmis liigutuspisaraid, muutus ta lõdvaks ja laskis ennast üldisest vaimustusehoovusest kaasa kiskuda, unustades okkad nende omavahelises läbisaamises. Kuid see oli hetkeline nõrkusehoog. Nüüd oli kõik vastupidine. Nüüd polnud võimalust laulda vapura häälega, kuid südames helises viis koos sõnadega. Õpetaja Luht hindas tema eksami viiega. Ja mitte ainult seda. Ta ütles lausa välja:

«Näete, Voldemar Jalakast on suve jooksul mees kasvanud.»

See käis vist küll kõige kohta. Et ta oli pikemaks kasvanud, tublisti kosunud, et ta tööl oli käinud ja muudugi mõista — ümberjutustuse komisjonile hiilgaval tasemel ette kandnud. Misugused silmad, missugune kaasaelamine, kuivõrd soojad noogutused nende sõnade puhul, mida klassikursuses veel polnud, aga mis täitsa täpselt sobisid nõutud pala sisse.

Seekord, jah, seekord ometi ületas tegelik elu mõttelennu. Ta kavatses üllatuse valmistada, nägi seda juba umbkaudu vaimusilma ees. Aga pilt ise tuli välja hoopis kaunim, õpetaja Luht kujutatud

üldpildis hoopis toredam. Sest kuidas ta teda küsitles! Algukses näis ta nagu kartvat küsida, et nüüd, nüüd viskab vastaja sisse mõne lolluse. Kui aga seda ei tulnud, siis jätkas küsitlemist järjest kasvava uudishimuga, et kas ikka tõesti sellest lohakuse ja hoolimatuse kehasüstest on saanud saksa keele meister. Volli taipas lennult kõike seda ning tundis kehas kergeid vaimustusevärinaid. Jaa, ta oli sel silmapilgul oma võimelest vaimustatud ning see tunne ei jätnud teda maha ka rutakal koduteel. Sinna oli täna imeliselt kerge ja rõõmus tõtata.

V a n a s õ n a : *Kui püüad kõigest väest, saad üle igast mäest.*

Küsimusi.

1. Millega seletada Volli võidurõõmu?
2. Mlssuguse järelduse võib teha ema ütluſest: «*Oled sina ka mul üks väsimatu töõmees*»?
3. Miks Volli arvas, et sõna *vihkamine* väljendab kõige paremini tema ja saksa keele õpetaja vahekorda?
4. Kas Volli oli õigus nii arvata? Meenutada, mida ta arvas õpetajast pärast eksamit.
5. Kuidas Volli valmistus saksa keele järeleksamiseks ja kas ta õppis õigesti?
6. Koostada kava kirjandile «Töö, millest tundsin rõõmu» (töö aias, kolhoosis, vanemate abistamine, kirjandi kirjutamine jt.).

JUTUSTUS.

Eespool tutvusime kirjeldusega. Jutustus erineb kirjeldusest selle poolest, et seal esineb sündmustik ja toimub tegevus. Jutustuses kujutatakse mõnda juhtumust tegelase elus.

Noorsookirjanik V. Gross kõneleb oma jutustuses «*Uhe poisi suvi*» juhtumustest Volli elus ühe suve jooksul ja näitab, kuidas peategelane nende sündmuste käigus areneb ja muutub.

Kõrvuti tegevuse kujutamisega esineb jutustuses ka kirjeldusi, mis aitavad paremini mõista tegelasi ja jutustuse mõtet.

Selleks et jutustuse mõttest täielikult aru saada, on vaja esitada endale küsimus, kuidas autor suhtub tema poolt kujutatud tegelastesse, keda eelistab, kelle hukka mõistab.

Jutustuses kasutatakse ka dialoogi ehk kahekõnet.

KADRI.

(Katkendeid S Rannamäe samanimelisest jutustusest.)

Kesknädalal, ...

Teel koju mõtlesin kõige üle veel põhjalikult järele ja mul hakkas päris häbi, kui mulle selgeks sai, kui mõistmatu olen sageli oma vanaemaga olnud, kui palju temalt nõudnud ja kui vähe teda aidanud. Pealegi on tal oma haige seljaga mõnikord nii raske. Koju jõudnud, kirjutasin kohe oma reeglitepaberile kaks punkti juurde:

13) Iga päev aidata vanaema.

14) Õppida lauakombeid!

Aga sellele kohale, kus oli kirjutatud «Puhtus on inimväärikuse esimene nõue», tõmbasin veel kolm paksu joont alla.

Samal õhtul pesin ise sööginõud ära ja koristasin toa. Vanaema oli algul jälle vastu, et mingi ma parem õppima, kuid kui ma talle selgeks tegin, et mul on juba kõik õpitud, siis oli ta mu tööga isegi päris rahul ning ütles viimaks: «Jah, eks sa oled juba suur tüdruk küll ja eks see ole su kohus.»

Mul oli endal väga meeldiv tunne. Mind on kuhugi vaja, minu tööst on abi ja ma täidan oma kohust!

Muide, ka Urmas oli mul täna koolis pisut selletaoline tunne. Ta palus enne vene keele tundi, et ma tõlgiksin talle ühe lause. Tõlkisin selle ära ja siis selgus, et ta polnud tervest tükist õigesti aru saanud. Tõlkisin ja seletasin talle nii palju kui jõudsin. Ta on muidu tark poiss, kuid keeltega, eriti vene keelega on tal raskusi. Nii naljakas on kuulda, kuidas ta hääldab. Eriti susisevad häälikud on tema käes kõik üksainus sisin, ainult selle vahega, et ta mõne juures keerab suu paremale poole torusse ja teiste juures ei keera.

Pärast tundi ütles Urmas äkki:

«Kuule, sa võiksid hakatagi mulle vene keelt õpetama.»

«Miks mitte,» olin väarikalt nõus. Rohkem me seekord sellest asjast ei rääkinudki ja ega ma kujutanud ka hästi ette, et Urmas sellega nii tõsi taga ning koguni kiire on.

Ohtul, kui ma parajasti vanaemal triikida aitasin, koputas keegi uksele. Vanaema läks avama ja hõikas siis mulle ukse vahelt:

«Kadri, üks võõras poiss küsib siin sinu järele!»

«Minu järele?» imestasin ja samas laskiski vanaema Urmas tupp.

«Urmas!» hüüatasin ehmunult ja ärevusega pistsin triikmasina selle asemel, et seda alusele panna, otse veekaussi. Käis üks hirmus susin ja plaks ja samal momendil vajus kõik tontmusta pimedusse. Esiailgu polnud kuulda muud häält kui triikmasina susinat vees. Siis hakkas vanaema muidugi peale! Mul oli kole häbi ja mõtlesin, et pimedus on päris hea, siis vähemalt Urmas ei näe, kui häbi mul on. Samas aga kõlas ka Urmas häälel:

«Korgid vist läksid läbi. Kui saaks kuidagi veidi valgust, ma parandan kohe ära.»

«Sina parandad!» osatas vanaema. «Kes sa niisugune üldse oled?» Vanaema hääle oli nii solvavalt terav, et ma keelavalt hüüatasin:

«Aga vanaema, see on ju Urmas! See poiss, kellega ma istun, kas sa ei tea?»

«Mina su istumisi tean,» torises ärritunud vanaema edasi. «Kas sul oli sellepärast siis vaja triikmasinat uputada.»

Võitlesin pimeduses nutuga ja tuletasin kramplikult meelde tädi Elsa sõnu vanadest inimestest, nende tegudest, südamest ja sõnadest. Sel momendil oleksin siiski väga tahtnud, et oleks parem ümberpöördukt. Kuid hoolimata sellest, et vanaema muudkui edasi torises, kuulsin ometi, et ta otsis tikke ja küünalt, ning juba õiendaski Urmas üleval lae all, lauale pandud taburetil, mida vanaema kinni hoidis, ja mina näitasin küünlaga valgust.

«Vaata sa ette, et sa voolu ei saa.»

Urmas naeris: «Ei saa, ärge kartke. Ma olen selle tööga juba

nii harjunud. Meil kodus lapsed lasevad ühtelugu korke läbi ja parandamine on ikka minu töö.»

«Kas sul on siis õdesid-vendi ka?» küsis vanaema.

«Küllalt,» ütles Urmas lõbusa häälega. «Peale minu on meil veel kaheksa last.»

«Teid on siis kokku üheksa last!» hüüatasin üsna ehmunult.

«Jah, nii palju teeb välja küll,» muigas Urmas ning hüppas lauvalt alla, sest juba oligi me armetu toakene valgust täis, kuid millegipärast ei tundnud ma Urma ees oma kodu pärast sugugi niisugust häbi, nagu ma iga teise kaasõpilase ees oleksin fingimata tundnud, ja selle karja õdede-vendade tõttu oleks Urmas mulle justkui tuttavamaks saanud.

Märkasin, et vanaema leppis Urmaga nüüd ka juba üsna hästi ja kui Urmas seletas oma tuleku põhjust, ütles vanaema päris lahkelt:

«Ah siis meie tüdruk oskab seda vene keelt kohe nii hästi, et võib teistelegi õpetada. Ega siis kedagi. Õppige. Peaasi, et te tühja vallatust ei tee.»

Mõnus on teist õpetada ja ise õpib sealjuures ka. Kui Urmas ära läks ja veel ukse vahelt kinnitas, et homme tingimata uued korgid ostaksime, sest muidu võib õnnetus juhtuda, ütles vanaema, kui uks Urma taga kinni oli langenud:

«Vaata niisugune poiss mulle meeldib. See on juba täismehed moodi.»

Mul oli hea meel, nagu oleks vanaema mind ennast kiitnud, ja ma pisut kadestasingi neid kaheksat tüdrukut-poissi, kelledele kõigile Urmas vennaks on.

Pühapäeval, ...

Küll juhtub mõnikord hirmsaid asju! Nüüd on koolis niisugune segadus, et mina küll ei oska arvata, mis sest kõigest saab. Kõige hullem on muidugi selle väikese poisiga. Oleksin ma osanud aimata, mis kõik seal Kaldamäel juhtub, ma poleks parem sinna läinudki. Või ma ei tea ...

Esimene pool päevast oli ometi nii tore! Oli just kadripäev, minu vanaema sünnipäev ja nime poolest nagu minu päev ka. Kinkisin vanaemale need omatehtud tuhvliid. Tulid üsna kenad välja, ainult natuke suurevõitu, sest tegin need sama liistu peal, kus Anne oma isale. Kuid vanaema ütles, et suurem ongi parem — te siis saab ka paksu sukaga kanda.

Pärast tuli ülevalt Helle mind Kaldamäele kelgutama kutsuma. Ma ei tahtnud vanaema niisugusel päeval üksi jätta, aga vanaema ise hakkas ajama ja Hellel on nii ilusad helepruunid sädemkestega silmad ning ta ajab suu nii naljakalt prunti, kui ta midagi tahab, et talle on kohe üsna võimatu «Ei!» ütelda. Pealegi ei luba ta ema teda ilma minuta kuhugi kaugemale minna. Nii ma siis läksingi viimati.

Ilm oli sel päeval hirmus tore! Oli parasjagu külm ja juba paar päeva järjest lund sadanud. Nüüd aga paistis päike ja kõik oli nii hele, et silmadel oli esialgu päris valus. Minu meelest talve alguses lõhnab kõige värskemalt ja puhtamalt kui üldse kunagi. Ja siis on nii lõbus, et ühtelugu tahaks muudkui naerda. Vanaemagi imestas seda ilma. Tema imestas sellepärast, et kadripäeval on juba niisugune tugev talv. Harilikult olevat kadri ikka must ja nutvat vihmavett. Ma seda ei tea, aga seekord oli küll ilus.

Hullasin Hellega teel nagu päris väike. Kaldamägi kihas suusatajatest ja kelgutajatest. Meie klassist olid Imbi, Aime ja Rein, aga b-klassist oli see igavene istuja Entu, see, keda kõik tüdrukud kardavad, sest et ta hirmus ilgesti räägib ja alati kiusab. Ta on nii suur ja nii riiakas, et poisidki kardavad teda ja ei taha temaga vastamisi minna.

Minul nendega küll suurt kokkupuutumist ei olnud, sest nemad olid suuskadel ja laskusid hüppemäelt, sellelt järsemalt küljelt. Meie sõitsime kelguga Kaldamäe kaugemast servast, sealt saab hiigla pika ja toreda sõidu, nii et südame alt vuhiseb ja on natuke hirmutav ja väga mõnus.

Jõudsime just esimese sõiduga alla, kui Urmas tuli oma noorema venna ja väikeste kaksikute õdedega. Küll need õed on tal toredad ja naljakad nagu kaks ühesugust kähiknukku, üleni villased. Kui me üles jõudsime, kuulsin, kuidas Entu teistele hõikas: «Poisid, vaadake, Papa tuleb jälle oma titekoormaga!» Seepeale pistsid teised mürinaal naerma. Mul oli piinlik. Vaatasin salaja Urma poole, aga Urmal oli niisugune nägu, nagu poleks ta kuulnudki. Võib-olla ta ei kuulnudki, sest ta õiendas parajasti ühe kaksiku kalossi.

Urmas on niisugune imelik päratulai järelveetav kelk. Sellele mahtusid vabalt kõik kolm ja Urmas ise ning jäi veel ruumi ülegi. Küll nende kelgul oli kisa ja kilkamist ning käte ja jalgade sebimist, nagu oleks seal terve lasteaed korruga peal. Helle tahtis muidugi ka kohe Urma kelgule. Urmas lubas. Ta kutsus mind ka. Ma oleksin hea meelega läinudki, aga esiteks polnud mul Helle kelku kuhugi panna ja teiseks kartsin Entu naeru. Kindlasti oleks see kohe jälle midagi vastikut leiutanud. Ma ei saa aru, kuidas Urmas saab selles asjas nii ükskõikne olla. Seda ma ei usu, et ta oleks arg, nagu Imbi mõnikord arvab. Arad on minu meelest hoopis teistmoodi. Arvan, et ta lihtsalt ei taha kaklemist. Ja see pole ometi häbiasi, kui ei taha kakelda, olgugi et oled poiss. Mulle ei meeldi, et keegi Urmast halvasti mõtleks, kuigi ma ise ei saa tast ka õieti aru. Peale tänast veel koguni mitte.

Kui Urmas väikestega alla sõitis, vihisesin tühja kelguga neile järele, nii et kelk üsna hüples käes. All viis Urmas meid ringiga teisest kohast üles, sest sealt said väikesed mööda astmeid minna. Teiste laste kära jäi meist juba kaugele maha. Su-

masime puhkides ja ähkides läbi lume üles. Korraga hüüatas Urmas:

«Lapsed, tasal!»

Kõik jäid nagu väikesed sambanutsukesed seisma ja Urmale otsa vahtima. Urmas laskus kükki, tõmbas kaksikud enda ligi ja käega taevasse näidates ütles isemoodi piduliku häälega:

«Vaadake, luigid lendavad!»

Sirutasime pead kuklasse ja käsi päikesevarjuks seades nägime, kuidas suurte lindude kolmnurk lendas meie peade kohal. Vahetevahel välgatas midagi valgelt-hõbedaselt. Ka väikesed nägid neid ja jäid hetkeks vaikseks. Selles vaikuses kuulsime imelikku, kirjeldamatut häälitust. See ei olnud laul, ka mitte kisa. Oli otse nii, nagu oleks sinine põhjatu avarus ise meie peade kohal häälitsema hakanud mingi seletamatu, omapärase ja rahunuks tegeva heliga. Aeglaselt sõudsid kuninglikud linnud meie vaatepiirist välja, kadudes Kaldamäe kõrgete kuuskede taha. Kuid veel tükk aega püsis kõrvus see kummaline häälitus ning südames isesugune avar tunne. Ma ei

tea, miks, kuid nüüd tundsin, mida tähendab vabadus ja piiritu rõõm.

Kust te küll tulite, kaunid linnud? Kas mitte mõne vana muinasjutuvestja imepärasest loost? Või ehk lähete te alles sinna? Kas on teie seas ka too kõigist ilusam inetu pardipoeg? Võib-olla sõuab seal oma uhket lendu minu nõiutud tsaaritar, võlutäht laubal. Kas mitte just see ei helkinudki seal hõbedaselt? Võib-olla tõesti polegi te pärislinnud, sest miks muidu olete oma äralenuga nii hiljaks jäänud? Vanaema ütleb ju ikka: «Luiged lähevad, lumi tuleb.» Aga meil on juba paar päeva lumi maas ja külmgigi tükk aega. Ootasite ehk mõnda oma haiget sõpra, te truud linnud? ...

Väikesed pärivad ja vadistavad juba ammu Urma ümber ning ühe kõrvaga kuulen, kuidas Urmas jutustab neile, et luiged laulavad surses, kuid ise ma seisan ikka veel nagu nõiaunes. Kõik mu ümber oleks nagu veel ilusamaks muutunud. Lumi koosneb üleni tillukestest sädelevatest tähtedest ja kaldapuud seisavad hiirvaikselt, et mitte poetada midagi oma kaunist valgest kasukast. Aga all, silmapiiril, heidab meri puhkama suurest sügiserahutusest...

Tööjuhend

jutustuse «Kadri» (katkendite) iseseisvaks läbitöötamiseks.

I

1. Paljud lugejad leiavad, et jutustust «Kadri» on mõnus lugeda. Miks? Püüdke sellele küsimusele vastata, kui olete lugemikus vastavad katkendid läbi lugenud.

2. Pärast pala lugemist mõelge küsimuste üle: miks Kadri sattus ärevusse, kui Urmas teda külastas? millal vanaema muutis oma arvamust Urma suhtes? kuidas seletada Kadri heameelt selle üle, et vanaema Urmast kiitis? mis põhjusel Kadri soovis, et tal oleks selline vend, nagu Urmas?

II

1. Miks poisid naersid Kaldamäel Urma üle? Kas naermiseks oli põhjust? Kuidas teie oleksite Urma olukorras toiminud?

2. Kadri ei saanud aru, miks Urmas jäi rahulikuks, kui Entu teda pilkas. Kas teie oskate seda seletada? Lugege vastav koht uuesti läbi.

3. Leidke looduskirjeldusi. Tuletage meelde, mis oli eespool kirjelduse kohta öeldud.

4. Missugused epiteedid ja võrdlused selles looduskirjelduses teile meeldivad? Kirjutage laused, kus need epiteedid ja võrdlused esinevad, oma kirjan-duse vihikusse.

5. Lugege vabal ajal jutustus «Kadri» tervenisti läbi. Missugustele sünd-mustele mõtleb Kadri, kirjutades oma päevikus järgmiselt:

Küll juhtub mõnikord hirmsaid asjul Nüüd on koolis niisugune sega-dus ... Kõige hullem on muidugi selle väikese poisiga ...

Meie, salgajuhid, otsustasime minna esimesel mail kogu rühmaga metsa. Pohjusi oli selleks kuupalju. Esiteks oli vaja tuua neli noort tamme istutamiseks, teiseks täiendada loodusloo tabeleid — on ju kevad niisuguste mürkide õitseaeg — ja kolmandaks, me polnud sel kevadel veel ühtki luuremängu teinud.

Kaasatulijaid polnud vaja otsida nagu sügisel, nüüd ei tahtnud ükski maha jääda. Ma juhtusin Jukule ütleva, et mis temasugune asjata kaasa kipub, muidu teistele tüliks. Eks õpetaja Kiviraid kuulis seda ja tähendas mulle kohe:

«Oled vilets salgajuht, Mart, kui sa nii mõtled. Igast poisist on kasu, kui teda aga õigesti rakendada osatakse.»

Mõtlesin endamisi, küllap see on üks kasvatuse jutt, kuid tuli välja, et Kiviraidil oli seekord jälle õigus.

Niisiis olime esimese mai hommikul Puiatus.

Kevadine mets oli pool teistmoodi kui suvine — ülalt hõre nagu vana küünikatus, alt aga üleni kirjudes kangastes nagu poelett.

Tüdrukud muidugi asusid kohe kahe käega lilli maast rebima, nagu kardaksid, et äkki jäävad ilma. Ma hõikasin neile, jätku ometi järele, peame enne luuremängu maha. Aga Toivo tuli oma tarkusega välja, et ei, et kõige enne kaevame tammed üles. Katsusin talle aru pähe panna — mis me kisume puud välja närt-sima —, kuid räägi temale või nuiale, üks ja sama. Ja teised, narrid, hoiavad ikka tema mesti. Ma siis lõin käega, mulle ei meeldi tühja vaielda.

Eks otsisime parajad puuhakatised välja ja lõime labidad mulda. Meie kambas oli viis poissi-tüdrukut. Ma nägin ära, et ega kõik ikka korruga kaevama pääse, ja läksin natuke eemale niisama ringi vahtima. Sain aga kaugemale metsa alla, vaatan, ümberringi kasvab nii sirgeid sarapuid, et võimatu on sealt vibu lõikamata jätta. Käisin siis ringi ja valisin, missuguse kallale õige asuda. Viimaks leidsin ühe hästi hea ja hakkasin seda maha võtma. Korra kuulsin, nagu oleks mind hõigatud. Kuid ma mõtlesin, küll hõigatakse veel, kui mind hädasti vaja. Aga enam ei kostnud midagi.

Minu nuga pole suurem asi, andis nüsida, enne kui vibukepi maha sain. Läksin siis kärmesti teiste juurde tagasi, et küllap nüüd on jõudnud minu kord kaevata. Aga ennäe, neil olid juba kõik neli tamme väljas, mullakamakaidpidi hunnikus noore kuuse all varjus. Pidin hakkama teisi kiitma nende agaruse eest, kuid nemad kukkusid enne mind laitma, ma olla viimane viil. Pidin just enda kaitseks paar kõvemat sõna ütleva, aga siis märkasid, et õpetaja Kiviraid on sealsamas. Ta küsis minult, ega ma ole Jukut näinud, see ka hoidvat end töö eest kõrvale. Olin päris solvunud, et mind Jukuga kõrvutati, ega vastanud sõnagi. Parajasti

ilmus Juku ise ka välja. Ta kiitis, et polevat kuulnud, kui teda hõigatud. Kindlasti valetas, milleks inimesel üldse kõrvad pea küljes tolknevad, kui ta oma nimegi ei kuule. Ei viitsinud lihtsalt labidat liigutada. Selgel

Ma tegin nüüd juttu, et mis me asjata aega raiskame, hakkame ometi luuremänguga pihta. Seekord punnis Endel vastu — enne ei tehta mingisugust mängu, kui mürktaimed pole üles korjatud. Ma päris kahetsesin, et olin niisugustega koos metsa tulnud.

Noh, hakkasime siis tuhnima igasuguseid lõokannuseid ja ussilakkasid ja mis nad seal kõik on. Ma käisin ka nina maas, aga ei leidnud midagi peale ühe imeliku putuka. See oli must nagu tungaltera ja kui ta selili käänasin, hüppas üles, nagu oleks tal vedru sees.

Juku liikus päris minu lähedal. Hõikasin teda oma imeputukat vaatama. Tema algul arvas mind vigurit tegevat. Eks panin hüp-paja talle endale peo peale. Kui see siis jälle üles kargas, kokkus Juku nii, et kaotas ta ära. Mind see pahandas kangesti ja ma tähendasin, et enne ei lähe Juku kuhugi, kui kargaja on üles leitud.

Ma ei tea, kui kaua oleksime kulu sees tuhninud, poleks teised meid ära hõiganud. Ja jälle saime võtta, me ei viitsivat midagi mõistlikku teha. See oli juba selge ülekoos ja ma oleksin seda ka neile selgeks teinud, poleks hakatud juba luuremänguks meeskondi valima.

Toivo ja Endel said kapteniteks. Nad siis võtsid kepiga liisku, minu vibukepiga veel, kummale jääb esimene sõna. Toivo käsi jäi peale.

Olin surmkindel, et ta valib esimeseks minu. Kuid ta vaatas hoopis minust mööda ja hõikas Elsat. Kartsin nüüd, et langen Endli meeskonda, kuid tema miskipärast võttis Antsu. Teise korraga valis Toivo Jüri. Selle narruse andsin talle veel andeks, kui ta aga kolmanda korraga valis Laine, olin ära pahandatud küll. Toivole aga ei näinud see üldse korda minevat ja ta laskiski Endlil mind lõpuks ära võtta.

Kõige viimaseks jäi Juku kahe meeskonna vahele seisma nagu vaene patune.

Endli kord oli hõigata, aga tema kiitis:

«Sul, Toivo, on nagunii viletsam meeskond, jäägu Juku teile toetuseks.»

Toivo meeskond tõstis kisa — kellele see meeldib viletsaks sõimatud saada — ärgu määrigu Endel ühti neile kaela seda, mis temale kuulub.

Mina ei kannata, kui mõnesid kangesti esile upitatakse, teisi aga taha surutakse. Ütlesin kõva häälega:

«Olete kenad salgajuhid küll. Oleks minu valida olnud, oleksin Juku esimesena endale võtnud. Igast poisist on asja, kui aga osatakse teda õigesti rakendada. Just.»

Endel mühatas, nagu oleks unest ärrganud:

«Koondusel jah oli sellest juttu. Noh, tule siia, Juku.»

Juku nägu löi sårama nagu pestud kaloss, Endel aga lausus poole suuga:

«Kuid sina, Mart, hoolitsed ise selle eest, et ta metsa åra ei kao.»

Vastasin talle:

«Ega ta nõõp ole, et åra kaob. Aga mõni teeb ennast kangesti tõhtsaks, et ta kapteniks valiti.»

Ta mõistis kohe, kelle pihta see kõis, ja jõi vait.

Luuremång pidi algama metsa põhjaserval noores kuusikus, kuhu poole nüüd mõlemad meeskonnad teele asusid. Sinna liikudes aga pidid kõik silmad lahti hoidma, et vahest leiame õitsva nāsiniine, selle peamürgi, mis seni veel puudus. Selleks võttis kumbki meeskond labida kaasa. Meil pistis Endel labida minu pihku ja kiitis:

«Kanna seda Jukuga vaheldumisi, vähemalt niigipalju olete siis head teinud.»

Ma ei vastanud talle muud, kui et årgu virisegu enne õhtut. Ulatasin labida Jukule edasi ja me hakkasime astuma.

Küll ma pugessin igast tihnikust läbi, silmad vahtisin valusaks, ometi ei juhtunud õhtki nāsiniint trehvama. Teised ka mitte, nagu sihtkohal selgus.

Siin kõiskis õpetaja Kiviraid kõik õlearused asjad õhe suure tamme alla åra panna. Endel kõsis minu kõest labidat, mina kõisn Juku kõest. Juku kõed olid tühjad.

Endel alguses mõtles — poiss teeb naljal Aga tuli vålja, et Jukul polnud tõepoolest labidat kõepårast. Ta oli unustanud selle metsa õhe suure kivi kõrvale. Endel siis põrnitses minu poole ja õhmas:

«Noh, Mart, mis sa nüüd õttled? Võta veel niisugune oma meeskondal!»

Talle ma ei õelnud midagi, Jukule aga sosistasin:

«Marss, metsa tagasil!»

Saime mindud kõigest paarsada sammu, kui ta åkki komistas nāsiniine põõsa otsa.

Labida leidsime ka varsti õles.

Kui ma Endlile nāsiniine oksad nina alla pistsin, ajas ta silmad pungi. Mina aga kiitsin:

«Noh, Endel, mis sa nüüd õttled?»

Tema kogus ennast ja siis prahvatas:

«Teie pårast me kaotame veel luuremångu. Teised läksid juba lõhtekohta ja hakkavad varsti tulema. Teil aga pole veel posit-sioongi võetud.»

Siis ta selgitas kõhku mångureglid. Rõndajad pidid meie kait-seliinist läbi murdma, et suure tamme juurde jõuda, meie pidime jålle neid takistama. Nii rõndajad kui ka kaitsjad kannavad õmber

vasaku käsivarre lõdvalt seotud taskurätti. Kellelt see ära rebitakse, on surnud.

Selle kohta tähendas Juku:

«See on ainult mängult nii, eks ole, Endel?»

Endel ei mühatanudki, sidus meile taskurätti käsivarrele, näitas kummalegi tema õige koha kätte, käskis meil surmvaikselt olla ja hiilis teisi vahiposte kontrollima.

Vaatasin talle järele ja märkas, et minust paremal esimene oli Ants, siis paistis veel Viivi kirju pearätik; kaugemale ma enam ei näinud.

Käänasin pilgu jälle vasakule, kus Juku pidi olema, et ega ta äkki jälle midagi kaotanud ole — käesideme näiteks. Vaatan — Juku ise on kadunud!

Mul käis külm judin südame alt läbi. Roomasin käpuli noore kuuse taha, kuhu Endel oli Juku lamama pannud — ei midagi! Tõusin kükakile ja piilusin ringi — poisist pole jälgegi järel. Äkki näen — eespool oleks nagu põõsas liikunud. Ruttasin küürakil sinna. Ja tõesti — parkümmend sammu minu ees kõnnib Juku, kõnnib niisuguse õnnetu olemisega, nagu varitseks teda iga põõsa tagant hunt. Susistasin, kuidas vähegi julgesin, «tss!». Tema kuulatas, kuulatas, ja pistis jooksu otse selles suunas, kust ründajad pidid meile peale tungima. Mina talle järele. Ta vist kuulis müdinat ja lisas aina jalgadele valu. Mu hing oli nii täis, et mõtlesin, kui ma ta nüüd kätte saan, siis ma teda vennalikult õpetan. Aga katsu sa püüda poissi, kes lippab eluhinna eest! Äkki jäi ta seisma, nagu oleks vastu müüri põrganud. Siis vaatas kähku ringi, märkas mind, naeratas õnnelikult ja hakkas mulle märke tegema, et olgu ma kuss. Hiilisin tema juurde kuuse varju ja nägin nüüd, mis oli teda peatama sundinud — meie ees väikesel legendikul pidas Toivo meeskond sõjanõu.

Minu pahameel oli nagu peoga pühitud. Surusin Juku pikali maha, ise jäin põlvili kuulatama. Kaua ma seda teha ei saanud, sest peagi kostis kolm pikka vilet — mäng läks lahti. Kuid ma kuulsin siiski kõik, mis tasus kuulda.

Sosistasin Jukule:

«Lidu nüüd ees ja räägi Endlile ära, kuidas lood on. Mina uurin järele, kust teised hakkavad tulema.»

Tema asus vastutahtmist minekule. Paarikümne sammu järel keeras ringi ja vaatas, mis mina teen. Mina vehkisin talle käega, et lasku edasi. Tema aga viskus pikali. Hiilisin talle ligemale ja hüüdsin sosinal: «Lase edasi!» Tema hõikas vastu:

«Mida?» ja hakkas uudishimulikult mulle vastu tulema.

Poleks olnud sõjaseisukord, ma ei tea, mis oleksin temaga teinud. Nüüd kahmasin ta käest ja rebisin enda järel meie kaitseliini poole. Lasksime sõrki, nagu puude-põõsaste vahel aga andis. Iga sekund oli kallid, ometi vaevas mind uudishimu nii, et ma ei saanud pärimata jätta, kuhu Juku oma aruga mõtles ennist

lipata. Tema läinud Endlilt küsima, kaua ta peab kuuse taga lamama. Eksind aga ära ja äkki kuulnud — keegi ajab teda taga. Ta arvanud, mine tea kes, ja muudkui andnud jalgadele valu.

Endel ootas meid, rusikas püsti. Ta nimetas meid väejooksikuteks ja lubas sõjakohtu alla anda.

Ma sosistasin talle:

«Hoopis medalid pead meile andma. Me uurisime vaenlase sõjaplaani välja. Nad ei tule üldsegi laia rindega, nagu sina oma rumala peaga arvasid, vaid murravad ühest kohast läbi ja haaravad meid selja tagant.

Endel jooksis seda kõigile teistele teatama. Mina panin Juku tema vanasse kohta paigale ja keelasin tal sealt kuhugi minemast, enne kui ma ise ta ära talutan.

Jäime varitsema. Kaua aega polnud muud kuulda kui lindude laulu. Näha polnud ka midagi — ehkki lehtpuud ja põõsad olid veel raagus, varjasid noored kuused vaate paarikümne sammu pealt täiesti.

Äkki tabas minu kõrv otse ees raginat — keegi astus seal kivanud raole. Ja just selsamal ajal kuulsin Juku hädaldamist: «Sipelgad!»

Andsin talle kätega märku, et kui ta suud ei pea, läheb tal räbalasti. Ta jäi küll vait, aga ajas enda istukile ja hakkas jalgu nühkima.

Mina polnud ainus, kes seda märkas. Keegi hakkas otse eest Juku poole roomama. Varsti nägin roomajat selgesti — Jüri! Ta oli nii maia näoga, nagu oleks tal ohver juba käes. Tuli kähku otsustada. Hakkasin samuti Juku poole roomama, aga väikese ringiga, nii et Jüri jõudis minust ette. Ta ei teadnud selja tagant hädaohtu karta ja hiilis julgelt ümber kuuse, mille taga Juku sipelgatega lahingut pidas. Kuid mina olin juba tema selja taga. Niipea kui ta tõusis, et Jukult sideme ära rebida, jäi ta enda omast ilma. Ta oli väga üllatatud, kui leidis enda surnud olevat, ja lonkis kurvalt naeratades meie rinde taha.

Juku ei saanud õieti midagi aru, mis oli sündinud. Ta tahtis hakata mulle oma häda kurtma. Sosistasin talle:

«Raputa aga edasi oma sipelgaid, vaata ainult, et sa tolligi paigast ei nihku.»

Ise roomasin kähku oma kohale tagasi. Kuid ma ei jõudnud veel sinna, kui Juku oma siputamisega oli juurde meelitanud juba järgmise vaenlase — Elsa. Temaga tulin ka päris kergesti toime.

Nüüd oli mul selge — asusime Jukuga lõigus, kust vastane kavatses läbi murda. Andsin Antsule märku, tulgu ta jalamaid mulle appi. Ta jõudis viimasel hetkel kohale — ma parajasti maadlesin Toivoga elu ja surma peale. Kui Toivo märkas, et ta pole enam elavate kirjas, läks ta endast välja. Vahtis meeleehtlikult siia ja sinna, et äkki veel õnnestub midagi päästa. Mis enam! Tuli

temalgi oma jalgel matusepaika kõmpida. Ja seekord polnud mul
tast kahju.

Nüüd läks kõik nagu traati mööda: meie Antsuga varitsesime
üks ühel, teine teisel pool Jukat, tema meelitas vaenlase ligi, ja
meie võtsime sellelt elu. Natukese ajaga oli meil kolm ohvrit eel-
mistele lisaks. Siis aga hakkas Juku end juba päris avalikult sapu-
tama ja kõvasti nurisema. See äratas vastases kahtlust ja keegi
ei tulnud enam meie püüsesse.

Varsti kuulsime lahingukära meie paremalt tiivalt. Laine oli
Toivo meeskonna riisemetega sealt kavalasti läbi murdnud ja mõ-
negi meie omadest vagaks teinud. Ruttasime Antsuga sinna oma-
dele appi ja varsti oligi mäng läbi meie suure võiduga.

Kui kogunesime kojuminekuks,
kibeles mu keel nii, et ma ei
saanud jätta ütlemata:

«Õige kapten teab, kelle ta
esimeseks oma meeskonda valib!

Teie tahtsite Juku välja praakida, ja mõne teise veel, aga kes leidis näsiniine, kes võitis luuremängu?»

Ja keegi ei saanud mulle pooltki sõna vastu vaielda.

Ainult Juku ise porises:

«Mis sul viga minuga hoobelda, aga katsu ise sipelgapesas istuda! Mul praegugi veel kintsud kibelevad nagu ei tea mis.»

See polnud temast ilus niimoodi viriseda. Ma selgitasin talle:

«On sul vaja seda kõigile kuulutada. Teised viimaks arvavad, et meie võit tuli kogemata. Aga see tuli hoopis sellest, et ma sind õieti suunasin. Peaasi — võta kõiki õpetusi kuulda, nagu mina seda teen. Niimoodi me targaks lähemegi.»

Õpetuse kinnituseks andsin talle väikese võmmu kuklasse. Siis sai temagi aru, et mul oli õigus.

Tööjuhend

pala «Luuremäng» iseseisvaks läbitöötamiseks.

Selles loos jutustab Mart, kuidas ta salgajuhina luuremängu korraldamisest osa võttis.

1. Lugemisel pange tähele Mardi käitumist mitmesugustes olukordades (metsas tammesid otsimas, meeskonna valimisel, luuremängu läbiviimisel jm.)

2. Pärast esimest lugemist leidke lauseid, mis Mardi käitumist tabavalt iseloomustavad ja kirjutage need kirjanduse vihikusse. Pange pealkirjaks «Luuremäng» ja alapealkirjaks «Mart».

3. Mardil on naljasoont. Leidke need kohad

4. Jõudke selgusele, mis teile Mardi juures meeldib ja mis mitte. Kirjutage oma arvamus Mardist lühidalt kirjanduse vihikusse.

5. Milline on kirjaniku suhtumine Mardisse? Põhjendage seda näidetega.

6. Tuletage meelde, mis on epiteet ja võrdlus ja leidke neid pala lugemisel.

LIIKLUSMÄRGID JUTUSTAVAD.

H. Vaag

Tegelased: Muinasjutuvestja. Valgusfoor. Liiklus- ja keelumärgid

MUINASJUTUVESTJA (*tuleb lavale*): Tervist, lapsed! Kas te tunnete mind? Tunnete?! Mina olen muinasjutuvestja. Ma olen jutustanud palju muinasjutte. Täna aga jutustan teile... (*Liigub risti üle lava. Valgusfoor jälgib muinasjutuvestjat.*)

VALGUSFOOR (*vihase*): Stop!

MUINASJUTUVESTJA (*ehmub*): Mis?

VALGUSFOOR: Kes sa oled, et julged rikkuda liikluseeskirju?

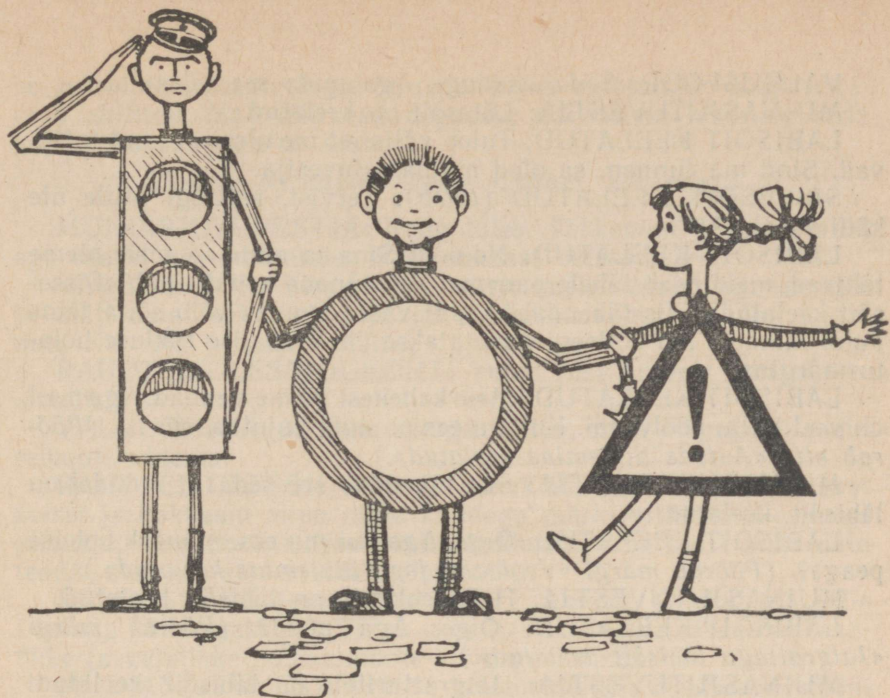
MUINASJUTUVESTJA (*vaatab saali*): Mina olen muinasjutuvestja. Kes seal räägib?

VALGUSFOOR: Vaata selja taha, üles! Kas sa mind ei tunne?

MUINASJUTUVESTJA (*vaatab nukulavale*): Kes sa oled?

VALGUSFOOR: Mina olen valgusfoor.

MUINASJUTUVESTJA: Mis tähendab valgusfoor?

VALGUSFOOR: Valgusfoor. Mina annan jalakäijatele ja sõidukitele märgutuld, mis keelab või lubab liiklemise teatud suundades.

MUINASJUTUVESTJA: Ah jaa! Nüüd ma tean. Ma olen sind näinud Võidu väljaku ülesõidukohal.

VALGUSFOOR: Oled näinud, aga ei pea minu märguannet millekski. Mis sa sivad edasi-tagasi. Minu tuld tuleb tähele panna. Kui ma olen punane nagu praegu, siis...

MUINASJUTUVESTJA: Siis ei tohi tänavat ületada.

VALGUSFOOR: Õige. Aga vaata mind nüüd! (Muutub roheliseks.)

MUINASJUTUVESTJA: Kui sa oled roheline, siis võib sõiduk edasi liikuda.

VALGUSFOOR: Ka seda sa tead. See on tubli. Aga mul on veel palju sõpru. Nende tundmaõppimine pole paha. Näed, sealt sõidab auto. Tule kaasa!

AUTO (sõidab nukulavale, lava keskele jõudes jookseb talle vastu keelumärk «Läbisõit keelatud»).

LÄBISÕIT KEELATUD: Kuhu sa tormad, auto? Sa näed ju küll, kes ma olen.

VALGUSFOOR: Autojuht muidugi teab, aga küsime muinasjutuvestjalt, kas tema ka sind tunneb?

MUINASJUTUVESTJA: Miks ei tunne. Kitsaste tänavate kohal ripub tihti selline kollane sõõr punase äärega.

VALGUSFOOR: Seda muidugi. Aga mida see tähendab?

MUINASJUTUVESTJA: Läbisõit on keelatud.

LÄBISÕIT KEELATUD: Tuleb välja, et me oleme vanad tuttavd. Sind ma tunnen, sa oled muinasjutuvestja.

SISSESÕIT KEELATUD (*tuleb*): Tervist, kolleeg! Mille üle käib vaidlus?

LÄBISÕIT KEELATUD: No-noh! Sina ja mina — meie oleme tähtsad, meid peab tähele panema. Kui tänava kohal ripub «Sissesõit keelatud», siis tähendab see, et vastassuunas võib sõita teine auto. Mind ja mu kolleegi kasutatakse ühesuunalise liikluse hoiatusmärgina.

LÄBISÕIT KEELATUD: Meie kahekesi oleme vennad. Aga meil on veel palju poolvendi. Kui mu ees on auto kujutus, siis... (*Pöörab ette «Autode liiklemine keelatud».*)

MUINASJUTUVESTJA: Siis tähendab see seda, et autodel on läbisõit keelatud.

LÄBISÕIT KEELATUD: Õige. Aga kui mu ees on märk hobuse peaga? (*Pöörab märgi «Veoloomadega liiklemine keelatud».*)

MUINASJUTUVESTJA: Hobuveokitele on läbisõit keelatud.

LÄBISÕIT KEELATUD: Õige. Aga nüüd? (*Pöörab märgi «Jalgrattaga läbisõit keelatud».*)

MUINASJUTUVESTJA: Jalgratturitele on läbisõit keelatud!

VALGUSFOOR: Tore. Meie sõber muinasjutuvestja tunneb kõiki keelumärke. Nende tundmine on tähtis, eriti autojuhtidel, kuid sinagi võid kunagi hakata autot juhtima.

MUINASJUTUVESTJA: Hakkan küll juhtima. Muretsen endale varsti «Volga», siis saan sagedamini lapsi külastada. Muidugi õpin ka autojuhtimise selgeks.

VALGUSFOOR: Küllap siin saaliski on poisse, kes unistavad autojuhtimisest. Nii et kindlasti meie tänane tutvumine liiklusmärkidega annab kasu nii mõnelegi. Aga nüüd pöörame auto ümber ja sõidame tagasi. Sõida, mis sa seisad!

AUTOJUHT: Kuidas ma sõidan, kui ei ole rohelist tuld.

VALGUSFOOR: Anna andeks. Näe, hakkab vanaks jääma, tuleb remonti minna. (*Süttib roheline tuli.*) Sõida!

AUTO (*liigub*).

RISTTEE (*jookseb vastu*): Ettevaatust, seltsimees autojuht! Mina olen risttee märk. Et ristteel õnnetusi ei juhtuks, palun kinni pidada läbisõidu järjekorrast. Eesõigus on trammil, autobussil ja alles siis sõiduautil.

TEEKÄÄNAK PAREMALE (*jookseb vastu*): Teekäänak on ees, seltsimees autojuht! Vähenda kiirust, muidu sõidad teekäänakust välja. Vähenda kiirust!

MUUD OHUD (*tuleb*): Hoiatan teid, seltsimees autojuht, sil-lale tehakse remonti. Palun sõitke aeglaselt. Muidu võib sillal õnnetus juhtuda.

VALGUSFOOR: Nüüd õppisid tundma hoopis teisekujulisi

hoiatusmärke, need märgid on maanteedel autojuhtide kõige paremad abilised. Nad näitavad aegsasti, milline on maantee sada kuni kakssada meetrit eespool.

(Eemalt on kuulda rongi mürinat, siis vilet.)

MUINASJUTUVESTJA: Rong tuleb. Tõkkepuud lastakse alla, aga ma ei näinud raudtee-ülesõidukohal hoiatusmärki.

VALGUSFOOR: Tõepoolest, see on imelik. Muidu nii korralik ja alati omal kohal olev «Raudtee-ülesõidukoht» on täna kadunud. Nii võib tekkida õnnetus.

RAUDTEE-ÜLESÕIDUKOHT: Tulen just praegu linnast, remondist.

VALGUSFOOR: Mis siis sinuga juhtus, et sa nii noorelt pidid remonti minema?

RAUDTEE-ÜLESÕIDUKOHT: Ühel päeval tulid kaks ulakat poissi ja hakkasid minu pihta kividega märki pilduma. Senikaua pildusid, kuni posti küljest maha kukkusin. Ühe poisi nime sain teada: see, kes asja alustas, oli Lembit.

VALGUSFOOR *(muutub vihaseks)*: Lembit. Oi, kui ma selle Lembitu kätte saaksin, küll ma teda õpetaksin, mis tähendab kasulikke ja vajalikke hoiatusmärke kividega loopida.

MUINASJUTUVESTJA: Ilma hoiatusmärgita raudtee-ülesõidukohal võib juhtuda suuri ja raskeid õnnetusi.

VALGUSFOOR: Sõbrad hoiatusmärgid! Rittal!

MÄRGID *(seavad end ritta)*.

VALGUSFOOR: Muinasjutuvestja, pea need märgid hästi mees ja ütle kõikidele lastele, et nende märkide vigastamine ja lõhkumine on suur kuritegu.

MUINASJUTUVESTJA: Ütlen kõikidele lastele.

VALGUSFOOR: Aga nüüd kõik kohtadele! Kes kurvi juurde, kes ülesõidukohale! Marss!

MÄRGID *(lähevad)*.

MUINASJUTUVESTJA *(vaatab neile järele)*: Huvasti!

PEATUMINE KEELATUD *(jookseb lavale)*: Vabandage, kes lubas autol siin peatuda? Ma küsin, kes? Vabandage väga, aga minu punast triipu kollasel põhjal märkavad, vähemalt peavad märkama kõik autojuhid.

MUINASJUTUVESTJA: Vabandage, seltsimees «Peatumine keelatud». Me ei tahtnud peatuda. Me otsustasime seniks auto siia parkida, kuni läheme jäätist sööma.

PEATUMINE KEELATUD: Parkida? Kui siin ei või peatuda, siis endastmõistetavalt ei tohi siin ka parkida.

PARKIMINE KEELATUD *(tuleb joostes)*: Seltsimehed, mis te teete? Siin on parkimine keelatud. Punane triip üle suure kõhuga P kollasel foonil ütleb teile küllalt selgesti, et siin ei tohi parkida.

MUINASJUTUVESTJA: Kui siin ei tohi, siis palun juhatage, kus võib parkida!

PARKIMINE KEELATUD: Ei ole minul vaja teada, kus on lubatud. Mina tean ainult seda, et siin on keelatud. Sõitke edasi!

PARKIMISKOHT (*jookseb sisse*): Seltsimehed, soovite parkida autot? Palun siia. Palun. Siin on parkimine lubatud. Peatage auto, sööge jäätist või minge kinno. Mina oma suure P tähega kollasel põhjal valvan seni auto järele.

MUINASJUTUVESTJA: Tänan. (*Istub, sööb hetke jäätist.*)

VALGUSFOOR: Muinasjutuvestja, lõpeta jäätise söömine ja lähme edasi. Autojuht, sõidal!

(*Neist möödub veoauto. Autojuht püüab sellest mööda sõita.*)

VALGUSFOOR: Oi, mis te teete, seltsimees autojuht. Nüüd läheb meil halvasti. Muinasjutuvestja, peida end ära, sealt jookseb meie poole tige da näoga tegelane.

MÖÖDASÖIT KEELATUD (*jookseb lavale*): Mis korrarikumine see on? Kas te ei näe, et siin on keelatud autost mööda sõita? Siin liiguvad trammid, teised autod võivad kõrvaltänavatelt välja sõita ja juhtubki õnnetus! Seekord ma hoiatan teid, aga kui veel midagi taolist juhtub, siis juba kaotate talongi.

MUINASJUTUVESTJA (*hiilib lavale*).

VALGUSFOOR (*hiilib lavale, süttib roheline tuli. Sosistab*): Autojuht, anna gaasi, muidu läheb asi halvasti.

AUTO (*sõidab*).

MUINASJUTUVESTJA: Kiiremini! Kiirust juurdel!

AUTO (*põrin tugevneb*).

PIIRATUD KIIRUS (*jookseb lavale*): Mis te kihutate? Vähen-dage kiirust. Siin ei tohi kihutada. Kesklinnas on lubatud kiiruseks 30 km tunnis.

AUTO (*kiirus väheneb*).

JALAKÄIJAD (*tuleb lavale*): Ettevaatust! Draamateatris lõpeb päevane etendus. 700 last vaatas Oskar Lutsu «Kevadet». Mina oma musta kolmnurgaga kollasel põhjal valvan, et autojuhid oleksid ettevaatlikud ja et lastel oleks liiklemine ohutu. Ka kooli-majade kohal võite mind näha. Kus veel?

MUINASJUTUVESTJA: Igal pool, kus on palju jalakäijaid.

JALAKÄIJAD: Ka selle koolimaja ees võite mind näha.

MUINASJUTUVESTJA: Sina kaitses õpilasi, see on hea. Aga lapsed ise peavad ka olema ettevaatlikud. Tänavat näiteks tuleb ületada ainult seal, kus on...

ÜLEKÄIK (*tuleb*): Tänavat võib ületada ainult seal, kus olen mina — üleikäik!

VALGUSFOOR: Aga nüüd hüvasti. Mina pean minema tagasi oma kohale risttänavale. Kui te mind seal näete, siis vaadake, milline ma olen. Kui punane, siis keelan ülemineku, kui roheline, võite vabalt ja ohutult üle tänava minna. Aga kui nende vahe-peal märkate kollast silma, siis selle silmaga pilgutan ma teile kui vanadele sõpradele ja ütlen — tervist, lapsed. (*Lahkub.*)

MUINASJUTUVESTJA: Jällenägemiseni, valgusfoor! Jällenägemiseni, lapsed! Meie tänane mäng «Liiklusmärgid jutustavad» on lõppenud.

Eesriie

ABIKS LAVASTAJALE

«Liiklusmärgid jutustavad» on niisugune nukumäng, kus saab kasutada papist väljalõigatud pea ja jalgadega varustatud liiklus- ja keelumärke, millel pannakse traadiga liikuma üks jalg, kuna teine jalg on nuku hoidmiseks. Valgusfoor tuleb teha nelja küljega, peas miilitsa vormimüts. Sisse on ehitatud taskulambipatareil töötav valgustus.

Auto sõit toimub selliselt, et auto seisab, kuid liiguvad tagumised dekoratsioonid. Selleks nihutatakse dekoratsioone hoidvaid pukke aeglaselt auto liikumisele vastassuunas.

Mänguks valitud liiklus- ja keelumärkide arvu võib soovi korral vähendada või suurendada.

VANEM ÖDE.

(Katkendeid L. Voronkova samanimelisest jutustusest.)

Tammeoks.

Siina kõndis metsas ja imetles sõnatult puid, mille lehestikus oli juba septembri kirevaid värve.

Suve lõpp oli olnud vihmane ja külm, sellepärast säilitasid kuuskede oksad oma suvise lopsakuse ning rohi metsalagendikel haljendas värskest ja eredalt. Ja selles roheluses lõõskasid veelgi kirkamalt punased haavapuukesed ja näisid kollasematena kaskede lehed; nende tumedate joonekestega kirjatud valged tüved aga otsekui helendasid päikesekiirtes. Kui Siina koju jõuab, siis joonistab ta tingimata selle nõtkete leinakaskede grupi koos mahalangenud kuldsete lehtedega sealsamas puude all haljendaval rohul.

Siina armastas väga joonistada ja joonistamises oli ta klassis esimene. Kuid ise ei jäänud ta oma joonistustega kunagi rahule — paberil ei tule kõik nii välja nagu just tahad, ja mitte nii nagu näeb silm.

Tütarlapsed olid mööda metsa laiali pudenenud. Ja kõikjalt põõsaste ja puude vahelt vilksatasid nende värvilised mütsikesed ning pearätid, kõikjalt kuuldus hääli, mis karges vaikusel kõlasid eriti heledalt.

Pooleldi rohtukasvanud jalgrada viis jaama. Õpetaja Jelena Petrovna väljus sellele rajale, aetas käe suu juurde ja hüüdis, nagu pasunat puhudes:

«Tu-tu-tuu! Lähme ko-ju!»

«Tuleme! Tuleme!» vastasid tüdrukud metsast.

Päikese soe puna langes õpetaja tahapoole kallutatud naera-

tavale näole. Naine oli noor, ta kastanivärvi lainelised juuksed läiklesid päikese käes ja tumepruunides silmades helkisid lõbusad sädemekesed.

«Tu-tu-tuul!» tuututas Jelena Petrovna uuesti.

Ja hulk ülemeelikuid hääli liitus temaga:

«Ko-ju! Ko-ju!»

Tüdrukutele tegi see suurt lõbu: nii oli Jelena Petrovna nendega mänginud, kui nad veel väikesed olid.

Elevil ja värsketena pöördusid lapsed pärast metsas veedetud päeva tagasi jaama. Igaühel neist oli sületäis punase- ja kollaselehelisi oksa. Jutuvada ei tahtnud vaikida: keegi oli leidnud vana helesinise pilviku, teine näinud oravat, kolmas aga kuulnud põõsastes sahinat ja kahinat — küllap sealt rebane läbi lipsas.

Siina juurde tuli ta sõbratar Fatma Rahhimova:

«Vaata, millise oksa ma leidsin — tõrudega tämmeoks!»

Siina puudutas sõrmega läikivaid heledaid tõrusid.

«Kui kenakesed! Maša, Maša!» kutsus ta. «Tule siia, vaata!»

Lühike, tugev, sõõriku näoga Maša Repkina, juuksed otselähuses siledaks kammitud, tuli ruttu nende juurde. Ta heitis pilgu tõrudele ja lükkas siis Fatma poolt talle ulatatud oksa aeglaselt eemale.

«Tüdrukud,» lausus Maša kuskile kaselatvadesse vaadates, «jätame metsaga vaikselt hüvasti!»

Siina puhkes naerma ja embas teda õlgadest. Klassiorganisator Maša Repkina, alati nii vaos ja range, andis siin metsas äkki oma tunnete vaba voli.

«Hüvasti, mets! Nägemiseni, kased!» sosistas Siina.

«Nägemiseni, punased haavad!» jätkas Fatma.

«Jällenägemiseni!» lisas Maša.

Kõik kolm astusid, üksteist õlgadega riivates, tihedalt kõrvuti ja jätsid vaikides hüvasti puudega, metsalagendikega ja metsavaikusega.

Siina silmitses kollaseid ja punaseid puid, kuuskede rohelist tihedat okastikku, pruune ning halle tüvesid. Süda oli tulvil seletamatut ja ebamäärast rõõmu. Kui hea, et nad on metsas niisugusel vaikselt loojangutunnil! Hea, et sõbratarid sammuvad ta kõrvall! Hea, et eestpoolt kostab armastatud õpetaja meeldiv hää! ja et okste vahelt vilksatab tema hele pluu! Ja üldse — kui hea on kõik maailmas!

Korraga pöördus mõte millegipärast emale. Kui nüüd veel emagi alati terve oleks... Aga ta põeb sageli. Siina isegi kardab rõõmustada, teha seda kogu südamest. Niipea kui tunned millestki rõõmu, meenub kohe sealsamas ema — äkki lamab ta jälle, märg käterätik südamele?

Ta mõtteid katkestas Maša.

«Tüdrukud,» ütles ta, «jääme alati sõpradeks, eks? Tõsisteks,

kindlateks sõpradeks, kes aitavad üksteist kõiges... Nii õppimises kui ka igapäevases elus.»

«Ka elus,» kordas Siina. «Jah, ka elus.»

«Aga kust sa tead, mis elus võib juhtuda?» lausus Fatma mõtlikult, nagu kuhugi oma tulevikku pilku heites. «Praegu ma armastan teid, tüdrukud, armastan väga. Aga mis edasi saab... siis, kui me suureks kasvame? Ma ei tea... Ei tea...»

«Sina siis ei tööta meiega alati sõber olla?» küsis Siina haavunult. «Nii või? Utle siis juba otsekohe, et sa ei taha.»

Fatma kordas kõhklevalt:

«Ei tea. Praegu armastan teid väga. Ja niikaua kui armastan, olen ka sõber.»

«Mina töotan küll,» ütles Siina. «Käime ju kuuendat aastat koos ühes koolis ja ühes klassis... Ja nüüd korraga ei saa töötada?»

«Mina töotan,» sõnas Maša.

«Mina töotan ka!» kostis korraga nende selja tagant Tamaara Belokurova hääl.

Tüdrukud vaatasid imestunult tagasi, Tamaara aga, lahutanud Siina ja Fatma käed, surus end nende vahele.

«Ma kuulsin kõik,» ütles ta, «kõik! Ka mina tahan olla teiega.»

Siina ei teadnud seda oodata ja sattus pisut segadusse. Belokurovid olid saabunud alles hiljuti. Tamaara õppis nende klassis esimest aastat ning tüdrukud tundsid teda veel üsna vähe.

Sünale Tamaara eriti just ei meeldinud — ta käitumine inimestega oli julge, pisut liiga vaba nii sõbrataridega kui ka täiskasvanutega. Südamesse kerkis hetkeks usaldamatuse vari, kuid Siina peletas selle kohe eemale: ei tohi ju inimest ära tõugata tühiste asjade pärast, kui see inimene töötab su sõbraks olla kogu eluaja!

«Tüdrukud, kas võtate mu vastu?» küsis Tamaara ja vaatas oma mustade kiirelt liikuvate silmadega järgemööda sõbrataridele otsa.

«Muidugi võtamel!» vastas Maša kähku. «Heameelega! Muidugi! Miks siis mitte?»

«Heameelega...» kordas Siina tasa.

Fatma vaikis. Ta ei teadnud, kas ta tunneb Tamaarast rõõmu, ja et mitte ebatõtt öelda, siis ei lausunud ta midagi.

Jelena Petrovna oli juba kaugel ees. Ja tüdrukud, kogu kuues klass, ruttasid kobaras talle järele. Maha jäid ainult need neli.

Mõlemal pool teerada kõrgusid liikumatud puud, nende tüvede vahel tihenes juba rohekas hämarus. Mets oli vaikinud ja näis, nagu kuulataks ta tähelepanelikult tütarlaste juttu.

«Meie sõprust peab tingimata kinnitama,» ütles Tamaara asjalikult kulme kortsutades.

«Kuidas nii — kinnitama?» imestas Maša.

Tamaara kehtas üleolevalt õlgu:

«Noh, vandega muidugi.»

«Milleks meile vandeid vaja?» ei mõistnud Maša. «Me oleme ju pioneerid!»

«Mis sellest!» vaidles Tamaara vastu. «Aga nii on siiski kindlam. Sõprus surmani.»

Maša muigas:

«Noh, kuidas soovitel!»

Lugu muutus lõbusaks nagu mäng. Tamaara paistab olevat nupukas!

Tamaara tegi tähtsa näo, võttis Fatma käest oksa ja murdis selle küljest neli raakest.

«Nii tugev kui on tammepuu — nii tugev olgu ka meie sõprus!» lausus ta pidulikult, andis igale raakese ja ühe jättis endale. «Tüdrukud, ulatage üksteisele käed!»

Kõik võtsid kätest kinni.

«Korrake mulle järele!» käskis Tamaara. «Töötame olla sõbrad ja aidata üksteist eluaeg!»

Fatma tõmbas vaikselt oma käe ära. Sõbratarid pöördusid tema poole.

«Sa siiski ei tööta?» süngestus Siina. Tema ei näinud selles mängu, ta võttis sõbrataride töotust puhta kullana ja töötas ise samuti tõsiselt olla neile truu ning aidata neid kuni surmani. «Sa siis ei tööta?»

«Ei,» raputas Fatma pead ja langetas oma tihedad kaarjad ripsmed.

Fatma ja ta kolme sõbratari vahele sigines jahedus.

«Hästi. Ära siis ole sõber,» ütles Tamaara. «Meie kolmekesi aga oleme. Meie töötasime — ja meie jääme kindlalt sõpradeks. Surmanil Eks ole tõsi, tüdrukud?»

«Tõsi,» vastasid Siina ja Maša.

Siina tundis sügavat meelehärmi. Mašat aga solvas Fatma käitumine. Tähendab, et ta oma sõbratare põrmugi ei armasta? Võib iga hetk neist lahti ütelda?

Ja nad vastasid Tamaarale nagu ühest suust:

«Jah, tõsi!»

Kätest kinni hoides läksid nad kolmekesi kuni jaamani. Fatma aga sammus nende kõrval ja mõtles: kas ta käitus õigesti? Ja vastas samas endamisi: «Jah, õigesti! Aga äkki ei saa ma mõnega neist kogu eluaeg sõber olla? Tuleb toimida ausalt.» Ja kuigi Fatma tundis, et ta toimis ausalt, jäi ta südamesse ometi kibedustunne. Ta vaatas vargsi oma armsaimale sõbratarile Siinale ja mõistis, et oli teda solvanud. Kuid mis siis nüüd enam parata?

Juba üsna jaama lähedal, kui kuskilt metsa tagant kostis elektrirongi vile, küsis Siina korraga tasa:

«Kus su tammeoks on?»

Fatma näitas:

«Siin.»

Siina võttis ta käest oksa ja viskas selle põõsastesse. Fatma

ägestus, tahtis karjuda, tõugata Siinat ja teha veel ei tea mida, kuid ta surus huuled kõvasti kokku ega öelnud midagi. Ta kannatas selle ära. Niigi öeldakse talle alati, et ta ei valitse end.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mida arvata Fatma käitumisest?
2. Kumb tütarlastest, kas Tamaara või Fatma jätab meeldivama mulje? Mõelda selle küsimuse üle ka pärast järgmise peatüki läbilugemist.
3. Leida epiteete varasügisese metsa kirjeldusest.

Fatma.

Elu läks oma rada. Nii nagu läks ta eile, läheb ta ka homme. Nagu ikka alustas varajase talvehommiku hallis hämaruses oma laulu vabrikuvile ja äratas isa. Nagu ikka tulid klassi õpetajad, seletasid õppeainet ja andsid üles koduseid ülesandeid. Nagu ikka süttisid õhtuti tänavail suured valged laternad ja õpilased ruttasid naerdes ning tõugeldes liuväljale...

Siinale näis, et ta ei suuda enam iialgi naerda. Ta liikus mingis sünges meeleheites ja arusaamatuses. Ema ei ole. Kuidas on see võimalik? On juhtunud midagi arusaamatut. See, mis näis olevat tema elust täiesti lahutamatu, kadus korraga, oli läinud. Aga miks seisavad siis majad piki tänavat ja ei kao? Miks kasvavad puud? Miks ei avane maa jalgade all? Kõik see oli olemas juba enne Siinat ja näis olevat igavene. Ka ema oli olemas enne teda. Ema — see on müür, millele toetud, kui hakkad kukkuma, see on kaitse pea kohal, kui sind ähvardab torm... Ja nüüd pole teda enam. Teda, kallist, nii vajalikku neile kõigile, ei ole kuskil, terves maailmas! Ja teda ei ole enam kunagi. Ja kui ta teadmisele jõudis, et ema ei saa enam kunagi nendega olla, puhkes Siina jälle lohutamatult nutma, ja näis, et ta ei suuda end tühjaks nutta, et pole lõppu ta pisaratel... Kuidas nad hakkavad elama emata? Kuidas nad nüüd küll elavad?...

Kuid elu läheb oma rada. Ja elama peab.

Matustele järgnev õhtu möödus ei tea isegi kuidas. Hommikul valmistas naabritädi Gruša neile lõunasöögi. Siina viis Rosinakese lasteaeda. Antonile ütles ta, et poiss peseks end tingimata nii nagu ema oli õpetanud, et ta sööks midagi ja ei hilineks kooli. Ise aga, jäänud tühja koristamata tuppa, istus ta oma ülestegemata voodile ja toetas lauba vastu jahedat voodiotsa. On tarvis kooli minna. Tarvis korterit koristada. Tarvis midagi teha, mida ta on alati teinud. Ja veel midagi, mida tegi alati ema... Kuid Siina istus paigal, tundis laubal metalli jahedust ja istus muudkui edasi. Ja polnud tahtmiski end liigutada. Mingi rusuv ükskõiksus oli teda haaranud. On's praegu talv või suvi — kas see pole ükskõik? Kooli minna, aga milleks? Süda oli rinnus raske kui kivi ja valutas. See oli kõik, mida Siina tundis sel lootusetul tunnil.

Keegi tuli kiirete ja kergete sammudega tuppa ja peatus maga-

mistoa ukxel. Siina ei tõstnud pead: kas see pole ükskõik, kes seal on?

«Siinal» hüüdis teda pehme, tuttav hääl.

See kostis temani nagu kusagilt kaugelt, neist helgetest päevadest, mis jäid sinnapoole nii järsult ta elu lõhestanud musta piiri. Siina pöördus: ukxel seisis Fatma, raamatukott käes.

«Siina, Siinakel!» Fatma tuli ta juurde ja, heitnud koti käest, embas teda tugevasti. «Siinal!»

Siina surus oma näo vastu ta õlga. Mõlemad puhkesid nutma.

«Ära mine äral!» ütles Siina.

«Ei lähel!» vastas Fatma tuliselt. «Ma ei lähe kunagi sinu juurest äral Mis sa nüüd! Sellest ei maksa rääkida. Ainult et, tead, Siina, pane end ruttu riidesse ja lähme kooli.»

«Ma pole midagi õppinud,» vastas Siina tuimalt.

«Sellest pole midagi, et sa pole õppinud. Sind täna ei küsita. Pärast aga õpime koos ära.»

Siina raputas pead.

«Ma ei õpi ka homme. Ma ei suuda nüüd midagi...»

Ta heitis aeglase pilgu enda ümber. Äkki ängistas valu ta südant uue jõuga. Siina silmas väikesel laual ema valget kraekest. Seda kraekest oli ema kandnud Siina sünnipäeval.

«Oh, ema, ema!» langes Siina nuttes näoli padjale. «Oh, mis sa küll tegid...»

Fatma hakkas teda uuesti kannatlikult rahustama.

«Mõtle,» nuuksus Siina, «ta korraldas mulle sünnipäevapeo, ise aga oli juba haige... ja varjas seda... et meid mitte rahuks teha!... Oh, emake, mis sa tegid!»

Keegi helistas. Fatma jooksis ust avama. Tuppa astus Jekaterina Jegorovna. Ta ümarik-pehme nägu oli nutust laiguline, kuid ta käitus reipalt ja pisut karmilt.

«Noh, tüdrukud? Kuidas teil siin on?» küsis ta, lastes pilgul koristamata ja nagu tuhmunud korteris ringi käia.

Siina tõusis ja läks talle vastu. Jekaterina Jegorovna silistas ta niiskeid kammimata juukseid.

«Miks te koolis ei ole?»

«Ma nüüd ei tea,» ütles Fatma kõhklevalt, «kuidas me... oleme juba hiljaks jäänud...»

«Pole viga, pole viga,» vastas Jekaterina Jegorovna toonil, mis ei lubanud vastu rääkida. «Peske ja pange end kohe korda ning siis kooli. Elu ei möödu muredeta, lapsed. Onnetust tuleb osata vapralt taluda. Nii või teisiti, aga oma igapäevast tööd tuleb teha. Näed sa, su isa ju ei istu ega nuta, vaid seisab oma tööpostil. Aga kas siis temal kergem on? Oh, lapsed!... Vägagi raske!» Jekaterina Jegorovna laskus raskelt toolile ja varjas käega näo. Kuid samas, saanud enesest võitu, lõi ta peoga lauale: «Aitab nüüd. Mine pese end, Siina. Sina aga, tütarlaps, kuldaväärt sõbratar, aita tal raamatud kokku panna. Olete küll hilinenud, kuid pole viga. Täna antakse teile andeks.»

Siina võttis käterätiku ja läks end pesema...

Tulnud koolist tagasi, leidis Siina, et toad olid koristatud ning puhtad. Tõsi küll, koristanud oli võõras käsi — diivanipadjad olid asetatud teisiti kui tavaliselt. Väike vaip laotatud ukse juurde, mitte aga diivani ette. Nõud olid asetatud teisele riulile... Siina tõstis nõud kiiresti oma kohale, paigutas padjad ümber ja laotas vaibakese diivani ette. Nii oli ema ajal olnud ja jäägu see nii ka edaspidi. Kuid siiski aitäh Jekaterina Jegorovnale. See oli muidugi tema, kes toad koristas.

Laualt leidis Siina kirjakese: «Siina, liha on köögis akna vahel. Keeda suppi.» Naabritädi Gruša oli hommikul käinud endale liha toomas ning polnud unustanud ka Siinat.

Siina läks kööki ja jäi seisma laua juures. Riulil seisvad kast-rulid ja supipotid olid puhtad, tühjad ja külmad, nagu poleks neid juba ammust ajast puudutanud virga ja lõbusa perenaise käed.

Kööki tuli naabrinaine, vanake Anna Kuzminitšna.

«Mis sa siis nüüd seisad ja vaatad?» ütles ta Siinale. «Hakka aga peale. Asu aga nüüd perenaiseks, ega siis Gruša-tädi saa sulle igapäev lõunat keeta. Kas sa kartuleid koorida oskad?»

«Oskan,» vastas Siina tasa.

«See on heal! Nüüd aga pane liha keema, pärast lisad kartulid. Pole siin suurt tarkust midagi. Kui mõnda asja ei oska, küll häda õpetab. Ja ega pole aegagi eriti nukrutseda. Anton tuleb kohe koolist, Rosinake lasteaiast, isa töölt — kõik nad tahavad süüa. Aga kes siis neile peab süüa andma? Eks ikka sina, sest sina oled vanem.»

Siina pühkis pisarad silmist, mis sinna jälle olid valgunud, ja hakkas lõunat valmistama.

«Ja ära sa pisaraid supi sisse tilguta,» ütles seda märgates Anna Kuzminitsna. «Praegu on su pisarad väga kibedad ja soolased. Oh, oh...» ohkas ta. «Noor inimene läks maamulda, asja ees, teist taga. Tal oli juba ammust ajast südames valu — mina ju nägin. Aga mitte ei tahtnud end tohterdada. Ikka polnud tal, näe, aega. Nüüd aga said tal ühekorraga kõik tööd tehtud...»

Varsti tuli Anton. Ta vaatas Siinale oma ümmarguste sinisilmadega otsa ja küsis kahtlevalt:

«Siina, aga mis süüa on?»

«Võta seni leiba,» vastas Siina ja pöördus kõrvale, et mitte jälle nutma puhkeda. «Kui isa Rosinakesega koju tuleb, hakkame lõunat sööma. Ainult, et tuleb veel leiba tuua... Ja supi järele vaadata. Kas sa, Anton, oskad supi järele vaadata?»

«Aga mida siis mina tegema hakkan?» Fatma oli kuulmatult kööki astunud. «Tahad, ma toon leiba?»

«Fatma!» lausus Siina. «Oi kui hea on, kui sa siin oled! Olgu, vali ise: kas keedad suppi või lähed leiba tooma.»

Vaevalt oli uks Fatma järel sulgunud, kui helises uksekell. Siina arvas juba, et Fatma tuli tagasi. Kuid tulijateks osutusid Maša Repkina ja Siima Agatova.

«Astuge sisse, tüdrukud!» kutsus Siina tõsiselt.

Tütarlapsed sisenesid vaikides, nad astusid tasa nagu kartes müraga solvata seda suurt muret, mis sellesse majja oli asunud.

Vesteldi kõigest. Oppimisest, koolielust ja põllumajanduslikust näitusest, mida koolis korraldada kavatsetakse. Tõsi küll, rääkis Maša, Siima aga püüdis kõigiti Siinale oma õrnust ja osavõtlikkust väljendada. Kord jooksis kööki vett tooma, et lilli kasta. Küsis Antonilt, kuidas temal läheb, vaatas ta vihikuid ja päevikut, kiitis heade hinnete eest...

Maša aga selgitas Siinale:

«Sa puudusid... noh tol päeval... meile aga seletati uusi reegleid. Me lubasime Jelena Petrovnale, et seletame sulle ära, et sa maha ei jääks. Kellega sa tahad õppida? Vist Tamaaraga?»

«Tamaaraga?» lõi Siima sekka. «No seda ei ole! Tamaara ise muud ei teegi kui vaatab, kes teda ennast aitaks. Aga muide, miks teda ei ole? Kas ta käis juba sinu pool, Siina?»

Siina raputas pead: ei, Tamaara polnud tema juures käinud.

«Pole käinud!» Siima kergitas kulme. «Kuidas ei käinud? Miks?»

Siina ei teadnud, miks.

«Ja üldse,» ütles Maša. «Siina abistas teda nii nagu suutis. nüüd aga peab Tamaara teda aitama.»

«Ma hakkam Fatmaga õppima,» vastas Siina. «Me elame kõrvuti...»

Maša vaatas talle tähelepanelikult otsa.

«Kas tema... hakkab sinu juures käima?»

«Ta tuligi juba. Juba hommikul...» Ja kuulnud välisukse kinnilangemist, lisas ta: «Ta on praegugi siin.»

Fatma vaatas üle ukse tuppä.

«Oo, tüdrukud! Te tulite, kui tore!... Mina aga käisin leiba toomas.»

«Fatmaga on siin, aga Tamaarat ei ole... Kuidas siis nii?» Siima ei suutnud seda kuidagi mõista. «Siina, mina aga mõtlesin, et Tamaara on su kõige suurem sõber!»

«Ma mõtlesin ise ka...» vastas Siina tasa.

Siina, kes püüdis kõik teha nii nagu oli teinud ema, pani õhtul nooremad lapsed magama. Vaikseks ja kuidagi araks muutunud Anton kuulas kohe Siina sõna ja heitis voodisse. Rosinakesega aga tuli vaeva näha. Ta jonnis, hüüdis ema järele ja ei tahtnud kuidagi magama minna.

«Kui ema tuleb, siis heidan.»

«Ema ei tule, Rosinake, heida magama,» keelitas teda Siina.

«Ei, ta tuleb küll!»

«Noh, võib-olla homme tuleb. Täna aga lase ma panen su magama. Ema käskis, et mina seda teeksin.»

«Aga miks mitte tema...»

«Ta läks ära, Rosinake. Kuid sa kuuled ju tema sõna, kui ta käskis?»

Magamistuppa tuli isa ja tahtis Siinat aidata, kuid Siina näitas tõrjuvalt käega ja isa väljus toast.

Rosinake nuttis ja Siina nuttis temaga kaasa. Ainult Anton ei nutnud. Ta lamas vaikselt ja mõtles millegi üle keskendunult, kuni lõpuks uinus.

Siina ootas, kuni Rosinake magama jäi, ja lahkus siis puruväsinuna magamistoast. Laual seisis poolik teeklaas jahtunud teega. Siina läks tasa kööki. Isa seisis köögilaua ääres ja pesi taldrikuid. Ta tegi seda väga kohmakalt — vett pritsis nii lauale, põrandale kui ka pükstele.

«Isake, mis sa nüüd!» naeratas Siina nõrgalt. «Ma pesen ise, sa ei oska ju. Näe, kõik oled märjaks teinud.»

Siina võttis talt otsustavalt käterätiku ja tõrjus isa laua juurest eemale. Isa vaatas kohmetult oma märgi varrukasuid.

«Nii et siis sinu arvates ei oska ma seda teha? Hm...» Ta pühkis käed kuivaks ja istus Siina juurde taburetile. «Näe, kui halvasti meil läks!» ohkas ia. «Meil kõigil: nii minul, sinul kui ka neil,» osutas ta peaga magamistoa poole. «Kuid elama peab.»

«Kõik räägivad nii,» sosistas Siina.

«Ja õigesti räägivad, tütreke. Kuid tead, lugu seisab selles... Kõige raskemaks läheb sinul. Minul on oma töö, lastel oma tegevused. Sinul aga on peale oma asjade veel ema mured.»

«Ma saan hakkama, isa.»

«Kas arvad seda tõsiselt?»

«Jah.» Siina tõstis pilgu isale. «Tüdrukud aitavad mind. Kas sa tead ka, kui toredad sõbratarid mul on!»

«Ka mina aitan sind. Hakkan turul käima. Sa, tütreke, ainult ütle, mida on vaja osta. Anna, nõnda öelda, tellimine sisse...»

«Hästi, isake.» Ja vaadates talle tõsiselt silmadesse, ütles Siina: «Ainult sa vaata ette, et sa seal töö juures millegi üle mõtlemata ei jää. Ära millegi üle muretse. Eks?»

«Hea küll,» nõustus isa. «Ainult et sinul läheb lastega raskeks. Katsu nendega kannatlik olla... Mis sinna parata? Liiga vara jäid nad emata...»

«Ka mina jäin vara,» sosistas Siina.

Ja magama minnes lausus ta:

«Kui ma magama jään, isa, vaata siis, et sa mind üles äratad. Ma hakkan nüüd sinuga ühel ajal tõusma.»

«Tuleb vist jah nii teha...» vastas isa ja ohkas.

Küsimusi.

1. Kes oli Siina tõeline sõber ja milles see sõprus avaldus?
2. Miks Siina ei soovinud Tamaara abi õppimisel?
3. Mis leevendas Siina muresid?

Tamaara pea hakkab edust ringi käima.

Jelena Petrovna kutsus vahetunnil Siina enda juurde, nagu ta seda oli sageli varemgi teinud.

«Ega tüdrukud sind unusta?»

«Eile käisid meil Suura Zõbina ja Anja Vetkina,» vastas Siina. «Ja siis veel Fatma. Fatma käib iga päev, me õpime koos.»

«Ja Tamaaragi käib vist iga päev?» Jelena Petrovna heitis pilgu Belokurovale, kes sel hetkel neist möödus.

Kuid too pööras pilgu kohe kõrvale.

«Ei,» vastas Siina pead langetades. «Tamaara pole veel käinud. Ta vist ei ole saanud tulla... Tal ei jätku aega...»

«Poolteise nädala jooksul pole kordagi käinud?» imestas Jelena Petrovna. «Tamaara, tule siia.»

«Mu ema oli haige,» vastas Tamaara õpetajale otsa vaatamata.

«Aga kas vanaema polegi veel haige?» Halvakspanevalt muia-tes pöördus Jelena Petrovna Tamaarast ära.

«Tammeokstel on lõpp,» mõtles ta, «seda oligi oodata. Hea, et ma tol korral end asjasse ei seganud, see oli kõik niisamal!»

Siina vaatas mõtlikult Tamaarale. Kuulnud tema alatist põhjendust «mu ema oli haige», tundis Siina, et ta punastab häbist sõbratari pärast ja omaenda alanduse pärast. Kui Tamaara oleks öelnud midagi muud, näiteks seda, et ta ei jõudnud õppimise pärast, või et ta käis uisutamas, või ükskõik mida, mis tõi oleks olnud. Kuid Siina teadis, et Tamaara luiskab. Tähendab, ta ei tulnud sellepärast, et ta ei tahtnud. Kümne päeva jooksul mitte kordagi! Aga missuguseid sõnu ta tegi!

Heitnud pilgu nende ümber poolringis kogunenud tüdrukutele, tundis Tamaara, et ta oli teinud vea ja et tema seletust keegi ei usu.

«Ma lähen täna...» ütles ta ruttu, «ma rääkisin juba. Ainult et... Siina, mida seal sinu juures siis tarvis teha on?»

«Kuidas mida?» ütles vahele Siina Agatova. «Kõike, mis ette tuleb. Kas majapidamises on vähe tegemist? Võib nõusid pesta, kartuleid koorida... Ainult pea silmas, et pirukatega sind seal ei kostitata!»

«Väga heal» kehtas Tamaara õlgu. «Õpin ära ja tulen. Kas mina siis ära ütlen? Ja ära sa irvita midagi.»

«Mina tulen ka,» hüüdis Suura Zõbina.

«Sa käisid ju eile,» ütles Maša Repkina.

«Mis sellest? Aga kui ma tahan!» vastas Suura. «Ja emagi ütleb, et ma sagedamini Siina pool käiksin... Siina, kas tohib?»

Siina vaatas talle tänulikult otsa.

«Muidugi! Sa veel küsid, Suural!»

Rahunenud Jelena Petrovna laskis tüdrukutel minna.

«Tublid tüdrukud,» mõtles ta, «toetavad igati sõbratari, ei jäta teda õnnetuses üksi!... Ainult see Tamaara... Ta kuulub nähtavasti nende hulka, kes on sõbraks ainult helgetel päevadel. Küllap ta läheb muidugi, kuid... kellele niisugust sunnitud osavõttu vaja on?»

Sel päeval kutsuti Tamaara tahvli juurde. Ivan Prokofjevitš dikteeris ülesande ja vaatas üle prillide Tamaarale.

«Saite ülesandest aru?»

Klassis tekkis pinev vaikus. Valgeid numbreid silmitsedes mõtles Tamaara pisut. Midagi tuttavat oli selles ülesandes... Tamaara vaatas kiiresti ümber ja heitis Siinale küsiva pilgu. Siina noogutas talle julgustavalt. Jah, see on üks neist ülesandeist, mida nad koos Siinaga olid lahendanud ja mille Siina talle ära seletas.

«Sain küll,» vastas Tamaara rahulikult.

«Palun lahendage siis.»

Pühkinud puhtaks oma suured prillid, avas Ivan Prokofjevitš päeviku ega vaadanud enam kordagi Tamaara poole. Ta ei öelnud kunagi ette ega abistanud õpilast, vaid tegi näo, nagu oleks talle ükskõik, kas õpilane suudab ülesande lahendada või mitte. Vahel juhtus ka seda, et mõni tüdruk keset ülesande lahendamist äkki peatus ja tema poole vaatama jäi, teadmata, mida edasi teha. Neil puhkudel lausus Ivan Prokofjevitš kuivalt ja viisakalt:

«Harjuge töötama iseseisvalt. Teie õpite iseenele, mitte minule. Aga kui te tõsiselt õppida ei soovi, siis olge lahked. Ega mina jää teiseks aastaks istuma, vaid teie.»

Tamaara juba teadis seda ja ei lootnud tema abile. Kuid tal oli hea mälu.

«Just niisuguse ülesande me lahendasime Siinaga. Mina tahtsin niimoodi alustada... aga Siina ütles — ei. Alustama peab

sellest. Ahaal!» oleks Tamaara peaaegu hüüatanud. «Jah, käes! Nüüd ma juba tean!...»

Ja kriidiga julgelt tahvilil toksides lahendas ta ülesande. Ivan Prokofjevits laskis pilgul üle tahvli käia.

«Võite istuda.»

Naeratades Tamaarale ootas Siina ta pilku.

Kuid Tamaara läks oma kohale, märkamata ta naeratust. Ta istus ja heitis klassile rahuliku ning selge pilgu, ja selles rahulikkuses oli väljakutse: «Noh mis? Olen ma siis halb õpilane või? Katsuge teie nõndal!»

Siina langetas pea. Ta tabas end sellelt, et ootas tänu. Kui halb see on — aidata inimest ja oodata siis tema tänu. Nagu nõuaks tasul!

Nii see on. Kuid kas siis Siina ise oleks saanud kellegi teenet unustada? Ja kas praegu ei ole ta süda tulvil tänu kõigi nende vastu, kes talle noil raskeil päevil ütlesid kas või üheainsagi hea sõna! Tamaara aga nagu ei mäletanudki, et kui Siina poleks aidanud, siis ei oleks ta täna seda ülesannet mingi hinna eest lahendanud. Aga ta ju mäletab seda!

Kui viimane tund lõppes, tuli Tamaara Siina juurde ja ütles nii valjusti, et teda kuulsid kõik lähedalolijad:

«Niisiis, ma tulen täna sinu juurde!»

Ja läks, märkamata, et Siina vaatab teda mingi kummalise, tühja pilguga ning ei vasta talle midagi.

Tamaara oli väravast juba väljunud, kui teda Siima Agatova hüüdis:

«Oota, Belokurova, ma tahan sulle midagi öelda!»

Kõnelus osutus huvitavaks. Iriina Leonidovna oli teinud rühmanõukogu bürool ettepaneku anda Tamaarale vastutav ülesanne.

Tamaaral löid silmad särama: milline siis? Ainult kui jälle peab hakkama seinalehele materjali koguma või näidendi jaoks marlist seelikuid õmblema, siis tema seda küll ei tee. Kui aga on tõesti vastutav ülesanne, no siis ta vaatab.

«See on näituse jaoks,» seletas Siima. «Iriina Leonidovna tahab, et sa oleksid meie klassi vastutavaks organisaatoriks.»

«Aga mispärast siis mina pean kõigi teie eest vastutama?»

«Mitte vastutama!» vihastas Siima. «Sina organiseerid kõiki tüdrukuid, et igaüks tooks joonistuse, pildi või mõne foto ja et igaüks midagi kirjutaks. Ta ütleb, et sina saad sellega hakkama, tüdrukud kuulavad sind. Noh? Kas võtad selle ülesande enda peale? Või teed nagu alati: võtad, siis aga hakkad viilima?»

«Mis sa alati minu kallal norid?»

«Iseloomu viga!» Siima saatis talle silmanurgast tõgava pilgu ja kordas siis juba tõsiselt: «Noh, kas paned käed külge? Või löövad põlved nõrgaks?»

«Panen jah!» vastas Tamaara väljakutsuvalt. «Ja teen seda mitte halvemini kui sina.» ●

«No ja tee siis! Aga kui jänni jääd — võtame su käsile. Niigi oleme sind hoidnud nagu pilpa peal.»

Ja unustanud hüvasti jätta, jooksis Siima üle tee, kuigi ta oleks võinud Tamaaraga tänavanurgani koos minna.

«Vastik plika!» krimpsutas Tamaara nägu. «Kujutab enesest ei tea kedal!»

Tamaaral oli pisut ebamugav tunne. Kuid mõeldes sellele, et Iriina Leonidovna oli teda nii esile tõstnud — valinud kogu klassi hulgast just tema —, andis see tunne järele. «Siima on lihtsalt kade, sellepärast ta noribki.»

«Emal!» hüüdis Tamaara juba esikust. «Ema, kas sul on mingisuguseid ajakirju?»

«Mis ajakirju?» Ema tuli köögist, kus ta oli pealt vaadanud, kuidas Iriina lõunat valmistab. «Kas «Ogonjok» või?»

«Nii «Ogonjok» kui ka igasuguseid teisi! Anna mulle nad kohe, emal!»

«Kuid peab ju lõunat sööma! Oled nii... eksteeriline!» Ja tundes, et ta midagi hoopis arusaamatut ütles, kõõritas Antonina Andronovna köögiukse poole. «Milleks sa neid vajad?»

«On vaja ja kõik! Anna kiiresti!»

Tamaara võttis mantli seljast, viskas raamatukoti diivanile ja läks ema magamistuppa ajakirjade järele. Ta võttis kõik: olemasolevad «Ogonjokid» ja «Krokodilli» ja «Naistöölise».

«Ära sa «Naistöolist» ära kaota!» hüüdis talle Antonina Andronovna järele. «Seal on igasuguseid retsepte ja mustreid!»

Tamaara võttis käärid ja hakkas ajakirju lehitsema. Ta vaatas kõike, mis puutus põllumajandusse ja tema ees avanesid aiad täis punapõskseid õunu, lehmakarjad rohelistel aasadel, automaatioogiseadeldistega ja rippteedega karjalaudad, mingid tundmatud ja keerukad masinad, mis liikusid ääretuil väljadel...

Õunaaiad ja lehmakarjad lõikas Tamaara kohe välja ning pani kõrvale. Kui ta aga autosid, külvimasinaid ja traktoreid vaatas, hakkas tal igav.

«No mis siin huvitavat on? Mingisugune traktor. Ja talle on veel midagi järele haagitud... Ja kuidas see kõik küll töötab? Siin on kirjutatud, võib lugeda. Aga mis mõte sel on? Nagunii ei saa midagi arul!»

Tamaara lükkas ajakirjad kõrvale, raputas paberitükid sülest põrandale ja hüüdis:

«Ema, hakkame sööma! Mu kõht on kangesti tühi!»

Lõunalauas jutustas Tamaara emale sellest, kuidas vanempioneerijuht oli teda esile tõstnud — ainult teda kogu kuuendast klassist! — ja nüüd vastutab tema, Tamaara, kogu klassi eest. Näe, milline tõsine ülesanne talle anti! Mitte nagu see, mis oli seal, seinalehe toimetuses! Või veel tühja-tähja, mis talle ülesandeks oli tehtud... Neid ta muidugi ei täitnud, sest kribu-krabuga pole ju huvitav jännata. Nüüd aga, nüüd nad alles näevad!

Eriti Siima Agatova. Kes teab, mis tulevik toob. Aga võib-olla tuleb aeg ja rühm ütleb üksmeelselt: «Me ei taha Siima Agatovat! Saagu rühmanõukogu esimeheks Tamaara Belokurova!»

«Kas mina siis hakkama ei saa?»

«Miks mitte,» vastas Antonina Andronovna veendunult. «Väga hästi saad! Loomulikult!»

«Ja tead sa, oi, oleksin peaaegu unustanud!» Haaratuna oma edust rääkis Tamaara valjusti, nagu poleks ema istunud tema kõrval laua ääres, vaid kõrvaltoas. «Täna kutsuti mind tahvli juurde ja ma lahendasin ülesande kohe ära. Korrapealt! Isegi mõtlema ei jäänud.»

«Näed sa nüüd. Aga kõik muudkui rääkisid, et Siina aitab sind! ... Mis hinde sa said?»

«Viie muidugi!»

Ema naeratas.

«Väga heal! Aga miks sa mind nõnda vaatad?»

«Kas ma siis vaatan?»

«Küll mina juba näen. Ma mõistan kõik. Võlgnen sulle kingituse.»

Mõlemad puhkesid naerma.

«Ema, kirjud kindad ja sall, eks?» ütles Tamaara emale silmi vaadates. «Muidu ei saa sa minult enam ainsatki viit!»

Pärast lõunat asus Tamaara jälle ajakirjade kallale.

«Võiksid jalutama minna,» soovitas ema. «Puhka, ja siis hakka õppima.»

«Millal sa veel jalutad! Nii palju igasugust tegemist... Ema, kas sul rohkem ajakirju ei ole?»

Ei.»

«Aga raamatuid?»

«Raamatuid on, kuid neis ei ole pilte.»

«Säh sulle! Aga mulle on just pilt vaja.»

Antonina Andronovnale tuli õnnelik mõte.

«Isal on laual midagi põllumajandusest... Mingid niidu- ja viljapeksumasinad. Ta on ju meil praegu nende niidumasinatega nagu pisut segane... Vaata järele, võib-olla sobib sulle midagi.» Ning siis ütles ta pooleldi ohtes, pooleldi haigutades häälega, milles oli tunda magusat unerammestust: «Ma viskan veidi pikali. Jälle pole südamega midagi korras. Ja just abaluu all...»

Tamaara läks kohe isa kabinetti. Isa laual oli tõepoolest terve virn ajakirju: «Tehnika uudised», «Moskva kolhoosnik», «Põllumajandus»... Tamaara tõi lipates käärid.

Hetkeks viis teda segadusse mõte, et need ajakirjad on raamatukogust.

«Tühja kah,» otsustas Tamaara, «ma ju ainult mõnest kohast... Keegi ei märkagi.»

Ja Tamaara asus innukalt ajakirjadest välja lõikama värvilisi illustratsioone, valides neid siit ja sealt, et väga märgata ei oleks.

«Sellest tuleb alles näitus! Ja missugune näitus veel!» mõles ta. «Vaatame, kelle klass esimeseks tuleb!»

Tamaara kogus pildid kokku ja seadis ajakirjad endisesse asendisse. Ja korraga meenus talle: «Aga ma pidin ju Siina juurde minema!...»

Tujutult läks ta oma tupp. Peab ju Siina juurde minema, seal tuleb midagi teha, aidata, nõusid pesta... Mossis näoga sirvis ta pilte — kui lõbusad pildid, kui palju rohelust, päikesepaistet, lilli ja õunu! Ja ta tundis peaaegu füüsilist tuska sellepärast, et pidi kohe Siina poole minema ja seal sööginõusid pesema. Heidelberg enesega nii minutit viis, leidis Tamaara väljapääsu.

«Mis on siis tähtsam: kas saadud pioneeriülesanne või Siina sööginõud?» püüdis ta end veenda. «Milline küsimus! Kuidas saab neid üldse võrreldagi! Mulle anti ülesanne ja ma pean selle täitma. Ja ongi kõik! Ja palun jätke mind rahule!...» Tamaara tõrjus mõttes tütarlaste etteheited eemale, teades, et nendest ta ei pääse. «Täidan oma ülesande, ja kõik!»

Ja oligi jälle kerge ja lahe olla. Mõte sellest, et ta täidab pioneeriülesande ja et see on tähtsam kui kõik muu, kaitses teda eba-meeldivate tunnete eest, mis sarnanesid südametunnistuse häälega. Kui ta poleks Siina juurde läinud oma isiklike toimetuste pärast, siis oleks hoopis teine asi olnud!

Ja Tamaara võttis uuesti pildid ümbrikust välja ning hakkas neid rahuldustundega lauale laotama. Värske ja õhetav Antonina Andronovna, kes pärast lõunat oli end mõnusasti välja puhunud, astus Tamaara juurde tupp, tõmbas paksud eesriided ette ja süütas tule.

«Õpid?»

«Jah.» Tamaara kortsutas murelikult laupa. «Ma ei tea kohe, kuidas ma jõuan... See koolitöö veel... Homme on ajalugu, aga ma pole veel midagi õppinud. Ja nüüd tuleb veel selle Strešnjova juurde minna...»

«No seda juba ei ole,» ütles Antonina Andronovna otsustavalt vahele. «Sa lähed nüüd õue! Ja ei mingit ajalugu ega Strešnjovat!»

Tamaara ei vaielnud vastu. Tal oli endalgi tahtmine värske õhu kätte minna.

«Kui lähleks õige liuväljale?»

«Mine pealegil!»

Tamaara riietus, võttis uisud ja väljus tänavale.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selles peatükis näeme Tamaarat mitmesugustes olukordades: vestlemas õpetajaga, vastamas matemaatikat, kõnelemas emaga, täitmas pioneeriülesannet.

Kuidas nimetatud tegevused Tamaarat iseloomustavad? Leida tekstist vastavad kohad.

2. Mis põhjusel Tamaara ei külastanud Siinat?

3. Kuidas suhtute piltide väljalõikamisse ajakirjadest ja raamatutest?

4. Dialoogi ehk kahekõnet õppisime lähemalt tundma muinasjuttude «Ülemiste vanake» ja «Liiklusmärgid jutustavad» puhul. Ka selles jutustuses esineb rohkesti dialoogi.

Lugeda peatükki «Tamaara pea hakkab edust ringi käima» (kuni sõnadeni «klassis tekkis pinev vaikus») osade kaupa, jättes autori kõne vahele. Enne lugemist süveneda tegelastesse ja lugeda iga tegelase kõnet vastavalt tema iseloomule.

KOLM KÄITUMISVIISI.

J. Piik

Matkaja sammus läbi vööra aleviku. Ta nägi teeristmikul mängimas kolme tüdrukukest ja küsis neilt, kuspool asub raudteejaam. «Paremal! Minge paremale, onul!» hüüdis keegi tüdrukutest.

Vööras astus lähemale, tõmbas taskust karbi klaaskompvek-kidega.

«Täna juhatamast. Võtke kompvekke, lapsed.»

Mustajuukseline tüdruk krimpsutas nina ja kähvas trotslikult: «Mina ei taha!»

Ning pööras matkajale selja.

Teine, linalakk, ütles maheda häälega:

«Kohe, onu, ma pesen käed ära.»

Kolmas, kastanpruunide salkus juustega, astus julgesti ligi ning haaras karbist märdunud käega terve peotäie. Kiiikas altkulmu vööra otsa ja tahtis veel võtta. Kuid matkaja tõmbas muia-tes karbi ära.

Samas tuli tagasi linalakk. Ta astus kiirustamata vööra juurde, silmitses viivu kompvekke. Võttis puhta käekesega ühe punase, ühe rohelise ja ühe kollase. Seejärel vaatas sinisilmadega tõsiselt matkajale näkku ja ütles:

«Aitäh!»

Ulesanne.

Mõelda järele laste käitumise üle ja otsustada, kas keegi neist toimis igati õigesti.

Jutustada mõnest taolisest sündmusest oma tähelepanekute põhjal.

VANASONU TÖÖST JA TÖÖTEGIJAIST.

1. *Austa tööd, töö austab sind.*
2. *Töö õpetab tegijat, amet harjutab meistrit.*
3. *Kätetöö teeb inimese kuulsaks.*
4. *Töö ei teota kedagi, laiskust laidab igrames.*
5. *Iga algus on raske.*
6. *Julge pealehakkamine on pool võitu.*
7. *Algus raske, lõpp kerge.*
8. *Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal.*
9. *Laisa tööpäev on ikka homme.*
10. *Kes ei taha tööd teha, ei pea ka sõõma.*

OLEKS MINU OLEMINE.

Oleks minu olemine,
teiseks minu tegemine,
küll mina teaksin, mis mina teeksin:
paneksin härrad härgadeksi,
prouad peale pulkadeksi,
paneks junkrud juttadeksi,
kiltrid taha kiiludeksi,
kupjad peale kurgedeksi, —
ise taha kündijaksi.

Pikka piitsa mul peossa.
Annaksin armuta härrale
seitsekümmeñd selga mööda,
kümme kumb'gi külge mööda.

Härra ütleks eessa: ai ai aal
Mina taga: tai rai raa!
Nüüd on härrad härgadeksi,
nüüd on prouad pulkadeksi,
nüüd on saksad sahkadeksi,
nüüd on junkrud juttadeksi,
nüüd on kiltrid kiiludeksi,
nüüd on kupjad kurgedeksi,
nüüd on minulla meelevalda,
nüüd on härral: ai ai aal
Mina taga: tai rai raa!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugustes väljendites kajastub eriti ilmekalt viha mõisa vastu?
2. Kuidas võiks väljendada teisiti: *oleks minu olemine*?

KUI MA PÄASEN MÕISA'ASTA.

Kui ma pääsen mõisa'asta,
siis ma pääsen põrgu'usta,
pääsen kui soe suusta,
lõvi lõugade vahelta,
havi hammaste taganta.

Ei mina vaadanud tagasi,
verstal vaatasin tagasi:
nägin mõisa'a põlevat,
kupja toa kõrbevada.
Kuri mingu kustutama,
paha vetta viskamaie.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millega võrreldakse mõisat?
2. Milline sarnasus on mõisatööl lõvi lõugadega ja havi hammastega?
3. Vaadelda rahvalaulu keelevorme ja võrrelda neid kaasaegse keelega. Mida me märkame? (Mis suunas on toimunud keele arenemine?)

KOIDULAULIK.

A. Kriisa

Kui koiduvalgus idataevas helendama lööb, siis taganeb õõ ja läheneb pikkamisi päev. Pimeduse üleminek valguseks algab koiduajal.

Niisugune koiduaeg oli eesti rahva ajaloos 100 aastat tagasi.

Eesti talupoeg, kes oli sajan-deid äganud orjuse raske koorma all, hakkas julgemalt pead tõstma, hakkas enesele nõudma vabadust ja haridust. Rahvas alustas võitlust oma põlise rõhujaga — saksa mõisnikuga.

See oli eesti rahva ärkamise aeg orjaõöst, koiduaeg, mil rahvas hakkas rahvuseks kujunema.

Sellel rahvuslikul koiduajal kirjutas esimene eesti naisluuletaja Lydia Koidula südamesse tungivaid värse, mis õhutasid rahvast oma isamaad ja emakeelt armastama.

*Mu Eesti vainud, jõed
ja minu emakeel,
teid kõrgelt kiita tahan
ka surmatunnil veel.*

Koidula tundis sügavalt kaasa oma rõhutatud rahva saatusele. Juba väikese lapsena, kui ta nägi oma isa kirjutamas, tahtis temagi kord eesti rahvale raamatu kirjutada.

Koidula soov täitus. Temast sai eesti rahva koidulaulik, kelle värsid andsid rahvale jõudu võitluseks. Suure sisemise jõu ja veendumusega sisendab ta rahvale lootust paremale elule:

*Mu Eestimaa, oh looda:
veel ajad muutuvad!
Meil tulevased tunnid
veel toovad kinnitust!
Käi kindlalt! Pea kõrgelt.
Aeg annab arutust.*

* *
*

Lydia Koidula esimesed lapsepõlve-aastad möödusid Vändras, kus ta on sündinud.

Vana kõstrimaja oli ta lapse-ea kodu, kus luuletaja veetis oma nooruse ilusamad aastad. Maja taga asus suur rohuaed õuna- ja pirnipuudega. Kõstrimaja aias õitsesid lilled.

Rohuaed ja aia-äärne tänav põlvini ulatuva kasteheinaga oli väikese Lydia lapsepõlve kaunis mängumuru, kus oli nii hea koos teiste lastega joosta ja hullata.

Muretuid lapsepõlve-aegu meenutades ütleb luuletaja:

*Meil aia-äärne tänavas,
kui armas oli see,
kus kasteheinas põlvini
me lapsed jooksimel*

Kui vanaema Mall külla tuli, võttis ta väikese pojatütre sülle ja jutustas talle muinasjutte või leelutas enda loodud rahvalaule. Nii möödusid tulevase luuletaja esimesed lapsepõlve-aastad.

Kui Koidula oli 7-aastane, kolisid vanemad Pärnu Ulejõe, kus isa sai koolijuhatajaks ja õpetajaks.

Esialgu õppis tulevane luuletaja isa juhatusel kodus, hiljem pandi ta Pärnu Kõrgemasse Tütarlaste Kooli, kus õppetöö toimus saksa keeles. Koidula oli andekas ja usin õpilane. Tema lemmikained olid keeled, kirjandus, ajalugu, loodusteadus, joonistamine, ilukiri ja käsitöö. Ta kirjutas häid kirjandeid, mida loeti sageli klassile ette. Tal oli ka ilus käekiri, mille oli omandanud hoolsa harjutamise teel ilukirja tundides.

Oppeülesannete täitmise kõrval tuli tal toimetada ka koduseid talitusi. Kui ema haige oli, lasusid kõik perenaisemured Lydial kui vanemal tütrele. Ta hoolitses hästi oma õe ja vendade eest, oli enamasti rõõmus ja lõbus. Vabal ajal armastas ta üle kõige lugeda.

Luuletama hakkas Koidula juba kooliajal. Ta oli kolmeteistkümne-aastane, kui kirjutas oma esimese luuletuse, mille vaimustusega oma sõbratarile ette luges.

Lõpetanud kooli väga hea lõputunnistusega, otsustas ta kogu

oma noorusjõu pühendada eesti rahvale, kes ägas pärisorjuse kammitsais.

Koidula oli siis kaheksateistkümne-aastane nägus neiu, kes paistis silma oma suurte tõsiste silmadega ja tumepruunide käharate juustega.

Varsti hakkas tema sulest ilmuma luuletusi ja jutustusi. Need avaldas ta esialgu ajalehes «Pärnu Postimees», mida toimetas tema isa Johann Voldemar Jannsen.

Koidula võttis osa ka ajalehe toimetamise tööst. Varsti sai temast isa parim abiline ajalehe väljaandmisel.

Mõne aasta pärast kolis Jannsenite perekond Tartu elama. Siin puhkes Koidula kirjanikuanne täielikult õitsele. Temast kujunes isamaalaulik, jutu- ja näitekirjanik. Koidula rajas Tartus ka rahvusliku teatri «Vanemuine», kus ta ise näidendeis kaasa mängis ja lavastamisest osa võttis.

Kõige suuremat mõju oma kaasaegseile avaldas aga tema luule, mis kõlas kui koiduaegse ööbiku hää.

Koidula tundeküllased värssid isamaast ja kodumaa loodusest harisid rahva vaimu ja südant, äratasid patriootilisi tundmusi ja õhutasid rahvast nõutama endale vabadust.

Koidula suri 1886. aastal Kroonlinnas.

Oma luuletustes on ta korduvalt avaldanud soovi puhata kodumullas.

*Sinu põue tahan heita
ma kord viimse' unele.
Ema kombel kinni kata
lapse tuksvat rinda sa:
eesti muld ja eesti süda —
kes neid jõuaks lahuta!*

Kuuskümmend aastat hiljem toodi ta põrm sünnimaale ja sängitati Tallinna Metsakalmistule.

Kuigi Koidula surmast on möödunud palju aastaid, ei ole rahvas teda unustanud. Igal aastal külastavad sajad inimesed Koidula muuseumi Pärnus. Kümned ja kümned õpilasekursioonid peatuvad luuletaja kalmu juures Metsakalmistul. Heldinult asetab noor külastaja luuletaja nimetahvli ette lillekimbukese või üksiku õie...

Koidulauliku luule elab edasi rahva südames. Tema laulud ei ole kaotanud oma tundejõudu ja värskust ka tänapäeval, mil eesti rahvas on kätte võidelnud vabaduse ja ehitab ise oma elu.

MU ISAMAA ON MINU ARM.

L. Koidula

Mu isamaa on minu arm,
kell' südant andnud ma,
sull' laulan ma, mu ülem õnn,
mu õitsev Eestimaal
Su valu südames mul keeb,
su õnn ja rõõm mind rõõmsaks teeb,
mu isamaal

Mu isamaa on minu arm,
ei teda jäta ma,
ja peaksin sada surma ma
seepärast suremal
Kas laimab võõra kadedus,
sa siiski elad südames,
mu isamaal

Mu isamaa on minu arm,
ja tahan puhata,
su rüppe heidan unele,
mu püha Eestimaal
Su linnud und mull' laulavad,
mu põrmust lilli õitsetad,
mu isamaal

LEMBITU VÕITLEB RAUDRÜÜTLITEGA.

(Katkend Enn Kippeli jutustusest «Meelis».)

Sellest on möödunud juba kakskümmend kaks inimpõlve või õigemini pisut enam kui seitsesada aastat, kui elas kuulus Sakala maavanem Lembitu. Siis oli meie maa hoopis teistsugune kui nüüd: metsad olid aina suured ja mühavad tammikud, järved ja jõed aga hoopis sinisemad kui praegu. Külad asusid tumedate metsapadrükute ja järvede vahel, aga teed, mis nende juurde viisid, olid alati vahimeeste all. Metsad olid siis täis karusid, huntide kisa, aga samuti hulkusid tammikuis metskultide karjad, toites end mahavarisenud tammetõrudega. Ka pikasarveline tarvas ehk metssõnn jooksis seal mõirates ringi.

Ei läinud siis ükski mees metsa, ilma et tal poleks kaasas olnud oda ja vöö vahel kirvest või nuga. Paljusid neid loomi püüdsid aga inimesed paeltega kinni, tõid oma kodudesse ja õpetasid talt-saks. Ja seepärast polnud sugugi ime, et ühes või teises peres hoiti

õuekoera-kuudis karu- või hundikutsikat. Paljud inimesed oskasid aga koguni metsloomade keelt, nii et neil oli tühine asi kutsuda mõni lind või orav enese juurde.

Üks säärane mees, kes tundis lindude ja metsloomade keelt, oli Leholas Lembitu küla vana karjus Ivo. Et ta oli räälnud ehk sõjast toodud vang, siis oli tal pea vikatiteraga paljaks aetud: ta ei tohtinud iialgi enam oma juukseid pikaks kasvatada. Lonkas ta aga seepärast, et sõjas oli löödud talle suur haav reide. Pikkamisi oli ta õppinud ka eestlaste keelt kõnelema ega kippunudki enam tagasi oma kodumaale.

Lehola küla, kus elas kihelkonnavanem Lembitu, asus suure metsapadriku ja laugassoo piirimail, kus kasvasid ning haljendasid rukis, oder ja kaer. Igas peres oli seal palju veiseid, lambaid ja muid pudulojuseid ning hobused jooksid karjadena koplites hirnudes ringi. Ainuüksi vanem Lembitul oli seal lambaid nõnda palju, et kui ta neid kauba vastu vahetades müüs, siis ei hakanud ta neid kunagi üksikult lugema, vaid ajas tervest karjast sihi läbi ning andis ära ühe poole, nagu kaubas oli kokku lepitud. Ja vaat sääraseid karju pidigi hoidma vana lombakas Ivo. Kuid alati, oli ta siis karjamaal või koplis, otsis tema seltsi Lembitu üheksa-aastane poeg Meelis. Et ta oli kihelkonnavanema poeg, kandis ta ka suvisel ajal kollasest parknahast teravaotsalisi säärsaapaid, sinisest vatmanist¹ kuube ja vanaema kootud kirjalist vööd, mille küljes rippusid vasest kõrinad. Ivo aga õpetas teda tegema vilespille, puhuma sikusarve, voolima puust mänguhobuseid, veiseid ja igasuguseid muid sarvilisi elajaid. Kõige enam meeldis aga talle see, kui Ivo hüüdes, vilistades ja suksutades kutsus kasevindi, lepalinna või koguni pääsukese laskuma oma peopesale.

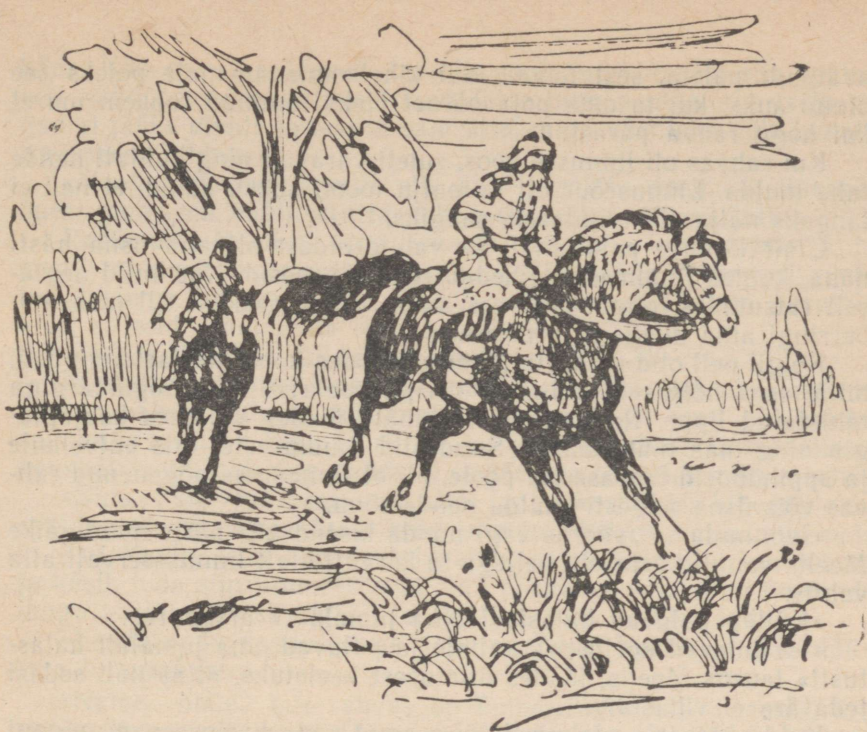
Otse Lehola küla kõrval keset ääretut sood ja rabamaad asus kihelkonna linnamägi. See oli vaar², mille inimesed olid omaenda ihurammuga mullast üles ehitanud. Selle mäe ülemisele servale oli jämedatest palkidest ehitatud tara ehk sein, mille taha võis vaenlase maaletulekul paku minna.

Viimasel ajal räägiti vaenlasest üsna tihti, ja ikka oli siis Meelis kikkis kõrvu pealt kuulamas. Et ta aga polnud kunagi veel oma ihusilmaga ühtki vaenlast näinud, siis mõtles ta endamisi alati, et missugused nad peaksid küll olema. Et aga vaenlane on tõesti kuri, seda aimas ta juba sellest, et kui ühel päeval isa koos malevlastega tuli pikalt teekonnalt tagasi, olid neist paljud verised. Isegi isa käis siis kaevul oma põsehaava loputamas. Ja siis pudenes ka majakondsete suust sõna, et isa on käinud raudmees-tega taplemas.

Raudmehed, nagu ta kuulis räägitavat, pidid olema suured raudkoorikuga kaetud mehemürakad. Seejuures olevat nad nõnda

¹ vatman — villane riie, talupoegade kuue riie.

² vaar — kõrgendik (25—50 m).

rasked, et teised peavad neid tõstma sadulasse, kuhu nad ise ei suuda ronida.

Siis aga ühel päeval, kui Meelis viibis koos Ivoga karjamaal, juhtus ta ronima kaselatva, et näha, missugune on maailm kaugemal. Kuid vaevalt sai ta hakata lõuna poole vahtima, kui ta silmas eemalt mäeküüru tagant paistvat tihedat odade kimpu. Ja kohe pärast seda nägi ta hobuste koonusid ning sadulas istuvate meeste rautatud lagipäid, mis päikesepaistel heledalt läikisid. Nende meeste juures polnud üldse paljast ihu märgata, vaid nad olid üleni kaetud raudse soomusega.

Kärmesti laskus nüüd Meelis kaseladvast alla, sest ta süda aimas halba. Saanud kõigest nähtust Ivole jutustada, hüüdis vana karjus tal randmest kinni haarates:

«Need on ju rüütlid! Ei nüüd ole muud kui kari metsa pakku ja ise hobustele, et aga rutem koju jõuda!»

Et aga Lembitu kõiki teid valve all hoidis, oli rüütlitel raske ootamatult Leholasse pääseda. Juba nende eemal kaugel olles hakkasid vahimehed taguma lokulauda, puhuma sarvi ja mõnes paigas süütasid ka tuled, andes sel kombel lähenevast vaenlasest õigeaegselt märku. Ja seepärast oligi Leholas, kui Meelis koos Ivoga sinna jõudis, suurem osa külarahvast koos oma varaga juba linnusesse asunud. Nähes oma poega elusana ja tervelt koju saabuvat, oli Lembitu ütlemata rõõmus, olgugi et ta ei lasknud seda

avalikult paista, sest temale kui kihelkonnavanemale poleks see olnud auks, kui ta oma poja pärast oleks tundnud rohkem muret kui kogu rahva pärast.

Kui rahvas oli linnuses koos, suleti väravad ning kuhjati nende taha mulda. Linnuseõue oli ka palju loomi kokku aetud, et nad ei langeks näljasele vaenlasele saagiks.

Ülalt linnuse palkseinalt ja vahitornidest oli aga üsna hästi näha, kuidas raudmeeste tihedad read lähenesid. Nad tulid aeglaselt ratsutades, piigid õieli ees, kuna nende raskuse all maa ümberringi aina müdises ja põrus.

Kõigil neil olid määratu pikad odad pea kohal harjastena püsti, mille seas hõljus ka mitmeid veripunase risti ja mõõgamärgiga tähistatud lippe. Raudmeeste lähemale jõudes valjenes kabjaplagin ning maa müdisemine. Suud olid raudmeestel täis palvelaule ja appihüüdeid taevase isa poole, nii et linnusesse põgenenud rahvas võis üsna selgesti kuulda nende sõnu.

«Ivo, mida see võõras vägi nõnda kisendab?» päris nüüd väike Meelis vanalt karjuselt, kellega ta kõrvuti ülalt linnuseservalt alla vahtis.

«Küllap paluvad halastust oma jumalalt,» arvas Ivo.

«Ise tulevad kurjusega kallale ja paluvad oma jumalalt halastust!» lausus Meelis, jäädes üllatusest keeletuks. «Kas nad sedasi teda ära ei vihasta?»

Kuid säärasele pärimisele ei osanud vana karjus enam midagi kosta ning ta vaatas hirmuga pealt, kuidas raudsoomustega kaetud ratsanikud piirasid linnuse ümber ning jätsid siis oma hobused seisma. Kohe seejärel jooksid nende selja tagant jalamehed välja ning hakkasid neid sadulaist maha avitama, sest ratsanikud ise olid oma raudriidega nõnda rängalt koormatud, et nad ei suutnud seda omal jõul teha.

Oma noorusest hoolimata oli Meelis vägagi julge, kuid nüüd, nähes neid raudkoorikuga kaetud mehi, pidi temagi süda kartusest värisema. Aga samuti polnud ka nende hobused päris tõeliste hobuste taolised, vaid nende pead ja kaelad olid rauaga nii hullusti ära moonutatud, et neid võis pidada enam tontideks kui hobusteks.

Samal ajal, kui see raudrüütlite vägi ennast mitmesse leeri üles seadis, hakkas ka Lehola vanem Lembitu oma mehi linnuses tapluse vastu valmis seadma. Nobedasti liikus ta ülal vallil, laskis suured tõrva- ja veekatlad tulele seada ning keema ajada, et siis, kui vaenlane linnusele läheneb, valada talle kuuma vett ja tulist tõrva kaela. Samuti laskis ta üles linnusevallile vinnata suuri kive ja palke, kanda sinna viskeodasid ja terved sületäied teravaid raudkidadega nooli. Mitmes paigas pingutasid mehed vibupaelu ning olid lahingu ootamisel täis ärevust.

Linnuseõue kokkuaetud veised ja lambad kisendasid ning häälitseksid haledasti, otsekui oleksid nemadki aimanud lähenevat

häda. Kõik naised ja lapsed, kes olid jooksnud küladest siia paku, aeti nüüd Lembitu tahtmisel kuutidesse ning peidikuisse varju, et nad ei jääks kivide ja noolte saju alla, mida vaenlane võis hakata linnusesse pilduma.

«Meelis, Meelis,» kuulis siis äkki Lembitu poeg alt linnuseõuest oma ema häält, «rutta nobedasti vallilt alla varjul!»

Raske oli Meelisel oma ema tahtmisele vastu panna, kuid ometi tahaks ta koos meestega siia vallile jääda. Vahepeal on ta taskust oma lingugi välja võtnud ning korjanud sinna parajaid kive, et neid raudmeeste leeri lennutada.

«Meelis, Meelis...!» hüüab ema.

Nõutult vaatab ta ümber ja märkab siis isa, kes parajasti on võtnud paksu rautatud härjanahkse mütsi peast ning pühib käeseljaga otsaesiselt higi. Ta ruttab isa juurde, haarab ta krobelisest kuuehõlmast kinni ning palub, et ta jäetaks siia üles meeste seltsi.

«Sina ei ole veel mees, vaid alles laps,» kostab isa kibedalt naeratades, «ja pead seepärast koos ema ja õdedega varju minema!»

Kui Meelis teda aga veelgi palub, astub isa vana Ivo juurde ja käsib teda siin linnuseserval oma poega valvata ning omaenda ihuga varjata. Ja siis lubab ta Meelisel üles vallile jääda.

«Lembitu, sa saadad meie poja meeletult hukka,» halab nüüd ema linnuseõues.

«Naine, nüüd, kus rahvas on ümberringi otsa saamas, ära kurda üksnes oma poja pärast, vaid nuta siis juba nende kõikide eest!» lausus Lembitu järsult ning ruttab kantsi teisele servale.

Kui siis raudrüütlid olid legendikule mitmed oma telgid üles seadnud, tuli nende leerist kümnekond meest veelgi lähemale ja vasakut kätt puusale pannes tõstsid nad parema käega punasest vasest taotud pasunad suu juurde ning hakkasid neid puhuma. See oli võigas ning kole jõrin, mis nende pasunate kõridest kostis.

Kui pasunapuhujad oma vasksed torud suu juurest ära võtsid, tuli linnusele veelgi lähemale üksik preester, kel oli seljas tumepruun laiade käistega ülerüü ja peas laiaäärne viltmüts. Teinud enese kohal ristimärgi, hüüdis ta paremat kätt taeva poole tõstes:

«Eks ole see sina, autu ja võlts Lembitu, kes oma sõgedas meeles meile veel vastu paneb.»

«Kuidas julgeb säärane mees nimetada minu isa autuks!» hüüdis Meelis seda kuuldes ja vihapisaraid tungis talle silma. «Minu isa on üle kihelkonna kõige ausam, tema juurde käiakse õigust otsimas!»

«Tasa, Meelis, tasa,» manitses teda nüüd Ivo, «las see sõge mees räägib, mis ta tahab!» Märgates aga siis, et Meelis oli pistnud kivi lingutuppe ning hakkas seda hõõritama, haaras ta poisil käest kinni ning küsis ärevalt:

«Poiss, mis sa tahad teha?»

Kuid talle oli küsimatagi selge, mida Meelis oli nõuks võtnud, ning seepärast lisas ta noomides:

«Meelis pea meeles, et ta on tulnud saadikuna linnuse alla... saadikuile aga ei tehta iialgi hädal!»

«Lembitu ja teie kõik, kes te praegu selles linnuses varjul olete,» jätkas preester, «vaadake ise meie otsatut hulka ja vägevust, juba seegi peaks teile hirmu peale ajama!»

«Laula, laula, pappl!» naersid mehed linnuseserval.

«Meie ei lahku siit paigast enne, kui te oma linnuse väravad meie ees avatel!» kinnitas preester. «Kui aga sina, Lembitu, lased seda alandliku südamega teha, siis kingime teile kõigile ja ka sinule elu; kui aga julged vastu panna, siis meie ei halasta...!»

Mehed kuulasid vaikides, Lembitu aga, kelle kulmud olid meelepahast kokku tõmbunud, hüüdis preestri poole:

«Ei mina ega mu rahvas ole teile paha teinud. Miks tulete siis oma rautatud hobustega tallama meie põlde ning kahjutulega hävitama meie külasid?»

«Teeme seda sellepärast, et sa oled pime pagani ega lase ennast ristidal!» kisendas preester. «Nüüd aga ütlen ma sulle selle ristiväe eesotsas seistes: lase ennast ja oma rahvast ristiveega kasta. Ning et sa ka edaspidi meie vastu truu oleksid ja ristimist eneselt maha ei loputaks, siis anna oma poeg meile pandiks!»

«Vaiki, sa alatu mees!» hüüdis seepeale Lembitu kibedalt. «Mis õigusega tuled sina tahtma minult poega, kellele mina olen elu andnud! Mina hoian teda enam kui iseennast ja kui tulevikus ei ole enam mind, siis asub tema minu asemel maleva etteotsa ja võitleb teiega.»

«Lembitu,» hüüdis preester ja tõstis otsekui manitsuseks sõrme, «ära unusta, et sõdagi on ainult õnnekatsumine ja et selle verine liisk võib ühele ja teisele poole langeda, lõplik võit jääb aga ikkagi sellele, kes usub elavat Kristust.»

«Preester, sa sööd omaenda sõnu, kes sa kuulutad elavat Kristust, räägid ühtaegu ka verisest õnnekatsumisest!»

«Lembitu, ära keeruta kavalaid sõnu, vaid lase väravad avada, anna ristivanne ja oma poeg...»

«Ei, oma poega ma ei annal! Pigem juba surman ta omaenda käega, kui luban teil oma kavalate vääripetustega ta mõistust segi ajada ning panna vihkama oma isa, ema ja kogu suguhõimu.»

«Ma olen rääkinud,» ütles nüüd preester, oma kinnastatud käega ristimärki tehes, ja tõmbas siis oma laiad mantlihõlmad koomale. «Meie sõjavägi ongi juba ootamisest kärsitu ja tapluse järele näljane, ta alustab kohe kallaletungi!»

Jällegi tõsteti lipukestega ehitud kuuekandilised pasunad huultele ning nende koerapea-kujulistest otstest puhuti välja võigast jõrinat, märgiks, et läbirääkimised on lõppenud.

Nüüd hakkas aga ristirüütelite laager kihama otsekui vaablaste pesa: mehed jooksid seal oma raudrüü koliseses ringi, kostsid valjud käsuhüüded, mitmes kohas seati harkjalgadele kiviheitkatalpule ja voorivankritelt toodi piiramistornide üksikuid osi, mida

hakati kokku naelutama. Ratsahobused aga köideti mitmekaupade kokku ning viidi kaugemale, sest linnuse ründamisel polnud neist mingit kasu. Laagri keskpaika püstitati suur ning nägus telk, mille harjale pandi lipp lehvima. Ordumeister ise, üleni rauaga kaetud, istus aga kogu aeg oma mustal hobusel ning jälgis sulaste ja sõjameeste ettevalmistusi lahinguks. Isegi ta nägu oli kaetud raudkiivriga, mille vaatepilude vahelt võis näha ainult ta vilkuvaid silmi. Ordumeistri kõrval seisis aga rüütlivendade preester Otu, kes andis talle Lembituga peetud läbirääkimistest aru.

Lõpuks, kui rüütlite laagris olid ettevalmistused tormijooksuks tehtud, anti kallalefungiks pasunahelidega märku. Kohe selle järel tõstsid jalameesteks muutunud rüütlid oma rasked pronksist ja rauast pikergused kilbid pea kohale ning hakkasid mööda linnusevalli nõlvakuid üles ronima.

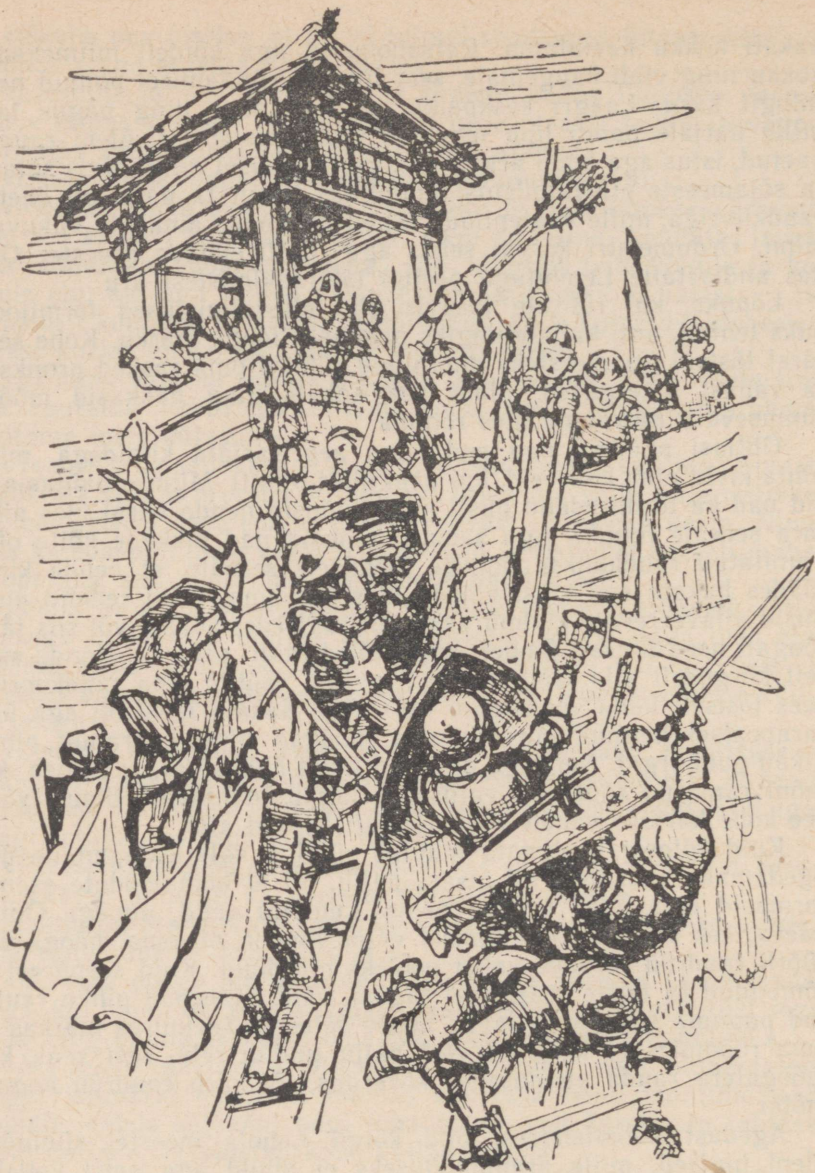
Ühtlasi püüdsid nad end kogu aeg varjata kilpidega, mille pihta kivid aina kolisesid, kui neid ülalt pilluti. Mitmes paigas ajasid nad ka tormiredelid püsti ning püüdsid nende varal üles piht-tara servale ronida. Aga samuti pildusid nad pikkade kõite otsa kinnitatud raudkonkse linnuse ülemisele servale, et nende kinni jäädes hakata end kõisi mööda üles vinnama. Kuid redelid murdusid allaveerevate kivimürakate all ragisedes kokku, või siis jälle tõugati need lihtsalt ümber, kuna kõied raiuti pooleks. Nõnda suurelt kõrguselt alla langedes said paljud rüütlid oma raudkooriku sees tõsiselt häda või koguni otsa. Osa Sakala mehi oli aga ülal tarapeasel heitnud kõrvale oma mõõgad ning haaranud pihku pikad puuhargid. Nendega olid nad nüüd hakkamas, ja niipea, kui mõni rautatud rüütlipea valliserva tagant nähtavale ilmus, võeti see kohe harkide vahele ning tõugati kolinal alla.

Kuid kõigest hoolimata muutus rüütlite kallalekippumine üha ägedamaks, sest neid oli otsata palju, nii et mahalöödute asemel tormasid ikka uued hulgad peale. Lembitu vend, nimega Onnepäeva, kes samuti oli sõdimisel väga vapper, oli oma mõõga ühe rüütliraudrüü servade vahel pooleks murdunud. Kuid seepärast ei tõmbunud ta teiste seast veel tagasi, vaid haaranud pihku rautatud puunuias ehk kärbi, jagas hoope sellega. Seejuures märkas ta oma rõõmuks, et kärp on veel palju tublim relv, sest seal, kus mõõgatera rauda puudutades kõverdus, lõi kärp raudrüü koguni mõlki.

Ägedast kähmlemisest olid kõigil Lehola meestel silmnäod üleni higised, mille ärapühkimiseks ei olnud aga neist kellelgi mahti. Ja siis, kui jultunud vaenlane ikka ägedamalt peale rõhus ning oma lipu Lehola vallile tahtis lehvima panna, hüüdis Lembitu alla linnuseõue:

«Kuum vesi ja tõrvakatlad üles vallile tuual!»

Seda kuuldes tõstsid sulased katlad tulelt ja vinnasid need kähku üles. Selleks oli ka just viimane aeg, sest ühes kohas olf ordurüütleid juba üsna tihedalt ja paksult üles ronimas. Nüüd aga

valati mitmed katlatäied tulist vett ja kuuma tõrva neile kaela, nii et nad valjusti röökides ja silmnägu kaapides omade sekka tagasi tõmbusid.

Muidugi tegid kuum vesi ning tuline tõrv nende raudrüü liigendite ja peakatte vaatepilude vahelt sisse tungides neile tõelist

põrgupiina. Kuid Lembitul oli see ka viimseks hädaabinõuks, et kaitsta oma rahvast, perekonda ja vara võõraste kallalekippujate eest.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjeldada Lehola küla ja selle ümbrust.
2. Jutustada raudrööplite ettevalmistusest Lehola linnuse piiramiseks.
3. Kirjeldada, kuidas linnuses valmistuti tapluse vastu.
4. Missuguse ettepanekuga pöördus preester enne tormijooksu Lembitu poole?
5. Lugeda Lembitu ja preestri vahelist kõnelust, alates sõnadest «*Ei mina ega mu rahvas ole teile paha teinud*» kuni: «*Nüüd hakkas aga.*»
Mille nimel tappis ristivägi koos preestritega rahulikke talupoegi, tallas nende põlde ja põletas tuhaks külad?
6. Panna tähele preestri sõnu läbirääkimiste lõpul. Kuidas need sõnad iseloomustavad usku, mida ta kuulutas?
7. Põhjendada, et Lembitu seisukoht oli õige ja preestri sõnad olid salakavalad.
8. Kirjeldada Lehola meeste võitlust linnust ründavate raudrööplitega.
9. Tuletada meelde, millal on eestlased veel pidanud võitlema sissetungivate saksa röövvalutajatega.

USTAV ÜLO.

J. Bergmann

Kui Viljandil vaenlane valvas ees,
ju lootuse lõpetas igamees.
«Oh Lembitu, Lehola vanem, sa
ju rutta, meid rööplitest lunasta!»

Küll Valdeku vahtis, küll ootas ta,
ei ilmunud isake aitama;
ning rööplite rõngas ja Läti piir
ju surus nii linna kui surmav viir.

Sääl saadiku sammul käis Ülo teed,
ei kohutand teda ei vaen, ei veed,
vaid julgesti astus ta edasi, —
kuid tabajaist kinni ta püüeti.

«Raud, rändajat jäta sa rahule!
Miks vagurat vangisse veate?» —
«Või olgu sa õiglasem rändaja,
pead ülema ette nüüd astuma!»

Küll kalk oli kuulda see Ülole,
kuid rööplile ruttas ta julgeste.
See küsis: «Kes on sinu läkitand?
Ei ütle, siis elu sa lõpetand!»

«Ei karda su käsku, mis võib sinu piin?
Kuid tunnistan sinule vabalt siin:
Mind läkitas Lehola Lembitu,
et ütleksin pojale, teel ta ju!

Ta hulgad on tulemas Paala poolt,
ka Varbola vanem on kannud hoolt,
ning Nurmekund Võrtsjärve veereni
on kogunud kokku ju täiesti.

Kõu kombel nad ilmuvad hulgani,
ei suuda sa keelda neid sugugi;
sest katsu, et minema enne läed,
kui Lembitult piiratud löksu jääd!»

Kuid rüütel, ta kostis tall' ülbeste:
«Sa lähed nüüd ütlema linnale:
«Miks ootate Lembitult abi veel?
Ta täiest' on otsa ju saanud teel!»

Kui aga sa hakkad siin tõrkuma,
siis suuremas surmas ju oled sa!
Nüüd täida, mis sinule ütleb meel:
Nii saad sina palga, kui kõlab keel!»

Ja Ulo ei oodanud minemas,
ta tõttas ja linnale ligistas.
Sääl Valdeku hüüdis ju Viljandist:
«Oh häda, suur õnnetus ootab vist!»

Kuid kindlasti kuulutas Ulo hää:
«Et võidelge ustavalt, vennad, sääl!
Ju Lembitu ligi on tulemas,
ju vastane hirmuga ehmatas.

Veel enne, kui kerkinud päikene
kolm korda on ida poolt ülesse,
on Viljandi vaenlastest puhas ju,
mu vennad sest vahvasti võidelgu!»

Veel viimane sõna tal oli suus,
siis timuka mõök oli Ulo luus;
ta langes, ta pää pandi ridvale
ja visati pilgates linnasse.

Sääl Valdeku hüüdis valjuste:
«Sa surid kui ustavam eestlanel!
Sa vendade päästmiseks surid nüüd:
sind kiidavad tuleva põlve hüüd!»

Küsimusi.

1. Miks nõudis rüütel, et Olo teataks linnale Lembitu vägede hukkamisest?
2. Milles seisab Olo kangelastegu? Jutustada sellest.
3. Kuidas mõista Valdeku sõnu: «Sa vendade pānstmiseks surid nūūd...»
4. Lugada luuletust osade kaupa (autori kõne, Valdeku, rüütel, Olo).
5. Mis on sellel luuletusel ühist jutustusega «Lembitu võitleb raudrüütitega».

LÕIKAJA.

T. Seotšenko

Ta mõisanurmel vilja lõikas
ja vaikselt, ainult minutiks,
siis põllult rõugu varju põikas —
ta rinnalast seal toitma läks.

Laps karjudes ta kätel lamas,
noor ema hellalt maimukest
seal mähkis, söötis, aga samas
ta suikus päeva kuumusest.

Und näeb, et lõppes häda paine,
hea elu on ta pojalt ees,
et tal on noor ja nāgus naine
ja ise on ta vaba mees.

Mis rōõm on sirpi vilja lūūa
neil oma nurme lõigates.
Nāe, lapsed toovad lõunaks süūa...
Ja naer ta nāole libises...

Siis aga, kuuldes lapse nuttu
ta ārkas... Sirbi haaras ta,
sest kupja tulekuks veel ruttu
peab hulga vilja lõikama.

Küsimusi.

1. Missugustest töörahva unistustest räägib lõikaja unenägu?
2. Millal need täitused?

RONGI NR. 71 KÜTJA.

A. Kononov

Õösel kell 1.10 pidi Udelnaja jaamas Petrogradi taga peatuma rong nr. 71. Rongi masinistiga oli kokku lepitud: ta jätab veduri veidi kaugemale — üsna platvormi lõppu, kuhu ei ulatu elektrilaterna valgus. Kütja tuleb vedurilt maha, tema kohale aga asub Vladimir Iljitš.

Rongi nr. 71 masinist ei olnud Leninit iialgi näinud. Ja kui olekski näinud, ei oleks teda nüüd niikuinii ära tundnud: habe oli Leninil aetud, otsaesine kaetud valejuustega — parukaga. Parukat kattis must nokkmüts.

Kui rong peatus ja kütja pimeduses maha hüppas, astus Vladimir Iljitš nii kindlalt mööda trepikest vedurile, et masinist ei küsinudki midagi: oli selge, et see ongi Lenin.

Nüüd seisis veduril kolm meest: masinist, tema abi ja Lenin.

Vedurit köeti puudega. Vladimir Iljitš vaatas: masinisti abi pildus puid esiteks erilisse võresse kolde lähedal. Puud küivasid, ja abiline viskas neid vähehaaval tulle. Süsi aga tasandas ta raudlabidaga, et nad paremini põleksid.

Vladimir Iljitš leidis seinal naelakese, riputas sellele palitu, kääris käised üles ja alustas kütja tööd. Ta pani tooreid puid võresse, pildus neid ahju, segas labidaga hõõguvaid tukke. Masinist pöördus ikka jälle ja vaatas imestusega Vladimir Iljitšit. Abi aga oli väga rahul: ta võis nüüd puhata.

Ta istus eemale, popsutas piipu ja vaatles uut kütjat.

Nii sõideti Beloostrovi jaamani. Seal oli piir, kust algas Soomemaa.

Reisijaile hakati kontrollima dokumente. Otsiti läbi terve rong. Masinist laskus joostes trepist alla. Jooksis rongi juurde ja haakis veduri lahti. Siis ajas ta selle veetorni juurde vett võtma, ega kiirustanud veevõtmisega. Juba löi jaamas kolmas kell, vedur aga seisis ikka veel veetorni juures.

Masinisti juurde jooksis lõõtsutades peakonduktor ja osutas oma vilele: otsekohe on ärasõit? Siis sõitis masinist kiiresti rongi juurde ja haakis veduri külge. Peakonduktor vilistas.

Jaama ees seisis ohvitser ja vaatas masinisti poole. Näis, et ta aimas midagi. Ta viipas kellelegi käega, veduri juurde jooksid soldatid... Kuid vedur liikus juba kohalt ja kihutas edasi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks Lenin seisis kütjana veduril?
2. Miks masinist ja tema abi varjasid Leninit?
3. Lugeda noorsooraamatust «Jutustusi Leninist» veel teisi huvitavaid lugusid töörahva juhust.

PAHANDUS LÖUNASÖÖGI PÄRAST.

R. Parve

Kogu tüli — kui seda üldse tüliks võib nimetada — sai alguse sellest, et korteriperenaine tahtis Kingisseppa salamisi veidi paremini toitma hakata.

«Inimene niisugune kõhnavõitu,» kõneles ta tütardega isekeskis olles, «päevad läbi istub umbses toas... Kui ta veel kehvasti sööb ka — mis tast siis sedamoodi järele jääb!»

Tütred olid emaga päri.

Pärast seda, kui Kingissepp siia Karu uulitsa korterisse asus, viibis ta päevade kaupa oma kitsas, täissuissetatud salatoas ja töötas pingeliselt. Ta kirjutas lendlehti ja artikleid «Kommunistile», saatis välja juhtnööre Tallinna ja Harjumaale parteikomiteedele, partei- ja komsomolirakukestele üle kogu maa, juhtis ametiühingute ja põrandapealsete töölisühingute tegevust. Hilistel õhtutundidel võttis aga vastu inimesi nimetatud organisatsioonidest, pidas nendega poole ööni aru, et valmistuda töörahva suurejooneliseks 1. mai meelevalduseks.

Kõigest sellest oli Kingissepp tõesti silmanähtavalt kõhnenenud. Ta nägu näis kuidagi koltunud ja vaevatuna, ning ainult ta avali silmad hõõgusid endise tulisusega sügavaist silmakoopaist.

See kõik ei jäänud Kingissepa varjajaile tähele panemata. Ja vana töölinaine, ajades ise läbi kehvemaga, püüdis oma põrandaluse kaaselaniku jaoks alati midagi suupärasemat valmistada.

Kuid Kingisseppa oli raske petta. Ei aidanud mingisugune kavaldamine. Ta nõudis, et talle antaks täpselt sama toitu, mida söi kogu pere. Seetõttu otsustasid tütred ühel päeval, et nad ei tule üldsegi lõunasöögi ajaks koju.

Kui lõuna oli valmis, läks perenaine salaukse juurde ja koputas sellele.

«Toit on valmis, tulge sööma!» hüüdis ta seina taha, kust kostis summutatud, ühetasast kirjutusmasina lõginat.

Kulus veel mõni minut, enne kui Kingissepp väljus elutuppa. Ta vaatas toas küsivalt ringi ja pöördus siis perenaise poole:

«Aga kus on ülejäänud pere?»

«Neid ei maksa täna oodata,» kiirustas perenaine seletama. «Neil on täna tegemist — tulevad hiljem. Istuge aga lauda.»

Ainus pilk perenaisele, kes samas otsis endale tegevust pliidi juures, selgitas tähelepanelikule Kingissepale, kuidas lugu tegelikult on. Vanainimese hoolitsusest heldinult pööras ta oma pilgu kõrvale ning hakkas otsima taskust piipu. Et oma meeleliigutust varjata, sõnas ta võimalikult ükskõikselt:

«Noh, mis siis ikka — eks ootamel!»

Ta võttis istet pliidi ees, puhus mõned korrad läbi tühja piibu ja hakkas siis seda aeglase rahuga täitma, — endal aga heledais silmis soe, südamlük läige.

«Jah, aga ... toit jahtub ju sedaviisi äral!» hädaldas perenaine käsi laiutades. «Asuge aga lauda — ei neid tüdrukuid jõua ära oodata.»

Istudes pliidi ees ja toetudes küünarnukkidega põlvedele, tõmbas Kingissepp aeglase sõõmudega piipu.

«Tütardele tuleb ju toitu nagunii soojas hoidal!» ütles ta silmi vidutades, ja puhus pika suitsuviiru koldesuust sisse.

«Küll on ikka inimesel!» torises naine poolenisti heatahtlikult, poolenisti pahaselt. «Tee talle toit valmis, aga tema ...»

«... aga tema ei taha, et temale pererahvast eraldi sööki tehaksel!» lõpetas Kingissepp teise lause, tõsisis järsu liigutusega ja sammus oma toa poole.

Lävel pöördus ta ümber ja sõnas oma hõbeuuri taskust võttes:

«Kui tüdrukud koju tulevad, eks kutsuge mind siis uuesti.»

Ja juba ta kadus salakukse taha, seda enda järel tugevasti sulgedes.

Tüdrukud tulid koju alles paari tunni pärast.

«Nii kena inimene, kui see meie üüriline ka on,» kurtis neile ema, «aga sedamoodi me läheme temaga küll päris riidu ...»

Ta kõneles tütardele vahejuhtumist. Muidugi olid need omakorda pahased, — eelkõige just selle üle, et nende kavaldamisest polnud midagi välja tulnud.

Kuid tüdrukud otsustasid siiski veel kord õnne proovida. Nad kolistasid mõni aeg nõudega, määrisid taldrikud pisut rasvaga ja koputasid siis salakambri uksele.

Kingissepp väljus rõõmsaimelisel ja istus sõna lausumata lauda. Ema tõstis talle kiirustades ette kamaka hautatud liha kartulite ja kaalikaviiludega. Kui aga endaga rahul olev naispere jäi vaatama juba kahvli ning noa haaranud Kingisseppa, tõstis see äkki kavala pilgu ja päris:

«Aga teie? Miks teie lauda ei istu?»

«Meie oleme juba söönud!» tuli kiirustades nagu ühest suust.

Kingissepp lasi noa ja kahvli võrinaga lauale langeda ja ta ilme väljendas kõige tõsisemat meelepaha.

«Kunas te siis sõite?»

«Nii kui koju tulime, kohe sõimel»

Tüdrukud ruttasid laua juurde ja näitasid rasvaga võitud taldrikuid:

«Kui muidu ei usu...»

Nad ei jõudnud lõpetadagi veel, kui Kingissepp tõusis ja tüdrukud toolidele surus. Kättpidi tõi ta ema laua juurde ja asetask selle istuma enda kõrvale.

Lõigates auravat liha võrdseiks tükkideks, sõnas ta kurjalt:

«Et see oleks viimane kord!»

Kui nad juba kõik isukalt sõid, vaatles Kingissepp naisi võiduka naeratusega ja ta ilmes väljendus sügav endaga rahulolu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jutustada sellest, kes oli Viktor Kingissepp, kelle heaks ta töötas, milles seisis tema tegevus, miks ta pidi end varjama.

2. Miks korteriperenaine tahtis Kingisseppa paremini toita kui ennast ja oma tütreid?

3. Kuidas see iseloomustab Kingisseppa, et ta perenaise sooviga ei nõustunud?

VALENDAB ÜSIK PURI.

(Katkendeid V. Katajevi samanimelisest romaanist.)

«Inimene üle parda!»

Puhus värske pärituul. Et aidata masinat ja tasa teha laadimisel kaotsiläinud aega, käskis kapten heisata purje.

Aurikuke hakkas veelgi kiiremini jooksma. Juba tundus lähemist Odessale. Ees hakkas paistma Kuiva limaani valge neem.

Selle madal vesi oli niivõrd tihe, sinine, et helkis isegi punaka varjundiga.

Mida lähemale linnale, seda vaiksemaks ja soojemaks muutus tuul.

Päikest polnud enam üldse näha, ainult masti tipp tillukese punase tuulelipu-kupliga hiilgas veel täiesti puhtas roosas taevast

Auriku masina kopsimine kajast kõlavalt vastu kalda kaljudes ja järsakuis. Masti mööda jooksis üles kahvatukollane topptuli.

Kõik Petja mõtted olid siin, kaldal, Odessas.

Rutemini, rutemini kajutisse, et kiirustada isa asju kokku panema.

Petja pöördus, et joosta, ja läks korraga õudusest külmaks. Seesama madrus, ankur käe peal, istus käila trepiastmel, vurrudega mees aga läks otseteed tema poole, ilma näpitsprillideta, käed taskus, kriuksutades selgesti sandaalidega.

Ta läks madrusele üsna ligi, kummardus ja küsis mitte valjusti, aga mitte ka tasa:

«Zukov?»

«Mis Zukov?» lausus madrus tasa, nagu pingutusega, kahvatas märgatavalt ja tõusis astmekeselt püsti.

«Istul Tasa. Istu, ütlen sulle!»

Madrus jäi seisma. Nõrk naeratus värises tema halliks muutunud huultel.

Vurrudega mees kortsutas laupa.

««Potjomkinilt?» Tere, lemmik! Sa oleksid võinud vähemalt saapadki vahetada! Aga meie ootasime teid, ootasime, ootasime... Noh, mis sa ütled, Rodion Zukov? Saabusime?»

Ja nende sõnadega võltis vurrudega mees madruse varrukast kõvasti kinni.

Madruse nägu tõmbus viltu.

«Ära puutu!» hüüdis ta hirmsa häälega, kiskus enda lahti ja tõukas vurrulisele kõigest jõust rusikaga rindu. «Ära puutu haiget inimest, molkus!»

Varrukas rebenes.

«Seisal!»

Kuid oli juba hilja.

Madrus rebis end lahti ja jooksis mööda tekki, loovides ja põigeldes korvide, kastide ja inimeste vahel. Tema järel jooksis vurrudega mees.

Kõrvalt vaadates oleks võinud mõtelda, et kaks täiskasvanud inimest mängivad «kulli».

Teineteise järel sukeldusid nad masinaosakonna läbikäiku. Siis ilmusid nad nähtavale teiselt poolt. Jooksid mööda treppi üles, põrutades taldadega ja libisedes trepi vaskastmeil.

«Seisal Pea kinni!» kisendas vurrudega mees raskelt ähkides.

Madruse kätte ilmus jooksul kuskilt ärakistud luugipeeleke.

«Peal Pea-al!»

Reisijad tekil sattusid hirmust ja uudishimust segadusse. Keegi vilistas läbilõikavalt politseivilet.

Madrus kargas ühe hüppega üle kõrge luugikaane. Ta põikas kõrvale vurrudega mehe eest, kes jooksis ümbert, loovis, hüppas üle luugi tagasi ja kargas pingile. Pingilt parda käsipuule, haaras kinni ahtri lipuvardast, virutas kogu jõust vurrudega mehele peelega vastu nägu ja hüppas merre.

Ahtri kohal lendasid pitsmed üles.

«Ahl!»

Kõik reisijad, niipalju kui neid oli, vajusid tagasi, nagu oleks neile eestpoolt puhutud. Vurrudega mees seisis parda juures, hoides kätega nägu, ja kisendas kähinal:

«Võtke kinni, ära lähebl! Võtke kinni, ära lähebl!»

Vanem abi sammus kolm astet korraga võttes trepist üles, päästerõngas käes.

«Inimene üle pardal!»

Reisijad vajusid ettepoole, nagu oleks neile tagantpoolt puhutud.

Petja tungis parda äärde. Juba kaunis kaugel aurikust, keset lainevahtu, kiikus lainetel ujuva inimese pea nagu õngekork.

Aga ta ei ujunud auriku poole, vaid aurikust eemale, töötades kogu jõust käte ja jalgadega. Iga kolme-nelja tõmbe järel pööras ta tageda, pingul-oleva näo tagasi.

Vanem abi märkas, et üle parda kukkunud mehel pole nähtavasti vähematki soovi saada «päästetud». Vastuoksa, ta püüab ilmselt päästjaist võimalikult kaugele minna. Peale selle ujub ta oivaliselt, ja kaldani on võrdlemisi vähe maad.

Nii et kõik on korras.

Pole mingit põhjust erutumiseks.

Asjatult haaras vurrudega mees vanema abi varrukast kinni, tegi kiskjalikke silmi, nõudis auriku peatamist ja päästapaadi allalaskmist.

«See on poliitiline roimar. Teie vastutatel»

Abi kehtas flegmaatiliselt õlgu.

«Pole minu asi. Ei ole käsku. Pöörduge kapteni poole!»

Kapten aga ainult lõi käega. Niikui hilineme. Kus sa sellega, kullakel! Ons meil vaja jännata. Näe, poole tunnikese pärast köietame laeva, — siis püüdke oma poliitiline kinni! Meil on kaubanduslik laevaäri ja pealegi eraettevõte. Meie poliitikaga ei tegele ega ole meil selles suhtes mingeid juhtnööre.

Siis tungis vurrudega mees hammaste vahelt kirudes, nagu katki, maandumiseks valmistuvate kolmanda klassi reisijate hulgast läbi selle kohani, kuhu pidi pandama maandumistrepp.

Ta tõukas kokkunud inimesed toorelt kõrvale, astus jalgadele, lükkas korve kohtadelt ja oli lõpuks otse parda ääres, et hüpata esimesena sadamasillale, niipea kui ainult laev kõitega kinnitatakse.

Samal ajal paistis madruse pea veel vaevalt lainetes lipukeste keskel, mis kiikusid kalurivõrkude ja põhjaõngede kohal.

Märgates, et aurik ei peatunud ja päästapaati alla ei lasknud, vaid jätkab endist koosi, rahunes madrus veidi ja kogus end.

Kõigepealt ruttas ta seljast võtma riideid, mis segasid ujumist.

Kuuest vabaneda oli kõige kergem. Ent mitu korda ringi keerates ja soolakas-mõrkjat vett välja sülitades tõmbas madrus kolme võttega seljast kuue, mis oli veest raske nagu malm.

Varrukad laiali laotanud, ujus kuub mõne aja madruse järel nagu elav — mitte soovides lahkuda peremehest ja püüdes end mähkida tema jalgade ümber.

Madrus tõukas teda mitu korda, kuub jäi maha ja hakkas aeglaselt vajuma, kiikudes ja siirdudes ühest veekihist teise, kuni kadus sügavikku, kuhu nõrgalt langesid õhtuse valguse ähmased vihud.

Kõige rohkem jändamist oli saabastega. Nad kleepusid jalgade külge, nagu oleksid nad liimiga täidetud.

Madrus kiskus vihaselt mereväesaapaid, mis võisid teda reeta.

Kätega sõudes tantsiskles ta vees, kord peadpidi sisse vajudes, kord end õlgadeni lainest välja surudes.

Saapad ei andnud järele. Siis tõmbas ta kopsudesse rohkem õhku ja haaras saabast kätega. Peadpidi vette vajudes kiskus ta saabast libedast kontsast, vandudes mõttes kõige vängemate sõnadega ja needes kõike maailmas.

Viimaks õnnestus tal neetud saabas jalast tõmmata. Teine läks kergemini.

Siiski, kui mõlemad saapad ja püksid olid maha võetud ja ära visatud, tundis Rodion ühes kergendusega suurimat väsimust. Kurk põles mereveest, mida ta oli tublisti rüübanud hoolimata kõigist oma püüdeist seda mitte teha. Peale selle oli ta aurikult maha hüpatas end vastu vett kõvasti ära lõõnud.

Ta polnud maganud peaaegu kaks ööd-päeva, oli jala maha käinud versta nelikümmend või viiskümmend, oli ülierutatud olnud. Silme ees oli pimedavõitu. Muide, võib-olla seepärast, et õhtu oli kiiresti saabumas.

Vesi kaotas oma päevase värvi ja muutus läikivaks, helehelio-troopseks pinnal, kuid hirmsaks, peaaegu mustaks sügavikus.

Madalalt, mere pinnalt, polnud kallast üldse näha. Silmapiiri ahenes äärmuseni. Ainult puhas taevaäär helendas loojangu läbi-paistvas roheluses nõrga, vaevalt märgatava tähekesega. Tähen-dab, kallas on sealpool küljes ja ujuma peab sinna.

Madrusel olid jäänud selga ainult särk ja aluspüksid. Need peaaegu ei seganud. Aga pea käis ringi ja jalgade liigesed valut-sid, ujumine muutus üha raskemaks.

Taoti näis talle, et ta kaotab teadvuse. Taoti ajas iiveldama. Siis korruga valdas teda lühike hirmusööst. Üksildus ja sügavus kohutasid.

Varem polnud seda temaga iialgi juhtunud. Näis, nagu oleks ta haigeks jäänud.

Märjad lühikesed juuksed tundusid kuivadena, kuumadena ja nii karedatena, et torkisid pead.

Ümberringi polnud hingegi. Ülal, tühjas hämarduvas õhus lendas mööda meripääsuke oma paksudel tiibadel ja ise paks nagu kass. Otsast kumera pika noka vahel hoidis ta väikest kalakest.

Uus hirmusööst valdas madrust. Nüüd-nüüd lõhkeb ta süda — ja ta läheb põhja. Ta tahtis kisendada, aga ei suutnud hambaid avada.

Korraga kuulis ta aerude õrna sulpsumist ja natukese aja pärast nägi pargase peaaegu musta siluetti.

Ta võttis kokku kogu oma jõu ja suundus sellele järele, tõugates meeletult jalga vett. Ta jõudis sellele järele ja haaras kõrgest ahtrist kinni.

Kätega rapsides trügis ta kuidagi pardani, kus oli madalam, pingutas ja vaatas pargasesse.

«Nonoh, ära hullal!» hüüdis Gavrik süngel bassihäälel, nähes õõtsuva parda alt väljaulatuvat märga pead.

Selle pea ilmumine ei pannud poissi põrmugi imestama. Odessa oli kuulus oma ujujate poolest.

Mõned neist ujusid vahel kaldast versta kolm, neli eemale ja tulid hilja õhtul tagasi. Kindlasti oli see üks selliseid ujujaid.

Kui aga oled juba säärane sangar, siis ära haara kinni võorast pargasest ega puhka, vaid uju isel! Siin on inimesed sinutagi väsinud, äsja töölt tulnud.

«Noh, ära vigurda, lase lahti! Muidu aga — kui virutan sulle aerugal!»

Ja et hurjutus oleks veelgi hullem, teeskles poiss, et võtab aeru, täpselt nagu seda tegi säärastel juhtudel vanaisa.

«Ma ... olen haige ...» ütles pea lõõtsutades.

Parda tagant sirutus esile värisev käsi tikitud särgi kleepuvas varrukas.

Nüüd taipas Gavrik kohe, et see pole ujuja: ujujad ei uju merd mööda tikitud särkides.

«Mis, kas pidid uppuma?»

Madrus vaikis. Ta käed ja pea rippusid elutult pargases, samal ajal kui aluspükstes jalad lohisesid väljaspool vees.

Ta oli minestanud.

Gavrik ja vanaisa viskasid aerud käest ja tõmbasid vaevaga lõdva, kuid hirmus raske keha pargasesse.

«Oh sind, kui kuum!» ütles vanaisa hinge tõmmates.

Tõepoolest hõõgus madrus üleni kuivas haiglasel palavikus, kuigi ta värises ja oli märg.

«Onu, kas tahate juua?» küsis Gavrik.

Madrus ei vastanud. Ta ainult keerutas mõttetult silmi ja liigutas põletikus suud.

Poiss ulatas talle tammepuust lähkrikese. Madrus lükkas selle nõrga käega eemale, neelates vastumeelselt sülg ja samas läks ta süda pahaks.

Pea kukkus alla ja pörkas vastu pinki.

Siis sirutas madrus käe ankrukese järele, kobas seda videvikus nagu pime ja hammastega vastu tammepuust küljelauda klõbistades jõi ta kuidagi.

Vanaisa vangutas pead.

«Vaat kus lugu...»

«Onu, kust te olete?» küsis poiss.

Madrus neelatas jällegi, tahtis midagi ütelda, kuid näitas ainult käega kaugusse ja laskis selle kohe jõuetult langeda.

«Oi, noh, kurat teda võtku!» pomises ta segaselt ja kiiresti. «Ärge näidake mind inimestele... Olen madrus... Peitke kuhugi... aga muidu poovad... jumala eest... Tõsi... püha tõsi...»

Ja jälle kaotas ta teadvuse.

Vanaisa ja pojapoeg vahetasid pilgu, ei lausunud aga teineteise sõnagi. Aeg oli säärane, et kõige parem oli teada ja vaikida.

Nad panid madruse ettevaatlikult võrest põhjakattele, mille ruutudes sulises väljatõstmata vesi, pistsid talle lähkrikese pea alla ja istusid aerude juurde.

Nad sõudsid vähehaaval, tõttamata, kavatsedes kaldale jõuda, kui juba täiesti pimeneb. Mida pimedam, seda parem. Enne randumist nad koguni pisut triivisid tuttavate kaljude vahel.

Onneks polnud kaldal kedagi.

Soe, sügav pimedus, täis ritsikaid ja tähti.

Vanaisa ja pojapoeg tõmbasid pargase kaldale. Kruus krudises salapäraselt. Vanaisa jäi haiget valvama. Gavrik aga jooksis vaatama, kas pole kedagi läheduses.

Ta tuli varsti tagasi kuulmatul sammul. Neist sammudest vana-

isa taipas, et kõik on korras. Suuri vaevu, kuid ettevaatlikult tõmbasid nad madruse pargasest välja ja panid ta jalule, teda mõlemalt poolt toetades.

Madrus võttis Gavriku kaela ümbert kinni ja surus poisi oma kuivanud, ebatavaliselt kuuma keha vastu. Ta vajus raskelt poisi peale, vaevalt midagi taibates.

Gavrik ajas jalad kõvemini harki ja sosistas:

«Kas käia saate?»

Madrus ei vastanud midagi, ent astus vaarudes mõne sammu nagu kuutõbine.

«Tasapisi, tasapisi,» manitses vanaisa, madrust seljast toetades.

«Siin lähedal, onu... Kaks sammu...»

Viimaks tõusid nad mäekesele. Keegi ei näinud neid. Aga kui olekski näinud, siis vaevalt oleks pööranud tähelepanu vanamehest ja poisikesest talutatavale valgele vaaruvale kogule.

Pilt oli tuntud. Sugulased viivad joobnud kalurit koju. Aga et kalur seejuures ei vannu ega mõirga laulda, siis seda lihtsalt sellepärast, et ta on juba liiga palju märjukest maitsnud.

Vaevalt jõudis madrus onni lõhnavasse, kuuma pimedusse, kui ta laudkoikule kokku langes.

Kes oli siis see veider haige?

Seitsmesaja madruse hulgas, kes maandusid soomuslaevalt «Potjomkin» Rumeenia kaldale, oli Rodion Žukov.

Ta ei erinenud millegi tähelepanuväärivaga mässulise laeva teistest madrustest.

Ülestõusu esimesest minutist, tollestsamast minutist, kui soomuslaeva komandör hirmus ja ahastuses põlvili meeskonna ette viskus, kui kostsid esimesed vintpüssi-kogupaugud ja mõningate ohvitseride laibad üle parda lendasid, kui madrus Matjušenko admiralikajuti ukse paugutades lahti lõi, tollesama kajuti ukse, millest seni oli hirmus isegi mööduda, — tollestsamast minutist Rodion Žukov elas, mõtles ja tegutses samuti nagu enamik teisi madruseid, — kerges uimas, vaimustuses, paavikus, — selle ajani, kui tuli rumeenlastele alistuda ja Konstantsas maabuda.

Veel iialgi seni polnud Rodioni jalg astunud võõrale maale. Võõras maa aga on lai ja kibe nagu kasutu vabadus.

«Potjomkin» seisis üsna sadama lähedal.

Viimast korda kummardas Rodion oma armsale laevale.

«Hüva,» ütles ta läbi hammaste, «hüva. Meie pärast asi ei hukku. Niikuinii kihutame üles kogu Venemaa.»

Mõne päeva pärast, ostnud viimase raha eest erariided, läks ta öösel läbi Doonau suudme Vilkovo juures Vene poolele üle.

Plaan oli tal selline: minna rohtlat mööda Akkermanini, seal praamil või aurikul Odessasse.

Odessast on Nerubaiski kodukülla — käega haarata. Seal aga — saagu, mis saab...

Ainult ühte teadis Rodion kindlasti: et talle on suletud kõik teed minevikku, et tal on jäänud seljataha endine elu, ebavaba madruseelu tsaari soomuslaeval ja raske, armas talupojaelu kodus, helesinises, siniste aknakestega savionnis keset kollaseid ja roosaid kassinaereid.

Nüüd oli ainult kaks teed — kas võllasse või end varjata, ülestõusu õhutada, mõisnikke põletada, linna komiteed otsima minna.

Ta tundis end nõrgana juba teel. Kuid peatuma jääda enam ei võinud. Ta läks haigena.

Ja ennäe nüüd... Mis toimub temaga? Kus ta lebab? Miks kiiguvad ukseavas tähed? Ja ons need tähed?

Musta merena ümbritses öö Rodioni.

.....
(Gavrik teatas madrusest oma vennale Terentile, raudteetöölisele, põrandaaluse komitee liikmele.)

Rodion Zukov pöördus pärast tervekssaamist tagasi revolutsioonilisele tööle.)

Maipidu.

Kogu öö sadas sooja vihma. See algas aprillis ja lõppes mais. Kella üheksa paiku hommikul viis tuul minema viimased piisad.

Meri suitses auruses udus, ühtudes veel selginemata taevaga. Silmapiiri polnud. Supelmajad otsekui rippusid piimjas õhus. Ainult vaiade looklevad ning läikivad varjud kiikusid pudelrohelisel veel.

Gavrik ja Petja sõudsid, kastes mõnuga aerusid isegi pealtnäha sooja vette.

Algul vihtusid nad võidu — kumb kumma sõudmises ületab. Aga Petjal oli raske Gavrikuga jõudu katsuda. Väike kalur võitis gümnasisti ilma erilise vaevata, ja paat keerles kogu aeg ringi.

«Nonoh, poisid, ärge vigurdage!» hüüdis Terenti, kes istus ahtris, mängides oma raudkepikesega. «Pargase ajate ümber!»

Poisid lakkasid jõudu katsumast, kuid mõtlesid otsekohe välja uue mängu — kes vähem pritsib.

Seni oli pritsitud kaunis vähe. Kuid vaevalt hakati võistlema, kui piisku nagu sihilikult aerude alt üles lendas.

Siis hakkasid poisid teineteist õlgadega ja küünarnukkidega tõukama.

Tuulevinu viis udu minema. Veest uhkas päike silmadesse, nagu oleks korraga paadi alla peegel pandud.

Kallas ilmus sombust nähtavale nagu kleppilt.

Hele maipäev hakkas mänglema kõigi oma helesiniste, sirelikarva ja roheliste värvidega.

«Noh, olete küllalt hullanud, aitab sellest,» ütles Terenti rangelt, kuivatades varrukatega märga laupa valge sileda armiga.
«Läki edasil!»

Poisid jäid tõsiseks ja asusid kõvasti aerude juurde.

Keel suust väljas, puhkis Petja püüdlikult. Tõtt öelda oli ta juba natuke väsinud. Aga Gavrikule poleks ta seda mingi hinna eest tunnistanud.

Peale selle tegi poissi äärmiselt rahutuks küsimus: kas on juba maipidu või ei ole? Kuid ta ei tahtnud küsida, et mitte end jälle rumalana näidata.

Viimaks ei kannatanud poiss siiski välja.

«Kuulge,» ütles ta Terentile, «ons see juba tõeline maipidu ise või ei ole veel?»

«Veel ei ole maipidu.»

«Aga millal see tuleb? Varsti?»

Seda öeldes valmistas Petja juba ette liialdatud rõõmsa, lipitseva naeratuse.

Oma kaua-aastaste kogemuste põhjal kõnelustes täiskasvanutega teadis ta, et talle kohe vastatakse: «Kui algab, siis ka tuleb.» — «Aga millal algab?» — «Kui tuleb, siis algab.»

Kuid Petja imestuseks vastas Terenti talle täiesti nagu täiskasvanule:

«Enne sõidame Malõi Fontanini, võtame sealt ühe inimese peale, siis aga alustame ka maipidu.»

Tõepoolest kargas Malõi Fontanil paati keigarlik härra kepi ja nõõrist korvikesega. Ta istus kähku Terenti kõrvale, vaatas tagasi kaldale ja ütles:

«Laske käia. Sõidame.»

See oli madrus.

Kuid, mu jumal, kuidas ta oli end ehtinud!

Poisid vaatasid teda poolavatud suuga, vaimustatud ja rusutud tema ootamatust toredusest. Seni polnud nad isegi aimanud, et inimene võib olla nii tore.

Vähe sellest, et tal olid jalas kreemid püksid, rohelised sokid ja pimestavalt valged purjeriided kingad.

Vähe sellest, et tema sinise kuue taskust paistis välja helepunane siidrätt ja «paabulinnusilma»-mustriga kaelasidemes väikus safiiridega hobuseraud.

Vähe sellest, et ta rinnal oli paunana kummis tärgeldatud manisk, et ta põski toetas kõrge tärgeldatud krae, mille nurgad olid ära murtud nagu nimekaardil.

Lõpuks — vähe sellest, triibulise lindiga kõva õlgkübar istus albilt kuklas.

Kõike seda oli veel vähe.

Tema kõhul kõlkus ketike hulga brelokkidega, elegantselt harali aetud kätes aga ilutsesid hallid riidest kindad.

Kui poistele seniajani veel polnud täielikult selgunud küsimus, kes on kõige toredamad maailmas — kas kirjutajad või kvassimüüjad, siis nüüd oli sellest naeruväärne mõeldagi.

Võis julgesti — ilma vaalamata — ära anda kõik kvassimüü-

jad ja kõik kirjutajad juba ainult madruse üleskeeratud vurrukeste eest.

Poisid koguni lakkasid sõudmast, silmitsedes keigarit.

«Oi, Petka,» hüüdis Gavrik. «Vaata, tal on kindad!»

Madrus sülitas läbi hammaste nõnda kaugele, nagu poisid seda isegi unes ei teinud, ja ütles pilku vihaselt Gavrikule heites:

«Aga kellele on seda vaja, et igaüks minu ankrut vahib? Panin talle katte üle. Noh, vennikesed, jätkub vigurdamisest.»

Korraga ajas madrus end sirgu, keerutas vurrusid, vaatas tähtsalt naerust lämbuvalle Terentile otsa ja hüüatas:

«Hei, teie seal kaatril! Kuulake minu käsklust! Ae-rud... vet-tel Üks, kaks!» hüürgas ta pootsmanit jäljendades.

Poisid vihtusid sõuda. Paat pöördus avamerele, mis põles ees keskpäeva hõbedase leegina.

Poole versta kaugusel kaldast paistis hulk kogunenud kaluripaate.

Põletav rõõmsa hirmu tunne haaras Petjat. Täpselt samasuguse tundega kõndis ta sügisel esimest korda Gavriku järel ümberpiiratud linnaosades.

Aga siis olid poisid üksi. Nüüd olid nendega kaasas võimsad ja salapärased täiskasvanud, kes ei teinud väljagi, et nad on Petjat kunagi varem näinud.

Ometi sai poiss aru, et teda väga hästi mäletati ja tunti. Madrus koguni pilgutas kord Petjale silma, nagu soovides ütelda: pole viga, vend, elame!

Ka Petja teeskles omalt poolt, nagu näeks ta madrust esimest korda elus.

Varsti oli pargas hulga teiste kaluripargaste keskel, mis lokusid kuskil Arkaadia vastas, nagu varem oli kokku lepitud.

Terve laevastik mitmevärvilisi paate ümbritses õndsas vanaisa mahalangenud värviga sõidukit.

Kõik kalurid, kes eile olid kõndinud vanaisa puusärgi järel, olid täna siia kogunenud.

Kõik olid omavahel hästi tuttavad, sõbrad ja naabrid.

Terenti pilutas silmi ja naeratas suud kõrvuni venitades.

Ta vaatas heameelega ümberringi, lugedes valjusti teda ümbritsevate paatide nimesid.

Kui vaikus ja rahu oli jalule seatud, müksas Terenti küünarnukiga madrust:

«Alga, Rodja!»

Madrus võttis ruttamata mütsi peast, asetas selle põlvedele ja kammis tillukese kammiga vurrukesi. Siis tõusis ta püsti, ajas jalad harki, et kindlam seista oleks, ja algas selgesti ning valjusti, et kõik teda kuuleksid:

«Tervist, seltsimehed Odessa kalurid! Önnitlen esimese mai puhul!» Ta nägu muutus järsku kandiliseks, nosuninaliseks, otsustavaks.

«Näe, vaatan ümber, seltsimehed, ja mõtlen meie veest ja maast. Päike paistab. Meres on kuradima palju igasuguseid kalu. Põldudel kuradima palju nisu. Aedades mitmesugust puuvilja: õunu, aprikoose, kirsse, mureleid, pirne. Viinamari kasvab. Stepis on hobuseid, pühvleid, lehma, lambaid. Maapõues kulda, hõbedat, rauda, mitut-setut liiki metalle. Võta, mis tahad. Näib, et jätkub kõigile. Näib, et kõik inimesed võivad vabalt olla rahul ja õnnelikud. Aga mis te mõtlete? Ei. Kõikjal on tingimata rikkaid, kes üldse ei tööta, vaid kahmivad kõik endale, ja kõikjal on vaeseid, viletsaid inimesi, kes töötavad ööd kui päevad nagu neetud, ega ole neil sellest kasu kuraditki!

Tähendab, tuleb välja, et pursuid võtavad meie käest ära kolm neljandikku meie töövaevast. Aga kuidas on meiega? Niipea kui pead tõstame, virutavad nad meile kohe mõõgaga vastu pealuud — trahh! Peksavad meid veel, seltsimehed, hirmsasti peksavad. Tõmbasime «Potjomkinil» punase lipu üles, — ei suutnud kinni pidada. Tegime ülestõusu, — seesama lugu. Kui palju on kogu Venemaal valatud meie, tööliste verd — hirmus mõtelda! Kui palju meie vendi on hukkunud võllastes, tsaari piinakambrites, kaitsepolitseis! Sellest teile kõnelda ei maksa. Teate ise.»

Kaldalt aga kostsid juba linnavahtide ärevad viled. Madrus vaatas sinnapoole ja pilgutas silma.

«Meie sõbrad on rahutuks muutunud! Pole viga. Vilista, vilista! Võib-olla vilistad midagi välja, sinder!»

Ta painutas tigatedalt käe kõveraks ja sirutas küünarnuki kauniste päevavarjudega ja panamatega kaetud kalda poole.

«Noh, hammustal!»

Ning korraga ilmusid taevast kust kõigile pargastele värviatud munad, vimmad, leivad ja pudelid.

Madrus pistis käe oma korvikesse, võttis sealt suupiste ja jaotas selle võrdselt kõigi paadisolijate vahel. Petja sai suurepärase kuivatatud vimma, kaks rõngassaia ja lilla muna.

Linnavahid jooksid vilistades kaldal. Paadid hakkasid mitmele poole laiali sõitma.

Maipidu lõppes.

Kuid kaldale ei sõidetud niipea. Kaks tundi tiireldi veel merel, oodates soodsat hetke.

Algul lasti Terenti maale, siis viidi madrus.

Enne maabumist vaatas madrus kaua ümber. Viimaks heitis ta käega: «Pole viga. Ehk õnnestub kuidagi...» haaras kaenlasse oma hobusepea-kujulise uushõbedast käepidemega uhke kepi ja hüppas pargasest välja.

«Aituma, poisud!» pomises ta rutuga. «Meeldiva jälleenägemiseni.»

Ja nende sõnadega kadus ta jalutajate hulka.

Petja jõudis koju tagasi lõunaks, rakud peopesades ja nägu ühe päeva jooksul punaseks päevitunud.

Pärituul.

Möödus nädal.

Selle aja jooksul ei käinud Petja kordagi merel. Ta tegi ettevalmistusi ärasõiduks mõisa. Tuli kord isaga, teinekord tädiga linna ostusid tegema minna.

Kõik ümberringi oli juba suvine.

Kuid kord varahommikul kostis hoovil tuttav vile.

Poiss jooksis akna juurde ja nägi keset õue Gavrikut.

Minuti pärast oli Petja all. Gavrikul oli ebatavaliselt murelik ilme. Ta hallikas nägu, otsustavalt kokkusurutud huuled ja liiga hiilgavad silmad kõnelesid, et on juhtunud mingi õnnetus.

Petja süda tõmbus kokku.

«Noh?» küsis ta, vastu tahtmist häält sosinaks tasandades.
«Mis?»

Gavrik pöördus kulmu kortsutades eemale.

«Mitte midagi! Kas tahad meiega pargasel sõita?»

«Millal?»

«Aga kohe. Mina, Motka ja sina. Purjega.»

«Luiskad!»

«Ei luiska.»

«Purjega?»

«Tõesõna.»

«Sõitma?»

«Olgu või sõitma. Tahad?»

«Sa veel küsid!»

«Siis — kähkul!»

Pargasega purjetama minnal

Petja ei jooksnud isegi enam koju mütsi tooma. Kümne minuti pärast olid poisid juba rannas.

Pargas ülestõmmatud masti ja kokkukeeratud purjega kiikus pooleldi merre tõugatuna kergel lainel.

Paljajalgne Motja askeldas paadi põhjas, asetas ahtri alla kasti ankrukest veega ja pätsi rukkileiba.

«Petja, käed külgel!» ütles Gavrik, toetades õlaga vastu ahtrit.

Poisid andsid hoogu ja tõukasid pargase ilma suurema vaevata vette, ise peale hüpates, kui see juba liikus.

«Las käial!»

Gavrik päästis osavasti nelinurkse purje lahti ja tõmbas üles. Nõrk tuuleke täitis aeglaselt purje. Pargas kaldus küljele. Põlvilähtris seistes asetas Gavrik pingutades raske tüüri kohale ja lõi sellele käepideme külge.

Tundes tüüri, hakkas pargas liikuma otsemini.

«Hoiat all!»

«Kuhu me sõidame?» küsis Petja.

«Küll näed.»

«Kas kaugele?»

«Saad varsti teada.»

Gavriku silmadesse ilmus jälle toosama tige, keskendunud läige.

Petja vaatas Motjale. Tütarlaps istus pargase käilas, riputanud paljad jalad üle parda, ja vaatas liikumatult ettepoole. Ta põsed olid rangelt sisse tõmmatud ja tuul sasis ta juukseid, mis polnud kasvanud veel küllalt pikaks, et neid patsikeseks palmida.

Mõne aja vaikisid kõik.

Korraga pistis Gavrik käe taskusse ja tõmbas sealt välja suure läikivmusta teras-uuri. Ta pani selle tähtsalt kõrva juurde, kuulatas, kuidas see tiksub, siis aga kiskus mitte ilma vaevata kaane lahti, tehes seda oma marmorse küünega, millel helendas suur hulk valgeid, inimesele teatavasti õnne toovaid täppe.

Oleks Gavrik tõmmanud taskust välja elava rästiku või peotäie kalliskive, ka see oleks Petjat vähem hämmastanud. Omaenda uur! See oli peaaegu nagu omaenda jalgratas või omaenda monte-kristo. Võib-olla koguni enam.

Petjal jäi hing kinni. Ta ei uskunud oma silmi. Ta oli masendatud.

Agas Gavrik hakkas vahepeal tõsiselt nimetissõrmega numbreid lugema, sosistades endamisi nina alla:

«Üks tund, kaks, kolm, neli, viis ... Üheksa ja veel kübeke. Pole viga, jõuame.»

«Näital!» hüüdis Petja, imestusest meeletu.

«Ära käperda, ega sa ei osta.»

«On see sinu oma?»

«Ei ole.»

Ja Petjat varrukatepidi enda juurde tõmmates sosistas Gavrik talle salapäraselt:

«Kroonu oma. Komiteest. Saad aru?»

«Saan,» sosistas Petja, kuigi ta polnud midagi aru saanud.

«Kuula siis nüüd,» jätkas Gavrik, vaadates altkulmu Motjale. «Nad püüdsid meie madruse kinni. Saad aru? Ta istub nüüd vanglas. Kuuendat päeva. Ta tabati kohe pärast seda maipidu. Aga tal on mõistagi paber teise perekonnanimega. Seni pole viga. Kui aga need lohed ta paljastavad, siis kas palu jumalat või löö risti ette, — kohe poovad üles! Saad aru? Aga nad võivad ta paljastada iga hetk.»

«Valetad!» hüüdis Petja kohkunult.

«Kui ma sulle ütlen, siis tähendab, tean. Nüüd kuula edasi. Seni kui ta seal istub ja teda pole paljastatud, korraldatakse väljastpoolt tema põgenemist. Komitee korraldab. Täna täpselt kell pool üksteist põgeneb ta türmist otseteed Bolšoi Fontanile. Viime pargase sinna üle. Aga uuri tõi mulle Terenti komiteest, et ei oleks hiljaksjäämist.»

Gavrik võttis uuesti uuri ja hakkas seda hoolikalt vaatama.

«Natukese pärast kümme. Jõuame parajasti õigeks ajaks.»

«Kuidas ta siis põgeneb?» sosistas Petja. «Teda ju valvavad seal vangivalvurid ja tunnimehed.»

«Pole tähtis. Tal on täpselt pool üksteist jalutuskäik. Jalutama viiakse vangla õue. Tal tarvitseb ainult juurviljaaedadest läbi joosta, aga juba Malofontannaja teel ootab teda Terenti voormehega. Ja siis — otseteed pargasele! Taipad?»

«Anna õilis ausõna, et see on tõsi.»

«Õilis ausõna.»

Aga Petja uskus teda niigi. Petja tundis kogu oma hingega, et see on tõsi.

Gavrik laskis purje alla. Pargas kopsatas vastu väikest paadisilda. Kallas oli tühi ja mahajäetud.

«Ega sul rätti kaasas ei ole?» küsis Gavrik Petjalt.

«On.»

«Näita siia! »

Petja otsis taskust ninaräti, mida nähes tädi oleks kindlasti minestanud.

Aga Gavrik jäi täiesti rahule. Ta noogutas tõsiselt ja tähtsalt pead.

«Kõlbab. Pane ära.»

Siis vaatas ta kella. Oli «kümme ja veel kübeke».

«Mina jään pargasele,» ütles Gavrik, «aga teie Motjaga jookske üles ja seiske põiktänaval. Võtate nad vastu! Niipea kui nad tulevad, lehvitage rätti, et ma purje üles tõmbaksin. Saad aru, Petka?»

«Saan... Aga kui tunnimees neid laseb?»

«Laseb mööda,» ütles Gavrik veendunult ja naeratas karmilt. «Tunnimees on seekord tuttav. Jookse, Petka! Niipea kui neid märkad, hakka kohe lehvitama. Kas saad hakkama?»

«Küsid veel!»

Petja ja Motja ronisid pargasest välja ja jooksid üles.

Oitsvaist metsistunud sirelipõõsaist läbi tungides ronisid poiss ja tüdruk kõrgele järsakule ja peatusid põiktänaval kahe suvila vahel.

Siit paistis niihästi maantee kui ka meri.

Kaugel aga kiikus väike pargas üsna väikeste paadisillakeste kõrval. Gavrikut ennast oli vaevalt näha.

«Motja, kuula nüüd,» ütles Petja ringi vaadates. «Mina ronin mooruspuu otsa, — sealt on kaugemale näha, — aga sina kõnni põiktänaval ja vaata samuti hoolega. Kumb enim näeb.»

Tõtt öelda oleks võinud mooruspuule ka ronimata jätta, sest ka alt oli kõik ilusasti näha. Kuid Petja tundis end juba ülemana. Ta tahtis tegusid sooritada ja käsutada.

Poiss võttis joostes hoogu ja ronis ähkides suuri vaevu puu otsa, käristades seejuures otsekohe oma püksipõlved lõhki. Aga see mitte ainult ei kohutanud teda, vaid vastupidi, — tegi teda veelgi karmimaks ja uhkemaks.

Ta istus kaksiti oksale ja kortsutas laupa.

«Noh? Mis sa seisad? Minel!»

«Kohe.»

Tütarlaps silmitses Petjat alt üles hirmunud, ustavail silmil, korraldas mõlema käega oma seelikukest ja astus kombeliselt mööda põiktänavat tee poole.

«Seis! Oota!»

Motja peatus.

«Kuula nüüd! Niipea kui sa neid näed, kisenda kohe mulle. Aga niipea kui mina neid näen, kisendan sulle. Tahad?»

«Tahan,» vastas tütarlaps peene häälekesega.

«Noh, minel!»

Motja pöördus ümber ja kõndis rohekas-piimjate, iga silmapilk õitsema puhkevate akaatsiate tihedas varjus, jättes tolmusse paljaste kandade väikesi jälgi.

Ta jõudis nurgani, peatus seal ja pöördus tagasi.

«Veel ei sõideta. Aga teil?»

«Ka minul ei sõideta veel. Kõnni edasi.»

Tütarlaps läks jälle nurgani ja tuli jälle tagasi, teatades, et temal veel ei sõideta.

«Ka minul ei sõideta. Kõnni veel.»

Algul meeldis see mäng poisile väga.

Oli ebaharilikult veetlev istuda kõrgel puu otsas, vahtides pinevalt põiktänavat lõppu, kas ei tule nähtavale kihutav voorimees.

Oo, kui selgesti ta kujutles vahutavat hobust ja kutsarit, kes

viibutab pea kohal vinguvat piitsa! Sõiduk lendab lähemale... Revolvrid käes, kargavad sellest välja Terenti ja madrus. Nende järel jooksevad valvurid. Terenti ja madrus kaitsevad end tulistades. Valvurid langevad üksteise järel tapetutena. Petja lehvitab kõigest jõust rätti, kisendab, hüppab osavalt puu otsast maha ja tormab kõigist mööda, kihutades paadi juurde — appi purje üles tõmbama. Motka aga taipab alles nüüd, et on saabunud nemad. Pole midagi teha: tüdruk...

Kuid aeg möödus, ja näha polnud kedagi. Hakkas igavavõitu.

Poiss oli jõudnud juba ammugi silmitseda naabruses olevat suurt suvilat kõigi selle üksikasjadega: ererohelisi muruväljakuid, kruusa radadel, kuju, mille tegid kirjuks varju lilled plekid, vaasi, millest langesid alla aaloe teravad lehed, ja kunstnikku, kes maalis maastikku.

...Vahepeal aga oli juba ammugi saabunud tolmune vooimees, ja mööda põiktänavat sammus aeglaselt kaks meest. Nende ees jooksis Motja, kisendades:

«Minul juba saabusid! Lehitage, lehitage!»

Petja oleks peaaegu puu otsast maha kukkunud. Ta kiskus taskust rätiku ja hakkas seda meeleheitlikult pea kohal keerutama.

Pargas hakkas kõvemini õõtsuma, ja Petja nägi, et Gavrik kargleb ja vehib kätega.

Mooruspuu alt, mille otsas Petja istus, möödusid Terenti ja madrus. Nende hõõgupunastelt nägudelt nirises higi. Poiss kuulis nende rasket hingamist.

Madrus kõndis ilma mütsita, tugevasti longates. Tema keigarli-

kud kreemid püksid — noodsamad, milledega Petja nägi teda viimane kord, maipeol, — olid kärisenud ja telliskivitolmuga määritud.

Räpane, pooleldi puruks rebitud manisk paljastas kumerat, higist läikivat rinda. Kokkupigistatud rusikad olid siniste soontega nagu kõitega ümber mähitud. Vurrukesed rippusid. Põsenukid habemesse kasvanud näos kerkisid tugevasti esile. Silmad sädelesid kuival, kõri liikus.

«Tervist, onu!» hüüdis Petja.

Terenti ja madrus silmasid poissi ja naeratasid.

Petjale näis koguni, et madrus pilgutas talle silma.

Kuid juba jooksid nad alla, jättes enda järele tolmupilve.

«Aga mina nägin neid esimesena, ahaal!» ütles Motja.

Petja ronis puu otsast maha, tehes, nagu ta ei kuuleks.

Poiss ja tüdruk seisid kõrvuti, vaadates alla purje heiskavale paadile.

Nad nägid, kuidas madruse väike koguke paati hüppas. Puri paisus. Ta kandus kaldast eemale nagu helves.

Nüüd seisid tühjaks jäänud paadisillal veel ainult Terenti ja Gavrik. Minuti pärast kadus Terenti.

Jäi ainult Gavrik. Ta viipas Petjale ja Motjale käega ja hakkas ruttamata mööda järsakut üles ronima.

Hüpeldes ja laineid purustades suundus pargas kiiresti ulgumerele, mis eredalt sinendas tugevas virvenduses.

«Sõitis üksi,» ütles Petja.

«Pole viga. Panime talle leiba kaasa. Terve pätsi. Ja kaheksa vimba.»

Varsti seltsis ka Gavrik Petja ja Motkaga.

«Jumalale tänu, saatsime minema,» ütles ta. «Aga muidu — lihtsalt nuhtlus!»

«Aga kuidas jääb pargasega?» küsis Petja. «Nüüd siis on kadunud?»

«Pargas on kadunud,» ütles Gavrik kukalt sügades süngelt.

«Kuidas te ilma pargaseta läbi saate?»

«Ära karda! Kuidagi tuleme toime.»

Tõtata polnud kuhugi.

Lapsed ronisid üle aia ja peatusid tasahilju kunstniku selja taga.

Nüüd oli juba peaaegu kogu maastik valmis. Hinge kinni pidades silmitsesid nad pilti, võlutud terve maailma imekaunist tekkimisest lõuendil, maailma tekkimisest, mis oli sootuks teine kui too tõeline ja ühtlasi ometi nii sarnane tõeliselega nagu kaks tilka vett.

«Meri on, aga pargast ei ole,» sosistas Motja, pani nagu kogemata käe Petja õlale ja turtsatas tasa.

Aga ennäe, kunstnik võttis peenikese pintsliga valget värvi ja pani otse pildi keskele äsja maalitud mere lakilisele sinale väikese kumera koma.

«Puril» ohkas Motja vaimustatult.

Nüüd oli võimatu eraldada maalitud merd tõelisest. Kõik oli nagu sealgi. Isegi puri.

Ja müksates üksteist tasakesi küünarnukkidega, silmitsesid lapsed kaua kord pilti, kord tõelist, väga avarat merd, mille udu-
sesse sinasse sulas vanaisa paadi väike puri, kerge ja õhuline
nagu kajakas.

ISA.

M. Raud

1.

Kevadine päev oli olnud väsitav ja tuba leivateost soe, aga Hennul ei tulnud ühtki niisugust mõtet, millega oleks saanud magama jääda. Ta arvas üsna kindlasti, et kui ta oleks kogu päeva veetnud siin, vanaonu õues ja toas, mis oli talle ja emale koduks esimesest sõjasuvest saadik, et siis oleks olnud tal hõlpsam und saada. Aga ema oli teda täna jälle lubanud korraks nende päris-kodu vaatamas käia ja ta oli sealt alles õhtul tagasi tulnud — rahutuna ja ärevana nagu alati. Oli jälle, mida veel voodiski une-
ajast mõelda ja mäletada.

Selles tuulevarjulises metsakäärus, kus veel eelmisel kevadel oli seisnud nende kodumaja, oli nüüd ainult tühi nelinurkne tuha-
ase mõne üksiku üleni mustaks söestunud seinapalgi tukiga, kokku-
varisenud korstna ja lagunenenud ahju kividega. Sirelid värava kõr-
val olid varem nii soojadel kevadpäevadel juba suuri, pakatavaid
pungi täis olnud. Aga nüüd — peenemad võrsed olid lausa sõel
ja jämedamaidki oksid võis murda nagu kuiva raagu.

Hennul oli raske hingata ja sellepärast ta ei saanud magama jääda. Ja raske hingata oli tal sellepärast, et tal tuli meelde, kui väga ta oli nutnud sel tuulisel sügispäeval, kui need, kes otsisid isa ja teda ei leidnud, võtsid ära kõik asjad, mis kätte said, ning siis pistis nende üksiku metsa-äärse kodumaja põlema.

Henn ja ema olid sealsamas juures. Ema ei nutnud, aga ta silmis ja näos oli midagi niisugust, mida Henn ei olnud kunagi näinud ja mis näis olevat raskem kui kõige valusamad pisarad.

Siis ema ütles Hennule, et ärgu ta nutku. Aga seda oli võimatu tagasi hoida. Hirm ja valu, mille pärast Henn siis nuttis, kasvas ja tõusis ühes tulega, mis seina ääres seisvast kuivast haoriidast raginal mööda kodukatust üles jooksis.

Henn teadis, et nüüd põlevad ära kõik tema kui ka ema ja isa asjad. Ei saanud nutmata olla. Need, kes otsisid isa, seisid püssi-
dega ümber põleva maja ja Henn nägi, kuidas ema nagu oli pingul, kuidas ta suu värises ja tuksatas...

Kui kodumaja oli juba üleni leekides, tuli Hennule äkki valus

mõte pähe. Mõte tuli pähe kui säde silma: ehk isa oligi kodus peidus nende eest, kes teda otsisid ja tappa tahtsid...

Praegugi kippusid Henu õlad teki all vappuma ja hingata oli veelgi raksem. Aga nüüd ta jõudis vähemalt nuttu tagasi hoida. Seda pidigi jõudma, pidi, sest ema oli alles üleval ja ta oleks võinud hõlpsasti kuulda, et Henn ei maga, vaid nutab. Ja siis ei lubaks ta Henu enam kunagi sinna — kodu tuha-aselele.

Henn püüdis enda rahustamiseks mõtted ainult tänase päeva piiridesse karjatada. See õnnestuski. Ta oli ju täna jälle isegi märganud seal ahju varemete varjus, kuhu päike paistis nii soojalt nagu oleks tuli lagedale jäänud ahju koldes. Ta oli uuesti kõrda teinud oma mänguõue, mille keegi pärast seda, kui ta seal käis, oli suure saapaga segi astunud. Ta oli nüüd jälle suitsunud telliskivid hooneteks pannud ja sirelipõõsast nopitud raagudest püstlarad ümber tuhanurmede teinud. Suuremad harulised sõed jäid loomadeks nagu ennegi.

Ja nõnda mängides oli Henn vahel metsa poole vaadanud ja mõtelnud, et kui ta oleks suurem, tooks vanaonu sae ja kirve ning hakkaks kuuski maha võtma. Kui palgid valmis, võiks hakata uut maja ehitama. Ahju- ja korstnakivid on alles. Tuhk võiks jääda põranda alla. Ja uusi sireleid tuleks istutada, kuigi ka need põlenud, nagu ema arvas, võivad sügavamatest juurtest uusi võsusid ajada...

Nende mõtetega Henn uinus. Ta ei kuulnudki, et enne ööd veel koputati aknale, et ema käis väljas ja et siis põrand nagises raskete, kuid vaikselt astunud sammude all ning kellegi jahedad, õuest tulnud huuled tasa puudutasid tema sooja nägu.

2.

Oli uus päev selge päikesega ja vaikse, sooja kevadtuulega. Henn oli mitu hommikupoolikust tundi õues endale tegevust otsinud, aga kuna ta mõtted olid mujal ja vanaonu ei olnud kodus, oli aeg visa kuluma. Ta oli näinud aida taga korralikult riita laotud vanu telliskive ja tahtis nüüd väga koduvaremeile tööle minna. Ta tahtis seal kõik ahju- ja korstnakivid muredaks põlenud savist puhtaks toksida ja riita laduda nagu siin. Oleks parem võtta, kui isa tagasi tuleb ja tahab hakata maja ehitama.

Henn tahtis väga koduvaremeile tööle minna, aga ta ei leidnud emalt loa küsimiseks parajat silmapilku. Ema oli täna jälle kuidagi iseäralik. Käis Hennust mööda, ei lausunud sõnagi. See tegi rahutuks, sest ka ema näis rahutu olevat. Ei saanud aru, kas ta ootas või kartis midagi.

Siis tuli vanaonu koju. Ta oli adraga sepal käinud.

Henn tahtis temaga juttu teha, aga vanaonu küsis kohe vankrist maha astudes, kus on ema, ja kuuldes Hennult, et laudas, läks

asjalikult ruttaval sammul sinna. Henn sai aru, et vanaonul on emale miski uudis kõnelda, ja ta läks lauda lävele, et sellest osa saada.

Ema jootis vasikat. Vanaonu seisis tema juures, üsna lähedal, nagu oleks neil saladusi, ja kõneles tasa, ruttava õhinaga.

«... Käisin ise vaatamas — päris ligi ei lastud, aga nägin selgesti, et sild on jõelt nagu pühitud minema...»

Rohkem Henn ei kuulnud, sest siis ema märkas teda ja küsis, mis ta tahab. Henn oleks tahtnud pärida sillast, mis on jõelt nagu pühitud minema, aga oli selge, et temaga ei taheta kõnelda, ja ta küsis:

«Kas ma ei tohiks minna sinna... koduasemele? Laon seal kivid ritta, et oleks parem võtta, kui tarvis tuleb.»

«Mine,» ütles ema.

Henn sai aru, et temast taheti lahti saada. Ja ta ei läinud seekord nii rõõmsa meelega kui tavaliselt. Vanaonu põnev sillajutt ei ununenud. — «Käisin ise vaatamas... nägin selgesti...» Oli kindel, et vanaonu ei kõnelnud mingist kaugest, teistelt kuulnud sündmustest, vaid et see pidi olema oma valla sild, mis on jõelt nagu pühitud minema.

Kaunis päev, veelgi päikesepaistelisem ja soojem kui eile, tegi varsti ta meele siiski rõõmsamaks. Tee vanaonu õuest koduasemele läks mööda põllupeenraid, üksikute talude vahelt. Põllud seisid enamasti nagu sügisel vikati alt jäänud. Henn vaatas neid lagedaid, otsekui mahajäetud nurmi ja ta mäletas vanaonu eilset juttu. Mis maast huupi segada, kui ei ole seemet maha külida.

Aga lõokesed ei hoolinud millestki. Nende valju ja rõõmsat laulusillerdust oli kogu taevaalune täis. Ei silmapilgukski vahet — kogu õhk aina helises.

Kui Henn koduasemel hakkas kividele parajat riidakohta vaatama, siis ta arutles edasi, et nüüd ta isegi — väike nagu ta veel on, astub võitlusse vaenlase vastu. Vaenlase tuli põletas maja ja pööras ahju segi. Maja ei jõua Henn ehitada — selle teeb isa, kui ta ei ole surma saanud ja jälle koju tuleb... Aga kivid laob Henn ise riita — teeb vaenlase vastu, teeb teisiti, kui tegi nende pistetud tuli...

Aga äkki jäid Henu käed ja kõik mõtted seisma. Esimene süllevõetud telliskivi kukkus maha, riivas valusalt sääreluud. Silmad läksid suureks ja ta liigutas pead, et jõuda selgusele, kas ta näeb und või ilmsi ilmutust.

Kivide kõrval maas, tema eilse mängukoha tuhanurmedel oli kari välja lastud. Seal oli seitse kirjut ja küütseljaga lehmasöömas — uued lehmad... sarvede vahel lõikejälgedel veel üsna värske lepamahla punetus. Ja talliks pandud kivi juures seisis uhke hobune... lepame hobune, pajupulgad jalgadeks all, peent sammalt lakaks koore vahele pistetud.

Henn tundis kindlasti, kelle tehtud need on.

Ta värises erutusest. Tundis, et nüüd alles peab mõtlema sosinal. Aga süda kippus rõõmu pärast karjuma.

Henn ei suutnud üksi jääda. Ruttu korjas ta karja kätte, peitis hoolega taskutesse ja jooksis kodu poole.

Metsakäärü varjust välja jõudes nägi ta, et ema on tulnud kartulimaale sõnnikut laotama. Ta töötas kõrgel põlluseljandikul, mille taga ei olnud metsa ega hooned. Ema valge pearätt kõikus Henu jooksusammude taktis kollaka maa ja sinise taeva vahel. Mitu korda löid kivid jalga, aga Henn ei lasknud ema silmist ega võtnud käsi taskust, et mõnd looma mitte ära kaotada.

«Vaata, ema, need olid seal.»

Ema jäi sõnatult vaatama lepa-seid mänguloomi Henu käes. Ja ta vaikus imestunult, vist veidi kohkunultki.

«Ma tunnen küll: need on isa tehtud,» ütles Henn niisuguse tooniga, nagu vahel vanaonu kinnitas mõnda asja — tasa, aga kindlalt.

«Kui tunned, ole vait,» kummardas ema Henu juurde.

«Tunnen kindlasti.»

«Ära lausu sellest sõnagi, sest keegi ei tohi isast midagi teada...»

«Isa siis ikka... elab?»

«Elab. Ja võitleb kodupõletajate vastu.»

Henn vaikus, ei küsinud enam midagi.

Ema viimased sõnad olid talle nagu võidusõnum.

Sest ta ju teadis kindlasti, et tema isa ei ole veel kunagi ühtki ettevõtetud tööd pooleli jätnud.

Tööjuhend

jutustuse «Isa» esimese osa iseseisvaks läbitöötamiseks.

Lugeda see osa tähelepanelikult läbi ja mõelda küsimuste üle:

1. Mis oli peamiseks põhjuseks, et Henn ei saanud uinuda?

2. Millest lugeja aimab, et Henu isa on siiski elus? Leida esimesest osast vastavad kohad.

3. Kes põletas tuhaks Henu kodu?
4. Lugada kodumaja tuhaaseme kirjeldus veel kord läbi ja leida epiteetid. Mis otstarve on nendel epiteetidel selles kirjelduses?
5. Õppida loetud osa tekstilähedaselt jutustama.

KARJASEPAUN.

(H. Puki jutustusest «Seitseteist vaprast».)

Hommikul vara, koos esimeste koidukiirtega ilmus akna taha ka isa.

Ema tõmbas õõrietele varnast kättejuhtunud palitu ja ruttas ust avama. Ise aga pomises ärritatult: «Jumal hoidku, mis ta siis nüüd just...»

Ka Arno tõusis sängis istukile. Isa tulek oli ootamatu sündmus.

Juba läks uks lahti ja pikk, laia kondiga habetunud mees astus aeglaselt ja natuke kõikudes üle läve. Oli näha, et tulijat vaevas väsimus. Kui tal viimati midagi tõsist viga ei ole! Sõja aeg, rinne siinsamas küla taga.

Isa vajus ahju äärde taburetile, toetas kukla vastu eilsest sooja müüri ja näis nagu oleks ta otsekohe magama jäänud.

Arno nühhkis rusikaga silmi, arvates, et need on alles unest udused ega näe selgesti. Pole niisugust asja enne olnud, et isa tuleb tuppa ja jääb korrapealt tukkuma!

Ka ema vaatas kohkudes mehe kurnatud nägu, kurguni läbivettinud riideid ja suletud silmi.

«Kust ta siis nüüd tuleb? Viimati on tagaajajad kannull!»

Ja ema ruttas võõrusesse ning tõukas välisuksele riivi ette ja pani puu taha.

Kui ema tuppa tagasi tuli, kuulis ta isa aeglast ja rahulikku häält:

«Ära karda, memm. Ei mind aja keegi taga!»

Ema hingas kergemalt ja tahtis juba midagi küsida, kui mees uuesti pikkamööda rääkima hakkas:

«Võta, memm, mul õige see säärik maha. Ja vaata, ehk saad natuke miskit puhastavat rohtu...»

Kohkudes kummardus naine mehe jalgade kohale ja hakkas ligunenud säärikunõõre lahti kiskuma.

Arno hüppas voodist ja kükitas isa jalgade ette põrandale. Pikk linane öösärk vajus ta ümber kortsudesse nagu isa veesaa-baste sääred.

Sel ajal, kui ema saapaid tiris, vaatas Arno vilksamisi kord isa näole, kord aegamööda jalast libisevale säärikule. Ja ta tundis selgesti, et isal on valus: ta silmalaud värisevad, huuled suruvad end niivõrd tihedasti kokku, et neid polegi habetunud näos enam näha.

Säärik käes jääb ema ahhetades silmitsema määrdunud jala-kaltsu. Sellel on selgesti näha suured punased laigud.

See on veri.

Emä tõmbab tasakesi jalaräti serva. Jalg tuksatab. Valus oli.

Nüüd saab ema esimesest ehmatuses võitu ja hakkab nobedasti talitama. Valab suurde silmapesukaussi leiget vett, otsib käärid, rohupudeli, vatti.

Varsti on isa jalg valges, vanast linast kärjstatud sidemes. Emä lükkab akna lahti, sest toas on õhk muutunud raskeks rohude vängest lõhnast.

Haav ei paista olevat kardetav, kuid nagu isa mõne sõnaga poetas, on ta sellega oma viis kilomeetrit maha astunud ja paiju verd kaotanud. Ja üks valugi väsita. Fašistide kuul juhtus santi kohta riivama. Just seda, mis iga sammu juures liigub.

«Kus sa siis olid, et niipalju kilomeetreid pidid maha astuma?» pärib emä.

«Vanguta pool. Hiilisin sakslaste tulepunkte.»

Isa komberdab laua äärde, laseb otsaesise kätele vajuda ning jääb uuesti tukkuma.

Arno kükitab oma pikas särgis ikka veel keset põrandat ja vahib suurte silmadega kord isa, kord ahju ääres vedelevate säärikute poole. Parema jala saapal on sääre mõlemal küljel tilluke auk. Küllap on kuul ühelt poolt sisse ja teiselt poolt välja kihutanud.

Augud on väikesed, haavgi pole suur —, aga, näe, väsitas isa ometi nii ära. Ja hea, et ainult väsitas.

Värin raputab Arno õlgu. Emä ütleb niisugusel korral tavaliselt: «Surm lendas üle!» Sel korral oleks see ütlemine peaaegu õige, sest Arnole meenusidki surnud.

Alles eile õhtul lasksid sakslased nende akna all maha seitse punaarmeelast. Need olid pahaaimamatult oma maastikumasinaga külla sisse sõitnud. Ja otsekohe külatäie sakslaste käte vahele. Praegu on ju niisugune aeg, et mine sa igakord tea, kus kellega võib kohtuda! Naaberküla on meie omade käes, siin Orulas käratsevad veel fašistid. Nad üldiselt küll taganevad, aga mõnes paigas hakkavad õige vihaselt vastu. Nagu siingi. Kogu Vangutapoolse metsaserva on kahureid täis peitnud. Ja kõik ikka torudega maantee või lageda poole. Kardavad Punaarmee tankel!

Punaarmeelased eile paar korda proovisid, aga sakslasi Orulast välja ei saanud. Suuremalt jaolt on ümberkaudsetes küldes meie omad, aga siin istuvad sakslased ikka veel nagu kiuste sees. Küllap sellepärast pingutavad, et küla taga oru põhjas asub teede rist. Sealt kaudu taganevad nende väeosad ka linna, mis ikka veel sakslaste küünte vahel ripub.

Arno tunneb, et jalad on kükitamisest ära surnud ja hakkab end sirgeks upitama.

Põrandalaud naksab ja emä heidab Arno poole keelavalt käega: olgu ometi vähe tasem, las isa tukub suurema väsimuse kulmudest välja.

Agä isa ongi juba ärganud. Kaks aastat hädäohtlikku elu met-

sades on ta teinud igas olukorras erksaks nagu tõelise, alati oma elu eest valvel oleva metsaelaniku.

Ta heidab pilgu aknasse. Kuna sealt alles napilt valgust tuppa tungib, rahuneb ta ja sõnab temale omase huumoriga:

«Kui õige saaks midagi ka hamba alla. Siis võiks mõne sõna juttugi ajadal Praegu on niisugune lugu, et tühi kõht karjub hääle üle!»

Pärast kehakinnitust näib isa tõesti jutukamaks muutuvat. Ta käsib pojalt kähku riided selga panna, enda vastu laua äärde istuda ja hoolega kuulata.

Arno ahtakesed, hallide klaasikildudena vilkuvad silmad nagu laieneksid veidi. See tähendab tema juures ootust ja erutust. Nõnda, poolpidulikult ja meestevahelise asjalikkusega, on isa temaga rääkinud vaid mõnel korral. Kord käskis isa tal partisansalga nimel viia sõna kellelegi Vanguta küla mehele, kord ristteelt läbisõitvaid autosid ja tanke lugeda, kord...

Mis on isaga? Ta vaatab ühtsoodu aknast välja ning ta näol on hoopis kummaline ilme: rahutu, kõhklev ja sügavasti murelik.

Hetkeks pöördub ta Arno poole. Avab suu, et midagi ütelda, ohkab siis tasakesi ja keerab silmad jälle aknale.

Ka ema on taadi rahutust märganud. Ta astub isa selja taha ja paneb käed ta õlgadele. Isa silmitseb hetke poja ümarat, kõvasti päevitunud nägu, kandilist kõrget otsmikku ja selle kohal püsti seisvaid lühikesi juukseid. Siis viib ta silmad üles ema poole ja ütleb ebakindlalt, nagu kõheldes, kas tal on õigus niisugusest asjast rääkida:

«Meie Arno peaks ühe raske käigu ära tegema...»

Ema sõrmed suruvad tugevasti isa õlgu. Ta aimab, et see on midagi hädaohtlikku. Ega isa siis ilmaasjata kõhkle.

«Jah...» pomiseb memm laokil mõtetega.

Isa võtab ema kae oma pihku. Ta ütleb kiiresti, et ennast ja memme rahustada:

«Mul on kõik hästi läbi kaalutud... Teist võimalust ei ole...»

Ema vaatab Arnot pika pilguga. Selles on õrnust ja kurbust, hirmu ja lootust.

«No-jah...» sõnab ta teist korda. «Kui just muidu ei saa! Eks loodame, et...»

«Jah, loodame. Oieti: ma olen kindel, et kõik läheb hästi... Aga see päästab sadade sõdurite elul!»

Isa paneb käed lauale, vaatab üle selle Arnole silma ja küsib:

«Oled sa nõus Punaarmee abistama?»

«Olen!» noogutab Arno. Ta ei ole harjunud kõhklema, kui isa talle midagi teha usaldab. Küllap ta sellega juba hakkama saab. Isa niisugust ülesannet ei annagi, mis talle ülejõu käib!

«Olen!» noogutab Arno veel kord. «Mis mul tuleb teha?» Ta ronib põlvili pingile, kummardub kaugele üle laua.

Ja isa hakkab tasakesi ülesannet selgitama.

Kui päike on juba vaksa võrra silmapiirist kõrgemale kerkinud, lükkab Orumäe Arno õuevärava lahti ja laseb punasekirju lehma rohtunud tanumale.

Värv lükatakse kärmesti kinni ja Murka jääb arusaamatult ning kurvalt selle pulkade vahelt Arnole järele vahtima. Ei ole niisugust asja enne juhtunud, et teda — Arno paremat kätt ja mõlemaid jalgu — poleks karja kaasa võetud!

Kohe värava taga hakkab Arno lõbusat viisi trallitama. Ühest küljest selleks, et Murka niuksumine kõrvu ei kostaks ja teisest küljest seepärast, et nõnda, lauluviis suus läheb Arno Reedikuga karja igal hommikul. See teeb meele rõõmsaks nagu linnulaulgi metsas. Ja rõõmsat meelt on viimasel ajal otse hädasti vaja.

Arno seab pika rihma otsas kõlkuvat karjasepauna, kuhu ema pani võid, silku ja värsket leiva küljest lõigatud priske nukiootsa. Riidleb ülemealiku Reedikuga... Ja eemalt helendav Ojajärve kaasik aina läheneb.

Täna töötab palav päev tulla. Ja seda nii mitmeski mõttes... Kas või seepärast, et Murka sai koju jäetud. Ega nüüd pole muud, kui tuleb endal jalad selga võtta ja kergemeelse Reedikuga võidu lasta!

Kaasik tervitab Arnot lindude laulu, rõõmsa heleduse ja kaskede sahinaga. Siin on ilus. Arno arvates ilusam kui ühegi teise metsa all. Pole siin kuusiku süngust, männiku üksluist igavust, tammiku tõsidust ja segametsa umbseid tihnikuid. Aina valgus, heledus ja kergus...

Akki Arno seisatab.

Kuskilt eemalt lõikab hommikuselt vaiksesse õhku kuulipilduja terav valang, nagu meelde tuletades, et praegu on sõda.

Kohe ruttav Arno ettejäudnud Reedikule järele. Ta peast põgenevad algava päeva rõõmsad mõtted.

Ikka rohkem hakkab kõrv ja silm eraldama sõja tunnuseid: kahu-rite kauget müra, kaasiku tagant kostvaid automaatide valanguid, mürskude poolt rohukamarasse rebitud mustendavaid lehtreid.

Jõudnud kaasiku servast umbes kilomeeter kaugemale, ajab Arno kogu aeg sööma kippuvat Reedikut nii kiiresti, kui Reediku õõtsuv kõnd seda lubab, ilma lühemagi peatuseta edasi.

Siin on ohutu. Siin võib kiirustada.

Järgnevad maitsvat mahlakat rohtu täiskasvanud lagendikud. Reedik ahmib kiiresti suutäie ja kõõritab rahulolematult sundija poole.

Tuleb minna üle metsavahe tee. Siin võib kohata sakslasi, kes veavad külast kaasiku servas asuvatele tulepunktidele laske-
moona.

Arno laseb näljasel Reedikul lõpuks ometi sööma hakata.

Tasahiljukesi Reediku kannul kõndides ajab Arno teda kogu aeg samm-sammult metsatee poole.

Sõdureid kohates võib teha isa õpetust mööda kohtlase näo, et kas siis metsas enam loomi karjatada ei võigi! Ja kui aetakse minema, üks siis või silmakirjaks küla poole tagasigi pöörata!

Metsatee läheneb.

Hakkab kostma paljude vankrite kolinat. Peitu pugeda pole kuskile. Ja nagu isa arvas: pole ka tarvis, sest Reedik on küllalt heaks maskeerimisvahendiks. Mis võib olla ilmsüütum, kui juhmi-võitu karjapoiss, kes oma lehmakondiga metsa mööda pahaaimamata ringi tõllerdab.

Puude vahelt lähenevad suured tugevad jämedate jalgadega ja tuttsabadega hobused. Vankrid on koormatud mitmesuguste kastidega.

Esimese vankri järel peatuvad ka teised.

«Hei, sina seal! Katsu et sa kaod! Aru said!» hüüab pikk all-ohvitser saksa keeles.

Arno saab öeldud mõttest küll enam-vähem aru, kuid teeb mitte sõnagi taipama.

Sakslane tuleb vankrilt maha, tõukab Reediku pea Orula poole ja toob välja oma mõnesõnalise eesti keele tagavara:

«Khoju, khoju! Ruttul!»

Arno teeb algul totra näo, laseb suu pärani vajuda, pungitab silmi. Naeratab siis äkki ja noogutab ägedasti pead.

Allohvitser peab veel vajalikuks selgitada:

«Hier: ¹ pauhh, pauhh!»

Arno noogutab jälle, tõmbab kartlikult küüru selga ja hakkabki Reedikut risti läbi metsa Orula poole ajama.

Voor sõidab edasi.

Arno viskab pilgu selja taha. Viimane vanker kadus puude vahele. Ta tõmbab Reediku pea jälle vasakule ja ajab ta kähku üle tee.

Looma samme vitsaga ergutades, tõttab Arno Reedikuga ikka sügavamale metsa.

«Juhtus heatahtlik tegelane olema...» naerab Arno mõttes. «Pauhh, pauhh... Khoju, khoju...»

Isa seletuse järgi peab ta varsti vasakule pöörduma. Kohe, kui see kolmeharuline kask eemalt paistma hakkab. Selles suunas olevat metsaservas kaitse võrdlemisi hõre...

Esimest korda tänase hommikupoole jooksul tunneb Arno, et ta süda hakkab kõvasti ja rahutult lööma. Kinnivõtmist ta ei karda. Aga nad võivad ta metsast välja kihutada. Annavad mõnele küla poole minevale sõdurile kaasa — ja siis on kõik otsas.

Arno vajub rusutud mõtetesse. Just siis kõlab:

«Seis!»

Hea, et tal on Reedik! Ärevuse varjamiseks hakkab ta looma vihaste hüüatustega paigale sundima.

Läheneb kolmemeheline patrull, piilkond või kuidas neid mehi nimetatakse.

¹ Hier — siin

Patrull räägib juba kurjemat keelt ja käsib silmapilk kogu oma «karjaga» siit kaduda.

Arno mängib jälle juhmi, laiutab käsi, pungitab silmi ja aina kordab nagu papagoi:

«Ich Orula, aber wo?»¹

Lõpuks saavadki sõdurid aru, et poiss on vist natuke oh-oh ja eksinud pealegi... Nad annavad talle suuna kätte ja Arno hakkab Reediku sabas sinnapoole vantsima.

Niipea, kui sõdurid on silmist kadunud, pöörab Arno Reediku pea jälle endisesse suunda ja kiirustab edasi.

Mets läheb tihedamaks. Varsti võib Reediku omapead jätta. Siin saab ennast juba varjata, metsaalune ei paista läbi nagu kaasikus. Pealegi ei usuks ka kõige lihtsameelsem sakslane, et üksik karjapoiss oma looma niisugusesse padrikusse ajab. Ka eksimise jutt kõlaks kahtlasena, sest nad on Orulast liiga kaugel.

«Reedik, sina oled oma ülesandega kenasti hakkama saanud... Nüüd jääd siia. Võib-olla me enam ei näegi... Aga, noh loodame kõige paremat,» vestab Arno mõttes oma kaaslasega ja paneb ta võsa vahele väikesele rohulapile köide. «Kui tulen tagasi, siis võtan

¹ Mina... , aga kus?

ka sinu kaasa. Ja läheme koju!» patsutab Arno Reedikule kaelaie.
«No, hüvasti siis!»

Reedik nagu saaks Arno jutust aru. Ta katkestab kauaoodatud söömaaja ning vaatab poisile hulk aega oma haledate pungis silmadega järele.

Osavasti libiseb Arno tihnikus edasi. Ainult mitte kära teha! Võimalikult vähem ragistada ja kuivanud oksi murda!

Siit metsaservani on veel umbes kolmsada meetrit. Peaks ta ainult sinna kohta välja tulema, millest isa rääkis. Sinna oja äärde, kus tulepunkte on hõredasti. Ainult julgestuseks, kuna peajõud seisavad rohkem paremal, naaberkülaga tõttvaataval metsaserval, kus fašistid rünnakut ootavad.

Mida lähemale tuleb otsustav silmapilk, seda tugevamini hakkab Arno peas taguma üks mõte. See kordub ta meeltes nagu mingisugune päheõpitud laulusalm:

«Peaksin ma läbi pääsema! Peaksin ma läbi pääsema!»

Kostab lõikav vile. Siis prahvatab kuskil tagapool.

Arno haarab kätega kõrvust.

Mis see siis oli?

Kohe järgneb teine. Siis kolmas, neljas... prahvatus. Kostab murduvate okste raginat. Metsa äärest kajab erutatud saksakeelseid käsklusi.

Küllap Punaarmee suurtükivägi alustas metsaserva pommitamist!

Arno poeb tihnikusse ja viskub samblale.

Mida nüüd teha?

Ta võib omade rünnakust pihta saada! Kas oodata? Jah. Ega muud üle jää!

Peatselt kanduvad prahvatused piki metsaserva kaugemale. Vististi ei ole meie omadel täpselt teada, kus fašistide suurtükid ja kuulipildujad asuvad. Nad tulistavad metsa ääre reas läbi. Seda-sama oli isagi rääkinud. Ja taadi tehtud kaart on neile hädasti vajalik!

Arno roomab kõrgete sõnajalgade varjus pikkamööda edasi. Siin on päris hämar. Päikeseniidid pääsevad ainult harva läbi tiheda lehe- ja okkakatuse. Ettevaatlikult pead tõstes näeb Arno eespool ikka selgemini heledat päikesepaistet. Tähendab: metsaserv ei ole enam kaugel. Vaevalt paar-kolmkümmend meetrit.

Mõne sammu edasi roomanud, kuuleb Arno hääli. Ta näeb, et otse ees askeldavad saksa sõdurid! On näha varjendite mustavaid avausi. Veidi kaugemal, just puude piiril seisab maskeeritud suurtükk.

Ta on sattunud otse vaenlaste keskele!

Arno ei kaota pead. Midagi niisugust võiski oodata. Pole ju mõeldav, et kogu kardetav teekond läheb nagu tare põrandat mööda.

Tagasi ja siis poolkaares ümber patareil!

Arno võttis suuna eemal kasvavate sõnajalgade peale. Tee sinna oli mahalangenud tüve tõttu patareimeeste silmade eest hästi varjatud.

Sõnajalad kasvasid laialt ja lopsakalt. Nad aitasid Arnot jälle tüki maad edasi.

Varsti kostis sakslaste askeldamine veel ainult hooti. Ja Arno otsustas uuesti metsaserva poole hoida. Aga enne tuli puhata! Peopesad, küünarnukid ja põlved olid marraskile kraabitud ning tihkusid tuimalt valutada. Varahommikune kastes metsaalune oli püksid ja pluusi eestpoolt päris läbi leotanud.

Kõige rohkem muret tegi karjasepaun. Roomamisel tikkus ta alatasa tüliks olema. Küll püüdis Arno pauna-seljale kõita, küll ümber kere sõlmida, aga ikka tuli ta lahti ja takerdus tihnikusse. Viimaks võttis Arno pauna kaelast, mässis rihma talle ümber ja pistis põue.

Tuli hakata jälle liikuma. Mida kauem teel oled, seda kauem oled ka hääaohus!

Arno roomas ja roomas, aga metsaserva ei tulnud ikka veel nähtavale.

Mida see siis peaks tähendama? Ega ta ometi eksinud ole? Võib-olla roomab piki metsa.

Ja Arno tundis, kuidas teda haarab hirmuga segatud ärevus. Mitte enda pärast. Oh, ei! Enda ta räägib juba välja. Nii nagu isa õpetas: eksisin loomaga ära, panin ta sinna tahapoole kõide (kui ei usu, lähme vaatama) ja tulin ise metsaserva otsima. Siis nägin sõdureid ja lasin hirmu pärast kõhuli... Ei, enda pärast ta ei karda, sest kaarti nad juba ta käest üles ei leia! Aga, kui tema sisse kukub, jääb kaart viimata. Meie omad tulevad rünnakule ja palju punaarmeelasi saab asjata surma. Enne tuleks peidetud ja kogu aeg vaikselt luuravad fašistide tulepunktid kõik puruks tam-pida... Niisugune oli isa plaan.

«Kuidas siis on? Kas olen eksinud?»

Arno silmitseb ümbrust, vaatab päikest. Näib, et rahutuseks pole põhjust. Kõik peaks korras olema. Kogu aeg seisis päike veidike vasakul ja näe, seal ta on praegugi! Küllap siin see metsatukk ongi, millest isa rääkis. See, mis kaugele heinamaale ulatub. Vaata, kuidas ärevus võib vahest kartma panna...

Käte ja põlvede abil lohistab Arno end ettevaatlikult edasi. Sirutab käe, kõverdab põlve, varbad otsivad tuge... Tõuge. Jälle mõnikümmend sentimeetrit võidetud!

Nüüd tuleb kuulutada.

«Ei kosta midagi peale puude tasase kohina...»

Uuesti sirgub käsi ja puurib sõrmed samblasse. Siis kõverdub jalg...

Nii jõuab Arno viimaks metsaservale. Ta pea vajub kätele. Enam ei jõua!

Aga minut puhkust toob jälle jõudu juurde.

Ta kergitab ettevaatlikult pead. Jah. Õige koht. Ta lamab just selle, kiiluna heinamaad lõhestava metsatuka tipus, millest rääkis isa. Otse ees on ka leppade vahel vulisev Konnaoja.

Kõik on senini läinud paremast paremini...

Oma peidukohast näeb Arno, et veerjalt langeva heinamaa kõrgem serv on täis tipitud sakslasi. Hallikassiniste määratud laikudena lamavad nad oma varitsuspaikades automaatide taga. Umbes sada-sadaviiskümmend meetrit kummalgi pool metsatukka seisavad palkide ja mullaga kaetud punkrid. Eks seal need kuuli-pildujad varitsegi.

Üle lageda paistab samasugune metsaserv nagu seegi, kus ta lamab. Isegi samasugune etteküündiv metsatukk tundub siinsele vastu sirutuvat.

Kuidas ka Arno silmi pingutab, ometi ei märka ta sealpool vähematki elumärki. Mets nagu mets ikka. Vaikne, rahulik ja pisut salapärane, kes ei lase eemalt nii kergesti oma südamesse vaadata.

Aga, et seal on Punaarmee, seda oli isa kindlasti teadnud.

Kuidas siis sinna pääseda?

Tõsi, mehi on siin hõredalt. Aga tarvitseb ühel sind märgata ja — kuul on nobe sulle järele tõttama! Tema eest juba niisama lihtsalt varju ei poel

Ainsa pilguga oli Arnol selge, kuidas minna. Otsustamine oli seepärast kerge, et polnudki mitut võimalust, mida oleks vaja olnud vaagida. Oja. Tema leppadesse kasvanud kallastega säng! See viis siitsamast üle heinamaa — ja ulatus sealpool sinava metsani. Jah, isa arvas õigesti, et küllap Konnaoja on kõige parem tee.

Aegaviitmata libises Arno põõsaste tagant välja, roomas üle paarimeetrise timutiriba ja kadus oja kaldal leppadesse. Veel veidi valusat tööd küünarnukkide ja põlvedega — siis tundis ta enda ümber Konnaoja jahedat kiirevoolulist vett. Ta surus peod vastu kruusasegust põhja ning toetus sirgetele kätele. Nüüd ulatusid nina ja suu parajasti veepiirile.

Nii tulebki tal edasi minna: neljakäpukil, pea veest väljas.

Ja Arno hakkas liikuma.

Varahommikune jahe vesi oli esimesel hetkel mõnus, jahutas kuumavaid põlvi ja peopesi, peletas väsimust. Aga, mida kauemini tuli temas liguneda, seda enam tõi ta liikmetesse külma tardumust. Nähtavasti oli eespool rohkesti allikaid, sest vesi muutus ikka kalgimaks, tundudes peatselt päris raudkülmana.

Kangekaelselt kobas Arno pead kuklas hoides piki oja edasi. Vastasolev metsaveer ei tahtnud ega tahtnud lähemale tulla. Näis nagu astuks ta koos Arnoga — ainult iga kord sammukese tagasi!

Arno lühikeseks lõigatud, harjastena püstiseisvaise juustesse oli vool kandnud kõrsi ja rohelisi kasve. Need klepusid näole nagu vastikud limused. Avatud, õhku ahmivad huuled oli külm vesi värvunud siniseks. Laugude vahele jäänud piludest helkisid justkui sätendama ihutud terasekillukesed.

Viimaks ometi hakkas eesolev mets lähenema! Kadus sinakas-hägune sakiline sein. Võis juba eraldada üksikuid tüvesid ja kroone. Läbi ojakalda leppade uskus Arno korraks isegi sõdureid märkavat.

Aga just siis haaras Arnot ainus suur soov: välja veest! Enam ei suuda! Järgmisel silmapilgul tarretab külm ta käed, kaela. Ta kukub siiasamasse silmili ja jääb, upub...

Pikemalt kaalumata, alateadliku hirmuga oja ees, tõusis Arno püsti ja tuikus liivasele kaldaribale. Ta nõjatus vastu kõvera lepa tüve. Riietest jooksis sorinal vett. Liiga kaua vees ligunenud jalad värisesid, tõrkudes keha kandmast.

Tuikudes hakkas Arno edasi komberdama. Ta oli unustanud selja taga varitseva hädaohu. Ta ei püüdnudki end varjata. Niivõrd oli raudkülm vesi hävitanud kõik mõtted, kangestanud kõik soovid.

Aga iga sammuga näis eluvaim Arnosse tagasi tulevat. Liikumine soojendas, vabastas mõtted kohutavast külmatundest. Mõistus muutus jälle võimeliseks tegelema ka millegi muuga peale külma tunnetamise.

Arno laskus kummargile ja püüdis joosta. Jalad kuulasid sõna alles õige vaevaliselt.

Korraga plaksatas midagi leppades ja silmapilk hiljem kostis automaadi tärinat.

«Mind lasevad...» tormas mõte läbi Arno pea.

Ta kummardus veelgi rohkem alla ja jooksis libedail kaldakividel vankudes edasi.

Nüüd järgnes uus valang. Leppadelt pudenes lehti. Kaldaservalt lendas näkku kruusa ja mulda.

Aga ükski kuul ei tabanud. Ta jooksis tervena edasi. Vist takistas võsa vaenlasi täpselt sihtimast.

Jälle uus valang.

Arno komistas ja kukkus. Ta ei jõudnud käsi ette sirutada, lendas peaga vastu kive ning jäi lamama.

Tulistamine lakkas. Küllap arvati, et sai pihta.

Vastasolevast metsatukast roomasid välja kaks rohelistes pluusides ja pükstes sõdurit.

Juba libisesid nad üle kaldaveere ojasse. Seal, kümme meetrit neist eemal lamaski tulistatu...

Meelemärkusele tulles leidis Arno enda jämedate laepalkidega muldonnist. Halli riidesse mähituna lamab ta kuuseokstega kaetud naril. Pea valutab, aga muidu on kehas mõnus soojus.

Ta tõuseb istukile ja märkab, et tal on seljas pikk sõduripluus. Tema ümber mässitud hallid riided on sinelid. Käsi kerkib tuikavale otsmikule. Sellel on side.

Järsku tunneb Arno, et miski puudub. Miski väga tähtis!

«Kus mu paun on?» hüüab Arno püsti karates. Sinelid kukuvad ta ümbert onni liivasele põrandale.

Otsekohe lähenevad kaks sõduririietes neidu.

«Mis on, mis on?» küsib üks neist sulaselges eesti keeles.

Arno unustab oma karjasepauna ja jääb neidu üllatunult silmitsema. Siis tuleb talle meelde, et kunagi oli isa rääkinud Punaarmee eesti väeosadest. Aga, kuidas tema nende keskele sattus? Teda ju tulistati... Ümberringi vilistasid kuulid!

«Kus mu paun on?» nõuab Arno uuesti.

«Siin!» ulatab sanitar talle vettinud ja rohekate limaste veetaimedega kaetud karjasekoti.

«Ma tahan kohe minna kõige kõrgema ülemuse juurde!»

Arno hääl on tõsine ja nõudlik.

Sanitar naeratab.

«Ta juba ootabki sind. Käskis su kohe enda juurde tuua, niipea kui ärkad!»

Arnole antakse jalga säärikupüksid ning vööle suure pandlaga rihtm.

Sõduriietes, kuid palja jalu — nii ta seisabki mõne minuti pärast keskealise sõjaväelase ees, kes kannab kahe triibu ja kolme tärniga paguneid. Ka komandöri elupaigaks on palkkatusega muldonn.

Ohvitser soovitab Arnol istet võtta.

Arno noogutab, paneb karjasekoti lauale ja hakkab seda kii- rustades lahti päästma.

Komandör seisab käed seljal laua otsas ja jälgib huviga Arno kärsitud toimetamist. Peale «tere» ja «istu» ja «aitäh» pole nende vahel pikemat rääkimist olnud. Paistab, et nad on ühte sorti: juttu aetakse ainult tarbeks. Praegu aga on kummalgi veel vara midagi ütelda, sest karjasekoti kallal askeldamine pole lõppenud.

Arno tõmbab paunast välja võitoosi, pikerguse silgukarbi ja lõpuks veel ühe ümmarguse lamedavõitu kastikese. Sellel kaane pealt lahti kruvinud, võtab Arno kastist välja paraja leivakannika.

Sõjaväelase imestunud silmade all murrab ta kannika pooleks. Koos leivapuruga pudeneb lauale väike paberirullike.

Juba varem oli komandör käed seljalt laua äärelle toonud. Nüüd kummardub ta uudishimulikult veelgi lähemale.

Hoolikalt pühib Arno rullikese leivapurust puhtaks, harutab lahti ja paneb ohvitseri ette lauale.

«Isa saatis!» sõnab Arno selgituseks. «See on sakslaste tähtsamate punktide plaan siin Orula küla juures. Isa ise tegi. Et teie suurtükid teaksid tulistada.»

Lõpuks lisab Arno uhkelt:

«Minu isa oli ka vanasti suurtükimees. Tema oskab neid plaane tehal!»

Komandöri halliseguste vurrudega näos vilksatab heameel ja uudishimu. Ta tõmbab kaardikese enda ette ja uurib seda hulk aega hoolega. Siis nihutab ta lähemale laual lebava suure kaardi, kuhu on veetud siniseid ja punaseid looklevaid jooni ning rõngaid.

Arno näeb, et ohvitser võrdleb isa tehtud plaani suure kaardiga. Lõpuks tõstab komandör pea. Ta imestunud vaade peatub laua ääres püstiseisval sidemes peaga poisil.

«Kuidas su isa seda tegi?»

«Hiilis oma meestega metsa mööda ringi. Või jälle küsis inimeste käest.»

«Mis mehed tal siis on?»

«Isa on partisan. Neid on kokku viis meest.»

«Kuhu isa nüüd jäi?»

«Kuju peitu. Sai öösel haavata. Käis seda äärmist patareid otsimas. Ja pidi sakslaste kätte kukkuma.»

Komandöril on kõik selge. Ta ei raiska küsimiseks enam ainsatki silmapilku. Võtab telefonitoru ja annab lühidaid ja järske korraldusi. Ta näpp rändab Arno isa tehtud kaardil ühelt fašistide tulepunktilt teisele. Lõpuks on komandöril kogu kaart sedaviisi läbi rännatud. Ta paneb telefonitoru ära ja topib piibu täis helepruuni narmalist tubakat.

Komandör läidab tiku ja pöördub siis Arno poole.

«See oli meile tõesti väga vajalik kaart!»

Piibu põlema popsunud, astub ta laua tagant Arno kõrvale, patutab talle selga ja lisab:

«Varsti kuuled, kuidas fašistide tulepesasid tambitaksel!»

Otsekohe tekib Arno silmade ette kujutus sellest, kuidas ema putru tambib. Ikka mats ja hulk kartuleid puruks. Mats! ja puruks!

«Kuidas sa siia jõudsid? Ja, mis su nimi on? Minu nimi on Arnold Kuusik.»

Varsti on suur ja väike Arno elavas jutuajamises. Seda katkestab vahetevahel ainult telefoni tungiv helin. Helistamistele vastates peab komandör jälle Arno isa tehtud kaarti uurima.

Ja siis see algab. Just samal ajal, kui Arno lõpetab kehakinnitamise.

Tulelöökk fašistide asetusele. Nii ütleb komandör.

Lakkamatu mürinaga kõnelevad kahurid sakslastele hirmuäratavat juttu. Kõnelevad sellest, et Orula küla on peatselt vaba, et

fašistide näod kaotavad oma ülbed maskid ja tõmbavad ette hoopis teised: ehmunud ja ärevalt selja taha piiluvad.

Kõige suuremat paanikat tekitas sakslaste laagris see, et nõukogude kahurite tulelöögi alla sattusid just hoolsasti maskeeritud ja igati salajas hoitud tulepesad. Nagu oleksid nõukogude luurajatel silmad, mis näevad läbi ka kõige tihedamast metsast ja kõige paksemast mullavallist!

Tulelöök lõppes. Metsast asusid koos tankidega rünnakule laskurid.

Lahing oli lühike. Sakslaste kaitse oli tillukese, leivakannikas peidus olnud kaardiabil puruks tambitud. Fašistid põgenesid varustust maha jättes või andsid end punkritest käed üleval välja tulles meie vägedele vangid.

Varsti pärast Orula vabastamist sõitis piki oja kallast üle lageda tumeroheline maastikuauto.

Autojuhi kõrval istus Arno, karjasepaun ja märjad riided süles. Seljas aga olid tal laia rihmaga võõtatud sõduripluus, rohelised püksid ja — üks sanitaridest-neidudest oli Arnole parajad säärikudki leidnud!

Masin jõudis metsaservani ja hakkas piki seda paremale liikuma. Varsti lõppes risusse kasvanud segamets ja algas kaasik.

Auto pööras kaskede alla ja ronis Arno juhatust mööda edasi. Mõnesaja-meetrilise rappumise järel arvas Arno, et nüüd võiks kinni pidada.

Autojuht panigi pidurid peale. Otsekohe hüppasid tagumiselt istmelt maha kaks automaatidega relvastatud sõdurit. Nemad pidid komandöri korralduse kohaselt Arnot saatma ja kaitsma. Metsas võis ju üksikuid põgenenud fašiste ümber hulkuda.

Arno ees, sõdurid järel roniti üle murdunud tüvede, kahtlasi läbi sõnajalgade ja lükati kõrvale põõsad.

Aeg-ajalt Arno seisatas ja pidas aru. Jah, nad olid õigel teel! Siis kostis otse eest imelikku ümisevat häält, mis näis nagu kaebavat halva kohtlemise üle.

Arno pistis jooksma.

Juba paistiski põõsaste vahelt Reediku luine selg. Ta oli end kinni mässinud, kuid polnud õnnekombel vist kellelegi silma puutunud!

Arno patsutas oma teekonnakaaslast kaelale, rääkis temaga hellitavalt ja päästis end okstesse kinnikeerutanud looma liikuma.

Veidi hiljem võis näha järgmist pilti: piki teed kihutab küla poole maastikumasin Arno ja ühe sõduriga. Kaugel tagapool järgneb neile aeglase ja rahuliku kõnnakuga teine sõdur Reedik oheliku otsas.

See oli komandöri käsk: viia Arno kohe koju ema-isa ootava silma alla. Teine sõdur aga tulgu Reedikuga neile tasapisi järele!

1. Millistesse osadesse võiks jutustuse jaotada? Leida nendele osadele tabavalt sõnastatud pealkirjad.
2. Kes oli isa, et ta end metsas varjas?
3. Miks isa andis hädaohtliku ülesande Arnole ja ei täitnud seda ise?
4. Mille tõttu suutis väike Arno sooritada oma teekonna lõpuosa, mis oli eriti raske ja ohtlik?
5. Mõelda järele: kas Arno nõustus Punaarmee abistama ainult sellepärast, et isa seda soovis, või oli tal veel mõni põhjus?
6. Miks on jutustuse pealkirjaks «Karjasepaun»?
7. Mis võiks veel selle jutustuse pealkirjaks olla?

ÕÖBIK.

Petras Cuirka

Väike salk saksa sõdureid marssis kohe pärast lõunat külasse. Tõtt öelda, see oli ainult küla ase, sest mõlemal pool tänavat olid üksnes põlenud ahervaremed. Viljapuud aedades vaevalt looma hakanud viljaga seisid lehtedeta, need olid kõrbenud leekides ja kuumuses.

Leitnant, kes istus väliköögi veokil, vaatas taoti oma põlvedele laotatud kaardile, taoti sõja kurbadele jälgedele, just nagu silmageda midagi otsides. Kuskil polnud näha ainustki elavat olevust. Üksnes küla lohakile jäänud aedades, kollendavate päevalillede ja õitsvate moonipeenarde kohal lendles kari liblikaid.

Sõdurite tolmunud ja tülpinud nägudelt paistis sügav väsimus ja nad vedasid vaevaga jalgu järel.

Küla lõpus, kus tee käändus lähedase kohiseva metsa poole, hargnedes kolmeks vähesõidetud kõrvalteeks, peatas ohvitser salga. Sõdurite nukrad pilgud suundusid oma ülema poole, kes veokilt maha astudes hakkas kiikriga vaatama igale poole.

Sel lühikesel puhkehetkel, mis andis sõdureile mahti pühkida oma higist laupa ja kohendada seljakotti, kostis korraga linnu hääl. Värisedes ja hõljutades õhku helises ta omapärane ja võluv meloodia suvise päeva vaikuses. Linnu laul lakkas hetkeks, kuid kajas siis uuesti hoogsamalt. Mitte üksi sõdurid, vaid ka leitnant jäi viivuks kuulatama, hakkas siis piiluma põõsastesse ja teeäärsete kaskede lehestikku ning silmas siis poisikest, kes istus siinsamas lähedal kraavi kaldal. Rohekas riietuses, palja päi, jalad sirutatud kraavi, peaaegu nägematu, surunud jupikese puud vastu rinda, vestis ta midagi.

«Hei, sina!» pöördus leitnant poisikese poole ja andis viibates talle märku, et ta tuleks lähemale.

Lõpetades voolimise ja pistes noa kähku kuuetaskusse, puhas-

tades riideid laastupurudest astus umbes kolmeteistkümne-aastane poiss leitnandi juurde.

«Näita siia!» ütles leitnant poisile.

See võttis suust mingi pisikese ilastunud asja ja sirutas leitnandile, vaadates siniste rõõmsate silmadega tema otsa. See oli ribake kasetohtu.

«Väga huvitav, poiss, suurepäranel!» lausus leitnant pead vangutades. «Kes seda sulle õpetas?»

«Ma ise... Oskan veel käo moodi...»

Poisike jäljendas käo kukkumist. Siis pistis ta süljese tohikuriba jälle suhu, pigistas selle keelega huulte vahele ja hakkas uuesti vilistama.

«Kas oled siin üksipäini, äh?» usutles leitnant edasi, tõstes kiikri silmade ette ja vaadates kaugusesse.

«Ei, meid on siin palju, kõige rohkem varblasi, vareseid ja põldpüüsid, aga ööbik olen mina ükski.»

«Nadikaell!» katkestas teda ohvitser, «ma küsin sinult, kas siin on veel teisi inimesi?»

«Ei ole,» vastas poisike. «Kui hakati tulistama ja küla süttis põlema, karjusid kõik: «Metsalised, metsalised tulevad!» ja põgenesid minema.»

«Miks sina ei põgenenud?»

«Tahtsin näha metsalisi, kord linnas käies nägin poole rubla eest kassi, kes oli nii suur kui härg...»

«Lollike!» seletas leitnant omadele võõras keeles, «Ütle, väike-

mees, kas tunned läbi metsa teed Surmontasse? Nii vist on selle küla nimi...»

«Miks ei tea, härra,» vastas poiss kindlalt. «Oleme onu Mataušiga käinud veski juures õngitsemas... Seal on sääraseid hauge, kes neelavad kahe kuu vanuseid hanepoegi. Kui mullu vesi purustas tammi...»

«Noh, vii meid sinna. Kui viid õigesti kohale, saad selle siin.» Leitnant näitas poisikesele välgumihklit. «Viid valesti, võtan pea otsast ühes su vilega. Said aru?»

Salk hakkas liikuma. Kõige ees, kohe väliköögi veoki taga leitnandi kõrval, loobumata viivukski vilistamast ööbikut ja kukkumast kagu, sammus poiss. Vehkides kätega, haarates nendega teeäärsete puude oksid, korjates käbisid ja visates neid jälle eemale, näis poiss olevat hõivatud iseenda toimingust.

Mets muutus järjest tihedamaks, tee keerles kaharate noorte kaskedega võsastunud raiesmikkude vahel ja tõsis siis varjurikka, kõrge männikuga kasvanud mäekülgedele.

«Aga mis räägivad inimesed partisanidest? Kas neid on teie metsades?» päritles leitnant.

«Ei ole. Leidub küll vahelikke, pilvikuid ja kannuseeni,» vastas poiss silmi pilgutamata.

Saades aru, et pole kasu laskuda säärasega pikemasse kõnelusse, jäi sakslane vait.

*

Metsa sügavuses, noores tihedas kuusevõsas, kust oli nähtav teekäänak, lamas mitu meest. Nad asetsesid üksteisest veidi lahus ja nende relvad seisid nende kõrval puude najal. Vahetevahel lausisid nad üksteisele mõne sõna, lükkasid puuksad ettevaatlikult kõrvale ja vaatasid teraselt ringi.

«Kas kuulete?» sosistas üks nendest, vaadates seltsimeestele ja keerates pead sinnapoole, kust läbi tasase metsakohina kostis kauge linnulaul.

«Vahest petab sind kuulmine?» küsis teine, kui ta oli kuulatanud ja mitte midagi kuulnud, kuid tõmbas siiski kännu alt neli granaati välja ja aetas enese ette.

«Noh, aga nüüd ometi kuuled?»

Linnulaul kostis selgemalt. Mees, kes oli seda kuulnud esimesena, teritas kogu oma tähelepanu ja hakkas tasakesi loetlema:

«Üks, kaks, kolm, neli...» tähistades käeliigutusega iga arvu.

«Salgas on kolmkümmend kaks meest...» lausis ta ja kuulatas samase tähelepanuga jätkuvat linnulaulu, mis kõneles ja vestis elavat, üksnes neile arusaadavat keelt, kuulis ta korraga kão kukkumist.

«Kaks kuulipildujat...» loendas mees valjumalt.

«Hakkame pihta,» sõnas püssi haarates habemik seltsimees, kes kandis üle õlgade seotud rihmu padrunitega.

«Rutem,» kiirustas linnulaulu kuulaja nooremad seltsimeest, kes nüüd sidus granaate vöö külge. «Teised ootavad seal juba. Meie onu Stepasega laseme nad enestest mööda, aga niipea kui teie alustate, kõrvetame neile tagant. Ara unusta Ööbikut, kui peaks minuga midagi juhtuma. Vaeseke pole eilsest saadik iva suhu saanud...»

Hetk hiljem ilmus noorte kuuskede vahelt sakslaste salk nähtavale. Ööbik lõõritas endist viisi, aga ta helikeele mõistjaille kordas laul samu andmeid, mis olid tihnikus peituvatele meestele juba tuttavad.

Kui sõdurid jõudsid väikesele metsaväljakule, vastas poisikese vilele kauge kajana teine vile. Tee ääres kõndiv poiss lipsas nagu ehmunud jänes tihnikusse. Lasu plaksatus, mis läbibistat vaikus, lõi jalult leitnandi, kes ei saanud tõsta relvagi. Ta vajus tee tolmusse. Üksteise järel langesid sõdurid. Oiged, komando- ja hirmuhüüded lõhestasid õhku.

Peagi vaikus mets ja kerge liivane muld jäi surmatud sakslaste verd.

Teisel päeval istus põlenud küla lõpus, teeristme lähedal oma tavalisel paigal kraavi kaldal umbes kolmeteistkümne-aastane poi-

sike ja voolis noaga midagi, heites vahetevahel pilku külasse suu-
buvaile teedele, nagu ootaks ta kedagi.

Ta huultelt voolas imekaunilt helisev ja paeluv meloodia, mida
ka kõige paremini koolitatud kõrv poleks eraldanud ööbiku laulust.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Märkida välja tundmatud sõnad ja leida neile seletus sõnastikust.
2. Kirjanik ütleb: «Metsa sügavuses, noores tihedas võsastikus, kust oli nähtav teekäänak, lamas mitu meest». Kes olid need mehed? Kuidas kirjanik annab mõista, et neil oli kaaslasi?
3. Millised olid Ööbiku teened oma kodumaa ees?
4. Mida toob sõda inimestele?
5. Leida jutustuse algusest sõjajälgede kujutamist.
6. Mida teie arvate sõjast?
7. Missugune on nõukogude rahva suhtumine sõjasse ja milles see avaldub.
8. Leida selles palas jutustust, kirjeldust ja dialoogi.

JUMALAGA, RELVADI!

M Kesamaa

«Meie ettepaneku mõte seisab selles, et kõik riigid teostaksid nelja aasta jooksul täieliku desarmeerimise ning et neil ei jääks üldse sõjapidamise vahendeid...»

N. S. Hruštšovi kõnest
URO Peaassambleel 18. septembril 1959.

On kasarm vaikne, viimne ses maailmas.
Ei enam noori siia kogune.
Ja kindralile viimast korda silma
veel vaatab tallist rännuhobune.
Ta vaatab talle viimast korda silma.

Ei ühtki tunnimeest. Ei käsklust — rünnakule!
Ei paugu kahur, klõpsu püssilukk.
Ei lähe roodud enam läbi tule,
neid ees ei oota võit, ei oota hukk.
Ei lähe roodud enam läbi tule.

Ja taevas pilved saavad vabalt sõuda,
ei häiri lahinglennukite sõöst.
Nad võivad itta, võivad läände jõuda,
maa nende all on kumisemas tööst.
Nad võivad itta, võivad läände jõuda.

Maailma emadel on vastu päikest palged,
on nende huultel kevadine hurm.
Kõik hommikud ja päevad neil on valged,
ei röövi nende poegi sõjasurm.
Kõik hommikud ja päevad neil on valged.

Nüüd jäägu, jäägu relvad jumalaga,
las mõistusega vaidleb vaim ja meel!
Suur inimkond ei leina relvi taga,
liig palju verd on olnud nende teel.
Suur inimkond ei leina relvi taga.

V a n a s õ n a : Targad sõdivad sõnadega, rumalad rusikatega.

MASINAD RAJAVAD TEID.

(Jutustus S. Klementjevi raamatust «Mehhaanilised abilised».)

Sageli ehitatakse teid orgudest uuristatud ja küngastega kaetud metsarikkas maakohas. Elektrisaagidega varustatud töölisel rajavad kiiresti metsas sihi, nende järel liiguvad masinad, mis juurivad kände ja puhastavad pinnase juurtest ning võsastikust. Buldooser — võimas traktor esiossa kinnitatud terasrammiga — sõidab kännu juurde ja kisub selle maast välja. Kui buldooseri teele satub mitte eriti jäme puu, on selle langetamine tühine asi.

Möödus esimene kolonn masinaid — buldoosereid. Nende taga mürisevad võsalõikajad — traktorid kahe madalale asetatud noaga. Noad on paigutatud nii, et nad moodustavad nooleotsaga sarnaneva tera. Tungides läbi tihniku, niidab masin põõsaid juurelt.

Möödub ka see masinate kolonn, jättes enda taha puhta, võsastikust ja väikestest puudest vaba sihi. Pinnasesse jäävad ainult jämedad, tihedalt läbi põimunud ja sügavalt maasse kasvanud juured ning väiksemad võsajuurekesed.

Nii suured kui ka väikesed juured kõrvaldab pinnasest järgmine masin — mullakobestaja. Mullakobestajat, nagu esimest kaht tüüpi masinatki, paneb liikuma traktor. Mullakobestaja — see on väga tugev äke viie vahetatava pulgaga. Pulgad riisuvad juured kokku. Viimaks on juuri kogunenud nii palju, et kõik pulgad on nendega täidetud. Juured tuleb pulkade küljest ära võtta.

Seda tehakse masina tööd katkestamata. Traktorist lülitab sisse vintsi, mis kerib trumlile terastrossi. Trossi ots on seotud kobestaja raami külge, millele ongi kinnitatud pulgad. Niipea kui tross lüheneb, pingutab ta raami. Raam pöörduv liigendil ja tõmbab pulgad mullast välja. Kõik pulkade vahele takerdunud juured langevad otsekohe maha.

Pöörates käepidet lödvendab traktorist trossi. Raam koos pul-

kadega langeb prantsatades alla. Uuesti tungivad maasse juurtest puhastatud pulgad ja jälle kihab töö.

Lõpuks on siht pöösastest, kändudest ja suurtest ning väikesest juurtest puhastatud. Kõik ettevalmistavad tööd on lõppenud.

Edasi toimuvad tulevase tee eeltööd. Sihile tungib kärarikkalt uus partii masinaid — skreepereid. Skreeperid — need on pinnast tasandavad traktorilabidad, mis lõikavad maha maapinna ebataasusi. Ehituselt on nad lihtsad. Suurtele õhukummidega ratastele on paigaldatud tohutu raudkast. Selle esisein võib üles tõusta ja alla laskuda, tagasein aga liikuda piki kasti.

Pinnase lõikamisel tõuseb esisein üles — ja kogu kast kaldub alla. Traktor tõmbab kasti edasi, selle esiosa tungib pinnasesse — ja läbilõigatud mullakiht mahutub ise kasti sisemusse. Just nagu hiiglaslik kühvel haarab kast tüki pinnast. Seejärel laskub esisein alla ja mullaga täidetud kast tõuseb horisontaalasendisse. Traktor veab selle mahalaadimiskohta. Seal kaldub kast jällegi, ja selle tagasein, liikudes ette, tõukab pinnase välja.

Kõiki skreeperi liigutusi juhib traktorist vintsi ja terastrosside abil. Vints käitatakse traktori mootori poolt.

Nii tasandatakse künkaid ja aetakse täis orge ning nõgusid. Saadakse tulevase tee tasane lint.

Nüüd tuleb anda teele ühtlane laius ja profiil ning puhastada küvetid (vee äravoolu kraavid).

Asub tööle teine võimas mehhanism — mootor-teehöövel. See hööveldab tohutu terasnoa abil teepõhja nagu puud. Nuga võib pöörelda igas suunas: ette, taha, nurga all, vasakule ja paremale. Mootor-teehöövlit juhib üks inimene.

Kui teepõhi on valmis, asuvad sellele traktorid tohutute rullidega. Traktori järel veeredes, tihendavad nad pinnast. Seejärel kaetakse tee asfaldiga.

Nüüd võivad laial ning siledal maanteel kihutada sõidu- ja veoautod.

KUULUS KANGUR.

D Vaarandi.

Ennäe neidu nugissilma,
nugissilma, nääpsukest —
õlast kui õlekõrrekene,
keskelt keeruniidike.

Aga kui hakkab kangast kooma,
ei temal ole vastalist.
Maha siis jäävad masajamad,
tütred tõnsumad tüdivad.

Kangast koob ta neljal teljel,
nelja kangast korraga,
et need siidid sätendavad,
vabrik värve vikerdab.

Kui tema kõnnib rahva hulgas,
silmad teda saadavad —
see on neidu, kes nimekas,
kuulus kangakuduja!

Vikkelsukad, ummiskingad,
käised kolme kirjaga.
Pärg tal pääs kui päevakene,
rinnas rahad kirkavad.

Tuleks see neidu meie hulka,
meie neidude ehteksi!
Sel on käed, mis kulda väärt,
süda sula armu väärt!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugusena kujutab luuletaja kuulsat kangrut?
2. Mille poolest ta kuulus on?
3. Millest nähtub, et kaaskodanikud teda imetlevad ja austavad?
4. See luuletus tuletab meelde rahvalaulu. Leida selles luuletuses rahvaluule vormi tunnuseid.

«TERASKÄED».

(Jutustus S. Klementjevi raamatust «Mehhaanilised abilised».)

Looduse ümberkujundamine — see tähendab eelkõige hiiglaslike mullatöid. Selleks et ehitada uusi hüdroelektrijaamu, samuti ka veehoidlaid ja niisutuskanaleid, on tarvis kaevata maad.

Sajandeid kaevati maad labidatega. Kõikjal, kus oli vaja kaevata auku, kraavi või kanalit, töötas varre otsa kinnitatud terava otsaga rauatükk.

Mullatööd on rasked ja töömahukad. Nad on kurnavad ja nõuavad suurt jõukulu käsitsi töötamisel.

Käsitsi ei tee sellist hiiglatööd ka saja aastaga. Ainult sotsia-

lismi masintehnika abiga võib äita suurt looduse ümberkujundamise plaani.

Labidat ja kirkat asendab nõukogude tööstuse poolt loodud masintehnika. Kümneid mullatöölisi asendavad väsimatud «teras-käed», mis kaevavad niisutussüsteemide kanaleid, ehitavad hüdroelektrijaamu.

Peatumata töötavad peaaegu terve ööpäeva hiiglaslikud ekskavaatorid, tõstes igas minutis mitu kuupmeetrit mulda ja kandes selle kõrvale.

Suurepärvane masin on sammuv ekskavaator. See on hiiglaslik mehhanism 65 meetri kaugusele ette sirutatud ažuurse teraspoomiga.

20-meetrise läbimõõduga ümmargune alus, millele masin toetub, avaldab pinnasele tööasendis veidi suuremat rõhumist kui inimese jalg käimisel. Seetõttu võib raske masin töötada pehmetel pinnastel ja liikuda erilise sammuva mehhanismi abil mööda kobestatud pinnase valli.

Kui on tarvis edasi liikuda, nihutab masin kahe meetri kaugusele ette erilised metallsuusad. Nendele toetudes tõuseb ekskavaatori massiivne kere koos ümmarguse alusega üles ja, lohisedes ühe äärega mööda maad, siirdub edasi ning laskub taas pinnasele. On tehtud esimene samm.

Seejärel tõusevad suusad jälle pisut üles ja masin teeb järgmise sammu.

Aeglaselt, kiirusega 2 meetrit minutis, kannab ekskavaator edasi oma rasket keha.

Lülikutega masin sõtkub pöörates maad ja võib pehmesse pinnasesse sisse vajuda.

Sammuva ekskavaatoriga seda ei juhtu: töötamise ajal pöörub ta oma ümmargusel alusel, rikkumata maapinda.

Hiiglasuure kopaga haarab ta korraka 14 kuupmeetrit mulda.

Sadu tonne kaaluvat gigantset mürakat juhivad kaks inimest.

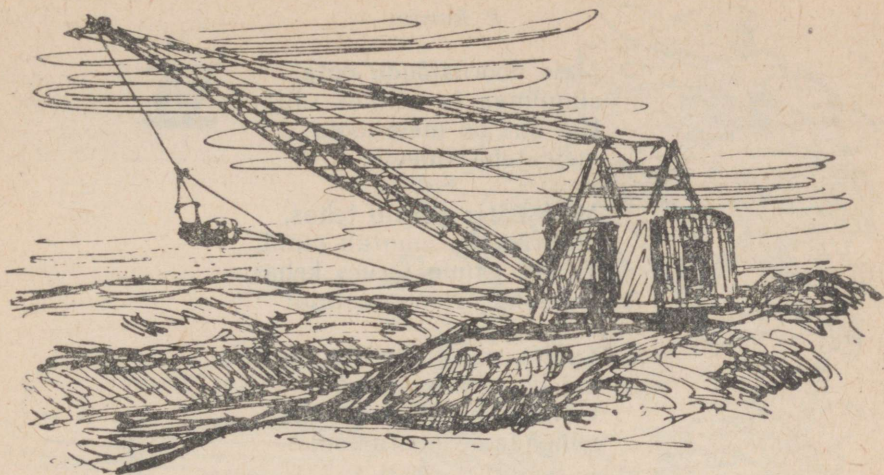
Exskavaator võib töötada igasugustes kliimatilistes tingimustes ja igasugustel pinnastel, asendades tuhandeid labidatega mullatöölisi.

SAMMUV EKSKAVAATOR.

P. Rummo

Kes tuleb, kes tuleb, kes tuleb seal vastu,
mis imelik hiiglane stepis küll astub?

Nagu veidike puhates kohapeal tammub,
siis jällegi edasi sammub ja sammub.

Maha vajutab kümnesüllased kingad, —
samm astunud, hiiglane mürinal hingab.

End aeglaselt ringutab kanali kaldal,
istub maha ja kergitab mõlemat jalga.

Nüüd hiiglane küll vist on tõsiselt näljas:
kael, sadakond meetrit, tal sirutub välja;

siis uriseb, savisse vajutab kihvad,
maapõue ta koonuga tungida ihkab.

Pea kõrgele sirutab — hoia ja keela! —
ligi kolmkümmend tonni ta korraga neelab.

Kuid vabandust! Laulik siin veidike luiskas:
ei neela, vaid suutäie maha nüüd puistas.

Nii hammustab aina ta hiiglaslik vägi —
kurakäele jääb kanal ja hüvale — mägi.

Siis jällegi veidi ta kohapeal tammub, —
uusi sõodamaid hiiglane otsima sammub.

NOORUSJÕUD.

P. Rummo

Meie noorusjõudu oota,
sünnimaa ja võimias Liit!
Elu uus on meie loota,
meie teha tulevik.

Meie kätes kerkib tehas,
viljarikkaks muutub muld.
Tervet vaimu terves kehas,
vaimustavat noorustuld!

Saame mürdumatuks tüveks,
kui on tormis koduõu:
Isamaa ja rahva hüveks
pühendame noorusjõul!

IV

KEVADEL.

D. Vaarandi

Päevad läbi kill ja kill
räästaitl tilgub tasa.
Nagu hõbealasil
kõlksus väike vasar.

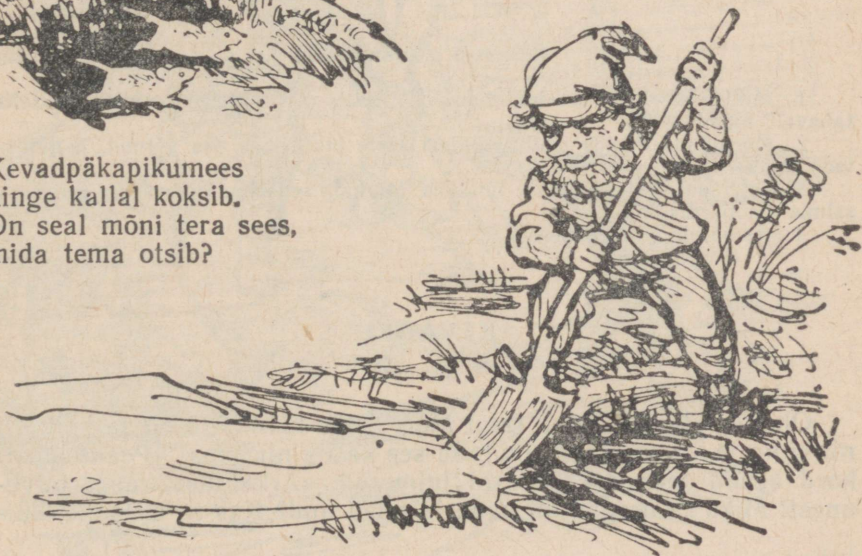
Sinililli! Sinililli! ...!
hüüb lillemuuti.
Looke, lõbus taevapill,
oma keeli krutib.

Kuskil suitseb sarapik,
hiireke poeb urust.
Keltsa toksib päkapikk
vanas lehepurus.

Kevadpäkapikumees
hinge kallal koksib.
On seal mõni tera sees,
mida tema otsib?

Tahaks pikutada seal
soojal kingunõlval,
pehme samblamätta peal,
halli kivi kõrval.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste piltidega kujutab luuletaja kevade algust?
2. Kuidas mõista piltlikku väljendust: «Keltsa toksib päkapikk vanas lehepurus»? Kuidas saaks seda mõtet igapäevases kõnes väljendada?
3. Leida värsid, milles luuletaja kõneleb algava kevade mõjust inimesele.
4. Oppida luuletust ilmekalt lugema.

MATKALAUL.

M. Kesamaa

Juba koiduga astume teele,
käes meil kepid ja seljas on paun.
Saadab lahkesti uljaid pioneere
ärgand lindude vile ja laul.

Valged kajakad lendlevad rannal,
lahel lained on tujukad veel.
Paat kalureid püügile kannab
üle kaugel ja sinise vee.

Taamal nurmed on haljad ja laiad,
silm neid haarata kõiki ei saa.
Juba õitsevad õunapuuaiad,
kõikjal õilmitseb kevades maa.

Metsalatvades päike kui helgib,
väsind õhtus on vallatu tuul —
lõõme poistega lahti siis telgid,
lõkkel praksuvad vaigused puud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millise meeleolu see luuletus loob? Leida selle meeleolu väljendamiseks tabavaid omadussõnu
2. Meenutada mõnda matka, millest olete pioneerina osa võtnud, ja jutustada sellest.
3. Tuletada meelde, mis on luuletus. Märkida selle luuletuse kahes esimeses salmis rõhulised silbid.
4. Oppida luuletus pähe.

KEVADEL.

E. Sārgava

Oh, see oli pikk, pikk talv! Maa seisis lumikatte all ja kõik oli nii külm ja vaikne ja surnud. Ja see kestis nii kaua! «Peaks ometi kord kevad tulema!» ohkasid inimesed. «Ärka üles, maa, talvunest! Miks sa magad nii kaua ja näed und? Kas sa ei kuule, kui-

das varblased juba sirtsuvad? Oh päikene, tõuse, tõuse kõrgemale!»

Nõnda mõtlesid ja rääkisid inimesed.

Viimaks halastas päike looduse peale ja paitas oma pehmete kätega uinuvat maad. Soe tuul puhus üle lumelagendikkude; maa sirutas ennast kui ärkav laps, kes tõuseb hommikul unest. Maa talvine unevaip kärises, pudenes, läks auklikuks, päev-päevalt vajus ta ikka enam ja enam alla ja läks õhemaks, ja viimaks vaatas maa igalt poolt oma süsimustade silmadega sooja päikese nagu päästja otsa.

Küll kattus taevavõlv vahel veel paksude pilvedega; küll puhus vahel põhjatuul ja ilm oli hall ja pahase näoga, kuid päike ja tuul olid üksmeeles teineteisele sõbrakätt pakkunud ja need ajasid talvetaadi kus seda ja teist kõige oma hallide pilvedega.

Ja nüüd läks asi ruttu! Päike piinas lund nii väga, et see katus kaduda — mida rutem, seda parem! Küll oli aga nüüd silinat ja sulinat: vesi voolas, nagu oleks talle käsk antud lumi võimalikult ruttu ära viia. Jõed koorisid eneste pealt jääkatted, ja rõõmsat tantsu lüües, mürisedes ja kolisedes kihutasid jääpangad mere poole. Oh, mis laul see oli: vägev ja südamest! Vaatavad lapsed seda looduse mängu pealt, ninad enestel veel punased ja sõrmed külmetavad, aga nägu on täis rõõmu: talv taganeb, külm kaob, kevade tuleb!

Voolavate rennide, kraavide ja loikude ääres algas elu. Kui aga vähegi mahti, siis elavad lapsed tundide kaupa vete ääres. Ise vahel põlvini märjad, jalad külmetavad, aga kevade ei lase toas viibida. Siin on tarvis mahajäänud jääkamp vette lükata, seal lumerämpsusust sündinud veepais lahti päästa; siin seab osav poisike, tulevane ehitusmeister ja masinajuht, vesiratast kahehara-lise hargi vahele üles, seal lastakse laaste laevadena mööda kraavi edasil Tööd ja tegemist on lõpmata palju.

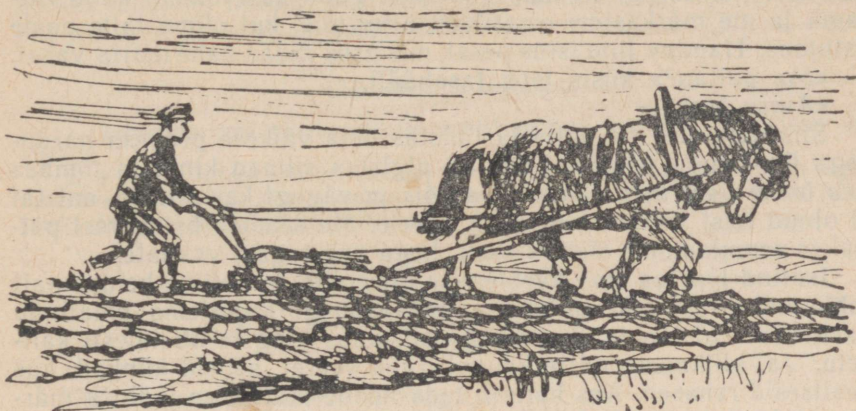
Agaga üleval kõrges lõõritab värisev lõoke ja kuldnokk sidistab ja vilistab, siputab tiibu, plaksutab keelt nagu meeletu, ja all maa peal põõsa varjus pistab külmalill, lumekelluke ja maksalill¹ oma nina sulanud maa seest välja, et päikesele «tere tulemast» hüüda. Lautadest kuulatakse loomade rahutuid hääli: vangid tahavad välja tulla. Ka neil on isu ära pikast seisust umbses õhus. Veel ei ole aeg neil pääseda: rohi puudub, varsakabjad ja vormilehed on alles välja tulemata. Kuid kaua ei kesta nende ootus, varsti lastakse nad vangist lahti.

Iseäranis elav liikumine algab mesipuu-aias: mesilased on töös. Missugune sumin! Siia ja sinna, risti ja põigiti, sisse ja välja käivad mesilaste parved. Kaua olid ka nemad kitsas majas vangis olnud. Kuid nüüd ei võinud nad kauem enam oodata: välja kutsuvad neid elustav kiir. Ja nad lähevad. Korra pühivad nad kähkuga üle silmade ja siis kargavad lendu — ja otsekohe jõe äärde pajude juurde. Paju on oma tibukesed lahti löönud, kollane tolm katab neid, usinasti korjavad mesilased selle tolmu kokku ja kannavad koju, et oma poegadele mesileiba valmistada. Vanaisa käib ühe mesipuu juurest teise juurde, parandab siin midagi, kohendab seal natuke ja rõõmustab oma rõõmsa ja tööka pere üle, kes väsimatult on tööl.

Niisama nobe on ka põllumees. Kevade toob kümme uut tööd kaasa. Siin tuleb aed parandada, seal värv kohendada, siin sahk korraldada, seal vanker korda seada. Niipea aga, kui lumi täiesti

¹ maksalill — ülane.

kadunud ja maa sulaks läinud, algavad tööd aias ja põllul. Aias on tarvis peenart teha, varased viljad maha külvata, taimelavad korda seada, õunapuud ära pookida, puhastada. Põllu peal ajab aga künd äestamist, äestamine külvi taga... ja harva saab põllumees oma silmi üles tõsta, et vaadata, mis ilus ja kena loodus teda ümbritseb!...

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leida sellest kirjeldusest vähemalt viis personifikatsiooni. Millise meeleolu loob nende rohkus?
2. Milliseid muutusi toob kevad inimeste ja loomade ellu. Tuua selle kohta näiteid.
3. Millise ilmeka võrdluse kaudu selgitatakse maa ärkamist kevadel?
4. Kavastada see kevadekirjeldus.

KÄEPIGISTUS.

E. Krusten

Ühel kaunil kevadpäeval ma võtsin väikese tüdruku käekõrvale ja läksin jälle mäe taha loduheinamaale, kus oli palju allikaid ja ojakesi, mis olid otsekui loodud selleks, et lapsele vesiveskit ehitada. Olime käinud seal sagedasti ja polnud veel kunagi märganud, et oleksime kedagi tülitanud. Kuid seekord mõistsime kohe, et oleme soovimatud külalised.

Vaevalt olime astunud jalgrajale, mis allikate juurde viis, kui eestpoolt hakkas kostma häiritud linnu kaebekisa. Tilder jäi hetkeks veel sookuuse raagunud ladvatippu, kust ta oli meid märganud, ja tõusis siis lendu. Järgmisel silmapilgul tiirles ta kurjustavalt meie peade kohal. Siis muutus tildri lend põiklevaks. Kusagil vaevakaskede vahel jäi ta järsku vait ja laskus madalale, võib-olla et puudutas maadki. Pärast seda kadus ta kaugemale sohu, kisenda

des seal valuliselt, nagu oleks ta haavatud olnud. Ometi ei jäänud ta sinna kauaks.

Tilder oli püüdnud meid eksiteele ahvatleda, kuid see ei õnnestunud. Nüüd sööstis ta hulljulgena otsejoones meie poole ja hakkas meid saatma, kogu aeg hädaldades. Nõnda jõudsimme vaevakaskede vahele. Allikad ei olnud enam kaugel, juba paistis läbi põõsaste päikesepaistel helkiv jõeläte. Väike käsi tõmbas mind rutama ja me märkasime ematildrit alles siis, kui olime talle peale astumas. Hauduv lind istus pesal, mis asus maas kahe mätta vahel.

«Ma paitan?» küsis laps tasahääli.

«Ainsa korral!»

Siis nõtkutas ta põlvi ja libistas oma väikese peopesa hardusega üle hauduja selja. Emalind pigistas silmad kinni ja tõmbas pea üsna pisut madalamale. Ta võis ju vägagi karta meid, ent tal ei olnud teist valikut kui jääda pesale. Me seisime hetke veel paigal ja eemaldusime siis vaikselt, kogu aeg tagasi vaadates.

Isalind lõpetas oma kaeblemise alles siis, kui olime heinamaalt lahkunud. Aga just nüüd me hakkasimegi kujutlema emalindu varitsevaid hädaohte. Tema pesa oli maas ning ta oli täiesti kaitsetu. Ja allikatest mitte kaugel raba veerel asusid künkad, kus pesitsesid rebased. Kes kaitseb teda nende eest? Kas jääb ta märkamatuks taevahoidjale¹, kui too luuravalt üle loduheinamaa liugleb? Nende mäetaguste allikate juurde võivad sattuda koeradki! Meile näis, et on ime, kui tal õnnestub oma pojad välja haududa. Aga kuidas me oleksime küll tahtnud näha silmapilku, mil ta nendega vette lähebl!

Seda — nii õnnelikku juhust — me muidugi ei julgenud loota. Ja rohkem küll piinavast murest, mis emalinnuga seal kahe mätta vahel on juhtunud, me hakkasime nüüd iga päev mäe taga käima.

Meil ei tarvitsenud kunagi pesa lähedale minna: nägime juba eemalt isalindu kas vaevakaskede ja allikate kohal tiirlemas või siis kuuse ladvatipust valvamas. Meie südamerahule sellest piisas.

Kuid ühel päeval ei olnud isalindu enam näha. Me läksime ettevaatlikult edasi — ta ei lennanud meile kisaga vastu. Mis oli juhtunud? Kas oli emalind poegadega juba vette läinud või oli tabanud teda üks nendest ohtudest, mida me kogu aeg kartusega olime kujutlenud?

Väikese tüdruku käsi tõmbus ärevusest niiskeks. Aimasin, mida ta nüüd oma hinges üle elab. Kuid ta peab teadma kõik; ei oleks mõtet varjata tema eest tragöödiat, kui see peakski olema toimunud. Viimaks me leidsime mahajäetud pesa tühjade munapoolikutega. Neid nähes mu väike saatja kokkus.

«Tal oli õnne,» ütlesin mina.

«Vaatal!» hüüatas laps peaaegu samal hetkel, pigistades mu kätt pikalt ja tundege. Ta oli pilgu veele heitnud ja nägi enne

● ¹ röövlind

mind, kuidas ematilder oma poegadega kalda varjust nähtavale tuli ja piki virvendavat jõelätet kaugemale ujus. Päikesepaiste oii veepinnal niivõrd hele, et nad varsti meie silmist kadusid. Meile näis, nagu oleksid nad valgusesse sukeldunud. Onnelik silmapilk!

Sellest ajast peale tunneb mu peopesa selle väikese, pisut niiskeks tõmbunud käe pigistust. See oli nii imeteldavalt tugev! Ja nõnda tahaksin minagi pigistada teie kõikide kätt, kes te kaitsete elu, võitlete ilu eest ja hoiate õnne.

Olesandeid ja küsimusi.

1. Jutustada oma tähelepanekute põhjal mõnest taolisest sündmusest linnudega.

2. Kirjanik kutsub kaitsma loodust, öeldes: «*Ja nõnda tahaksin minagi pigistada teie kõikide kätt, kes te kaitsete elu, võitlete ilu eest ja hoiate õnne*». Mida tuleks õpilastel teha looduse kaitseks?

SIIL.

Fr. Tuulas

Võiks alustada vahest nõndagi:

Elas kord kaks last — Mart ja Maret. Nende kodu oli kehv ja maja madal. Ning nende vanemad tegid hommikust õhtuni tööd. Aga nemad ei märganud veel täisealiste hoolt ega muresid. Olid alles väikesed, mängivad lapsed.

Ja mänguna võtsid nad veel kõike. Mängu oli täis maja, õu ja õuetagunegi. Kõik alles elas nende ümber. Elasid hallid kivid õuemurus, elas vana pihelgas õueväravas ja kaevukook õuenurgas. Elasid ja ajasid omavahel juttu, nagu jutlesid kõik koduloomadki.

Isa ütles küll, et nende vana hiirukas hobune on lihtsalt laisk, aga lastele näis, et ta mingi sügava mõtte pärast kohe käsku ei kuule. Ja ema kurtis, et karjakoer Mohi käivat metsas linnupesil rüüstamas; kuid koju tulles paistis, et ta hoopis suuremaist seiklusist võiks jutustada. Ning vana kass Tiits keerutas oma kahust hända, tulles aida alt ja suundudes laopeale, väga saladuslik nagu peas. Kõik nad teadsid midagi erilist ja jutustasid sellest omal kombel teistelegi.

Võiks rääkida veel paljugi sellest mänglevast elust, mis peitus podisevas leivamõhes, kägisevas seinakellas või miilavas tulelõukas. Kuid kõik see viiks nii pikale, et lõppu ei tulekski. Ja sellepärast jutustagem ainult ühest loomast, kes jäi lastele kauemaks meelde kui ükski teine.

Oli kord jällegi väga kaunis kevadpäev. Ja oli parajasti karja pärastlõunane väljalaskmise aeg. Kuid Mart ja Maret olid karja jaoks veel liiga väikesed. Ja sellepärast hoidiski seda võõras poisike, kes juba maast madalast kandis Kusta täismehhe nime. Oli temagi alles väike, kõhetu, paljasjalgne poisike. Aga ta tuli veelgi

kehvemast kodust, teenis võõraie ega võinud võtta kõiki asju enam kaugeltki mänguna...

Kuid hea poiss ta oli ja mõistis isegi veel laste mängusid. Tal oli viisiks küll ümbritsevaist asjust hirmulugusid jutustada. Metsas pidid tema järgi olema hirmsad hundid, ojas süllapikkused havid, koopamäele aga maetud rahapada, mille kohal vilgub virvatuli. Kuid tema silmist paistis, et ta ise oma juttu ei usu. Ja nii oli hea tema lugudega mängida, ilma tarvitsemata liialt karta...

Nii siis oli Kusta oma karjaga parajasti minemas, kui lapsedki jaole jõudsid. Ja muudkui kaasa kippuma. Ema, kes kirnus aidatreppil võid, triibuline põll ees, lausus lõpuks:

«No minge, kuid ärge ära eksige. Ja hoidke ussi eest! Sina, Kusti, pea neid silmas!»

Ja siis nad juba läksidki: ees paar-kolm lehma, härjavärss Punu ja viis-kuus lammast ning lapsed nende taga. Mobist aga jätkus kõikjale, ette ja taha ning kõrvale, tänu tema neljale jalale.

Kohe tanumi taga, teispool vesist heinamaa-siilu, algas mets: esiteks võserikku, siis kõrgeid puid, raiesmikke ja jälle metsa ning metsa.

«Ja nõnda maailma lõpuni,» kinnitas Kusta, «ainult mets ja mets!»

«Oled sa seal käinud?» päris Mart. «Seal maailma lõpus?»

«Teadagi! Kui see must utetall kord ära kadus, läksin teda otsima. Ja kust ma ta leidsin? Seisis otse maailma serva peal, jalad harkis, ja näksis rohtu. Ning tema taga polnud enam midagi.»

«Oi, kui naljakas!» kilkas Maret.

«Naljakas neh,» oli Kustagi nõus, «mis seal veel rääkidagi.»

Agaga vahepeal olid nad juba metsani jõudnud. Ja siin oli ikka huvitav kuulata puude juttu. Ei nad metsas küll vestelnudki eraldi, vaid kõik korraga koos. See oli sügav-sügav kohin, see nende jutukõma. Kuid kui sedagi õieti teraselt kuulata, siis oleks nagu siingi üksikuid sõnu seletanud.

«On aga pehme tuuleke!» mõnules kõrge männilatu kõikudes. — «Läheb korda, läheb korda!» liputas haab lehti. — «Mul aga siin vilu ja vaikne ollat!» piuksus peen küüvits paksu metsa all.

Siis aga harvenesid jälle puud ja ees avanes raiesmik. Oli siin kände, laastuhunnikuid ja haopinusid, oli vaarikapõõsaid ning maasikavälju, kõige kohal aga üksikuid osisirged seemnemännid. Mis nende käharad ladvatutid omavahel sosistasid, seda küll alla enam ei kuulnudki...

Siin armastas Kusta oma karjaga peatuda: ühtlasi mets ja ometi avarustki, rohi paiguti rinnuni, aga loomad siiski näha. Lehmad rohmivad oma pikkade keeltega rohtu, lambad näksivad siit ja sealt ning tallekese pea viskub kepseldes põõsa tagant õhku. Kõikjal silmale-kõrvale rõõmu: rähn täksib kuskil ligidal, kägu häälitseb kajavalt kaugemal, aga kõrgel männilatu kohal ujub sinises taevas kanakull.

Keset raiesmikku oli metsameeste onnivare, selle ees suur känd, ümber aga juba rohtukasvanud tuleasemed. Siin just oli hea istuda mängida-meisterdada. Siin need paremad jutudki meelde tulid.

Nüüd hakkas Kusta pajukepist pilli tegema. Lõikas otsad lühemaks, kloppis koore lahti, lõikas peale häälesälgu, pistis suulise sisse — ja juba ta häälitseksi. Ega küll kes teab kui keerulist lugu — ikka vaid «pii» ja «pii» — aga oli vähemalt oma tehtud!

Ja siis hakkas Kusta jällegi jutustama. Ei kohuta aga säärasel päikesepaistelisel päeval isegi lood ussidest ja huntidest. Omad loomad on ümber, otsekui täisealiste ring laste kaitseks. Nemad on rahulikku ise ja mõjuvad ka rahustavalt.

Üksnes Punu-pullikesele käisid vahel pillerkaari tujud peale. Mida ta nüüdki ehmus või millise vembu välja mõtles? Akki ta tõstis pea, nagu kuulatades, viskas hännaga — ja pistis siis raginal läbi vaarikarägastiku. Sedamaid oli ka Kusta jalul:

«No seda õelust küll!» Ja seepeale lastele, ise juba joostes: «Istuge paigal — muidu kaote ära!»

Ja siis kadus ta isegi. Veel kaugelt kostis ta võtatamist ning Mobi haukumist.

Mart ja Maret istusid kannul. Aga äkki oli ümber kõik vaiksemaks jäänud. Kägu ei kukkunud enam ja rähn toksis unisemalt. Lõi korraks, vaikus, lõi jälle — ja siis nagu tukastas.

«Kuhu see Punu küll jooksis?» sosistas Mart. Ja nad küsitlesid vastamisi: «Kas maailma äärele?» — «Seisab seal otse serva peal?» — «Nilpsab keelega rohtu?» — «Jalad harkis?»

Ja nad rääkisid üha tasemini. Ning neil oli igavusest kõhe. Utetalle loos oli see lõbus. Polnud enam lõbus Punu loos.

Siis kuulsid nad äkki selja tagant haovirnast rabinat. Ja sinna- poole pöördudes otse kivinesid kohale.

Ei olnud see suuremaist suurim loom, kes tuigerdas sealt vanale tuleasemele. Oli mingi hall mäta, musta terava ninaga, väledalt sibavate käppadega. Tuli pehmel vudinal, koonuga kui jälgi ajades. Ja nüüd oli ta juba liikumatult vahtivate laste juures.

Siis kiljatas Maret, ja sedamaid olid nad mõlemad kannu otsas püsti. Aga sedamaid sündis ka tolle imeloomaga midagi veidrat. Ta nägu vähenes, tõmbus kokku, ega olnud tal enam koonu ega käppi. Oli vaid nagu vubisev nõelapadi.

«Mis see on?» sosistas Mart.

«Kui on uss?» kõhkles Maret.

Sest kuigi ussil oli suur osa laste kujutlusis ja kartusis, polnud nad teda ometi kunagi näinud. Temast vaid räägiti ja tema eest hoiatati. Kui nüüd tuleb ja kargab kallale?

Kuid siis juba kostiski eemalt põõsaste raginat, Mobi klähvimist ja Kusta vandumist. Ning hetk hiljem ilmusid nad kolmekesi jälle nähtavale — Punu, Mobi ja Kusta — kõik ähkides, nagu oleksid tõesti maailma otsast jooksnud.

«Noh, mis teie siis —?» imestles Kusta.

Kuid lapsed osutasid ainult kätega, suutmata midagi öelda.

Samal hetkel oli aga Mobigi imelooma avastanud. Ta kargas larinal selle kallale, kuid pörkas sedamaid ka tagasi. Ja ta haukumises oli hädaldav toon.

«Ohoo, see on ju siil!» hüüdis Kusta seiklusvalmilt. «Selle võtame kinnil»

Ja oli otsekohe selge, et ta seda looma esimest korda ei näinud ning teda sugugi ei kartnud. Ta harutas juba jooksul poole-nisti hargnenud jalaräti lahti ja laotas maha ning hakkas siis looma kepiga sellele veeretama. Nüüd oli see täitsa ümarik nagu kera, ainult pobises ja puhkis. Lapsed seisis ikka veel hirmunult eemal ja Mobi klähvis kilavalt.

«Ja teie kartsite teda?» hooples Kusta. «Rumalad! Ei tema tee kellelegi midagi. Aga ega saa tallegi kergesti midagi teha. Näe, Mobigi nina on verine. See on siil, mitte midagi rohkem. Tulge vaatama!»

Kusta võttis jalarätiku otstest kinni ja tõstis selle üles. Nüüd lamas loom seal seliti, täitsa ilma peata-jalgadeta. Nõelad tungisid läbi jalaräti, ja sellest muutus ta hoopis abituks. Ainult rätik õõtsus veel ta ärevast pobinast.

Oli nüüd lastel vahtimist, nii et ei märganudki jälle aja kulumist. Ja oli nüüd ka Kustal hooplevat juttu. Ei noh, mis nüüd see tühine siil! Aga vaat kui püüdis kord suure karupoja kinni ja sidus samuti jalarätikusse... Kus oli alles jahti ning jändamist!

Lõpuks paistis siil nende juttude mõjul lastelegi päris süütu loomakesena. Juba nad kükitasid ta juurde ja juba usaldasid käsigi ta poole sirutada — et siis jälle kiljatades eemale karata. Ainult Mobi käis endiselt urisedes ringi ega tahtnud leppida.

Ei märganudki, kuidas päike madalale vajus ja männiladvad tumeda punaga kattis. Ohk oli nii vaikne, et õhtukäo häälele oleks isegi maailma lõpust kostnud. Ja puude alt tõusid sinakad varjud...

Siis kostis metsa tagant ääretust kaugusest ema hääle: «Ka-ri ko-ju! Lapsed, ka-ri ko-ju!» See tuli lainetades nagu mingi lauluviis, vaevalt kuuldavalt...

Ning nad asusidki kohe teele.

Nüüd oli Kustal jälle loomadega tegemist, ja seepärast jäi siil laste kanda. Ees sammusid täissöönud loomad, keda Kusta kamas, tema järel Mart ja Maret, hoides kumbki üht jalaräti otsa, ning nende vahel kõikus siil nagu rippvõrgus, väsinud kõigist vintsutusist. Aga Mobi lonkis taga, hoolimata enam karjast või muust, ikka veel vimm südames. Ta urises tasa ja limpsas paistetanud nina.

Oli nüüd koju jõudes kõnelemist ja imestlemist. Ei olnud siil täisealistele küll mingi tundmatu metsloom, kuid pilguks jätkus talle nendegi tähelepanu. Ja igaüks lausus oma arvamise.

«Sa jumaluke,» õhkas Mari-täi, «eks olnud temalgi oma elamine ja olemine. Tea, kuhu ta pesa ja perekond jäi!»

Isa soovitas siili õue taha lahti lasta. Kuid ema nägi kohe laste kurbi nägusid ja arvas:

«Olgu pealegi neile paar päeva seltsiks. Eks pärast näe.»

Ja nii viidigi siil lõpuks rehetuppa. See oli suvisel ajal vaba ruum, kõrgete künnistega, nii et välja ei pääse. Nüüd tundis loom jälle vabadust, kuid ega ta veel nii pea toibunud. Tegi seinaveert mööda mõned sibavad sammud, kuid tõmbus lähenemisel kohe taas kerra.

Toodi talle kausikesega piima — ei tahtnud. Pakuti leiba — ei hoolinud. Põrkas iga sõbraliku pakkumise juures tagasi ja pobises.

Veel kord püüdis Mobi teda ahistada, kuid ei tulnud sellest midagi välja. Sai vaid uuesti torke ninna, liiatigi tulid inimesed vahele. Ning vana Tiitski tuli teda vaatama. Hüppas üle kõrge künnise ja lähenes ettevaatlikult. Kuid peatus poolel sammul ja tõmbas küüru selga. Ei, pagan teab, mis peletis see on! Raputas siis kass käppi ja läks loidust teeseldes eemale. Siil aga podises ja puhkis edasi.

Ja nii ta sinna jäigi ööseks üksi. Une-Madis tuli tasa ja löi kõigile sulgkotiga pähe. Ning kogu maja magas varsti päeva väsimust. Kuid paar korda kostis rehetoast madinat; seal ajas siil oma öisel rännakul seinte ääres seisvat koli ümber. Ning isa pööras teist külge ja pomises pahaselt läbi une:

«Et jätsidki selle maida sisse...»

Hommikul oli piim ja leib igatahes kadunud. Siil aga leiti pika otsimise peale seinääärse risu tagant. Ja ta algas sedamaid jälle oma podisemist ning kõhviajamist. Mitte sugugi ei näinud talle meeldivat ei inimesed ega nende parimadki hoolitsused! Tema tahtis vaid üksi olla.

Ja ometi sündis see ime, et ta lõpuks lastega sõbraks sai. Kuid selleks kulus enne palju päevi.

Nad said pikapeale teada, mis ta kõik sööb, ja muretsesid talle rikkalikult toitu. Ja ega seda vähe olnud, mis talle maitses: seal oli puuvili, mitmesugused seemned, putukad, teod, vihmaussid. «Aga mis see temataolisele mehele.» arvas isa, kes näis ka leppima hakkavat. «Küll ta juba maja hiirtest lagedaks teeb — paremini kui Tiits!» Ja see näiski tõsi olevat. Seevastu kahtlustas ema nüüd siili isegi kanapesa rüüstamises siinsamas rehetoa nurgas, kuigi ei tahtnud sellest rääkida.

Igatahes kulus aega, enne kui siil midagi inimeste nähes sõi. Ta näis liikuvat ja söövat peamiselt öösel. Aga mida edasi päevi, seda julgemaks ta muutus. Juba ta sõi laste nähes ja lõpuks nende käestki. Ning siis tuli viimaks päev, mil lapsed ta kõrval kükitasid ja ettevaatlikult ta okkaid puudutasid. Ning imet — ta pobises küll veel pisut, kuid ei tõmbunud enam kerra.

Sel päeval olid Mobi ja Tiits eriti halvas tujus. Kuid see tuli lausa armukadedusest, kuna nendega nüüd nii vähe tegeldi.

Juba usaldasid lapsed siili vahel rehetoa väljagi tuua. Seal tulid tal küll nagu põgenemisplaanid ja ta vudistas mõned sammud joosta. Kuid kui talle kepp teele ette pandi, peatus ta, vaatas pahaselt üles ja hakkas podisema. Ning sellega lõppesidki ta katsed.

Nüüd oli juba kesksuvi. Veeti parajasti heinu koju ja aeti laopeale. Seal siis tõstis isa neid koormalt hanguga ja ema võttis üleval vastu. Õhk oli täis kuiva heinalõhna ja lendavaid pepri. Ning muidugi olid lapsedki koos oma siiliga seal juures.

Sel hetkel, mil isa ühte eriti suurt hangutäit üles upitas, irdus sellest äkki midagi pikka ja tumedat ning volksatas alla — otse laste paljaste jalgade ette. Ema, kes alla vahtis, läks näost lubivalgeks ja karjatas hinge sisse tõmmates:

«Ussl!»

Kõik, mis nüüd järgnes, toimus hetke jooksul. Isa hangutäis langes koormale ja ta keha paindus ema pilgu järgi alla. Ta nägi, kuidas suur rästik vingerdades pea tõstis, et hirmust tardunud Maretit säärt salvata. Kuid samal hetkel lõi siil hambad ussi sabasse. See viskus loogeldes tagasi, et ootamatut vastast tabada. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Äkki polnud siilil pead ega jalgu, ta oli üksainus nõelakera, otsmiku okkad kaugele ette aetud. Nii vajus ta vaenlase peale. See viskles ja väänles ning püüdis salvata, kuid tabas oma lõugadega vaid piigimetsa. Ja ta jõud hakkas silmanähtavalt raugema.

Hetk hiljem olid isa ja ema all. Isa rabas ussi hanguga, kuigi seda õieti enam vaja polnud, liiatigi et ta käed vabisesid. Ema hoidis nutvat Maretit kaenlas ja nuttis ise. Siis lükkas ta lapsed eemale ja lähenes siilile, ning ta hääl värises liigutusest:

«Sina, väike loom, päästsid mu lapse...»

Kuid siil näis olevat veel võitluse tujus. Ta jätkas ussi söö-

mist ja pobises vihaselt. Kogu see seiklus näis kuuluvat üksnes temale. Ja mingist päästmisest ning tänulikkusest ei tahtnud ta teadagi...

Sellest päevast peale muutus suhtumine siilisse lõplikult. Kõik tundsid, et ta oli mees omaette. Selle asjaga poleks keegi teine nõnda hakkama saanud. Ja näiteks Mobi ning Tiits paistsid ta kõrval ainult argade kehkenpüksidena.

Aga siil ise ei teinud sellest mingit numbrit. Ta oli ikka seesama endine vudisev, torisev ja turtsuv veidrik. Ning vaevalt ta märkaski inimeste tänulikku imestlemist.

Ja aeg kulus. Juba päevad lühenesid, ööd pikenesid. Looduse rohelised värvid hakkasid lillakaks tõmbuma ja siis koltuma. Ning õõsiti ja hommikuti olid kõik kohad täis külma udu. Kusta kadus karjaga sellesse uttu. Sealt kostis ta võtatamist ja vandumist. Kõik olid kuidagi vanemaks ja tõsisemaks muutunud. Ning lapsed ei tahtnud nagu väljas enam ollagi.

Vaat siis ühel päeval, kui oli jälle: kuiv ja pisut päikest, olid kõik õue all kartulimaal. Isegi lapsed mängisid seda tööd kaasa. Ning Kustagi liikus oma karjaga siinsamas lähedal niiduserval. Kõiges selles vilus karguses tundus ometi soojendav näha suitsuvina vana talumaja sammalkatuse kohal.

Seal rehetoas küdes nimelt tuli ja vili kuivas partel. Ning koduhoidjaks oli ainult siil. Ta liikus oma katkelisel vudinal mööda muldpõrandat, ikka alalises tegevuses. Ja tal oli ühel hoobil mugav, kuid ka tülikas. Ta tõstis pea ja vaatas ringi. Mis ime see ometi on, et tare muutub nii lämmatavsoojaks ja suitsuseks, nii et otse silmi sööb? Siilile ei meeldinud see soojus, suits ning mingi uus lõhn. Kuid kõige sellega näis olevat ühendatud ka midagi meeldivat. Mida soojemaks läks, seda rohkem hakkas ülevalt suitsupilvest tibama alla elusolendeid. Neid tuli vahel otse rabinal: igasuguseid mardikaid, tõukusid, ämblikke. Väikesed, uimased, pisut singimaigulised küll, kuid suutäiteks enam kui sobivad. Ja siil pidas hämaruses oma jahti, jõudmata imestluses kuigi kaugele.

Aeg-ajalt ärritas teda aga eriti üks asi. See oli tuhkhaia kohal miilav tuli. See pahvatas vahel eredaks leegiks, siis kattus valkja helbekorraga ja õhetas selle läbi tumepunase kumana. Ning siilile ei meeldinud see mitte. Ta möödus ahjusuust ikka pobisedes ja turtsudes. Siis aga juhtus midagi hoopis ootamatut. Äkki kostis ülevalt suitsust tumedat kahinat, ja suur pahkam kuivavat vilja varises alla. Osa kõrsi paiskus tuhkhaiale ja mõned neist ulatusid kuni ahjusuuni. Nad süttisid väga aegamööda. Esiti jooksis leegike ühtainust kõrt mööda, see ajas suitsu välja, helendas ja vingerdas siis nagu tuliussike ning kustus. Temast aga süttis teine, juba kaugemal, ja sellest mitu tükki korraga. Põrand oli aga täis varisenud pepri ja seinääred igasugust koli...

Siil vaatas kõike seda kuidagi juhmilt, siis aga ägestus. Ei, talle ei meeldinud tuli sugugi mitte! Oleks valitsenud nagu mingi igipõline vaen tema suguvõsa ja tule vahel. Ning ta muutus jälle ootamatult sõjakaks.

Ta liikus väga kiiresti põlevate kõrte ja prahi piirimaal. Ta kiskus kõrred, mis sellest üle ulatusid, eemale, nii et kujunes lage vahemaa. Ja siis hakkas ta lõkendavatele kõrtele turtsuma ning sülitama, täis silmitut viha, nagu rästikuga heideldes...

Sel hetkel lükkas Mardi ja Maret'i isa madala rehetoaukse lahti. Ta oli peatunud kartulite ülesajamisel ja tulnud reht vaatama. Ta nägi siili ikka veel ägedalt mööda tulerinnet jooksvat ja vihaselt tegutsevat. Ning ta mõistis sedamaid seisukorda. Liiatigi, et oli siilide tulevaenust juba varemgi kuulnud. Ta ruttas siilile appi.

Kui ta mõni aeg hiljem teiste juurde kartulimaale tagasi tuli, oli ta otsmik märg — osalt rehetoa kuumusest, osalt ägedast tegevusest, osalt aga imeväärsest uudisest, mis tal jutustada oli.

Ena läks jälle näost valgeks. Mari-tädi löi oiutades kaht kätt kokku. Lapsed aga jooksid koju siili vaatama, nagu oleks see jälle sootuks uus loom olnud.

Kuidas pärast seda siili väärtus kõigi silmis veelgi tõusis, sellest ei maksa rääkidagi.

Sügis aga lähenes. Sadas päevade kaupa, siis selgus küll ja kahutas hommikuti. Ning siis saabus ka päev, mil Karja-Kusta oma ameti siinkohal maha pani. Tal oli täismehe murelik nägu, kui ta oma talvemoona üle vaatas. Aga lahkumisel ütles ta ometi lastele:

«Siil ka mõni loom. Aga kui ma tuleval suvel veel siia tuleksin, siis püüaksin metsast õieti suure karupoja kinni. Ja see oleks juba midagi!»

Siil aga oli muutunud kuidagi rahutuks. Ta ei söönud peaaegu enam midagi ja käis kärsitult ringi. Ning isa ütles teda vaadeldes:

«Talv tuleb. Siili peaks vabaks laskma.»

«Milleks?» imestlesid lapsed.

«Aga selleks, et ta võiks enesele talvepesa teha ja magama heita. See on nimelt tema viis, et peab külma aja maha magama.»

«Kuid ta võiks ju siin rehetas edasi elada. Siin poleks külm ja ta ei tarvitseks magada.»

Lastel oli küll kurb sellele mõelda, kuid nad tahtsid ka väga näha, kuidas siil enesele talvepesa teeb. Ja lugu lõppeski sellega, et loom toa taha viidi ja talle täielik vabadus anti. Kuid imelikul kombel ei kasutanud ta seda millekski eriliseks, igatahes ei põgenenud kohe eemale. Ta liikus nagu midagi otsides haopinu ja muu risu vahel, kahistas koltunud lehtedes ning käis paar korda ka kambri põranda all. Ja siis oli ta äkki kadunud. Igatahes ei näinud lapsed mingit pesategemist ja olid sellest küllaltki pettunud.

Tuli päris talv. Tuul tuhises ja löi väikestesse akendesse. Lume-hanged tõusid maja ümber, ning lapsed said vähe väljas liikuda.

Ena asetas Mardi laua taha ja hakkas talle tähti õpetama, ise vokka tallates. Seevastu võis Maret nagu noorem veel edasi mängida. Kuid seal Mardi ümber liikudes ja ta õla üle vaadates õppis ta õieti rutem tähed selgeks kui vend. Sest Marti segasid tihti mõtet, millel polnud tähtedega midagi tegemist. Nii võis ta äkki keset veerimist küsida:

«Ena, kas maailma ääre peal ka tuiskab?»

Ena oli sellest ootamatusest kohmetu ega osanud midagi vastata.

Ning siis jälle:

«Ena, kus see meie siil nüüd peaks olema?»

«Mis sa ikka nendele kõrvalistele asjadele mõtled!» pahandas nüüd ena. «Vahest ta puhkab otse su jalgade kohal põranda all. Magab seal oma pesas ega hooli millestki. Kuid üks me kevadel näe. Sina aga loe edasi!»

Kuid kui saabus viimaks kevad, ei näinud nad tõeliselt midagi. Mäletati küll veel siili ja oodati ta väljailmumist, kuid ta ei ilmu-

nud. Otsiti ka maja taga, kuid niisama asjata. Kes teab, kas oli ta ärgates tagasi metsa läinud või oli temaga midagi muud juhtunud.

Ja nii kaduski see loom nende inimeste elust. Nagu oli sinna ootamatult ilmunud, nõnda ka lahkus. Jäi järele ainult mälestus.

Palju nägid Mart ja Maret hilisemas elus — kuigi maailma äärt iial ei saavutanud. Kuid tagantjärele näis, et ükski nende lapsepõlve suvi polnud nii sisurikas kui just too siili-suvi. Seda ei põhjustanud küll üksnes siil, kuid tema tõttu oli seda ometi kergem meeles pidada — kas või poole sajandi tagant.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks siili-suvi jäi lastele sügavalt meelde?
2. Millega võitis siil inimeste poolehoiu ja armastuse?
3. Mille poolest Kusta meeldib?
4. Süveneda järgmiste lausete mõttesse: «*Ning siis saabus ka päev, mil Karja Kusta oma ameti süinkohal mahu pani Tal oli täismehe murelik nägu, kui ta oma talvemoota üle vaatas.*» Mida võib öelda karjalapse elu kohta endisel ajal?
5. Jutustada teemal: Karjapoiss Kusta.
6. Selles jutustuses esineb huvitavaid ja ilusaid pilte lastest, loodusest ja loomadest. Leida neid kohti ja lugeda ilmekalt.

SIIL JA JÄNES.

L. Tolstoi

Jänes sai siiliga kokku ja ütles:

«Sina, siil, oled muidu igapidi kena loomake, ainult su jalad on kõverad ja käivad all risti-rästi.»

Siil vihastas ja vastas:

«Mis sa irvitad; minu kõverad jooksevad kiiremini kui sinu sirged jalad. Las ma käin korra kodus ära, siis võime sinuga võidu joosta!»

Siil läks koju ja ütles naisele:

«Ma vedasin jänesega kihla — hakkame võidu jooksma!»

«Sa oled vist aru kaotanud!» lausus siili naine. «Kuidas saad sa jänesega võidu joosta? Temal ju väledad jalad, sul aga kõverad ja tõntsid.»

Kuid siil ütles:

«Olgu temal väledad jalad, minul aga on väle aru. Sa tee ainult nõnda, nagu ma käsin. Lähme põllule.»

Nad läksid põllule, kus jänes neid ootas; seal ütles siil naisele:

«Sa jää siia vao otsa peitu, meie aga jänesega alustame teisest vao otsast jooksu; niipea kui ta hoogu satub, pööran ma tagasi; kui ta sinu juurde jõuab, siis tule välja ja ütle: «Aga mina ootan

juba ammu siin!» Ta ei oska sinu ja minu vahel vahet teha ning arvab, et see olen mina.»

Siili naine peitis enese vaku ära ja siil alustas jäneseга teisest otsast jooksu.

Kui jänes hooga jooksmas pani, pöördus siil tagasi ja peitis enese ära. Jänes lippas vao lõpuni, kuid nägi, et siili naine istub juba seal. Too hüüdis jänest nähes:

«Aga mina ootan juba ammu siin!»

Jänes ei osanud siili naise ja siili vahel vahet teha ning mõtles: «Mis imelugu see küll on! Kuidas ta minust ette jõudis?»

«Kuuled sa,» ütles ta, «jookseme veel kord!»

«Jooksemel!»

Jänes pistis tuldud teed tagasi, jõudis teise vao otsa, vaatas — siil juba seal!

«Oh, vennas, lausus siil, «sina jõudsid alies nüüd, mina aga olen juba ammu siin.»

«Mis imelugu see küll on!» mõtles jänes. «Mina jooksin ju üpris kiiresti, aga tema jõudis ikkagi minust ette.»

«Noh, jookseme veel kord, nüüd sa enam ette ei aja.»

«Jooksemel!»

Jänes lippas kõigest väest, vaatas — siil istus juba ees, ootas.

Sedasi jooksis jänes edasi-tagasi, kuni ära väsis. Ta andis alla ja lubas, et ta tulevikus enam iialgi siiliga vaidlema ei hakka.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selles muinasjutus näidatakse siili taibukana ja kavalana, jänest aga lihtsameelsena ja rumalana.

Milliste vahenditega loob kirjanik nendest loomadest niisuguse kujutluse, ilma et ta tarvitaks sõnu *kaval*, *rumal*, *tark* jt.?

2. Luge da muinasjuttu osade kaupa.

3. Koostada lühike loomamuinasjutt, milles iseloomustada loomi nende kõne ja tegevuse kaudu.

MÄGER URASK.

R. Roht

1.

Madalas liivakünkas keset sood elas noor mäger Urask. See soo oli pikk ja lai — mitu head kilomeetrit pikk ja mitu head kilomeetrit lai. Liivaküngas selles soos moodustas õieti nagu väikese kõrgema saare. Sel saarel kasvas ilusaid puid ja põõsaid: kaski, haabu, pajusid, leppi. Aga sool enesel ei kasvanud muud kui kiduraid mände, sest soo oli alati vesine ja märg, täis tümasid kohti, poriauke ja vulisevaid, korisevaid laukaid, mis pealt kaetud sambalakorraga, kuid millest, kui inim- või loomajalg neile peale astus, tõusis üles kollast külma vett või ka lausa haisvat roostest saasta.

Mäger on kerge loom, tema pääses hõlpsasti soost üle ja soosaarel oli tal alati kuiv ning rahulik. Kuna inimestel sool käimine oli raske ja ebameeldiv ning isegi suurem koer meeleldi seal kõnvida ei tahtnud, siis ei tülitanud Uraskit ta saarel keegi, või kui seda juhtus, siis väga harva. Mõni kütt vahest oli katsunud mäkra ta koopast kätte saada, aga sellel polnud tulemusi olnud, sest koobas oli ehitatud väga kavalasti: kaheksa sisse-väljakäiku oli sel koopal, ja kui keegi mäkra ühe sissekäigu kaudu tülitama hakkas, oli ta salaja juba mõne teise käigu kaudu välja lipsanud ja sohu kadunud. Aga tümal sool mäkra jälgida oli inimesel ja isegi koeral võimatu.

Talvel mäger enamasti magas, nagu karu. Ta koobas oli sügav ja selle põhja oli ta enesele teinud samblast ja kuivadest lehtedest pehme pesa. Selles ta põõnas, keras kui koer. Ja kui väljas paukus pakane ning möllas tuisk, ei võtnud mäger vaevaks sellele tähelepanu pöörata, aina mõmises läbi une ja maigutas magusasti suud. Või kui mõnikord ärkas, siis kuulatas mõnuga, kuidas näljane vares puu otsas kraaksus või vihane öökull huikas, haigutas korra — ja jäi jälle magama.

Mäger nimelt on suur söödik. Suve läbi kogub ta endale rasva. Toiduks tarvitab ta tigusid, putukaid, marju, seeni, hiiri, sisalikke, madusid, konni, aga ei põlga ka kõiksuguseid taimejuuri ja katsub mõnikord ka linnumune, kui mõne pesa juurde satub. Teod, putukad, hiired, sisalikud ja maod on ju üldiselt kahjulikud ja ebameeldivad olendid, seepärast on mäger oma toidu suhtes kasulik loom ja kellelgi ei ole midagi selle vastu, et ta suvel putukaid ja roomajaid hävitades end hästi nuumab. Ka marju, seeni ja taimejuuri jätkub ju metsas kõigile, nii et mägrale ei tarvitse ta hea isu pärast kellelgi kade olla.

Aga kui ta suve läbi end on nuumanud, siis on ta sügiseks paks ja rasvane kui matsakas põrsas. Põrsast meenutab ta mitmeti, sest ka tema on madalat kasvu, lühikeste jalgadega, seapeataloise peaga ja pisikeste seasilmadega ning isegi ta karv on kirju nagu põrsal. Jah, koguni ta hää on rõhkiv, meenutab sea oma, ja kui ta ehmub või hätta jääb, siis kiunub ka kui siga. Ainult ta karvad on palju pehmemad kui sea harjased, ta nahast saab seetõttu ilusaid asju.

Nuumanud end suve läbi, keerab siis mäger külma tulles enda magama ja magab peaaegu talve läbi. Nii tegi harilikult ka Urask. Inimesed ütlevad säärastest loomadest, et nad talvel elavad rasvast, mis nad suvel oma selga on kogunud. Ja see on umbes ka tõsi. Magades tarvitab nende keha vähe toitu ja saab selle neist rasva tagavaradest, mis kehha suve jooksul on kogunenud.

Urask oli oma eluga soosaarel üsna rahul. Tülitajaid oli vähe, toitu palju. Soos leidus alati usse, sisalikke, konni, soosaarel enesel metshiiri. Samuti kasvas soos palju mahlaseid murakaid, mis mägrale eriti maitsevad, ja ka tigusid leidus siin rohkesti, sest

nemadki armastavad marju. Ent ka ümbruskonna metsadest võis Urask hankida endale toidupoolist, nii palju kui süda soovis. Seeni, marju, mahlaseid juurikaid, limukaid, igasuguseid teri leidis siin kõikjal külluses.

Nii et Urask ei võinud millegi üle nuriseda. Sügiseks oli ta enese alati toredasti paksuks sõonud ja võis muretult oma talve-und magada, kuni kevadine päike ussid, konnad ja sisalikud liikuma pani ja ka Uraskile uue elu sisse tõi.

Agaga, ime küll, ometi ei olnud Urask viimasel ajal oma korteriga enam rahul ja kavatses kuskile mujale üle kolida. See oli kummaline, aga see oli tõsi. Urask oli hakanud leidma, et ta korter on aja jooksul väga niiskeks läinud. Kas oli viimasel ajal vesi soos tõusma hakanud või ei tea mis, aga too künkas, millesse oli kaabitud Uraski urg, oli järjest niiskemaks muutunud ja vett läbi laskma hakanud. Ajal, mil Urask oma uru sellesse künkasse kaapis, oli künkas kuiv, ta liiv pehme ja ainult veidi-veidi niiske, nagu värsked muld igas kuivas maas. Aga viimasel ajal märkas Urask, et koopa käigud, eriti alumised, olid ligased ja hallitunud, jah, isegi vett tuli mõnikord sisse, ja kõige alumises ruumis, kus asus Uraski talvepesa, oli vett isegi nii palju, et Urask seda ruumi enam kasutada ei saanudki, vaid pidi oma talvepesa kõrgemale ehitama.

See kõik oli ebameeldiv. Eriti just see asjaolu, et talvepesa tuli kõrgemale teha. Kõrgemal, maapinna läheduses, polnud talvel enam nii soe, kui all oli olnud. Pealegi kostis siia iga väiksemgi krabin, mis väljas tekkis: pisikese linnukese nokkimine, jänese hüppamine, oksa murdumine. See segas und. Ja teiseks oli ülal ka kardetavam. Talvelgi käis mõni kütt Uraski urguga külastamas; kuigi ta muidugi Uraskit urust kätte ei saanud, oli tal aga mõnikord koer kaasas, kes urguga puged. Ja kui Urask uru sissekäigule liiga lähedal magas, siis jäi tal vähe aega soovimata külalise vastuvõtuks, ta ei saanud kasutada kõiki oma koopa keerulisi käike, et sissetungijat eksiteele viia, vaid pidi kiires korras lühemat teed urust põgenema — vaenlane, koer kannul. Viimasel talvel juhtus paar korda, et Uraski elu oli seetõttu hädaohus, sest urust läheduses sattus ta unises olekus sügavasse lumme ja selles oma lühikeste jalgadega sumades pidi ta peaaegu koera kätte sattuma, kes teda urust väljutes jälgis. Ainult asjaolu, et see koer oli väike ja ka ei suutnud sügavas lumes kuigi kiiresti joosta, päästis Uraski elu ja ta sai veel põõsastesse pakku minna, enne kui jõudis päralt kütt pussiga. Ega nüüd koer Uraskit murda poleks jõudnud, aga häda oli selles, et koer takistas põgenemist ja võimaldas kütil järele jõuda. Põõsastes sai Urask nii osavasti ringi keerutada, et kütt teda kunagi selgesti ei näinud ega pussiga lasta ei saanud, kuni ilm muutus hämaraks ja tuli õõ.

Agaga need olid õudsed elamused ja Uraski uni oli mitmeks päevaks häiritud ja üldse kogu olemise mõnu ning rõõm sellises olu-

korras oli rikutud. Ja ta otsustas kevadel kindlasti uut elukohta otsima hakata.

2.

Too kevad tuli äkki suure sulaga ja ujutas paari päeva jooksul üle kogu soo. Nagu suur järv oli soo, lai, avar veeväli, millest käabusmännid vaatasid välja kui vaesed uppujad. Vete kohisemine ja mulin äratas Uraski ta pesas ja talle tundus, et vesi ei mulisenud mitte ainult soos, vaid ka koopas. Prr! See olf vastik! Urask laskus oma koopa alumisele korrale ja nägi ehmatusega, et kogu alumine kord ja isegi alumised väljakäigud olid lausa vee all, — neist jooksis vett sisse nagu tiiki. Uraskile tuligi naljakas mõte, et vaat sulle temp, olen äkki koopa asemel tiiki sattunud! Kuid nali naljaks, aga sel lool on ka oma hädaoht: vesi koopas tõusis järjest, sest ta tõusis kogu soo, ja kuna koopa alumised käigud olid nüüd veepinnast madalamal, siis täitusid nad järjest veega ikka kõrgemale ja kõrgemale.

Häda põhjuseks oli vist asjaolu, et künegas, milles asus Uraski pesa, oli madal ega tõusnud soost kuigi palju kõrgemale; kuna aga soo oli hakanud ummistuma, sest kraavid, mis kord ta kuivatamiseks olid kaevatud, olid kokku kasvanud, ei olnud veel soost enam nii suurt väljapääsu kui varemil aegadel ja seetõttu kannatas ka Uraski elamu.

Peagi istus Urask oma koopa otsas kui merehädaline vajuva laeva peal ja vaatas ahastades ringi: kõikjal ainult vesi, vesi ja vesi — ja vesi isegi koopa ülemistes käikudes. Ent Uraski kõht oli tühi ja hirm nahas.

Vingus Urask tasakesi omaette kui väike kirju seake künka otsas ja andis endale taas sõna, et kui siit neetud kohast veel eluga pääseb, siis endale uue elamu ehitab! Ilusasse kuiva kohta, aga mitte enam sohu!

Hakkas vihma piserdama, vesi aina tõusis ja nälg Uraski kõhus kasvas. Kui kaua kükitada siin koopa otsas ja oodata, kuni vesi tõuseb nii kõrgele, et uputab päriselt? Urask vingus haledasti. Ta tore kasukas oli juba läbimärg ja ta liikmeid raputas külmi niiskus. Üldiselt oli ta elu olnud väga kerge ja mõnus — muudkui söö ja maga — ja need hädaohud koertega, mis tal olnud, polnud ju kuigi sagedased.

Aga nüüd oli tulnud suurem hädaoht ja Urask ei osanud muud kui haliseda ja vinguda.

Viimaks, kui vesi tõusis juba Uraski jalgade juurde, ajas häda talle vahvuse ja leidlikkuse pähe.

Ta nägi eemal veest välja paistvat ühe kraavi äärt, kuhu kunagi kraavi kaevamise ajal olid laotud mättad ja muld. See äär polnud veest päris väljas, ainult kohati vahest, aga seda mööda paistis siiski võimalik olevat kuidagi pääseda metsa, osalt ujudes, osalt

vees madistades. Ja sedagi teed oli metsa oma hea kilomeeter või rohkemgi. Kahtlane tee! Kardetav ja külm! Prr! Vaesel Uraskil oli niikuinii juba vihma käes külm. Mis pidi veel siis tulema, kui ta läks lausa vette! Ja kuigi suur ujuja ta just ei olnud.

Agagi tuli riskida. Elu oli hädas. Seal ei aidanud miski. Künkalt kraavini oli ka veel paarsada meetrit. Ning sellel vahemaal oli päriselt sügav, sulisev vesi. See tuli võita lausa ujudes.

Ikka veel kahtles ja kartis Urask. Agagi kui vesi üha tõusis ja ähvardas teda künka otsaski oma valdusse haarata, võttis Urask julguse rindu, vaatas paar korda meeletult paremale ja pahemale — ja hüppas voogudesse.

Otsakui külm jää võttis ta vastu. Puristades ja ähkides vehkis Urask oma lühikeste jalakestega, et vees edasi jõuda. Pikkamisi see läks. Ja külm ähvardas hinge kinni mätta. Agagi viimaks jõudis ta kraavi ääreni. Siingi oli vett küllalt ja sügavaid kohti ka ning külm oli vesi siin nagu mujalgi, agagi siin oli ikkagi aeg-ajalt ka kõrgemaid kohti — ja need andsid julgust. Ühelt mättalt teisele, ühest sügavast kohast teise läks reis. Uraski kasukas oli vett täis nagu käänel. Ja see tegi teekonna veelgi raskemaks. Kuid lõpuks hakkas selles madinas veidi nagu soegi — ja metsaäär ligines üha.

Viimaks jõudis Urask päästvale kuivale maale, suurte puude alla. Agagi siingi vihmaga kuigi kuiv polnud, pealegi kevadisel ajal, kus mets oli veel täis märga lund. Agagi uppumist polnud siin enam karta. Lõdisedes hakkas Urask otsima kohta, kus veidigi ulualust leida. Külm oli tal hirmsasti ja nälgi oli ujudes veelgi suuremaks läinud. Ta kartis, et ta surm varsti ligidal on — nii viletsalt tundis ta end.

Lõpuks leidis ta ühe mahalangenud puu juurte all vihma eest varju. Siingi oli märg ja külm, agagi vähemalt pilvedest langev märjake ei pääsenud siia ligi. Urask kiskus enda kägarasse selles viletsas urkas ja lõdises ja värises kogu öö. Agagi surm temast tõesti kaugel olnudki, sest tühja kõhuga ja kurnatult pärast külma suplust varakevadel veeta selline öö pole naljaasi.

Aga hommikuks lakkas vihm ja kevadine soe päike hakkas paistma. Loodus oli kui uuesti sündinud. Metsas häälitseid esimesed kevadlinnud, eemal põldudel kuuldus juba siristavat löökest ja lumi sulas kui vaht lembes õhus

Peagi kuivas säravas päikesepaistes Uraski kasukas ja tal hakkas soe ning mõnus. Ainult ta kõht oli veel väga tühi ja nälg piinas teda ikka veel. Aga metsas ringi nuuskides leidis ta ühelt mättalt suure ussi, kelle kevadine soe päike oli oma urust välja meelitanud. Uss oli mättal rõngas kui vorst ja Urask ei olnud laisk seda vorsti nähes. Lühikese võitluse järel tappis Urask ussi ja sõi ta viimase raasuni ära. See oli tubli kehakinnitus mägrale ja maitses talle samahästi kui inimesele tõeline vorst.

Pärast seda einet tundis Urask, et ta jõud taas tagasi on tulnud ja ka tervis jälle hea. Nii veendus noor mäger, et kunagi ei tohi heita meelt, vaid tuleb ikkagi midagi ette võtta katsuda, et raskustest ja kitsikustest üle saada. Kui mäger poleks vahvalt võidelnud oma elu eest külmas vees, siis oleks ta mannetult uppunud.

Nüüd oli ta kõht täis, ta jõud kosunud ja ka ilm ilus ning üsna teine kui seal veesse uppuva künka otsas. See kõik sai võimalikuks julge ettevõtlikkuse tõttu, vapra otsuse tõttu oma elu eest hädaohuga võidelda.

Ja Urask asus nüüd agarasti endale uut korterit otsima, sest puujuure all oli elamine temasugusel, ikkagi kaunis suurel loomal, kaunis nigel. Ta oli ligikaudu 75 sentimeetrit pikk ja ta saba ka oma paarkümmend sentimeetrit, nii et seda kõike puujuure alla mahutada ja sealjuures end mugavasti tunda polnud päris hästi võimalik.

Pika otsimise järel leidis Urask ühel kõrgemal heinamaaserval heinakuhja, mis eelmisest suvest sinna seisma oli jäänud ja mida inimesed talvel millegipärast polnud ära vedanud. Arvatavasti segas seda tegemast äkiline kevadetuleku sula.

Ega heinakuhjaski Uraskile väga meeldinud, sest ta oli harjunud suure koopa mugavustega; koopas võis end pöörata nii ja naa, selles võis isegi kõndida ja ringi rännata ühest käigust teise. Aga maa oli veel külmunud ja märg ja uue koopa kaevamist ei saanud veel riiepa ette võtta. Seepärast tuli esialgu läbi ajada heinakuhjaga, selles oli vähemalt kuiv ja soe.

Sellesse heinakuhja pugus Urask, uuristas sinna paraja augu, et sisse mahtuda, maapinnast veidi kõrgemale, et mitte külma ja niiskust enda all tunda, ning uinus pärast raskeid vintsutusi ja unetut ööd magusasti magama. Magamises oli ta ju meister!

Aga ega siingi kõik nii hästi läinud, kui Urask oli lootnud. Olles tükk aega maganud, tundis Urask, et hirmus paha hais hakkas teda piinama. Nii paha hais, et ajas Uraski südame pöörutama ja pani pea valutama. Mis see küll ometi oli?!

Urask pöörles ja keerles oma asemel ja katsus haisust mitte hoolida, et uuesti magama jääda, aga see oli võimatu. Justkui

uimastavat mürki imbus Uraski ninna ja võttis temalt viimasegi uneraasu.

Tuli midagi ette võtta!

Urask väljus oma august ja hakkas kuhja ümber nuuskima, et aru saada, kust kohast seda hirmsat lehka ometi tuli. Lõpuks jäi ta ühele kohale seisma, sest tundis, et seal oli hais eriti tugev ja terav. Urask sirutas oma koonu sinna kohta kuhja sisse, aga korraga sähvas kui välk must vurruline nina kuhjast välja, rida teravaid hambaid laksutas Uraski koonu ees, et kohe jälle kaduda. Ainult sentimeeter puudus, et need hambad ei haaranud Uraskit ninast.

Urask oli veel noor ja maailma vähe näinud, šEEPÄRast ei teadnud ta, et see must vurrudega nina ja samuti see hirmus hais kuulus tõhule, keda kutsutakse ka tuhkruks. Tuhkur on mägrast peaaegu poole väiksem, vahest nii hea kassi suurune, aga tal on teravad ja suured hambad ja ta on kurjust ja verejanu täis, pealegi haiseb ta nii hirmsasti, et igaüks olgu see loom või inimene, kes tema lähedusse satub, katsub, et rutem minema saab.

Urask seda kõike ei teadnud. Ta oli kaunis kohkunud. Kallalitung oli toimunud äkki ja julgelt ja ühtlasi see paha hais... Ei tea, mis veel tulla võis! Urask kartis, et kuhjas istub ei tea milline suur elukas, kes võib tema, Uraski, isegi nahka panna. Pigem siis juba katsuda tasakesi taanduda. Loomult on ju mäger kaunis kartlik loomake.

Aga siis meenusid Uraskile eelmise päeva ja öö sündmused ja ka käesoleva päeva sündmused. Eile pidi ta peaaegu uppuma, öösel peaaegu külmuma. Kuid täna läks kõik hästi, Urask tappis ussi, sõi selle ära ja leidis siis siin kuhjas hea sooja korteri. Ent kas pidi ta siis nüüd jälle oma korterist loobuma ja uuesti öö veetma ei tea millises külmas kolkas? Kõik oli täna nii kena ja ilus — ja nüüd selline pahandus ja häda! Ei, Urask otsustas, et saagu mis saab, ta tahab oma korterit kaitsta ja tundmatu elukaga selle eest võidelda, haisegu see siis nii hirmsasti kui tahes.

Urask tõmbas karvad turri ja urises ähvardavalt. Seda oli kuhjas justkui oodatud, sest uuesti nähvatas sealt rida hambaid Uraski poole ja kuri, vihane turtsumine väljendas äärmist tagedust ja salimatust.

Urask otsustas oodata ja heitis kápuli kuhja ette maha. Ta tundis, et see seal kuhjas oli väga närviline ja jonnakas. Küllap ta ise midagi ette võtab, et oma viha ja jonni rahuldada. Ja tõesti, vaevalt oli möödunud mõni minut, kui kuhjast hüppas Uraski kallale ta vastane. Selle iseloom ei talunud rahulikku ootamist. Ja oma ülbuses pidas ta end Uraskist palju kangemaks, kuigi oli Uraskist poole väiksem. Urask nägi teda nüüd selgesti. Ta pea oli lühike, koon ümmargune, karv seljapoolel tume, kastanpruun, kõhualusel veelgi tumedam, mustpruun. Piki kõhualust käis segane punakaspruun vööt. Lõuaalune, kõrvaotsad ja koonuots olid kol-

lakasvalged, aga nina must. Ja mustas ninas välkusid valged hambad kui teravad puurid ning silmad sätendasid ülbes häbematus julguses.

«Kasi minema minu korteri ukse eest!» susises ta Uraski ette karates. «Va laisk, rumal mägravolask! Tunnen ma sinusuguseid! Ei õiget hammast, ei õiget arul!»

Mäger, nähes, et vastane oli temast poole väiksem, muutus julgemaks. Karvad turris, hüppas ta üles ja urises:

«Võeh, võeh! Või sihuke kääbus julgeb mind söimata! Olen selle korteri peremees ja sina käi siit minema kogu oma lehaga, sa jõe haisutegijal!»

Vastuse asemel tegi tõhk kärke liigutuse, et mäkra haarata turjast. See oli kardetav kava. Kui tõhk mägra turjale oleks saanud hüpata, oleks mäger kadunud olnud, sest tõhk murrab isegi noore kitsevasika, kui saab sellele hambad lüüa kaelasoontesse, ta ei lase enne lahti, kui suur veresoon läbi on puretud — ja siis on ohvri elul lõpp.

Agas mäger pöördus veidi kõrvale ja tõhu kallaletung nurjus. Susisedes jäi ta kükitama, valmistudes uuele hüppele. Nüüd ründas mäger omakorda, sest ka temas hakkas viha keema.

Tõhk ei uskunud, et Urask, tema arvates va laisk rumal mägravolask, nii rutulise liigutusega hakkama saab, aga äkki tundis ta enda mägra hammaste vahel. Mägra hambad on suured, kuid eriti teravad nad ei ole. Ent mägral on kaunis pikad lõuad — ja nendega hakkas ta tugevasti tõhu seljast kinni ning pigistas kõvasti. Tõhk kääksatas valust ja vihast. Oma pikaküüneliste tagumiste käppadega tegi ta paar ägedat haarangut ja tabas nendega mäkra nii valusasti kõhtu, et see omakorda karjatas ja tõhu lahti laskis. Pealegi — kus see kole hais, mis nüüd alles tõhust levima hakkas! Varem tuntud hais oli mägrale siiski kuidagi talutav, kuid nüüd muutus see mitu korda teravamaks ja hirmsamaks. Tõhul on ju sellekohased näärmed, kust ta ärrituse ja hädaohu puhul haisvat vedelikku välja pritsib. Ja kui mäger ta kinni haaras, siis tuli ka uus laeng lehka.

Turtsudes ja puristades taganes Urask — peamiselt haisulaine ees. Tõhk aga hüppas ruttu kuhja ja hakkas seal kiruma, söimama ja manama.

«Said nüüd, va tobel!» kriiskas ta. «Said nüüd! Minu hambad ja küüned pole naljatamiseks. Ja kui sa rutemini siit ei kao, siis sul alles halvasti läheb! Või isegi kallale kipub! Minule, tõhule! Ohool! Vaat koeradki ei saa minuga hakkama, siis ammu veel sina! Kord murdsin ma isegi rebase ja sõin ta ära, ausõnal! Hoi oma nahk, et sinuga veel hullemat ei juhtu!»

Urask turtsus ikka veel ja vastas:

«Ära kiitle! Hambad ja küüned võivad ju sul teravad olla, aga need kõlbavad rohkem hiirejahi pidamiseks kui minu või rebase vastu võitlemiseks. Ent millega sa uhkustada võid, see on sinu

jõle hais. Ptüil Sihukese haisukotiga ei hakka ükski korralik loom pikemalt tegemist tegema. Seepärast lähen ka mina siit minema. Säärasega kui sina ühes korteris magada on ju lausa võimata. See matab hinge kinnil»

Ja turtsudes ning puristades eemaldus Urask kuhjast. Ta meel oli paha, aga ta oli siiski enesega rahul, et polnud esimeses hirmus põgenenud, vaid oli tundma õppinud seda haisulevitajat ja teda isegi veidi karistanud ta häbematuses. Pikema otsimise järel leidis ta teise kuhja, kus õhk oli puhas ja kus ometi võis oma väsimuse välja magada.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kavastada jutustus.
2. Kirjeldada Uraski elu soosaarel.
3. Mis päästis Uraski õnnetusest?
4. Joonistada jutustuse põhjal pilt «Urask uppumisohus».
5. Kirjeldada mägra ja tuhku (tõhu) välimust.
6. Jutustada teemal «Mägra ja tuhku võitlus».
7. Kuidas iseloomustab Uraskit tema käitumine veetõusu ajal ja võitlus tuhkruga?
8. Kumb neist loomadest meeldib rohkem ja miks?
9. Leida jutustuses mõne looma või looduskirjeldus.

HAI.

L. Tolstoi

Meie laev seisis Aafrika ranna lähedal ankrus. Ilm oli ilus, meelt puhus värskendav tuul, kuid õhtuks muutus ilm lämmatavalt palavaks: justkui kuumaks köetud ahjust uhkas meist üle Sahara kõrbe väljakannatamatut kuumust.

Enne päikeseloojakut astus kapten tekile ja hüüdis: «Suplemat!» Madrused hüppasid silmapilkselt vette, lasksid purje merre, sidusid kinni ja tegid sellest endale supelbasseini.

Laeval meie seltsis oli ka kaks poisikest. Nad hüppasid esimes-

tena vette, kuid purje sees tundus neile kitsas ja nad tulid mõttele võidu avamerel ujuda.

Mõlemad tõmbusid vees sisalikenä sirgu ja ujusid kõigest jõust sinna poole, kus ankru kohal õõtsus poi.

Üks poistest jõudis algul ette, kuid siis hakkas maha jääma. Poisi isa, vana suurtükiväelane, seisis tekil ja silmitses mõnuga oma poega. Kui poiss hakkas maha jääma, hõikas isa talle: «Ära anna allal Pinguta!»

Järsku hüüdis keegi tekilt: «Hail!» ja me kõik märkasime vees merekoletise selga. Hai ujus otse poiste suunas.

«Tagasil Tagasil Pöörake tagasil Hail!» hüüdis suurtükiväelane. Kuid poisid seda ei kuulnud, vaid ujusid edasi, naersid ning kilkasid veelgi lõbusamini ja valjemini.

Suurtükiväelane läks näost valgeks, jäi liikumatult oma kohale seisma ja jälgis poisse.

Madrused lasksid päästapaadi vette, hüppasid sisse ja kihutasid aerude paindudes kõigest jõust poistele appi; kuid nad olid poistest veel kaugel, kui hail polnud nendeni enam kahtekümmend sammugi.

Algul poisid ei kuulnud, mida neile hüüti, nad ei näinud ka haid; kuid siis vaatas üks neist tagasi ja me kõik kuulsime läbilõikavat karjatust, — poisid hakkasid ujuma eri suunas.

Näis, nagu oleks poiste karjatus suurtükiväelase teadvusele toonud: ta jooksis suurtüki juurde, keeras toru, surus enese suurtüki vastu, sihtis ja haaras süütaja.

Kõik, niipalju kui meid laeval oli, kangestusid hirmust, oodates, mis tuleb.

Raksatas pauk ja me nägime, kuidas suurtükiväelane suurtüki kõrvale maha langes ning näo kätega kattis. Mis juhtus haiga ja poistega, seda me ei näinud, sest olime mõneks silmapilguks suitsu sisse mässitud.

Kui suits hajuma hakkas, kostis kõikjal algul tasast kõnekõminat, seejärel see kõvenes ja viimaks kõlasid igalt poolt valjud rõõmuhõisked.

Vana suurtükiväelane avas silmad, tõusis püsti ja vaatas merele.

Voogudel õõtsus surnud hai, kollane kõht ülespidi. Mõne minuti pärast jõudis paat poiste juurde ja tõi nad laeva pardale.

ANGERJA TEEKOND.

(Katkendeid A. Hindi samanimelisest jutustusest.)

Onu Peeter, kes töötas Tallinnas Kalanduse Uurimise Instituudis, teadis palju kaladest.

Ta rääkis poistele angerja teekonnast nõndaviisi:

«Väike angerjamaim sündis Balti merest hoopis kaugel, Atlandi ookeani teises ääres, sügava ja soolase Sargasso mere leigetes

vetes. Ta isa ja ema olid samuti sündinud Sargasso meres, oma paremad aastad olid nad veetnud aga Balti mere rannikul — ema Võrtsjärves, isa Ölandi rannavetes. Taani väinas olid nad kuus või seitse kuud tagasi kohtunud ning teiste angerjate hulgas alanud oma pikka teed. Nad ujusid kiiresti, tehes öö-päevas jalamatkaja paraja teekonna, ei hoolinud tormidest ega ohtudest, ei mõelnud ka saagi peale. Nad elasid kaasavõetud moonast — rasvast. Ja aga väikese moonakatiga saanudki toime, sest tee oli pikk, tervelt seitse tuhat kilomeetrit (inimeste mõõdu järgi).

Nii oli lugu angerjamaimu isa ja emaga, kuigi ta polnud neid ise kunagi näinud, sest pärast seda, kui vanemad olid talle ja ta tuhandeile õdedele-vendadele elu andnud, olid nad ise surnud. Pikk reis ja nii paljude järglaste sünnitamine olid riisunud kogu nende jõu. Nende väljakurnatud, elutud kehad vajusid pikkamööda alla kuue kilomeetri sügavuse Sargasso mere põhja, sinna, kuhu ei ulatunud enam ükski päikesekiir. Tillukesed, rinnalapse sõrmeküüne suurused ja klaasina läbipaistvad maimud hakkasid aga aeglaselt tõusma üles sooja, päikeseküllase Sargasso mere pinna poole.»

«Aga kus on Sargasso meri?» küsis kaheksa-aastane Kusti, noorim vendadest.

«Sa, Kusti, ei tea pooli asjugi,» ütles kaheteistkümne-aastane Ats tähtsalt. «Sargasso meri on Atlandi ookeani osa, Antilli saartest kirdes, siit Eestist oma seitse tuhat kilomeetrit.» Ats tahtis saada kord kapteniks ja maateadus oli koolis ta lemmikaine.

«Jah,» jätkas onu Peeter oma jutustust, «Sargasso meri, suur soe angerjamaimude häll, pole tuntud üksnes pikki reise harrastavaile angerjatele, vaid on juba vanast ajast saadik kuulus ka inimestest meresõitjate keskel. Siin kasvab ookeani pinnakihis merevetikas, sargassum, otse tohutul arvul ja katab suurte laikudena merepinda. Kui Kolumbus oma esimesel reisil jõudis siia oma kolme väikese, kerge laevaga, pidas ta seda tohutut vetikatehulka läheneva maa tunnuseks. Ometi oli maa veel kaugel, sest sargassum-vetikad ei ole merepõhja kinnitatud taimed, vaid ujuvad õhupõiekeste abil merepinnal. Kolumbusest alates on kõik meresõitjad imetlenud seda vetikate merd. Mõned meremeeste «jahilood» räägivad, Sargasso meri olevat nii paksult täidetud ujuvate taime-dega, et sinna on laevu kinni jäänud ja hukkunud. Nii hull see lugu muidugi pole, vetikate hulgad on enamasti tuule suunas ribadesse kuhjunud ja katavad merepinda otsekui kirjuvärvilised õõtsuvad kangad.

Meie väike angerjamaim meresügavuses ei teadnud aga midagi Kolumbusest ega teistest veepinnal laevadega sõitjatest. Igal pool ta ümber oli vesi — üleval ja all, paremal ja vasakul; ja igal pool ta ümber olid ta tillukesed, klaasina läbipaistvad õed-vennad. Nad ujusid vaevumärgatavalt virvitades ning sõid ahnelt imetillukesi, üherakulisi taimi ja loomi, mis hõljusid nagu tolm nende ümber.

Nii polnud neil vaja söögi ega joogi pärast suuremat muret tunda ja nad kasvasid kiiresti.

Kuna valguskiired vaevaselt tungisid läbi veemassi, virvilasid angerjamaimud päevalgi hämaruses, öösel aga, kui päikest enam polnud veepinnal valgust andmas, muutus vesi ümberringi veelgi pimedamaks. Oleks muutunud kottipimedaks, kui seda poleks valgustanud tuhanded tulukesed, fosforiterad, mida sügavvee-loomad laternatena enestega kaasas kandsid. See oli nagu särav tulevärk ilusal soojal ööl.

Seal ujuski angerjamaimudest aeglaselt mööda rida helendavaid, värvilisi punkte — sõrme pikkuste, hõbekirve taoliste kirveskalade parv. Nendega koos ujus terve pilv hüplevaid, rahutult sinna-tänna sagivaid vähikesi. Kusagil kaugemal seisid kaks kahvatu-rohelise valgusega laternkala sügavtõsiste, vahimeeste nägudega.»

«Aga meduusid?» ütles onu jutu sekka kümneaastane Juku, keskmine vend. Ta oli hiljuti ühest raamatust seile seenetaolise pea ja paljude vooklevate harujalgadega, kombitsatega merelooma pilti näinud ja see imelik mereelukas oli talle paar korda pärast seda uneski ette tulnud.

«Ka meduusid,» jaatas onu. «Kuid siis ilmus äkki kusagilt alt-poolt sügavusest suur mõõkhambuline timukasarnane madukala. Kes iganes sai, pörkas kõrvale ta teelt. Aga kõigil polnud see enam võimalik ning paljud väikesed vähikesed langesid ta saagiks.»

«Oho!» ütles Kusti, noorim vend, ning ta silmad olid ümmargused nagu sõõrid.

Onu Peeter aga jätkas oma juttu.

«Ka meie väikesel angerjamaimul ning ta õdedel-vendadel oli tuhandeid ohte, sest väga paljud suured ja väikesed kalad pidasid neid oma maiuspaladeks. Ainsaks kaitseks vaenlaste vastu oli nende läbipaistvus. Ükski röövkala ei suutnud neid kergesti veest eraldada, sest ka angerjamaimu kaks tibatillukest rohekasmusta silma sulasid kergesti vee värvusega ühte.

See, keda vaenlane ei näe, võib kergesti minema lipsata. Teisest küljest on aga «klaassepa» pojal enesel saagi hankimine hõlpus. Viimase peale oli meie väike angerjamaim ning ta õed-vennad eriti agarad. Nad sõid palju, sest nad tahtsid kiiresti suureks saada. Kesksumeks olid nad juba paar sentimeetrit pikad. Ka polnud nad enam klaaspaela taolised, vaid läbipaistva pajulehe kujulised. Kui mõni tuttav või sugulane oleks külla tulnud, oleks tal neid raske äragi tunda — nii palju olid nad kasvanud ja muutunud. Kasvades olid nad pidevalt ka üles veepinna poole nihkunud ja suve lõpukuul ujusid nad juba Sargasso mere pinnaveses hulgaliselt hõljuvate vetikate vahel.

Jõudnud Sargasso vetikatemere pinnale, kummaliste õõtsuvate adruvaipade vahele, peatusid nad siin veidi ja ujusid siis laiali

igas suunas. Läheb hästi aga aialt neil, kes võtsid oma kursi loodesse ja põhja, kus neid Sargasso mere äärel haaras soe tugev Golfi hoovus ja hakkas kandma üles kirdesse, Euroopa lahtede ja jõgede poole. Need aga, kes meie angerjamaimu õdedest-venedest sattusid Ameerika ranniku vetesse, hukkusid, sest et nad olid kohale jõudnud liiga noortena rannikumere magedama vee ja muude iseärasuste suhtes. Samuti ei läinud hästi ka neil, kes suundusid lõunasse ja kagusse, sest neid tappis kuum troopika-meri.

Meie angerjamaim kuulus nende hulka, kes olid valinud-sattunud õigele teele. Virvitades põhja poole, haaras teda ja ta õdesid-vendi ühel päeval tugev soe vool ning hakkas neid kiiresti kandma üles kirdesse, kaugete maade poole, ja kandis kiiremini, kui nende veel väikesed kehad ise kunagi oleksid ujuda suutnud — algul isegi rohkem kui kümme kilomeetrit ööpäevas.

Nõnda sõitsid nad ööd ja päevad, nädalad ning kuud sooja Golfi merehoovuse turjal, ja nende toit (tillukesed veetaimed ja loomad) sõitis nendega ühes, nii et nad peaaegu kunagi ei tarvitsenud toidupuuduse pärast muret tunda. Nii purjetasid nad terve sügise, talve ja kevade ning oma elu teisel aastal olid nad juba keset suurt Atlandi ookeani. Nende sünnikodu — soe adrurohke Sargasso meri oli juba kaugel seljataga. Nad olid tublisti kasvanud, olid juba lapse sõrme pikkused.

Golfi hoovuse turjal jätkasid nad oma sõitu.

Kuid polnud ohuta nende teekond. Neid varitsesid sajad röövkalad, kelledele haprad läbipaistvad angerjavastsed olid magustoiduks. Arvutult hukkus meie angerjamaimu tillukesi õdesid-vendisugulasi pika tee paljudes ohtudes. Kuid neid oli nii ohtralt, et kui nad oma elu kolmanda aasta suvel kindla maa lähikonda jõudsid, piisas neid kogu ranniku ulatuses Põhja-Norrast kuni Aafrika rannikuni — kogu Golfi hoovuse suubumisalale. Nüüd astusid need piletitä reisijad maha neile nii kasuliku sõiduki turjalt ja randusid pika ning sopilise Euroopa mandri fjordide ja lahtede madalvees, eelistades riimveega jõesuudmeid.

Ent nüüd, otsekui aimates, et neil uued pikad matkad — seekord juba omal jõul — ees seisavad, muutsid nad täielikult oma kuju.

See väga põhjalik protsess võttis mitu, mitu kuud, mille jooksul angerjamaimud ei söönud, vaid elasid tagavaradest. Kui lõpuks ümbersündimine oli toimunud, oli angerjamaimu endine klaasina läbipaistev, pajulehe kujuline keha muutunud ruljaks, veri valgest punaseks. Kõige imelikum oli, et nad selle muunduse juures algul isegi sentimeetri võrra lühenesid.

Endisest klaasina läbipaistvast pajulehetaolisest kalakesest, keda varem teadlased pidasid koguni väikeseks omaette mereloomaks, on saanud angerjas mis angerjas, kuigi ta nüüdki veel esialgu kipub läbi paistma — värvus pole veel päris angerja oma.

Kirpvähk

Merikik

Mudilane

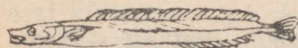
Ogalik

Viidikas

Emakala

Väike tobias

Silk

Lest

Jõudnud pärast pikka sõitu sooja Golli hoovuse turjal Sargasso merest Euroopa ranniku vetesse, muundus senine väike pajulehe kujuline ja klaasina läbipaistev angerjamaim päris angerja kujuliseks, kuigi ta ka nüüd oli veel esialgu läbipaistev. Nüüd, pärast pikka paastu, oli tal väga suur isu, ta kasvas kiiresti ning omandas järjest enam tavalise angerja kuju ning harjumused.

Oli aga angerjamaimul palju õdesid-vendi — mitu miljardit! Ja nagu taimed kasvavad valguse, nii ujusid nemad kogu aja magedama vee poole, otsekuu aimates, et mida magedam vesi, seda rikkalikum on nende toidulaud. Nii tunglesid nad kõigisse Euroopa jõgede suudmesse Valgest merest kuni Aafrika rannikuni. Jätkus neid Norra fjordidesse, jätkus Inglismaa, Saksamaa, Hollandi, Belgia, Prantsusmaa ja Hispaania ranniku vetesse, jätkus ka Vahemere lahtedesse ja siia suubuvate jõgede ning ojade suudmesse, jätkus isegi Musta merre, kus neil aga eriti ei meeldinud, sest sinne vesi on liiga fosforirohke, liiga eriline. Kuid polnud väike nendegi arv, kes Taani väinade kaudu suundusid magedaveelisse Balti merre.

Kui meie angerjamaim Saaremaa randa jõudis, peatus ta koos õdedega mõne aja Ruusna neeme nukis, et madalamas vees jälle kord kõvasti küttida. Reis Inglismaa ranniku merest siia oli väldanud paar aastat ja ta oli vahepeal tublisti kasvanud. Endisest kuue sentimeetri pikkusest klaasangerjast oli saanud nüüd parikümne sentimeetri pikkune noor vilgas kalake. Raskust ja rammu oli tal küll alles napivõitu, ta oli peenike nagu piibu nõel ja pidi väga valvel olema, et ta suuremate röövkalade saagiks ei lange. Kuid ka ta enda

isu oli tohutu: ta sõi kõike, mis kätte juhtus. Erilisteks maiuspiladeks olid tal aga väikesed kirpvähid, sõrmepikkused merikilgid ja väikesed liivakarva mudilased. Aga juba hakkas ta hammas ka väiksemate räimede, ogalike, viidikate ning kilude peale, samuti ei põlanud ta ära emakala, tobiast ja isegi väikest lestmaimu. Pärast selle allakugistamist oli angerjas küll ka ise kõhust lapik. Mõnikord juhtus, et vihmade ajal pesi vesi ääremerre mitmesuguseid putukaid, väikesi usse ja konni — kõik see kõlbas noorele angerjale hommikueineks. Väga meeltemööda olid pehme lihaga vihmaussid, keda ta mõnikord pärast sadu ääremereist leidis.

Kevadpäevil selge sooja ilmaga armastas ta laiselda madalas vees kivide all, kesksuvel äärevee liigse soojuse tõttu siirdus aga veidi sügavamale lahe keskpaiga poole; augustikuuks, kui merevesi juba jahenema hakkas, hoidus uuesti ranna lähikonda.

Päeval ei armastanud ta suurt liikuda ega ka suuremat süüa — napsas suhu selle, kes ise rumalast peast taile suhu jooksis. Oma kütimatkad sooritas ta öösel. Tal olid silmad, mis nägid suurepäraselt hämaras. Päris pimedas vees aga — seal, kus inimese silm midagi enam poleks näinud — aitas teda nagu paljusid teisigi kalu eriline meeorgan. See peitus tal piki keha külgi — küljejoone kanalikeses, ja võimaldas veesisestest võnkumistest tunda vees asuvaid esemeid ilma neid nägemata või ka puutumata. Kaugelt ületas aga angerjas inimese meelte võimed haistmise osas, ja seda iseäranis vees. Tavaliselt luuras ta kusagil meretaimestikuga kaetud kivi varjus või mererohupuhmas, ja kui saak küllalt lähedale oli jõudnud, sööstis välkkiirelt ligi ja neelas alla.

Nõnda oli väike angerjas alatises tegevuses kas toidu hankimise, selle seedimise või vaenlaste eest varjumisega. Tal oli imeiline võime eemalt kaugelt «haista» magedat vett. Ent kui mere kohal hõljuvaist pilvist oli oodata tormi või äkeseilma, muutus ta paar päeva ette rahutuks. Ta oli selles suhtes peaaegu niisama tark kui meteoroloog oma baromeetrite ja teiste riistadega, vähemalt niisama tark kui väike kalake vingerjas, keda akvaariumidesse paigutatult kasutataksegi ilma ennustamiseks. (Kõue või tugeva ja järsu õhurõhu muutuse, halva ilma eel tõuseb vingerjas juba ööpäev varem või varemgi veepinnale, kus ta rahutult ringi ujub.) Aga ilmad olid ka meie angerjale küllalt tähtsad, sest neist olenes suurel määral ta toidulaua küllus. Eriti saagirohked olid need ööd, kui üleval vee peal vihises ja vingus, kui inerepind läks ikka rohkem ja rohkem täis valget vahtu ning suured lained käisid kuni merepõhjani ja liigutasid kõiki — meretaimi ja loomi, nii saagi püüdjaid kui ka püütavaid ning vesi kalda lähedal muutus adrust ja muust mererohust läbipaistmatuks ja paksuks nagu puder. Või jälle siis, kui üleval taeva all mürises ja põrus ning sähvivad tulejooned lõid tumedaist pilvist alla merepinda, täites veeelanikud imelise ärevusega. Tormi möllus kui ka kõueilma pingelises raevus unustasid paljudki väikesed kalad ja vähikesed oma

tavalise ettevaatlikkuse, siis oli toitu rohkem, kui ta süüa jõudis. Muidugi tuli sel puhul ka noorel kütil enesel olla ettevaatlik, et mitte sattuda mõne ahne havi või karme lõhe teravate hammaste alla.

Kuid peale havide, suurte turskade, ahvenate ja lõhede oli veel teisigi, palju kavalamaid lõkse. Merepinnal sõitsid mõnikord mingid hiiglasuured olendid, kel polnud õiget pead ega saba ega ka muidu tavalise kala kaju. Kõige veidram oli nende edasiliikumine. Mõnikord, kui neile oli peale tõmmatud mingi suur-suur valge helendus, libisesid nad hääletult ja ühegi ujumislöögitä, mõnikord kastsid nad oma uimi vette, mõnikord aga viskas neid vuhinal mööda veepinda edasi mingi veider kruvi, mis nende sabas kiiresti ja põbinal pöörles ja vee vahule peksis. Pärast niisuguse koletise möödasõitu jäi vette imelikke, harjumatuid maitseid ja lõhnu, sinna-tänna ilmusid veidrad paelad ja võrgud. Noor angerjas katsumus siis, et kaugemale sai.

Uhel saatuslikul ööl aga, millal torm ja äike äkki ja suure jõuga puhkesid (nagu see Balti meres harva, lõunameredes aga tihti juhtub), sel tormiööil leidis ta ennast äkki kohutavast lõksust.

Paaril eelneval ööl oli saagiõnn olnud kasin, nüüd oli aga torm palju väikesi kalu uimaseks peksnud. Ta oli juba päris mehiselt einestanud, kui ta korraga nägi enda ees vingerdamas lihava valge vihmaussi rasvast saba. Ta sööstis ettepoole. Ent samal hetkel, kui ta vihmaussi suhu sai, tundis ta oma ülemises huules kõrvetavat valu. Ta laskis ussi lahti ja rapsas ennast kiiresti tagasi. Oli aga juba hilja. Ta ei saanud enam ussi suust ära ning samal ajal ta tundis, kuidas tagasinihkumine muutus ikka vaevalsemaks, vintskemaks. Petlik, valutekitav uss hoidis teda mingi järeleandmatu küljes. Ta seisatas hetkeks, sööstis siis uuesti ettepoole, tundis peent, kuid järeleandmatut nõõri, mis oli seotud veel jämedama nõõri külge.

Ta oli sattunud valgete paelte püünisesse, millest ta päevalgel vaistuliselt oli end eemal hoidnud. Kuid ta oli vapper väike angerjas ning alustas vintskete, järeleandmatute nõõridega mitmetunnilist, järjest lootusetumaks muutuvat võitlust elu pärast. Ta keerutas imekiirelt ümber iseenese ja suutis nõõri päris puntraks ajada. Aga nõõrid ei andnud järele, õng ei andnud järele, ükski sõlm ei andnud järele. Ning ei lohutanud teda seegi, et tast vasaikul ta tugev ja tark vaenlane, suur haug, õnge otsa sattus.

Meie angerjas vaevles õnge otsas hommikuni, mil valgus uuesti veteriiki tungis. Nüüd oleks ta pugunud varjule kõige sügavamasse merepõhja, aga vastupidi, teda hakati ülespoole kiskuma. Angerjas rabeles kogu jõust vastu, kuid see ei aidanud.

Ometi pääses angerjas juhuse läbi, mille kohta ta ise aru anda ei osanud. Teda haarasid osavad käed, vabastasid ettevaatlikult õngest ja märkisid kolme sälguga. Siis tundis ta, et oli jälle jahe-das vees. Ta ahmis pooluimasena paar korda värsket hapniku-

küllast merevett ning sööstis noolena minema. Päristoibumine sügaval lahe põhjas varjulise kivi all võttis aega. Siis hakkas ta tundma kohutavat nälga ning, jõudmata päriselt ära oodata öö saabumist, hiilis söögipoolist otsima.

Oi, kuidas ta oli ettevaatlik, teist korda ei tahtnud ta enam sattuda kavalate konksude ja valgete paelte püünisesse. Lisaks tekitas ülemine huul, milles oli õngehaav, ikka veel tugevat valu, nii et ta pidi leppima vaid pisisaagi hankimisega. Ühtlasi püüdis ta saada paigast, kus ta peaaegu elu oleks võinud kaotada, võimalikult ruttu kaugemale ning hakkas hoolsalt jätkama oma teekonda sinnapoole, kus ta «haistis» merevee veelgi magedamaks muutuvat. Ta vältis esialgu randa ning väiksemate jõgede suudmeid, ent kui ta pärast oma kahekuist teekonda oktoobrikuu algul oli jõudnud Narva lahte, oli ta suu juba täielikult paranenud ning Narva jõe toidurohked mageda vee hulgad tõmbasid teda vastupandamatu veetlusega esiteks jõesuu riimvette, pärast juba otseselt Narva voogudesse, kus ta kiiresti hakkas ülesvoolu ujuma.

Muidugi ei rännanud ta üksi, ta ujus teistega koos, kuigi salgad polnud väga suured. Siiamaani polnud vool kiire, selles oli mõnus vastuvoolu liuelda, sest puhkamiseks ja varjumiseks pakkus jõepõhi palju suuremaid võimalusi kui meri, rääkimata saagi rohkusest, mis merega võrreldes oli üllatavalt rikkalik. Ent varsti jõudsid nad oma teel tõsise takistuse ette. Vool muutus kiireks, vahutavaks ning veel pisut edasi tõusis jõgi püsti nende ees. Veehulgad, mis suure mürinaga langesid alla jõepõhja, paistsid ületamatust kõrgusest alla sadavat. Võimsalt müriseva kosega võrreldes oli angerjas imetilluke. Aga ta esivanemad, võib-olla miljonite põlvkondade kaupa, olid tõusnud üles mööda mitte vähem järske koski ja pidi siis tema nüüd olema esimene, kes hirmu tundes tagasi pöörab. Ei, ta ei mõelnud hirmule, nagu ei mõelnud ka oma julgeile esivanemaile, tundis vaid, et vesi oli mage, ahvatlevalt ligitõmbav ja näis tulevat säärase rikkusega jahimailt, kus ta iialgi polnud viibinud.

Täiskasvanud angerjal oma suure kogu tõttu nii kiires vooluses, kus veesurve igale keha ruutsentimeetrile teda vastupandamatu jõuga tagasi surub, poleks see iial õnnestunud, millega need mõnekümne grammi raskused «piibunõelad» riskisid. Nad polnud veel koormatud tagavara-rasvaga, nende tilluke keha koosnes vaid äärmiselt paindlikest luudest ja vetruvaist lihaseist ning oli nagu üksainus, kuigi väikesejõuline, energialaeng.

Ja siis oligi ta koos oma kaaslastega keset mürisevaid, allapahisevaid koselaineid. Hüppega mitme meetri kõrgusest koselt alt üles söösta, nagu seda teevad ülivõimsad lõhed, oli väikestel angerjatel võimatu. Nad kasutasid aga teist, küll vähem uljast, seda enam aga määratut püsivust ning suurt osavust nõudvat teed — ning nende saavutused olid lõhede omast veelgi suuremad. Nagu lahingus hästitreenitud sõdur, kes osavalt kasutab maa-

pinnal olevaid kõige väiksemaidki mättaid ja lohukesi, võib vaenlase tulevihmas mitte üksi märkamatuks ja puutumatuks jääda, vaid ka edasi roomata, samuti ka meie tillukesed angerjad allapahiseva kose hoovuses imeväärse osavusega kasutasid ära püstloodis tõusva kosepõhja iga väiksemagi praokese, konaruse, vee poolt uuristatud lohukese või mõne pragude vahele kinnitatud vesikasvu juure. Ja koseski mitte kõikjal vesi ei pahise alla ühesuguse võimsusega ning nõrgema survega voolujugade leidmisel olid angerjad meistrid. Ent kui see kõik ei aidanud, võisid nad veest välja tulla ja sajuse ööga märjas rohus roomates kallast mööda teispoole koske tõusta, kus nad uuesti vette asuksid ja oma teed ülesvoolu jätkaksid.

Ent nagu igas tõsisemas lahingus on langenuid, nii nõudis ka koseületamine angerjate hulgast ohvreid. Vähehosavad, vähemtugevad löi kosevool kas vastu kive surnuks või kandis nad uimastena tagasi allavett. Meie väike ja visa angerjas aga ei kuulunud nende hulka. Ta oli üks neist, kes iga meetri kõrguse pärast visalt, vapralt võideldes pealpoole koske jõudis ja vilkalt küttima hakkas. Oli ju see pikk ja kestav pingutus kõhu väga tühjaks teinud.

Kaua ei viibinud ta Narva jõe ülemjooksul. Talve hakul olid nad juba Peipsis ning seks ajaks, kui suur järv jääkaanega kattus, valis ta selle põhjas välja hästi pehme, mudase koha, leidis endale viis-kuus sobivat kaaslast ja uuristas koos nendega põhjamatka kaunistest sügava augu. Ning keerdues üksteise ümber, heitsid nad talveunne. Nende silmad kattusid õrna kilega, nende kehad olid liibunud tihedalt üksteise vastu ning midagi nägematakuulmata ja kordagi ärkamata tegid nad mitme kuu pikkuse uinaku. Ka ei tundnud nad nälga, sest niiviisi liikumatuna kulutasid nad oma keha elushoiuks õieti vähe. Piisas ning jäi ülegi tagavarast, mis nad suve ja sügise jooksul olid enestele kogunud.

Kevadel ärafas neid soojem vesi, mis suurte hulkadena jõgedest järve voolas, siia toitu tõi ja jõesuudmetel jääd sulatas, kuni vägev lõunatorrm selle viimaks lõplikult puruks peksis. Kuid ega angerjad ärganudki korrastealt. Pikkamööda nagu ringutades kobasid nad endid talvise peidupaiga mudast välja ja hakkasid siis uuesti algul vähehaaval, pärast aga kiiremini sinnapoole liikuma, kust nad tundsid tulevat kevadise suurvee. Õrn kile, mis talvituspaigas nende silmi oli katnud, kadus aegapidi ning loidus läks alles siis keha liikmetest, kui nad olid ujunud kalda lähedale madalasse vette, kus päike ulatus kogu jõuga läbi paistma. Meie angerjas pugus veepinna ligi olevate kivide vahele, siin oli kirka aprillipäikese lõõm kõige soojem. Pika talveune jooksul olid möödunud aasta viperused unustatud. Oi, kui huvitav ning täis elu oli jälle veteriik, kui palju oli jälle kõikjal rumalalt uudishimutsevat saaki! Oi, kui tühi oli kõht ja kui hästi nüüd toit uuesti maitses!

Ja siis ühel päeval leidis ta ennast uuesti vooluvees. Voolab ju vesi aeglaselt Peipsiski, see siin oli aga päris jõgi, tuhmi, mudase

vee ja rohke saagiga. Ent pärastpaarinädalast ülevoolu küttemist tasanee vool uuesti ja jõgi laius madalaveeliseks Võrtsjärveks. Siin tegi angerjas uuesti ligemale aastapikkuse peatuse ja magas Võrtsjärves, nagu eelmisel aastal Peipsis, oma talveune.

Uuel kevadel jätkas ta saagiteekonda Tännassilma jões vastuvoolu liikudes ning siis Ärna jõkke põigates. Sellest jõekesest ei jätkunud kauaks ta rännulustile. Maikuu lõpul oli ta juba Piirõjas. Meie angerjal polnud põhjust kahetseda oma seitsme tuhande kilomeetri pikkust, ohurikast teekonda, mis lahutas kaugeat Sargasso mere sünnihälli sellest nurmede ja luhtade vahel looklevast veesoonest, kuhu langesid rammusad põllukraavide veed ja kus otse kihises elust. Toitu oli siin tõesti külluses. Ent ka muidu oli elu igati mugav. Päeval lesis ta kalda varjus või jõepõhjas ning õösel liikus ringi nagu peremees — oli ta ju nüüd peaaegu täiskasvanud ning ei tarvitsenud enam nii väga kedagi karta. Elas siin veidi allpool küll suur, hirmsate hammastega haug. See rõõvel, kuigi tugev ja väle, oli kuidagi puine ning jäi osavuses ja painedlikkuses meie angerjast kaugele maha. Kuigi meie angerjas ei tarvitsenud haugi otseselt karta, puudus tal lust selle ahne õgijaga võitlusesse astuda. Igaks juhaks läks ta veel enam ülespoole. Siin põllukäärude vahel oli Piirõjas vett veel vaid paari jala võrra, mõnes kohas polnud sedagi, kuid ta tundis siin ennast pärisperemehena — suur haug juba nii kaugele üles ei julgenud tulla.

Angerjas teadis-tundis väga hästi veteriiki ja selle elanikke, ta oskas ka seda kaunikesti ette arvata, millal õhk pealpool vett läheb raskeks ja vesi piiskade kaupa hakkab taevast alla langema. Ent samuti tajus ta ette muidki ilmapuutusi, nagu äikest ja tormi. Veteelanikel ja suurel loodusel oli raske teda üllatada. Arvatavasti poleks teda järsk vee langus Piirõjas tabanud ootamatult, oleks selle tekitajaks olnud kas suur põud või mõni muu loodusenähtus, aga selle tekitasid inimesed, Piirõja ringkonnas elavad kolhoosnikud, kes selleks, et oma põldude ja heinamaade liigveest lahti saada, voorseljakust paarisaja meetri pikkuse kraavi läbi kaevasid ja niiviisi suuri kaari tegeva Piirõja voolu õgvendasid.

Piirõja sai hoopis suurema languse, vool muutus kiiremaks ja vesi ülemjooksul alanes järsult. See look aga, kus meie angerjas elas, jäi kraavi tõttu jõe voolusüsteemist välja ning palavate juulikuu ilmadega hakkas peaaegu silmanähtavalt kuivama.

Meie angerjas oli selle jõekääru elanikest esimesi, kes märkas voolu lakkamist. Otsemaid ujus ta tagasi oja senise langemise suunas. Kuid oli juba hilja. Ojakäär oli pikaks, kitsaks, kraavitaoliseks umbriigiks muutunud, siin-seal sügavamate haudade ja lohkudega, mida ühendas järjest õhenev veekiht. Ühel seni kiire vooluga kohal polnud aga enam muud kui põhjaliiv — vesi oli pealt hoopis kadunud.

Angerjas pöördus ümber ja ujus vastassuunas. Kuid siingi oli

ta juba hiljaks jäänud. Naguni oli vett ojas olnud vähevõitu, nüüd imes aga järsu langusega nõorsirge kraav sellegi vähese endasse ja saatis allapoole. Taevast vahtis kuum keskpäevapäike, palavusest õhku liiv polnud mingit õige paik roomamiseks — nii ei jäänud angerjal muud nõu üle, kui puges esialgu tagasi järjest kahanevasse vette, mis oli muutunud märksa kuumemaks kui Piiraja tavaline jooksuvesi.

Ta oli sattunud eriliselt täbarasse olukorda, milles ta ise polnud veel kunagi, ta loendamatud esivanemad olid aga vaid harukorral viibinud. Olles sündinud meres, kus vett on kuue kilomeetri sügavuselt, ei mõistnud ta aimata, et võib kunagi sattuda lämbumisohtu. Praegu polnud surm veel otse suu ääres, aga ärevus, mille oli tekitanud jooksuvee lakkamine, oli haaranud kõiki selle kuivamisele mõistetud jõekäärude elanikke. Enamik neist unustas oma tavalised toimingud: saagi hankimise, vaenlaste eest varjumise, sooja päikese käes kivide all lesimise. Üksnes suur haug, kelle ahnusel polnud piiri, leidis nüüd endale paraja söögiaja. Ta ahmis suhu, mida aga sai, ning oli õhtuks lõhkemiseni täis. Järgmisel hommikul hakkas temagi tajuma lämbumisohtu, siis aga oli juba hilja, vähemalt temataolisel polnud siit enam mingit pääsu.

Sõi meie angerjaski, kuid mitte ülearu, mis oleks ta kohmakaks muutnud; ta sõi vaid jõu säästmiseks. Pärast seda lebas ta kivide vahel ning ootas õhtut. Ja niipea kui videvik oli saabunud ning paks, piimjas kaste maha tulnud, alustas ta oma elus esimest (ja ainsat) pikemat retke kuival maal. Ta puges jõest otse pikka kastemärga kaldarõhtu ning hakkas siin edasi vingerdama otsejones üle nurmeseljaku, mille teispool küljes ta teadis-tundis olevat lahtist vett. Nagu kõik angerjad, «haistis» ta lahtist vett kaugel maa, paljude kilomeetrite tagant. See siin oli vaid kilomeeter-poolteist eemal ning ta võttis eksimatult kursi vee poole.

Väledalt roomas ta edasi kasteses rohus. Kaste hoidis ta naha pehme, limaja ning naha kaudu ta nüüd ahmiski hapnikku. Ometi oli see vaid hädavahend, sest lõpused, millega ta tavaliselt vees hingas ja mis avaras, paremini kui teistel kaladel kuivamise vastu kaitstud lõpuskoopas asusid, seisid juba peaaegu ilma tööta. Hapniku vähesus andis ennast aina piinavamalt tunda.

Olles pooltel teel, haistis ta äkki vett siinsamas lähedal. Vesi oli pealt varjatud, kuid ta puges pragude vahelt läbi ja vahtis alla. See oli õige sügav, kitsas, laotud kiviseintega auk, mille pimedas põhjas mustendas seisuvesi. Ja kui ahvatlev oligi kord hingata kogu lõpuste pinnaga, loobus ta sellest. Ta libistas ennast välja kaevurakete vahelt ja hakkas edasi vingerdama pärisvee, avavee poole. Ta ei tundnud-teadnud maad, ei selle asju ega selle taimiloomi. Nii ehmus ta hirmsasti põlluveerel kükitavast noorukesest jäneseist, pidi aga peaaegu langema siili saagiks, kes teda eksikombel ussiks pidas ja alles viimasel hetkel oma eksitust taipas. Siil, märgates, et ta pole mingi tavaline uss, jäi imestunult-ähvar-

davalt peenrale pobisema, kui ta hernepõllu tihedate, kaitsvate varte alla vookles. Ei teadnud ta ju ka midagi hernekestest, ainult et hernetaimede tihedate varte ümber oli palju niiskust — ja kogu ta keha, kogu olemus oli üksainus tumm kisendamine vee järele.

Ta pingutus kandis vilja. Veel enne koidukuma jõudis ta kraavi ning pooluimasena paiskus selle tormakasse voolu, mis teda kiiresti vana Piiraja sāngi kandis. Ta oli pääsenud. Ahne ja rumala havi aga püüdsid poisid paar päeva hiljem kinni ning tegid talle lõpu peale.

Ometi polnud ta sellesuvised seiklused veel läbi. Paar ööd hiljem leidis ta oma kütiteekonnal väikesteks ruutudeks kokku-seatud nõõrid, milledest oli võimatu läbi pugeda. Ta laskus sügavamaale jõe põhja poole, lootes siit väljapääsu leida, ent sama lugu. Ja mida enam ta väljapääsu otsis, seda enam ümbritsesid teda tihedad lõngaruudud ning ta ei osanud enam kuidagi leida tagasiteed vabadusse. Ei lohutanud teda seegi, et jõemõrra kitsasse pujusse tuli juurde õnnetuskaaslasi: paar ahvenat, kolm-neli sārge ja üks tast enesest vanem ja suurem angerjas. Ahvenatest ja sārgedest polnud suuremat asja. Nad keerlesid hirmunult padistades ringi ja tonksisid asjatult peadega mõrralina, teine angerjas aga samuti nagu ta ise pistis kitsa sabaotsa linaruutu ja hakkas siis saba vähehaaval linast läbi kangutama. Esiteks näis, nagu võiks asi õnnestudagi, aga kui märjakssaanud lina oli oma venimise āra veninud ja enam mitte raasu järele ei andnud, pigista kas või

saba otsast ära, ei mõistnud nad enam midagi muud ette võtta, kui seda lootusetut katset üha uuesti ja uuesti mõnes teises linaruudus korrata.

Mida enam hommik koitis, mida enam vesi hakkas läbi paistma, seda enam vaevas neid tume, järjest suurenev hirm. Söögile ei mõelnud enam keegi. Korra näis, nagu õnnestuks tal pääseda: ligi veerandi oma sabapoolse keha pikkusest oli ta juba poetanud läbi mõrrasilma, mille sõlm oli tõepoolest veidi järele andnud. Ent edasi ei nihkunud nõor mitte raasu, ükskõik mis kombel ta ennast ka poetas, ja angerjal oli tegemist, et oma saba silmusest uuesti kätte saada. Vahepeal oli aost hommik saanud, vesi ojas oli selge ja läbipaistev nagu kurruline klaas. Järsku aga muutus vesi segaseks, mingi tümpsuv olend lähenes nende petlikule lõksule ja hakkas mõrrasoppi ülespoole kiskuma. Ja siis heitis see tugev ja kaval olend nad koos mõrraga kaldale.

Meie angerjas oli teist, õigemini kolmandat korda sattunud inimeste seatud lõksu. Neid, inimesi, oli kaldal mitu, üks suurem, teised väiksemad. Maa ja õhk värisesid nende sammudest ja hääldest. Siis sirutas üks neist oma tugeva ja haralise käe lõksusattunute juurde ja haaras nad üksteise järel kuivaletõmmatud mõrrasopist. Meie angerjas jäi viimaseks. Ent polnud temalgi pikka asu. Tugevad sõrmed haarasid ta keha pea lähedalt, teine käsi vajus ta sabapoolle ja ta tõsteti õhku. Ta püüdis rabelda, kuid haare oli üheaegselt nii osav kui võimas ning ta ei pääsenud kusagile. Nad vaatasid ja rõõmutsesid ta juures tüki aega, katsusid ta seljauimi, millesse kunagi niisamasugused või koguni needsamad olid lõiganud kolm sätku, mis nüüd olid ammu armistunud, peaaegu täiesti kinni kasvanud. Eriti üks ta kinnihoidjaist, kõige väiksem ja isemoodi, tegi heledat hääld. Ta ei võinud teada, et neil nüüdki oli temaga eriline plaan, et teda seekordki kavatseti vaid märgistada (küll mitte enam sälkudega seljauimes, vaid hõbenõelaga kinnistatud tselluloidplaadikestega) ja siis tagasi vette lasta. Aga ta ise oli kogu oma elu olnud vaid saagi peal väljas, ta polnud iialgi halastanud enesest nõrgematele ja rumalamatele ja tal ei tulnud pähegi, et tast tugevam oleks võinud teda kasutada teisiti, kui ta ise oma jahisaaki kasutas. Instinkt, loomusund, tema «arvestus» ütles talle, et seekord seisab tal ees kindel surm; lisaks oli ta juba hulk aega väljas oma elemendist — veest, ning hapniku puudus hakkas teda tugevasti vaevama. Ent ta jõud polnud veel kaugeltki lõpul, elu tuksus alles võimsalt ta tugevas, vastupidavas kehas ning see elujõud käskis teda kasutada kõigi ohus viibijate juures tihti tarvitatavat kavalust: ta teeskles surma. Ta keha vajus äkki jõuetult kokku, nagu oleks sellest just samal hetkel lahkunud elu; ta pea ja seni nii tugev saba vajusid jõuetult alla inimese hoidvast käest.

See kavalus tõepoolest pettis ta võimsaid tabajaid. Nad pidasid teda surnuks. Sõrmede haare vabanes ta ümbert ja ta kukkus

rohule. Ta lebas hetke nagu veedudes, et esimene osa kavaluses on õnnestunud, siis aga toimus «surnud» angerjas järsku muutus. Välgkiire sabalöögiga sööstis ta paigalt ning enne kui inimeste üllatusest kohmetuks muutunud käed teda uuesti tabada suutsid, oli ta pea juba vees. Keegi haaras teda sabapoolt seljast, sõrmed olid juba klammerdumas ta keha ümber — hetkeks oli kogu ta olemus üksainus pingutus — siis oli ta uuesti vaba ja vees.

Ülesanded ja küsimusi.

1. Jälgida angerja teekonda järgmise kava alusel:
 - a) Sargasso meri — angerjamaimu sünnikoht.
 - b) Reis Golfi hoovuse turjal.
 - c) Euroopa ranniku vetes.
 - d) Saaremaa rannas.
 - e) Narva kose ületamine.
 - f) Talvitamine Peipsi järves.
 - g) Seiklused Piirojas.
2. Leida kaardil Sargasso meri.
3. Millised kalad ümbritsesid väikest angerjamaimu tema sünnikohas? Kirjeldada neid kalu kirjaniku sõnadega, nagu: *sõrme pikkused hõbekirve taolised kirveskalad, hüplevad, rahutult sinna-tänna sagivad* vähikesed jt.
4. Millised kalad olid väikese angerja maiuspaladeks Saaremaa vetes? Vaa-delda nende kalade kujutust lugemikus.
5. Et teada saada angerja edaspidisest elust ja Atsi, Kusti ning Tiitu käekäigust, on soovitatav tervikuliselt läbi lugeda A. Hindi «Angerja teekond».

UUDE KODUSSE.

O. Tooming

Su-Su laiskles kolmandat päeva järjest. Ta leidis ülal lae all vaikse nurgakese, kus juba enne teda oli mesilasi summas koos, haakis end kõigi kuue jalaga vana, pruunikatest pehmetest karvadest peaaegu paljaks kulunud mesilase külge ja aina tukkus. Vaid korra käis majakese ainsa avause juures, seisis seal hetke, liigutas loiuult oma vetruvaid tundlaid ja pöördus tagasi — isegi põldude ja niitude avarused olid kaotanud oma salapärase ning meelitava külgetõmbejõu.

Su-Su polnud haige. Ka väsinud mitte. Ta oli ju alles nõnda noor, et isegi häbenes oma hallikat kehakatet, mis teda eraldas vanadest töomesilastest. Kõigest tosina võrra päevi oli sellest möödunud, kui ta koos naabri, väikese Pi-Piiga oma kandilisest kambrikesest välja ronis. Paar päeva toibunud ja jõudu kogunud, asus ta tööle — puhastas kõrgi, tuulutas majakest, toitis valgeid tõugakesi, kellel polnud veel midagi sarnast mesilastega, ja hakkas siis vahast uusi kärjekuubikuid voolima. Viimane töö meeldis

Su-Sule eriti. Ta ehitas hoolega ja kõik kannukesed said ühesuured, olid täpselt kuuekandilised ja tõusid vaevumärgatava kallakuga ülespoole, et neisse kogutud mesi välja ei nõrguks. Keegi Su-Sud ei õpetanud ja ometi töötas ta vilunud ehitusmeistri osavusega — sadade sugupõlvede kogemused juhtisid ta jalgu, katse-sarvi, väikesi teravaid lõualuid. Kui lõbus oli kõndida värskel, kuldkollasel kärjel, mis lõhnas meest ja vahast. Nad polnud kaugeitki veel lõpule jõudnud, kui vanemad mesilased hakkasid kannukeste põhja värsket nestet tooma. Neil päevil ruttas Su-Su tihti lennuavausele, väristas siin suve soojas ja uimastavas õhus rõõmsalt tiibu, kuni edasi-tagasi ruttavad lennumesilased ta kõrvale lükkasid. Kuidas ka tema lennata igatses! Kaugele ja kõrgele, kas või otse päikesesse, mille kiired teda ärritavalt ja kutsuvalt kõditasid. Igatses nii väga õhku tõusta, kuid kartis ka. Ta ei usaldanud veel hästi oma tiibu, ääretu avarus kohutas teda ja Su-Su läks tagasi oma poolelijäänud ehituse juurde.

Ja seesama virk ja väsimatu Su-Su ei töötanud juba kolmandat päeva. Ka päikesevalgusest ülekallatud kaugused olid kaotanud oma külgetõmbejõu. Su-Su aina tukkus ja tukkus...

Oieti öelda polnudki enam, mida ehitada, sest kogu vaba ruum oli kargi täis. Ka kõik vanad kärjed olid lapitud ja parandatud. Igav oli ja lisaks sellele veel kitsas ja umbne. Iga päevaga puges kannudest välja uusi ja uusi mesilasi, kõik alles vesihallid, naljakalt kohmakad ja aeglased. Isegi Su-Su tundis end nende seas täiskasvanuna ja kui vastündinud teda uudishimutsevalt kompama kippusid, pöördus üleolevalt kõrvale.

Kui ta kord kobarast lahkus, sattus ta vastamisi erutatud ja kiirustamisest otse võbiseva Pi-Piiga. Pi-Pii tagumiste jalgade ümber olid paksud helekollased püksid ja Su-Su mõistis, et sõbratar saabus oma esimeselt korjelennult. Su-Su tõstis kadedusest tiivakesi, temas liigatas tahe lennata, kuid koos Pi-Pii kaugene-misegaustus tärgranud sädemeke ja ta pöördus tagasi oma nurka.

Pere sumises ühtlaselt ja tasakesi nagu lauldes tuhandeile kannudes magavaile noortele hällilaulu. Ainult kohmakad ja laisad lesed askeldasid rahutult ringi, tõuklesid ja ronisid üle teiste, justkui oleksid nemad maailmas kõige tähtsamad.

Su-Sust allpool tekkis liikumine. Mesilaste rahulikest ning lep-likest häälttest ja lõhnast tundis Su-Su, et läheneb Piia, nende kõikide ema. Su-Su vabastas jalad ja nihkus kõrvale. Piia peatus aegajalt ja kobas tundlatega kärjekannude sisemust. Tühje kanne ta ei leidnud, igaühes oli kas mesi või kõvasti kinnitambitud õietolm. Piia järele käis vaid üksikuid mesilasi ja see imestas Su-Sud, sest mitte kunagi varem polnud ta näinud Piia saatjate tiheda pärjata. Oli nagu unustatud puhastada ja toita Piia, kes kõhnununa liikus vilkalt ja müksas närviliselt mesilast, kes küllalt kiiresti ei suutnud teelt kõrvale tõmbuda.

Tusane Piia läks üle teisele kärjele ja Su-Su haakus jälle vana mesilase külge.

Ka järgmisel hommikul magas Su-Su. Sedamööda aga, kuidas läbi lae ja seinte õhkus sisse järjest rohkem soojust ja avausest sissemurduva valguse helk jutustas südapäeva lähenemisest, paisus tarus sumin valjemaks. Ja siis tundis Su-Su, kuidas erutatud värin läbis tihedasti kokkusurutud mesilasi. Algul oli see vaid võbin, nagu tekib viljaväljas, millest esimene varahommikune tuuleiil üle libiseb. Siis see tugevnes, paisus, voogas lainetena alt üles. Rahutus haaras ka Su-Su, ta ärkas tardumusest, miski seletamatu meelitas ja kutsus teda. Su-Su vabastas jalad ja surus nokakese kõige lähemas kannukeses hiilgavasse meesse ja jõi, jõi täite sõõmudega, nõnda kuis jaksas. Temast mööda ja üle vajus mesilaste lõputu laviin, tõmmates ka Su-Su endaga. Ta ruttas nagu palavikus, vastupandamatu jõud viis teda välja avaruste poole.

Su-Su möödus kaksikõest Pi-Piist ja puudutas teda rõõmsalt ning kutsuvalt tiivaotsaga. Ent Pi-Pii ei mõistnud teda, vaid klammerdus hoopis jalgadega kärje külge ja nihutas end tasapisi taru sisemuse suunas. Su-Su ei järgnenud talle, vaid laskis end tihedasti üksteise vastu surutud, üle kaaslaste rulluvast hoovusest kaasa kanda. Nad liikusid alla, oma maja ainsa ukse poole, marssisid nagu sõdurid sellest läbi ja tõusid õhku. Ka Su-Su lendas. Ta tundis end äkki vabana ja kergena; nii et oleks jätkunud jõudu tõusta kas või ülal helendava pilveni. Esimese hooga kruviski ta end nõnda kõrgele, et avanes vaade kaugele üle puude, üle majade, ja ka Su-Su laskus varsti madalamale, hakates koos teistega keerlema õitsvate õunapuude, marjapõõsaste, sirgetes ridades seisvate tarude kohal. Päike paitas ta läbipaistvaid tiibu, lehed vaevu kiikusid soojas tuules, oi kui kerge ja lõbus oli tiirelda! Mis sest, et mesilasi oli ühekorraga nõnda palju õhus, nagu tahaksid nad päikest kinni katta. Kahju, et Pi-Pii maha jäi, nad vuhiseksid praegu kõrvuti, nii et tiivaotsadega puudutaksid teineteist. Miks küll Pi-Pii kaasa ei lennanud?

Su-Su ei teadnud seda, nagu ta ei teadnud, miks tema koos rohkem kui kolmekümne tuhande mesilasega jättis maha samapalju kaaslasti, miks lahkus kodust, mida nad kõik üheskoos olid nõnda suure hoole ja usinusega ehitanud ja mille kaitsmisel neist igaüks oli valmis kõhklematult ohverdama oma elu. Ja kuigi nad lendasid ringiratast ümber oma taru, oleks senine kodu ometi iga uue kaarega järjest nagu kaugemale ja kaugemale nihkunud.

Su-Su möödus Piiaast, tundes ta otsekohe ära häälest ja salest pruunikast kehast. Su-Sule näis, nagu oleks ta kogu aeg just Piia otsinudki ja hoidus nüüd tema lähedale, kuigi Piia ümber tiirles mesilasi nõnda tihedasti, et lennata sai vaid tõugeldes ja üksteisega kokku põrgates.

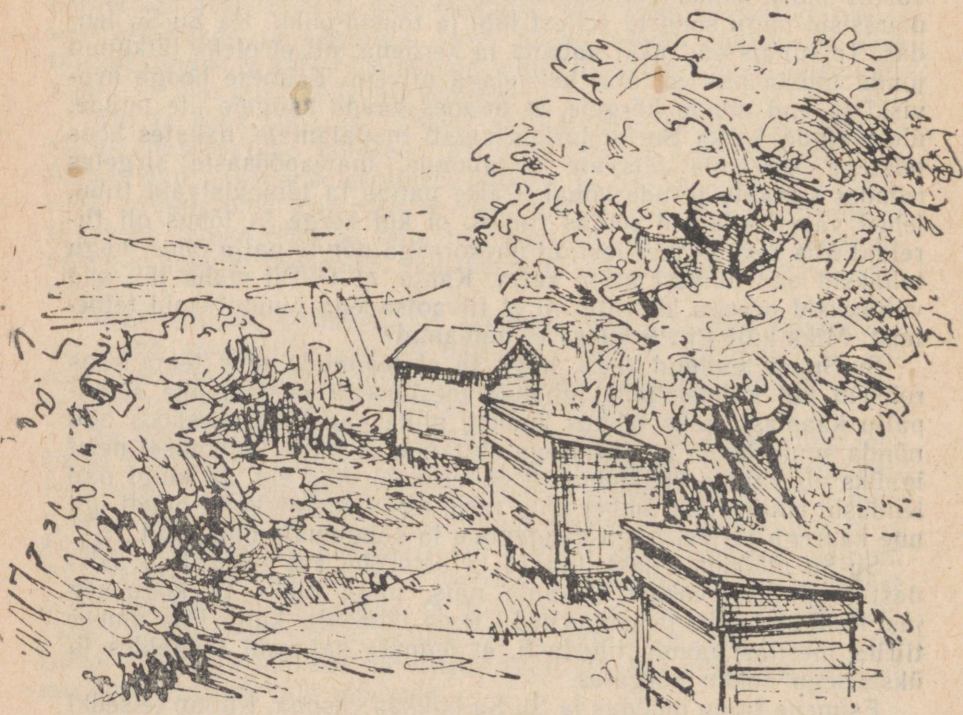
Esimene tuhin möödus ja Su-Su hakkas väsima. Küllap teisedki

olid end liialt mett täis imenud, küllap neidki oli lennujoovastus algul ülemäära kaasa kiskunud, sest nüüd laskuti tiheda sõstrapõosa varjupoolsele oksale. Ka Su-Su liitus teistega ja nad moodustasid tasakesi laulva ja kihiseva mütsi, mis sedamööda, kuidas mesilaste pilv õhus hõrenes, ikka rohkem ja rohkem maadligi vajas.

Järsku langes kobarale peeni veepiisku. See oli kummaline ja ootamatu vihm, sest päike lõõmas otse sinitaevast, kus laiskles vaid üksikuid helevalgeid pilvemügarikke. Mesilased liibusid üksteisele, et vesi neid lahti ei uhuks.

Su-Su tundis tubaka, vaha ja veel millegi seletamatut lõhna, mis alati kuulutus väikese tutt-lõuahabemega inimese lähedust. Ei Su-Su ega keegi teine avaldanud rahutuse tundemärke, sest see lõhn oli kõigile juba esimestest elupäevadest alates tuttav. Kui aga oks, mille küljes nad rippusid, lahti lõigati, üles tõsteti ja kuhugi kanti, tahtis Su-Su tagakeha püsti tõsta ja tiibadega hoiatavalt pöristada, kuid ta oli igast küljest nõnda kaaslaste vahele kiilutud, et polnud ruumi katsesarvigi liigutada.

Et oli toimunud midagi ootamatut, häirivat, seda tundis Su-Su kogu sülemi rahutust liikumisest ja kõrgenenud häälest. Kui nad

taas maha pandi, tõusid üksikud mesilased lendu ja tiirutasid ümber mesiniku pea; too jäi aga rahulikult paigale, silus pikkamisi habet ja ümises: «No-noo, no-noo.» Miks nad teda ei ründa, imestas Su-Su. Nad ju laskusid sõstrapöösasse, et anda aega kõigil tarust väljalennanuil kokku koguneda, et puhata enne edasilendu uude kodusse. Ent kaaslased, kellel on vaba lennuruum, on selle nagu unustanud, nad tõttavad kuhugi ja koguni võristavad tiibadega kutsuvalt ja meelitavalt, justkui oleksidki nad juba päralt jõudnud. Su-Su rabeles kogu jõust, pääses välja mesilaste summast ja sattus pehmele valgele riidele, mida mööda mesilasi ülespoole kõndis. Su-Su häiris äkki pimestav valgus, ta igatses pimedust, igatses kuldkollaseid kärgi, igatses kodu rahulikku tööritmi, ja ta järgnes juba ülesjõudnud mesilaste kutsele. Ja nõnda nagu nad tund aega tagasi tihedas rivis marssisid välja oma kodust, nõndasama tihedasti üksteise külje vastu surutuna rändasid nad nüüd sisse uuest ja tundmatust avausest. Hämarus mähkis Su-Su endasse, ta tundis jalge all kõrje kuubikulist pinda ja rõõmsalt tiibadega töötades ruttas ülespoole.

Kõik oli siin puhas, kuid milline mõistmatu korralagedus: valmis kärjed segamini krobeline vahalehtedega, millel vaevu olid äratuntavad kannukeste kuuekandilised põhjad. Need tuleb kiiresti üles ehitada, samuti vigased kärjekannud parandada. Oi-oi, kui palju siin tööd on!

Edasiliikumine muutus raskeks, sest kogu sülem oli jõudnud tarusse. Ka Piia oli siin, seekord juba saatjaskond tiheda rõngana tema ümber. Piia kompas kannusid ja liikus aeglaselt edasi. Ta keha pakitses uuest elust ja Piia vaid ootas, kuni kärjekannud lakutaks läikivpuhtaks, et siis nende põhja kinnitada tibatillukesed valged munad.

Kodu! Meie uus kodu! Su-Su keerles rõõmsalt ja otsivalt ringi. Millest küll alustada? Kas hakata ehitama? Või jääda valvesse lennuava juurde, et keegi ootamatult ei pääseks segama pere rahulikku tööd? Ei, Su-Su tiivad on juba küllalt tugevad, ta tahab lennata, tahab koguda mett, palju-palju mett.

Su-Su paigutas meetagavara, mille oli eelmisest kodust kaasa võtnud, lähemasse kärjekannu ja ruttas alla. Valgus pimestas silmi. Su-Su silus end jalgadega, nagu katseks vuristas mõned korrad tiibadega nõnda kiiresti, et neid polnud nähagi, ja tõusis õhku. Ta pöördus peaga taru poole ja alustas üsna tillukeste ringidega. Kord-korralt lennukaari laiendades õppis ta tundma uue kodu ümbrust, et tagasilennul mitte eksida. Ta oli unustanud vana kodu, ta ei tundnud enam igatsust Pi-Pii järele.

Uus kodu! Meie ehitame selle kiiresti üles, täidame kärjed mee ja õietolmuga, kasvatame palju-palju uusi mesilasi. Ja Su-Su tõusis kõrgele õhku, otse vastu päikesele, ning lendas otsima meest lõhnavaid lilli.

Oli kevad. Käisin linnas,
juukseis mängis pehme tuul.
Esimesed lilled rinnas,
rõõmust reipad viled suul.

Nägin: kõikjal veeti kive,
laulis vasar, lendas laast;
nägin uute seinte rivi
tõusvat kevadmustast maast.

Nägin tellingute rägus
reibast töölist hoogsas teos —
päiksest pruunistunud nägu,
vasar sitkes, karmis peos.

Pilgu naervaist silmist püüdsin,
seisatades maja ees.
«Jõudu tööle!» rõõmsalt hüüdsin,
«anna pihta, seltsimees!»

«Jõudu tarvis!» kajas vastu,
«küllap annan: töö on hoos.
Ära seisa — siia astu,
siis on parem — üheskoos...»

«Oota veidi, ehitaja,»
tuul ta juurde sõnad viis,
«kool on lõpetada vaja —
küllap juba tulen siis.

Tulen, tulen, see on kindel —
teisiti ei olla saa,
ja siis töö- ja võitlusrindel
loome kauniks kodumaal»

Ning ses ehitavas linnas
minnes reipalt, püstipäi,
tundsin: töötus vastne rinnas
kauaks helisema jäi.

SONASELETUSI.

ainiti — üksisilmi
 ahenema, aheneda — kitsamaks muu-
 tuma
 ahter, om. ahtri — laeva tagaosa
 ahvatis, om. ahvatise — juurde mee-
 litav sõõt
 aun, om. auna — viljakuhi; turba-
 bunnik
 automaat, om. automaadi — isetöötav
 aparaat; automaatrelv (automaati-
 dega relvastatud sõdurid)
 baromeeter, om. barometri — õhurõhu
 mõõtja
 brelokk, om. breloki — ripats
 brigaad, om. brigaadi — töötajate
 rühm
 dekoratsioon, om. dekoratsiooni —
 kaunistus
 dekoreerima, dekoreerida — kaunis-
 tama, ilustama
 ekstsentrik — ebaharilik, tasakaalutu
 inimene
 element, om. elemendi — alge; alg-
 aine
 elegantne, om. elegantse — peen ning
 maitsekas; väliselt lihvitud
 eretama, eretada — eredana paistma
 ere, om. ereda — liiga hele, heleda-
 värviline, silmipimestav
 fosfor, om. fosfori — keemiline ele-
 ment
 füüsiline, om. füüsillse — kehaline;
 looduslik (näit.: füüsiline nähtus)
 hajuma, hajuda — laiali minema
 halisema, haliseda — kaebama, hä-
 datsema
 heliotroop, om. heliotroobi — värv-
 aine. peegelseadeldis; ilupõõsas
 hellik, om. helliku — hell, õrn, tund-
 lik; hellitatud inimene
 hurm, om. hurma — võlu, veetlus
 hurmama, hurmata — kütkestama, võ-
 luma, veetlema
 hõivama, hõivata — enda alla võtma,
 oma võimusesse võtma
 ilge — jälk, vastik; ilgesti — jälgilt,
 vastikult
 ikoon, om. ikooni — usklike poolt pü-
 haks peetav pilt

illustreerima, illustreerida — illust-
 ratsioonidega varustama; selgita-
 vaid näiteid esitama
 illustratsioon, om. illustratsiooni —
 teksti selgitav või kaunistav joo-
 nis
 irduma, irduda — eralduma, lahti
 tulema
 kaater, om. kaatri — 1) väike mootor-
 või aurulaev, kiire valvepaat; 2) sae-
 kaater (palkide laudadeks saagimise
 masin)
 kahmus — pisut jube, õudne
 kakk, om. kaku — leiva- või saiapä-
 sike
 kehkepüks — kiitleja, kergats
 keigar, om. keigari — moenarr
 keskendumata, keskenduda — keskkohta
 koondama
 kiivas, om. kiiva — armukade
 kila — kilkav hääliitus
 kilama, kilada — läbilõikavalt kar-
 juma, kiljuma: hiilgama, helkima
 kolleeg, om. kolleegi — ametivend
 komeet, om. komeedi — satabaht
 komandör, om. komandöri — juht,
 ülem
 koon, om. koonu — looma lõug
 koos, om. koosi — sõidusuund, kurss
 (meresõidul)
 kirgas, om. kirka — hele, selge, särav
 kuhelik = kuhilas — väike viljakuhi
 kurd, om. kurru — väike kortis
 kurrutama, kurrutada — (laupa) korf-
 sutama, kurruliseks tegema
 kurv, om. kurvi — kõver, kõverjoon
 kõhvitsema, kõhvitseda — (end) krat-
 sima, kaapima, kaabitsema
 kähmlus, om. kähmluse — käsitsi-
 võitlus
 käil, om. käila — laevanina
 künnis, om. künnise — lävi, uksepakk
 küünar, om. küünra — pikkusmõõt,
 53,34 sentimeetrit, tarvitati vanasti
 näiteks riidekangaste mõõtmisel
 last, om. lasti — koorem
 laugas, om. lauka — veega täitunud
 kinnikasvamata koht rabas
 lembe, om. lembe — mahe, hell, armas

lembima, lembida — (kedagi) hellasti armastama
ligane, om. ligase — kleepuv-porine
liibuma, liibuda — end kellegi või millegi vastu suruma
lingutama — püüdma silmusega
loduheinamaa — pehme madal vesine heinamaa
loovima, loovida — siksakiliselt vastu tuult purjetama
lõuend, om. lõuendi — linane, kane-pine riie
lõõmama, lõõmata — (päike lõõmas, tuli lõõmas)
lõõsk, om. lõõsa — suur tuleleek, kuumus
lõõskama, lõõsata — kangesti leegit-sema
läitma, läita — süütama, tuld haka-tama
läte, om. lätte — allikas
maak, om. maagi — metallimuld
maldama, mallata — läbema, püsima, kärsima
mardus, om. marduse — õudne vii-rastus
masajas, om. masaja — väheldane, madalavõitu, lühijalgne
meteoroloogia, om. meteoroloogia — ilmastikuteadus; **meteoroloog** — Inimene, kes tegeleb ilmastikuteaduse alal
miilama, miilata — põlema, hõõguma; kõrge kuumusega hõõgudes küdema
morn, om. morni — sünge
murjan, om. murjani — neeger
mõõnma, mõõnata — järele andma, nõus olema, õigeks tunnustama
naasma, naasta — tagasi tulema, ta-gasi minema
naber, om. nabra — suur viljahakk, viljakuhi
naituma, naituda — abielluma
orb, om. orvu — vaeslaps
osi, om. osja — taim (*mehed sirged kui osjad*)
pahin, om. pahina — kahin, kohin
painama, painata — rõhuma, vae-vama; manguma, nuruma
pargas, om. pargase — suur paat
parkima, parkida — seisma jätma (autot peatumiskohal)
parras, om. parda — paadi ülemine äär
peber, om. pebre — pudenenud, puruks hõõrdunud heinalible
peel, om. peele — lati, mastipuu
pillerkaar, om. pillerkaari — lustlik oleng, pidustus
piraaf, om. piraadl — mererõõvel planeet, om. planeedi — rändtäht
puhe, om. puhte — esimene koidupuna, hommikune aeg enne päikese tõusu
põikama, põigata — (teelt) kõrvale pöörduma
raaguma, raaguda — raagu jääma
raiesmik, om. raiesmiku — maa-ala, kust puud on maha võetud
rammestus, om. rammestuse — väsi-nud, jõuetu loid olek
randuma, randuda — merelt randa jõudma
raugema, raugeda — vaibuma
reibas, om. reipa — elav, väle, elu-rõõmus
riimvesi — poolmage vesi
ruljas, om. rulja — rullitaoline
safiir, om. safiiri — siirne kalliskivi
salvama, salvata — nõelama, ham-mustama (näit. madu, uss), pistma, torkama
sangar, om. sangari — kangelane
sarapuu = pähklipeuu
saratseen, om. saratseeni — beduii-nide suguharu liige, araablane
siirduma, siirduda — ühest kohast teise minema; kolima
siluett, om. silueti — varipilt
siretav, om. siretava — heledasti paist-ma ehk särama
sookail, om. sookailu — taim
suigatama, suigatada — tukastama
suikuma, suikuda — magama jääma, uinuma
süngistuma, süngistuda — süngeks muutuma
süsteem, om. süsteemi — plaanipära-sus, kavakindlus; plaanipärane üles-ehitus või järjestus (näiteks kirjandi puhul)
taamal — enam tagapool, kaugemal
tajuma, tajuda — meelte kaudu vastu võtma (välismaailma muljeid)
taotsema — viisiks olema, kombeks olema (midagi teha)
taoti — vahetevahel, mõnikord, aeg-ajalt
tava, om. tava — komme, viis
tilder, om. tildri — veeäärne lind
tšerkessid — rahvas Kaukaasias
tunamullu — ülemineval aastal
turm, om. turma — hukatus, hävitus, häving, kadu
tragöödia — kurbmäng
uhkama, uhata — enesest välja hoo-vama, aurama
ummiskingad — pealt kinnised, lõhki lõikamata pealsetega kingad

vaablane, om. vaablase — herilaste
liiki putukas, vapsik
vaar, vaarikene — vanamees, taat,
vanaisa; (vaarisa = vanavanaisa,
vaarema = vanavanaema)
vahelik, om. vaheliku — katusega
viljarõuk tuulamata vili; väike
seen
vaistuliselt — loomusunnilt
veimed — mõrsjakink
vikkel, om. vikli — varrastega kudu-
misel moodustatav auguke või saki-
line joon (näit. sukas)

virvatuli, om. virvatule — sootuluke
virvitama, virvitada — kiireid virven-
davaid liigutusi tegema
voon, om. voona — lambatall
väärus, om. vääruise — ebaõigsus,
väärolek
võserik = võsastik
võõrus, om. võõruse — eeskoda
õgvendama, õgvendada — sirgeks
tegema
ähmane, om. ähmase — tuhm, segane,
halvasti läbipaistev
ülbe, om. ülbe — kõrk, upsakas

SISUKORD

I

Töö algab. <i>P. Rummo</i>	5
Sügisene kodu. <i>J. Lito</i>	5
Vanasõnu sügise kohta	6
Hall. <i>Rahvalaul</i>	6
Rändlinnud. <i>K. Merilaas</i>	7
Lugusid Heraklesest	9
Ahjualune. <i>Muinasjutt</i>	13
Vaeslapse käsikivi. <i>Muinasjutt</i>	17
Muinasjutte loomadest ja lindudest	19
Muinasjutt ja muistend	22
Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest. <i>A. Puškin</i>	23
Isikustamine	31
Ülemiste vanake. <i>O. Luts</i>	31
Dialoog	38
Emajõe süüd. <i>Fr. R. Faehlmann</i>	38
Miks jänesel on moka lõhki	39
Luik, Haug ja Vähk. <i>I. Krõlov</i>	40
Hunt ja Talleke. <i>I. Krõlov</i>	40
Siga. <i>J. Tamm</i>	42
Valm	43
Vanasõnad	44
Mõistatused	45
Kõnekäänud	46
Lauliku lapsepõlv	47
Minu esimesed «triibulised». <i>E. Vilde</i>	47
Võrdlus	53
Suur Oktoober. <i>M. Raud</i>	54
Heinamaad puhastamas. <i>L. Kahas</i>	55

II

Talvelaul. <i>M. Veetamm</i>	65
Koolis. <i>A. Kitzberg</i>	65
Kirjeldus	68
Leiba laenamas. <i>T. Braks</i>	69
Tööl. <i>J. Partjõgi</i>	75
Mälestusi isast. <i>J. Smuul</i>	80
Luuletus	82
Epiteet	83
Volli valmistab üllatuse. <i>V. Gross</i>	84
Edasijõudnute hulgas. <i>V. Gross</i>	86
Jutustus	88
Kadri <i>S. Rannamäe</i>	88
Luuremäng. <i>L. Kahas</i>	94
Liiklusmärgid jutustavad. <i>H. Vaag</i>	100
Vanem öde. <i>L. Voronkova</i>	105
Kolm käitumisviisi. <i>J. Piik</i>	120

III

Oleks minu olemine	123
Kui ma pääsen mõisa'asta	123
Koidulaulik <i>A Krüsa</i>	124
Mu isamaa on minu arm. <i>L. Koidula</i>	127
Lembitu võitleb raudrüütlitega. <i>E. Kippel</i>	127
Ustav Olo. <i>J. Bergmann</i>	135
Lõikaja. <i>T. Sevtšenko</i>	137
Rongi nr. 71 kütja. <i>A. Kononov</i>	138
Pahandus lõunasöögi pärast. <i>R. Parve</i>	139
Valendab üksik puri. <i>V. Katajev</i>	141
Isa <i>M. Raud</i>	158
Karjasepaun. <i>H. Pukk</i>	162
Õõbik. <i>P. Cvirka</i>	176
Jumalaga, relvad. <i>M. Kesamaa</i>	180
Masinad rajavad teid. <i>S. Klementjev</i>	181
Kuulus kangur. <i>D. Vaarandi</i>	182
«Teraskäed» <i>S. Klementjev</i>	183
Sammuv ekskavaator. <i>P. Rummo</i>	184
Noorusjõud. <i>P. Rummo</i>	186

IV

Kevadel. <i>D. Vaarandi</i>	189
Matkalaul. <i>M. Kesamaa</i>	190
Kevadel. <i>E. Särgava</i>	190
Käepigistus. <i>E. Krusten</i>	193
Siil. <i>Fr. Tuglas</i>	195
Siil ja jänes. <i>L. Tolstoi</i>	204
Mäger Urask. <i>R. Roht</i>	205
Hai. <i>L. Tolstoi</i>	213
Angerja teekond. <i>A. Hint</i>	214
Uude kodusse. <i>O. Tooming</i>	227
Ehitajad. <i>K. Sävalepp</i>	231
Sõnaseletusi	233

Алисе Яновна Крийса
ХРЕСТОМАТИЯ ДЛЯ V КЛАССА
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Толметажа Е. Леибак
Kunstiline tolmetaja Н. Келго
Tehniline tolmetaja А. Тõnisson
Korrektor S. Kõiv

Ladumisele antud 12. X 1960, Trükkimisele
antud 24. XII 1960, Paber 60×90, 1/16.
Trükipoognaid 15. Arvutuspoognaid 16,37.
Trükiarv 14 000. Tell, nr. 3546.
Trükkikoda «Õhiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 29 kop.

6—6

29 kop.

A-27258

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00427588 1